VERSLAGEN

VAN DE

WETENSCHAPPELIJKE OPNEMINGEN EN ONDERZOEKINGEN

OP DE

KEY-EILANDEN,

gedurende de jaren 1889 en 1890,

INGESTELD DOOR DEN LUITENANT TER ZEE

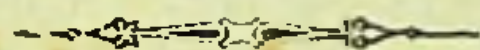
H. O. W. PLANTEN en den heer C. J. M. WERTHEIM,

IN OPDRACHT VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP.

Met eene kaart der Key-eilanden en een ethnographischen atlas van de Zuidwester- en Zuidooster-eilanden.

OVERGEDRUKT UIT HET „TIJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, JAARGANG 1892 EN 1893."

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1893.

VERSLAGEN

VAN DE

WETENSCHAPPELIJKE OPNEMINGEN EN ONDERZOEKINGEN

OP DE

KEY-EILANDEN,

gedurende de jaren 1889 en 1890,

INGESTELD DOOR DEN LUITENANT TER ZEE

H. O. W. PLANTEN en den heer C. J. M. WERTHEIM,

IN OPDRACHT VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP.

Met eene kaart der Key-eilanden en een ethnographischen atlas van de Zuidwester- en Zuidooster-eilanden.

OVERGEDRUKT UIT HET „TIJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, JAARGANG 1892 EN 1893."

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1893.

INHOUD.

Bij deze verslagen behoort verder een »Ethnographische atlas van de Zuidwester- en Zuidooster-Eilanden, meer bepaaldelijk der eilanden Wetar, Leti,

Babar en Dama, alsmede der Tanimber-, Timorlaut- en Kei-eilanden", tezamengesteld op last van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, door C. M. Pleyte Wzn.

De verslagen zijn gepubliceerd in het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, tweede serie, Dl. IX, 1892, bl. 619 vlg. (*met. kaart*, n°. XVII), bl. 757 en 921 vlg., bl. 1051 vlg.; Dl. X, 1893, bl. 5 vlg., bl. 220 vlg., bl. 466 vlg., bl. 561 vlg., bl. 797 vlg. en bl. 1205 vlg.

INLEIDING.

Het onderzoek der Key-eilanden en dat van Midden-Sumatra had onder zeer verschillende omstandigheden plaats en had ook een verschillend verloop.

De door het Aardrijkskundig Genootschap uitgeruste wetenschappelijke expeditie naar Midden-Sumatra heeft hier en in den vreemde in hooge mate de aandacht getrokken.

Dit valt niet te verwonderen, wanneer men er op let, dat zij de eerste was, die door het jeugdig genootschap, gesteund door zijn vorstelijken beschermheer, vele groothandelaren, industrieelen, mannen der wetenschap en aanzienlijken in den lande, werd op het getouw gezet en dat zij werd ondernomen naar een gedeelte van een der hoofd-eilanden, waarvan men als vindplaats der toen hoog-geroemde Ombilien-kolen en als oorsprongsgebied van zeer vele rivieren, wellicht bruikbare afvoerwegen, groote verwachtingen koesterde. Ook had zij plaats op een terrein, waaraan vele niet of weinig bekende gedeelten van Sumatra grensden, en ging zij gepaard met gevaren, uit de nog bestaande ontevredenheid der bevolking over vroeger plaats gegrepen, noodzakelijke of niet noodzakelijke handelingen tegenover inlandsche hoofden ontsproten: gevaren, die, hoe dan ook ontstaan, aan het verloop der expeditie of aan het kloek optreden der expeditie-leden iets dramatisch verleenden. Er zij verder aan herinnerd dat de kosten dier onderneming uit geen geringe fondsen bestreden werden; dat zij dus met een groot personeel, van goede instrumenten voorzien, kon worden uitgerust, en dat zij later nog weder uit afzonderlijke fondsen kon worden beschreven.

Ten slotte wijzen wij nog op deze, voor het welslagen der expeditie gunstige omstandigheden.

Zooals de expeditie in den Heer Versteeg iemand vond, die het denkbeeld ontwierp en jaren achtereen met onverdroten ijver hare belangen hier te lande en in Insulinde krachtig bevorderde — hadden de expeditie-leden het voorrecht in den hoogleeraar Veth iemand aan te treffen, die niet enkel bij de wetenschappelijke voorbereiding de gewichtigste diensten bewees, hen tijdens het onderzoek met raad en daad bijstond, maar — wat zeer veel be-

teekent — de resultaten van dat onderzoek, zonder de zelfstandigheid van eenig onderzoeker te kort te doen, tot dat monumentale werk over Midden-Sumatra wist te vereenigen, waarop Nederland terecht trotsch kan zijn.

Het onderzoek der Key-eilanden had onder minder gunstige omstandigheden plaats en had in alles een veel stiller verloop.

Het werd ingesteld in het 14de jaar van 's Genootschaps bestaan; nadat, hier te lande en elders, de verwachtingen, die men van geographische expedities en onderzoekingstochten rechtstreeks voor de praktijk (ik zeg niet: voor de wetenschap) had gekoesterd, terecht iets gedaald waren; nadat het genootschap jaren achtereen naar een nieuw terrein van exploratie had gezocht, en, als het dat had gevonden, soms op het laatste oogenblik de medewerking of den geldelijken steun der Regeering had moeten missen. Het onderzoek der Key had plaats naar een zooveel afgelegener eilanden-groep, zooveel minder bekend; waar slechts ééne industrieele onderneming een nog onzeker bestaan leidde, en moest behalve uit de bijdragen van den Heer Langen, geheel door het genootschap zelve bekostigd worden. Dit kon daarvoor wel het legaat van den Heer van de Sande Lacoste bezigen, doch het moest bij alles toch de grootste zuinigheid betrachten, te meer, daar in de laatste jaren de Regeeringssubsidie voor het onderzoek van Insulinde door andere wetenschappelijke Vereenigingen gevraagd en daarmede ook de belangstelling en medewerking van Regeering en ambtenaren voor verschillende plannen ingeroepen en verkregen werden.

De Key-expeditie moest voorts reeds bij den aanvang haren jeugdigen, goed voorbereiden, energieken chef missen; en, ofschoon zijne plaats later op voortreffelijke wijze werd vervuld, zijn terugkeer naar het vaderland veroorzaakte in de regeling en den aanvang van het onderzoek een kostbaar en niet wenschelijk oponthoud. Eindelijk moest ook het resultaat der expeditie in betrekkelijk korter tijd en stellig op veel goedkooper schaal gepubliceerd worden.

Neemt men dit alles in aanmerking, dan zal de degelijke beoordeelaar, die tot den kern der zaken doordringt en bij zijn oordeel op de genoemde omstandigheden let, dat resultaat alleszins bevredigend mogen noemen.

Brengen wij nog eens in herinnering, wat het Bestuur aanleiding gaf dit onderzoek in te stellen, dan was het oorspronkelijk een geldelijk aanbod van den Heer Adolf Langen, die in het verlangen van het Bataviaasch Genootschap om van de taal, de zeden en gewoonten der vroeger naar Key verdreven Bandaneezen meer te weten; in dat van Dr. M. Treub om de flora dier groep te kennen, welke hij om de eigenaardige ligging der eilanden zeer belangrijk achtte, en in zijn eigen verlangen om de geologie

en geographie der Key grondiger onderzocht te zien, termen vond om de aandacht van het genootschap op deze groep te vestigen. Hij ging daartoe des te eerder over, dewijl hij van dat wetenschappelijk onderzoek mocht verwachten, dat de blik van Regeering en particulieren er menigvuldiger door naar die afgelegen eilanden zou worden gericht, wat hem, met het oog op de ontwikkeling der Europeesche industrie in die gewesten, wenschelijk scheen. Doch, hoe ook, het Bestuur van het Aardrijkskundig genootschap vond in de daar gevestigde onderneming en in den steun, die in den vorm van een stoombarkas, booten, dragers, woning, levensmiddelen (alles tot een vast bedrag berekend) werd toegezegd, een reden te meer om het geographisch-hydrographisch-geologisch onderzoek der genoemde eilanden, wat waarlijk zeer veel te wenschen overliet, ter hand te nemen en daarbij tevens het bewijs te leveren, dat men, ook zonder Regeeringssubsidie, was het dan ook op bescheiden schaal, nuttig werkzaam trachtte te zijn en dat de aan het genootschap gelegateerde gelden op de nuttigst mogelijke wijze werden besteed.

Dat werkelijk dit hydrographisch-geographisch onderzoek bij den aanvang der expeditie zeer veel te wenschen overliet, is elders uitvoerig aangetoond [1]). Slechts dit zij hier herhaald, dat, toen de expeditie begonnen werd, onzeker waren: de spelling, de beteekenis en de afleiding van den naam der Key-groep; de juiste geographische ligging der geheele groep en van meer dan een punt op de eilanden; de grootte en de vorm der groep; de ligging der eilanden tegenover elkander, die der onderscheidene vaarwaters en van verschillende kampongs of dessa's. Van de kusten waren slechts enkele gedeelten nauwkeurig opgenomen en beschreven; van de gesteldheid des bodems, vooral in het binnenland, wist men ten naastenbij niets; ook aangaande het klimaat, de produkten, en, in verband daarmede, de dichtheid van bevolking en den landbouw dier bevolking, bestonden berichten, die onvolledig waren en volstrekt niet in alles overeenstemden.

Naar deze gebrekkige kennis werd dan ook de instructie ingericht, die aan den marine-officier het eigenlijk geographisch (topographisch-hydrographisch) onderzoek opdroeg benevens het, zoover mogelijk, in kaart brengen der groep, waarbij hem een Europeaan van ondergeschikten rang (de verdienstelijke stuurman A. Buy) — zooals vroeger de stuurman Makkink wijlen den luitenant Schouw Santvoort — kon ter zijde staan. In diezelfde instructie werd een natuurhistoricus met het geologisch, en,

---

1) Onze geographische kennis der Kei-eilanden. Tijdschr. Aardr. Gen., N. S. IV (1887) V. en M., p. 583.

voorzoover doenlijk, met het anthropologisch-ethnographisch onderzoek belast; droeg men een mantri of inlandsch opzichter uit den Plantentuin te Buitenzorg het verzamelen en bewaren der eigenaardige planten op, terwijl door de beide laatstgenoemden zooveel mogelijk op de bruikbaarheid van den bodem, met het oog op den aanplant van gewassen, zou dienen te worden gelet.

Wij zullen thans nagaan, hoe die instructie werd opgevolgd, m. a. w. in deze Inleiding de verkregen resultaten meer in 't algemeen bespreken. Daardoor zal men het bosch kunnen overzien, terwijl in de afzonderlijke verslagen de enkele boom in het licht treedt en tot in bijzonderheden beschreven wordt. Daardoor zullen wij soms ook eens op bijzonderheden kunnen wijzen, die onze verslaggevers uit bescheidenheid verzwegen en op aanwinsten de aandacht kunnen vestigen, welke voor de kennis der Key-groep, ook buiten de verslagen der expeditie-leden om, werden verkregen.

Evenals bij de Sumatra-expeditie, was een der eerste resultaten, welke het plan der expeditie naar de Key in het leven riep, de nieuwe litteratuur, die over deze groep verscheen. Daartoe brengen wij, behalve het reeds boven genoemde artikel „Onze geographische kennis der Key-eilanden", in 1887 geschreven, het opdiepen van kaarten en reisverslagen, die anders in de archieven, in particuliere verzamelingen of op de Hydrographische Bureaux waren blijven sluimeren. Dit kan o. a. bewezen worden door de kaarten, welke het Ministerie van Marine en de Heer Brand, toen Kolonel der Marine, zoo welwillend aan het Bestuur deden toekomen; of door het verslag der reis van den controleur F. A. Hennige naar de Key, wat het Departement van Kolonien even welwillend ter beschikking van dat Bestuur stelde. Daartoe rekenen wij verder de bijzonderheden, welke de Heer Emil Berminghaus te Elberfeld, die geruimen tijd op de Key vertoefde, over de groep en zijne bewoners mededeelde en voorts de beschrijving en afbeelding der doodengrotten en rotsteekeningen, op die groep, welke wij verschuldigd zijn aan den officier van gezondheid bij de Zeemacht, Dr. J. A. Portengen.

Toen de expeditie in werking was getreden, volgden op deze publicaties de brieven der expeditieleden, waarin dan het meest de boven bedoelde bijzonderheden voorkomen, die door de schrijvers der verslagen uit bescheidenheid of om meer plaats te winnen voor wetenschappelijke bijzonderheden, achterwege werden gelaten. Zij werpen bijv. soms niet weinig licht over de groote moeilijkheden, waarmede onze hoogst verdienstelijke Planten, met zijn zeilkotter opwerkende tegen weer en wind, storm en mist, of bij het samenstellen zijner kaart in het niet altijd waterdichte

huis, had te kampen; over de inrichting der meteorologische waarnemingen; de oprichting van het daarvoor bestemde gebouw; de zorg en volharding, waarmede zij zooveel mogelijk onafgebroken werden voortgezet; over de wijze, waarop de zoologische en ethnographische verzamelingen tot stand kwamen; photographiën van land en volk genomen en de vriendschappelijke omgang met die inlandsche bevolking op elke wijze werd gezocht en verkregen: een omgang, die zoo alleszins onmisbaar is om het leven dier inlanders niet enkel oppervlakkig uit de bij hen aanwezige voorwerpen of bestaande gebruiken te leeren kennen, maar ook grondig te verstaan. — Voegt men hierbij, dat in die brieven ook dikwijls een zoo wenschelijke kritiek op vroegere, schijnbaar nauwkeurige en volledige kaarten wordt gegeven, die in de uitvoerige verslagen niet wordt gevonden; dat uit die brieven nog tal van bijzonderheden spreken over het klimaat en den gezondheidstoestand der eilanden, den aard en de toekomst der Europeesche vestiging op Key, het verdere historische verloop der expeditie, en, last not least, het zuinig en verstandig beheer van haren chef, waardoor zij zooveel langer kon duren en eerst recht tot een goed einde werd gebracht — dan meenen wij die brieven een afzonderlijke plaats te moeten aanwijzen, zooals bij de Sumatra-expeditie de „Berichten ontleend aan de rapporten en correspondentiën, ingekomen van de leden der expeditie" (Bijbladen tot het Tijdschr. v. het Aardr. Gen. 1—8) moeten gescheiden worden van het bekende werk over de expeditie, dat onder den titel „Midden-Sumatra" verscheen.

Nog hebben wij op twee belangrijke publicaties te wijzen, welke aan die der hier achtervolgende verslagen voorafgingen. Wij bedoelen: prof. K. Martin's artikel „Die Kei-inseln and ihr Verhältniss zur Australisch-Asiatischen Grenzlinie, zugleich ein Beitrag zur Geologie von Timor und Celebes" en dat van G. W. W. C. Baron van Hoëvell: „De Kei-eilanden".

Wat het eerste artikel betreft, daar het in het Tijdschrift van het Aardr. genootschap werd opgenomen [1]), behoeft het hier niet verder besproken te worden. Slechts hieraan herinneren wij, dat prof. Martin uitdrukkelijk doet uitkomen, hoe „den Ausgangspunkt der nachfolgenden Untersu-„chungen eine Sammlung von Gesteinen bildete, welche Herr C. J. M. „Wertheim im Auftrage der geographischen Gesellschaft zu Amsterdam.... „zwecks geologischer Aufnahme auf den Kei-inseln angelegt hatte. Das „Studium der Sammlung, welche durch die Güte der genannten Gesell-„schaft auf das Leidener Museum überging, wurde durch eine Kartenskizze

1) Tijdschr. Aardr. Gen. N. S. Dl. VII (1890), p. 241—280.

„unterstützt, in die Wertheim die betreffenden Gesteinsnummern nach den „Fundorten eingetragen hatte, so wie durch einige mündliche und schrift- „liche Erläuterungen". Het was deze verzameling, welke bijna gelijktijdig met die van prof. A. Wichmann op zijne in opdracht van het Aardr. genootschap ondernomen reis naar Celebes, Timor en Flores werd bijeengebracht. Deze twee en de verzameling van den mijningenieur van Schelle op Noord-Celebes stelden den Heer Martin in staat zich in zijn onderzoek niet enkel tot de Key-groep te bepalen, maar ten opzichte van den geheelen archipel tot deze belangwekkende conclusies te komen: 1e „dass die Eilande der malayischen Mulde erst in posttertiaerer Zeit „zu ihrer jetzigen Ausdehung gelangt und somit in ihrer heutigen Ge- „stalt von sehr jugendlichem Alter sind"; 2e „im Westen von Gross-Kei „und im Nordwesten van Timor liegt somit eine natürliche, geognostisch „wohlbegründete Trennungslinie zwischen den von dem Asiatischen und „Australischen Continente abgegliederten Inseln."

Vermochten de genoemde verzameling en schetskaart alsmede die enkele mondelinge en schriftelijke ophelderingen reeds aanleiding te geven tot verreikende studies en belangwekkende resultaten — zij doen ons met des te grooter verlangen uitzien naar de geologische kaart en het eigenlijk geologisch verslag van den Heer Wertheim zelven, waarvan natuurlijk mag verwacht worden, dat het de toen zeker nog slechts op voorloopig onderzoek steunende aan prof. Martin verschafte ophelderingen zal aanvullen.

Wat het artikel van Baron van Hoëvell betreft, al is het geen rechtstreeksch gevolg te noemen der plannen, welke ten opzichte der Keygroep gemaakt werden, het mag er toch zeker mede in verband gebracht worden. Zooals de heer Wertheim aan het Bestuur van het Aardr. Gen. schreef (Tijdschr. Versl. en Meded. 1889, p. 85), nadat hij den heer van Hoëvell ontmoet had, was deze met een reis naar de Key- en Aroeeilanden belast geweest, in verband staande met de concessie-aanvraag van den heer Langen, en had hij aan zijn officieel verslag een geographische en ethnographische beschrijving der eilanden toegevoegd, die onder den zoo juist genoemden titel in het Tijdschrift van het Bat. Genootschap werd opgenomen, doch toen nog niet in druk verschenen was. De heer Wertheim verkreeg van Z. E. den Gouverneur-Generaal van Ned. Indië verlof om deze beschrijving in te zien en er een afschrift van te nemen. Werd dus dit onderzoek van den heer van Hoëvell in hoofdzaak ondernomen in verband met de concessie-aanvraag van den heer Langen en om de toestanden op de afgelegen groep wat grondiger te leeren kennen, het is niet gewaagd te veronderstellen, dat de door het Aardr. genootschap

ontworpen expeditie en de daarvoor van de Koloniale Regeering gevraagde moreele steun niet zonder invloed op de zending van den heer van Hoëvell zijn gebleven. Doch, hoe ook, wij danken daar aan een beschrijving der Key, die niet enkel den expeditie-leden van groot nut zal geweest zijn, maar tevens de toen nog bestaande kennis dier groep, door den schrijver insgelijks zeer gering genoemd [1]), belangrijk aanvulde. Ook gaf hij daarbij een schetskaart, die wel gebaseerd was op de door den heer Langen verstrekte gegevens, maar daarvan toch een alleszins verbeterde editie mocht heeten, aangezien de heer v. H. op zijne met het stoomschip „Samarang" gemaakte reis „zoo vele tot dusver weinig of in 't geheel niet bezochte plaatsen aandeed" en reeds toen in de gelegenheid was de aan hem en onze expeditie-leden als uitgangspunt dienende en ook in het buitenland meest bekende kaart [2]) van Langen aan te vullen. Hij deed dit „voornamelijk", zooals hij schrijft, „wat de spelling „der namen, de ligging der verschillende kampongs en lengte en breedte „betreft, waardoor ook de vorm der eilanden volgens de voorstelling van „den heer Langen eenige wijziging onderging".

Was dus de kennis der Key-groep en de litteratuur er over reeds belangrijk toegenomen, nog vóór de hier achter volgende verslagen het licht zagen, wij wenschen thans vooral het verschil dier verslagen met de vroegere publicaties in het licht te stellen en daardoor dus tevens de nieuw verkregen resultaten, die men aan de leden der expeditie verschuldigd is.

Vooreerst zij opgemerkt, dat de heer Planten in zijne beschrijving van de groep *in 't algemeen* (de inleiding tot zijn eigenlijk verslag: de beschrijving der *afzonderlijke* groepen en eilanden) reeds licht werpt over verschillende punten, die wij boven onzeker noemden, bijv. den naam: de beteekenis en de uitspraak daarvan (Ewāf of Key, op de kaart Ke*ij* geschreven); de ligging dier groep in haar geheel; de algemeen geologische gesteldheid alsmede het verschil te dien opzichte tusschen Groot-Key en de overige eilanden; de voortbrengselen; het aantal inwoners, enz.

Doch welhaast tot zijn eigenlijk onderwerp komende, geeft de heer Planten terecht rekenschap van de wijze, waarop hij bij het verzamelen der bouwstoffen tot de samenstelling der kaart te werk ging, m. a. w. hoe hij opnam: niet alleen de belangrijkste groepen of gedeelten daarvan, maar de geheele Key-groep; waarom hij geen astronomische plaatsbepa-

---

1) „Eene geographische en meer plaatselijke beschrijving der Key", zegt hij, „is nog geheel te maken" (Tijdschr. Bat. Gen., Dl. XXXIII (1889). Afl. 2, p. 102.

2) Zie Proceedings der R. G. S., Vol. X (1888) gereproduceerd in het Tijdschrift Aardr. Gen. 1888, p. 380.

lingen verrichtte, maar trigonometrisch opnam; niet werkte met theodoliet, maar met prisma-cirkel; hoe de verschillende kleine inhammen afzonderlijk getrianguleerd werden; hoe hij loodde; welke kaarten (louter schetskaarten) de zijne voorafgingen.

Geeft men zich de moeite die vroegere kaarten eens met de achterstaande kaart van Planten te vergelijken, of op die nieuwe kaart eens uit te zetten wat vroeger opgenomen werd, dan laat het zich begrijpen, hoe men in hydrographische kringen en bij de Marine zijne ingenomenheid met Planten's werk duidelijk uitsprak en hoe goed deze deed, niet enkel te letten op de behoeften der zeevaart of der stoomschepen, die slechts de belangrijkste gedeelten der groep aandoen, maar ook op die der oorlogs- en gouvernementsschepen, die genoodzaakt kunnen zijn de geheele groep te doorkruisen en dus een kaart van het geheel dienen te bezitten. Voor hen dan ook de tallooze loodingen bij alle eilanden, in alle straten en vaarwaters.

Mag dus deze kaart het meest zichtbare bewijs genoemd worden van den ernst, waarmede de heer Planten zijn werk verrichtte, ook op zijn tekst, zijne beschrijving, moeten wij nog eens meer bijzonder de aandacht vestigen, en dat des te meer, dewijl deze, ter toelichting der kaart geschreven en dus van zuiver geographischen inhoud, wellicht een beperkter aantal lezers zal vinden. Toch vermeerdert zij alleszins onze kennis der Key-groep, als wij daarin vooreerst de kust tot in alle bijzonderheden omschreven vinden, nl. in haar verloop en in hare verheffing: soms steil, hoog, ja loodrecht, als de grijze gesteenten van het bergland de kust zoo dicht naderden, dat de huizen van enkele negorijen (Soengi en Ngavan op de Westkust van Groot-Key) op palen in zee uitgebouwd zijn; soms glooiend, als het gebergte meer binnenlands terugwijkt en het bosch plaats maakt voor de door de bevolking aangelegde tuinen.

Doch de kust vertoont nog andere verscheidenheid, waarop de heer Planten telkens wijst. Op sommige plaatsen is zij door riffen omgeven (vooral aan de Westkust van Hoog-Key), die een breedte van 1200 en 1500 M. bereiken, steil naar zee afloopen, maar overigens door een meer geleidelijk in diepte toenemende zee begrensd worden, zoodat de 50-vaamslijn soms één à twee uur van de kust af is gelegen.

Bij andere kustgedeelten worden de inhammen en de daarin of daarvoor gelegen eilanden met hun veiligheid bij de kentering der moesons of de hevige valwinden, die bij west-moeson met de kracht van een orkaan over de bergen op zee neerstrijken, nader beschreven. Soms ook steekt het gebergte met een punt of kaap in zee uit en zijn de op eenigen af-

stand gelegen eilanden de voortzetting daarvan; ook worden in die vooruitspringende rotsen soms natuurlijke poorten gevormd. Natuurlijk worden bij de grootere eilanden de kusten onderling vergeleken, en ontvangen verder in de beschrijving zoowel de straten en vaarwaters of toegangen tusschen de eilanden hun beurt als de negorijen en hunne bewoners, op de verschillende kusten gevestigd.

Bij die vaarwaters worden hunne breedte, de waterstand boven de riffen, de stroomingen, de geulen tusschen de riffen en veel meer, wat niet van de kaart af te lezen valt, nader in het licht gesteld, terwijl bij de negorijen en hunne bewoners gelet wordt op hun aantal (aan de sterker bevolkte Westkust van Groot-Key zooveel grooter dan elders); hun ligging, soms vlak aan zee, of dieper in het binnenland, in het bosch verscholen; het aantal der bewoners en huizen; hun middelen van bestaan (landbouw en de vervaardiging van prauwen); de welvaart dier bevolking, uit het aantal lilahs of de op stapel liggende prauwen opgemaakt; hun godsdienst (heidendom of een soms zeer fanatiek mohamedanisme); de machtsbevoegdheid der rajahs over verschillende negorijen, enz.

Ook over de boven besproken Bandaneezen, zooals zij gevestigd zijn te Banda Eli en Banda Ellat, resp. op de Oost- en Westkust van Groot-Key, worden eenige bijzonderheden medegedeeld, waaruit kan blijken, dat deze in de 17de eeuw verdreven bewoners van Banda nog altijd hun eigen taal spreken en afwijkende middelen van bestaan uitoefenen.

Voegt men hierbij wat de heer Planten over de verschillende hoogte der eilanden en der bergtoppen, over de richting der heuvelrijen, de periodieke opheffingen van den bodem, de kleine stroomen en kali's der hoogere eilanden (soms bergstroomen met watervallen), de moerassen en meertjes der aan water arme lagere eilanden in het midden brengt — dan meenen wij bewezen te hebben, dat hierachter een geographische beschrijving der Key-groep volgt, die meer is dan een toelichting der kaart en die aan alle billijke eischen kan voldoen van hen, die van den heer Planten bijdragen tot de grondige kennis der Key-groep, geen boeiende beschrijving van land en bewoners verlangen of verwachten mochten. Geen der eilanden, zelfs niet de kleinere van Noe hoe Roa, die op een gemeenschappelijk rif zijn gelegen en slechts tijdelijk bewoners bezitten, of, zooals Wattora, „niets meer is dan een steen", blijven onbesproken, terwijl ten slotte aan de beschrijving der bevolking: hun uiterlijk, kleeding, sieraden, woonplaatsen, huizen, meubels, werkzaamheden en karaktertrekken, nog een afzonderlijk hoofdstuk wordt gewijd. —

Waren wij bij de bespreking van het door den heer Planten geleverde

verslag iets uitvoeriger, dewijl dit het *eigenlijk geographisch* onderzoek, althans van kusten en vaarwaters, besprak, wat in de instructie zoozeer op den voorgrond trad — wij zullen ons bij de overige verslagen kunnen en moeten bekorten. Zooals de lezer trouwens zelf spoedig zal bespeuren, is dat, wat de heer Wertheim tot dusver leverde, nog geenszins een wetenschappelijk verslag van zijn geologisch onderzoek. Het is meer een reisverhaal; meer een overzicht van het verloop der expeditie; een schets van den vluchtigen indruk, door excursies, ook op verschillende eilanden buiten de Key gemaakt, van de gesteldheid dier eilanden verkregen; voorts een korte beschrijving van het beklimmen der kammen en toppen der bergen, van de vele doorkruisingen, die op Groot-Key plaats hadden en van het onderzoek zooals dit op vele andere eilanden der groep werd ingesteld. Daaraan knoopen zich dan natuurlijk eenige opmerkingen over de physische gesteldheid der eilanden vast: hun reliefvormen, hoogte, toppen, kammen, hellingen en wanden; de richting der dalen, in verhouding tot de lengteas der eilanden; hun bergbeken en kali's met hun beddingen en erosie; voorts over de geologische en petrographische gesteldheid dier eilanden: hun formatie; de aard der gesteenten, de ligging, de dikte der lagen, hun strijken op verschillende hoogten; de verweering dier gesteenten, hun verbrokkeling en verscheuring, door den plantengroei onderhouden en ondersteund; de opheffingen in het centrale gedeelten van sommige eilanden, het dalen van anderen; de bestanddeelen van den bodem, en het verband tusschen den plantengroei van dien bodem en zijn aard. Niet zelden ook worden in dat reisverhaal korte beschrijvingen van de bevolking, zijn woonplaatsen, hoofden, zeden en gewoonten ingelascht.

Hebben wij niet noodig bij dit alles lang stil te staan, dewijl nadere bijzonderheden door den belangstellenden lezer uit het goed geschreven reisverhaal zelve kunnen verkregen worden, wij willen overigens door dit korter stilstaan ook geenszins den indruk geven, als zoude het voorloopig verslag van den Heer Wertheim, in tegenstelling van het later in te dienen streng wetenschappelijke, de belangstelling van den wetenschappelijken lezer moeten missen.

Behalve de bovengenoemde opmerkingen, die toch niet weinig licht verspreiden over het tot dusver zoo weinig bekende en dikwijls zoo verkeerd beoordeelde en beschreven binnenland van vele eilanden der groep, bevat dat verslag toch ook allerlei bijzonderheden over zelden bezochte eilanden buiten de Key, die wel op geregelde tijden door stoombooten op een enkel punt worden aangedaan, maar daarom nog niet met het oog van den geoloog worden beschouwd.

Voorts bevat dat reisverhaal de noodige opgaven van de bij het geologisch onderzoek gebezigde instrumenten en van de zoo welwillend te Batavia verstrekte hulp, waar het gold het geven van nuttige wenken bij het geologisch, meteorologisch en botanisch onderzoek. Dit zijn tevens zoovele bewijzen van den door de expeditie-leden ondervonden steun, waarvoor wij bij dezen hun, die deze wenken gaven, onzen oprechten dank betuigen. Ook gebruikt de Heer Wertheim zijn reisverhaal niet zelden om over den toestand der op die weinig bezochte eilanden wonende bevolking en hun bestuur (meer bijzonder over de posthouders) of hun middelen van bestaan eenige opmerkingen te maken.

Dat wij ten slotte dankbaar zijn voor wat geleverd werd, maar daarmede niet voldaan, kon reeds boven bij het bespreken der publicatie van prof. Martin blijken. Waar de Heer Wertheim zelf verklaart: „De „hoofdeilanden waren derhalve onderzocht, zoodat ik mij van hunne „geologische gesteldheid een voldoende voorstelling kon vormen", mag en moet men van hem verwachten, dat hij de beschrijving dier geologische gesteldheid dan spoedig laat volgen, opgehelderd door geologische schetskaart, profielen en wat verder noodig is om ons een denkbeeld te geven van den geologischen bouw en de daarmede samenhangende orographische gesteldheid der Key-groep, die tot dusver uit zijn reisverhaal moeilijk kan opgemaakt en door hem alleen in samenhang kan gegeven worden. Daarmede en met een meer gedetailleerde beschrijving van de bruikbaarheid van den bodem zal hij aan zijne instructie voldaan hebben, wat hij zijnerzijds natuurlijk alleszins wenschelijk zal achten. —

Hebben wij tot dusver gewezen op de publicaties, die aan de expeditie voorafgingen en op de verslagen, door de expeditie-leden als zoodanig ingediend, wij wenschen deze Inleiding te besluiten door nog met een enkel woord de aandacht te vestigen op die artikelen, welke later het licht zagen, door de expeditie-leden zelven of door anderen werden samengesteld, doch geheel gebaseerd zijn op de waarnemingen en verzamelingen, door deze verricht en aangelegd en die dus terecht aan het werk, waarvoor deze Inleiding bestemd is, zijn toegevoegd.

Daartoe rekenen wij in de eerste plaats het artikel van den heer Planten over de meteorologische waarnemingen op de Key-eilanden, waaruit duidelijk blijkt, hoevele instrumenten werden gebruikt; hoe voorzichtig zij werden geplaatst; hoe geregeld zij werden verricht. Daaraan danken wij dan ook (althans voor een paar jaren) hoogst belangrijke gegegevens, waaruit voor de temperatuur de maandelijksche en jaarlijksche gemiddelden, de hoogste en laagste temperaturen, het kleinste en groot-

ste dagelijksche maximum en minimum, de gemiddelde maandelijksche amplitude's enz. worden berekend. Ook voor den luchtdruk en de relatieve vochtigheid worden diezelfde gemiddelden opgegeven, terwijl uit de windtabellen het heerschen van oostelijke, westelijke winden of windstilten, in $^0/_0$ uitgedrukt, voor de verschillende maanden wordt aangetoond en eindelijk de regenhoeveelheid, het aantal regendagen, de grootste hoeveelheid, per dag gevallen, de bewolking en het gemiddelde aantal onweders en weerlichten insgelijks tabellarisch worden voorgesteld.

Let men er op, hoe zelfs de regenstations in de oostelijke gedeelten van onzen Archipel zooveel zeldzamer voorkomen, zooals Dr. J. P. van der Stok's „Regenwaarnemingen in N. I." aanwijzen, en dat wij door het artikel van den Heer Planten voor alle drie factoren van het klimaat de gegevens ontvangen, dan stemt dit artikel niet enkel tot dankbaarheid aan de nauwkeurige waarnemers, maar ook aan hen, die door het afstaan van bruikbare instrumenten en het geven van vele nuttige wenken over het inrichten van het observatorium, de plaatsing der instrumenten en de methode van waarnemen tot het welslagen dier waarnemingen hebben medegewerkt.

Wij hebben verder insgelijks den Heer Maitland dank te zeggen voor de moeite, welke hij zich gegeven heeft om de door den Heer Wertheim van de Key meegebrachte en aan het Museum van Natura Artis Magistra aangeboden collectie vogels met de daarover bestaande berichten van vroegere reizigers te vergelijken en daaruit zijn „Apercu général" der vogels van de genoemde groep samen te stellen.

Doch, last not least, hebben wij met bijzondere dankbaarheid en ingenomenheid de aandacht te vestigen op de zeer belangrijke artikelen en den Atlas, die wij den ijverigen conservator der Ethnographische Musea van dat Natura Artis Magistra verschuldigd zijn.

Wezen wij boven reeds op de zorg, door de expeditie-leden aan het verzamelen der ethnographische voorwerpen besteed, en op de gunstige gelegenheid, die zich den Heer Planten aanbood om dieper tot het leven der inlanders door te dringen — wij danken het den Heer Pleyte, dat de waarde der meegebrachte voorwerpen door een nauwkeurige, systematische beschrijving en verwijzing naar hun plaats in het Museum of hun afbeelding in den Atlas, eerst recht in het licht treedt en verhoogd wordt. Neemt men daarbij in aanmerking, dat in de Indische litteratuur omtrent het huisraad, de kleeding, de bewapening enz. der bewoners van de genoemde eilanden, behalve het weinige, wat de Heer Riedel er van in zijn bekend werk mededeelt en afbeeldt, bijna niets te vinden is, dan ontvangen de beschrijving en de Atlas daardoor, vooral voor Musea, een

des te grooter wetenschappelijke waarde. Terecht heeft de Heer Pleyte er dan ook naar gestreefd de zoovele nieuwe voorwerpen goed duidelijk te beschrijven en te karakteriseeren, opdat die beschrijving, als determinatiewerk, voor anderen een welkome raadgeefster zou kunnen zijn.

Wat de Ethnographische Schets der Key-eilanden betreft, daarin komen, zooals de Heer Pleyte zelf in de Inleiding uiteenzet, minder onbekende zaken voor. Toch bevatten bijna alle hoofdstukken, in 't bijzonder echter X, XI en XII, eenige nieuwe gegevens, wat niet te verwonderen valt, als men weet dat de Heer Pleyte, behalve het werk van den Heer Riedel en de door ons boven besproken publicatie van den Heer van Hoëvell, de aanteekeningen van den Heer Planten te zijner beschikking had en van de opmerkingen, die hij mondeling daaraan toevoegde, kon gebruik maken. Ook als verzamelwerk, waarbij de schrijver zich het leveren van een zoo volledig mogelijke monographie voor oogen stelde, heeft de Schets zonder twijfel waarde.

Wij meenen hiermede onze Inleiding te kunnen besluiten. Slechts nog éénen wensch zij het ons vergund te uiten. Mogen de gevolgen dezer o. i. welgeslaagde expeditie zich niet enkel bepalen tot de publicatie der verkregen resultaten. Moge zij dit uitwerken, dat bij het Aardr. Genootschap en zijne leden de overtuiging weder levendig wordt, hoeveel nuttig werk door een eenvoudig ingerichte expeditie op een beperkt terrein of door een enkelen geschikten en voor zijn taak bezielden onderzoeker kan worden verricht; en moge die Vereeniging door Regeering of belangstellende particulieren in staat gesteld worden in deze aan haar hoofdroeping te voldoen. Naast de Key liggen de Aroe en daarnaast ligt de onbekende kust van Nieuw-Guinea. Daarop moge zich de werkzaamheid richten of gericht worden van een genootschap, dat het pionierswerk in onzen Archipel heeft te leiden en mede moet werken tot het verkrijgen van goede kaarten en goede, betrouwbare geographische beschrijvingen.

C. M. Kan.

DE EWĀF OF KEY-EILANDEN

DOOR

H. O. W. PLANTEN.

(Zie kaart n°. XVII).

De Ewāf (varken) eilanden ontleenen waarschijnlijk hun naam aan de vele wilde varkens die er op voorkomen.

Meer algemeen zijn ze bekend onder den naam van Key-eilanden.

Omtrent den oorsprong van dezen naam bestaan verschillende veronderstellingen.

Het kan zijn dat de naam afkomstig is van het woord cayos̃, dat riffen of klippen beteekent, daar de eilanden vermoedelijk voor de komst der Hollanders in den Archipel aan de Portugeezen bekend waren. Eene andere veronderstelling is de volgende:

Toen vreemde zeevaarders voor het eerst deze eilanden ontdekten en aan de inboorlingen naar den naam vroegen, kregen zij van dezen, die eene vreemde taal niet verstonden, steeds ten antwoord „Kei wait" (weet niet) eene uitdrukking, waarmede een Keynees zich van alles afmaakt, en waarschijnlijk zijn ze toen naar het eerste woord Key-eilanden gedoopt.

Het woord Key is al op verschillende manieren geschreven geworden. Zoo vindt men *Kai*, *Kei*, *Keei en Key*.

Naar de verschillende manieren waarop de inboorlingen het uitspreken, zou men ze alle kunnen schrijven, doch over het algemeen wordt het zacht en eenigszins langgerekt uitgesproken, waarom ik dan ook de spelling Key aangenomen heb.

Ook Ewāf wordt verschillend geschreven: *Evar* (bij De Hollander, Veth enz.) *Evāv* (bij Riedel en Langen). Riedel noemt ze ook Ewaabu eilanden. Steeds heb ik het evenwel hooren uitspreken als Ewāf, met den klemtoon op de laatste lettergreep en de klinker lang uitgesproken.

De geheele groep ligt tusschen 5° en 6° 5′ Z. Br. en 131° 50′ en 133° 15′ O. L. en kan men in 4 ondergroepen verdeelen.

1°. Noehoe-Joet of Groot Key.
2°. „ Roa of Klein Key.
3°. Tajando groep
4°. Koer groep.

Uit de resultaten van het door prof. Martin verricht palaeontologisch onderzoek der Key-gesteenten en uit het verslag van den heer Wertheim blijken de eilanden tot de tertiaire en post-tertiaire formatie te behooren.

Terwijl Noehoe-Roa en alle ten W. van Groot-Key gelegen eilanden uitsluitend uit post-tertiaire (recente) formatie bestaan, bestaat het eiland Noehoe-Joet uit een tertiaire formatie en biedt een karakteristiek verschil aan, met de andere tot deze groep behoorende eilanden. Op Noehoe-Joet, waarvan de hoogste toppen tusschen 500 en 800 m. reiken, openbaart zich de tertiaire formatie in kalkgesteente, waarvan de oudste lagen (algemeen strijken in de lengterichting-eiland; zij vallen vlak naar de kust toe) sedimentair en door het voorkomen van alveolinen gekarakteriseerd worden, waardoor Groot-Key tot de miocaene formatie gerekend kan worden. Deze formatie is in het N. en midden van het eiland langs West en Oostkust het sterkst ontwikkeld.

Als het hangende en dus als jongere, maar evenzeer tot het miocaene tijdperk behoorende formatie, treedt in het geheele Zuidelijk en N. deel van het eiland Orbitoiden kalk op, die zich op de hoogste niveaus, zoowel van de centrale gebergten, ten O. van Bandan Ellat, als van die welke zich uitstrekken van het gebergte Daab in het Z. tot de N. kust toe, voortzetten.

De eilanden van Noehoe-Roa zijn uit recente koralen-kalk (quartaire formatie) opgebouwd en behooren tot de koraal-eilanden of rif-vormingen.

In het Z. van het grootste eiland ten W. van de negory Lamgorong komen kalkgesteenten te voorschijn, die blijkens de daarin vervatte petrefacten tot een andere quartaire formatie dan de koralen-kalk behooren. Overal aan de kusten waarneembare opgeheven strandlijnen en brandingslijnen, bewijzen dat in recente tijden periodieke opheffingen der eilanden hebben plaats gehad.

Aan voortbrengselen zijn de eilanden niet rijk. Alleen in de bosschen die alle eilanden der groep bedekken, vindt men goede houtsoorten. De voornaamste zijn:

ai fra mas of kajoe besi (ijzerhout)
ai ieng „ „ lingoea
ai deer „ „ loria
ai ngoos en ai nidoor.

De eerste, die voornamelijk op Noehoe-Roa voorkomt, is eene zeer harde houtsoort, die het voordeel heeft niet in trek te zijn bij de witte mieren, waarom zij dan ook bijzonder geschikt is voor het bouwen van huizen. Dat hout is in de Molukken dan ook zeer gezocht.

Tegen zeewater is het niet bestand, reden waarom de inboorlingen het bij hun prauwen alleen gebruiken bij die gedeelten, welke niet in aanraking zijn met het water.

Voor de romp onder water gebruiken zij kajoe loria, een bittere houtsoort, waarin geen wurm komt.

Kajoe lingoea is zeer geschikt tot het maken van meubelen en de kajoe bintangoer voor masten en rondhouten.

Onder de andere natuurvoortbrengselen, die uitgevoerd worden, komen voor: kajoe boekoe en bangkoedoe wortel (voornamelijk van Tajando en Koer).

Verder verbouwt de bevolking voor eigen gebruik, sagoe, klappers (klapperolie en copra worden ook uitgevoerd), maïs, obis en verschillende vruchten.

Hier en daar vindt men een enkel droog rijstveld.

Tabak wordt ook een weinig geteeld, doch van slechte kwaliteit en alleen voor eigen gebruik.

Eenige jaren geleden heeft de regeering pogingen aangewend om bij de bevolking de koffie-cultuur ingang te doen vinden, welke pogingen evenwel geen resultaat gehad hebben.

Het aantal inwoners bedroeg in 1890, voor zoover men op eene volkstelling aldaar gehouden staat kan maken, 23,253, waarvan:

14,906 heidenen, 8,325 Mohammedanen en 22 Christenen
als volgt verdeeld:

Noehoe-Joet 9,798, Noehoe-Roa 10,767, Tajando 1,260 en Koer 1,428

De zich op de eilanden nedergezet hebbende vreemde bevolking is hier niet bij gerekend.

WIJZE VAN OPNEMING.

Hoewel het, met het oog op den korten duur der expeditie, raadzaam werd geacht, die gedeelten der groep op te nemen, welke voor het belangrijkst werden gehouden, bleek mij reeds spoedig dat dit ondoenlijk was. Ten eerste was het moeielijk te bepalen welke de belangrijkste gedeelten waren.

Voor de zeevaart zijn van het meeste belang de toegang en het vaarwater naar Doelah en Toeal, daar de stoomschepen alleen deze plaatsen aandoen.

De oorlogs- en gouvernementsschepen, die sporadisch deze eilanden bezoeken, kunnen evenwel genoodzaakt zijn, de geheele groep te doorkruisen en voor deze ware het dus wenschelijk eene kaart van het geheel te bezitten.

Evenzoo was het uit een geographisch oogpunt gewenscht, dat de geheele groep in kaart gebracht werd.

Had ik afzonderlijke gedeelten der groep in kaart moeten brengen, dan had ik moeten vervallen in astronomische plaatsbepalingen en daarop zou, door de geringe hulpmiddelen waarover ik te beschikken had, weinig te vertrouwen zijn geweest.

De twee tijdmeters had ik dan òf steeds moeten mede nemen in mijn klein zeilvaartuigje, waar zij aan allerlei schokken en stooten, zoo niet erger, blootgesteld waren, òf ik had ze te Toeal in onbekwame handen moeten achterlaten.

Het bleek mij dus wenschelijk de geheele groep trigonometrisch op te nemen, te meer daar ik, bij een reisje rond de eilanden, bevond, dat dit niet te moeielijk zou vallen en ik het voorrecht had een punt te bezitten dat door Prof. Oudemans astronomisch bepaald was.

Dit punt, de missegit van Doellah en bepaald op 5° 33′ 53″ Z. Br. en 132° 44′ 30″ O. L., werd als uitgangspunt genomen van een basis die op het strand van Doellah afgebakend werd.

Vijf malen werd deze met eene meetketting gemeten, van de uitkomsten, welker grootste verschillen 3 dm. bedroegen, het gemiddelde genomen en de lengte bevonden te zijn 2842,5 m.

De richting werd astronomisch bepaald.

Hoewel het, volgens Bessel, Schwerd, Bayer e. a., wenschelijk is de basislengte niet boven de 2000 m. te nemen, was ik toch genoodzaakt hierboven te gaan, om een goeden driehoek te verkrijgen, daar ik het derde punt aan den overkant van het breede vaarwater moest nemen. Door eene reeks van driehoeken werden de punten Gelanit en boom Roemadan bepaald en de afstand tusschen deze beide punten, groot 19,550 m., als basis van den driehoek der eerste orde aangenomen, waarna door triangulatie achtereenvolgens de punten Baeer, Godan, Nai, heuvel Ngilgoff, Taroa, Oer enz. werden bepaald.

Op de basissen Gelanit-Roemadan en Gelanit-Baeer werden de kenbare bergtoppen van Hoog-Key bepaald. Ik had daardoor eene reeks van goede vaste punten, waarop, door middel van het problema van Snellius, de kustlijnen bepaald werden.

De driehoeksmeting werd verricht met een prisma-cirkel, daar, door het boschachtige terrein, de theodoliet niet te gebruiken was.

Om toch te kunnen meten moest ik meestal in ± 50 m. hooge boomen klimmen.

De verschillende inhammen werden door afzonderlijke kleine triangulaties bepaald. De loodingen werden verricht met een gewoon lood.

Van de Key-eilanden bestonden reeds kaarten.

In het werk van den heer Riedel vindt men er eene, terwijl er nog eene andere bestaat van den heer A. Langen.

Ze leveren groote verschillen op met deze kaart, hetgeen niet te verwonderen valt, daar het slechts schetskaarten zijn.

De oorlogsschepen, die deze eilanden bezochten, hebben sommige gedeelten opgenomen. Zoo bestaan er kaartjes van:

1°. N. kust Hoog-Key, opgenomen in 1862 door het Gouv. S. S. „Telegraaf".

2°. Schets van de kust tusschen Hār en Bandan-Eli, gemaakt a/b van de bark „Diederika", 1847.

3°. Schetskaart van de ankerplaats voor Feer (W. kust Hoog-Key) door den luit. ter zee J. G. Snethlage a/b Z. M. S.S. „Watergeus", 1880.

4°. Kaart van het vaarwater naar Doellah en Toeal door het Etat-major van Z. M. S.S. „Bali".

Door het Etat-major van H. M. S.S. „Samarang", commandant luit. ter zee 1e kl. L. C. Rovers, werden in 1887 vele gedeelten opgenomen.

1°. De baai van Bandan-Ellat.

2°. Schetskaart ankerplaats voor Mata-hollat.

3°. Schetskaart ankerplaats bij Ngoersiet.

4°. Schetskaart van de baai van Totoad.

5°. Schetskaart van ankerplaats voor Key-Tenimber.

6°. Schetskaart ankerplaats voor het eiland Oer.

7°. Schetskaart ankerplaats voor Roemat.

8°. Schetskaart ankerplaats voor Tajando.

9°. Schetskaart ankerplaats bij het eiland Tām.

Noehoe-Joet of Hoog-Key.

Wat het woord Joet beteekent is mij niet gelukt uit te vorschen. Een Keyneesch woord is het niet, want niemand, zelfs de meest intelligente inlander, wist de beteekenis er van te zeggen.

Volgens de overlevering heeft dit eiland het eerst van de geheele groep bestaan en zijn de eerste bewoners rechtstreeks uit den hemel neergevallen. De radjah van Feer, het eenige hoofd van Keyneeschen oorsprong, beweert zelfs dat hij persoonlijk ook op het eiland neergedaald is. De Keynees beschouwt het eiland dan ook zoo wat als vast land (uit het woord Noehoe-Joet zou men dit niet opmaken, daar Noehoe, eiland beteekent) en noemt de overige eilanden Noehoe-Roa, d. w. z. eilanden in zee gelegen.

Het is het grootste eiland der groep en verschilt van de overige in vele opzichten. De reiziger die de eilanden groep nadert, zal dadelijk getroffen worden door het verschil.

Geheel Noehoe-Roa vertoont zich als een laag vlak land met een enkelen kenbaren heuvel, terwijl Noehoe-Joet zich als een bergland verheft met vele kenbare toppen.

De grondformatie is ook anders, zooals reeds in het begin vermeld is.

Ook in fauna wijkt het af, daar hier diersoorten voorkomen, welke op de andere eilanden niet aangetroffen worden, zooals de kangoeroe; ook zijn er andere soorten lories, vlinders enz.

Waarschijnlijk is er ook verschil in flora, doch dat zal nog moeten blijken uit het botanisch onderzoek.

Het eiland is lang en smal. Trekt men van Tandjong Borang, de noordelijkste punt, gelegen op 5° 16′ 40″ Z.Br. en 133° 7′ 53″ O.L., eene lijn naar Tandjong Wedoear, de zuidelijkste punt op 6° 0′ 25″ Z.Br. en 132° 48′ 57″ O.L., dan geeft deze vrij wel de algemeene richting aan, loopt N.N.O.—Z.Z.W. en heeft eene lengte van 11¾ D. of G. mijlen.

In het N. tusschen den berg Woho en Tandjong Ngarmin bereikt het de grootste breedte van 1.4 mijl. Hier bezuiden vermindert deze tot 1¼ mijl en het land behoudt deze breedte tot in de lijn negory Erlalaan (W. kust) en Tandjong Wahadan. (O. kust).

Bezuiden deze lijn neemt de breedte beurtelings af en toe tot aan de lijn Niroen-Ohirenaan, waar het eiland eene breedte heeft van slechts ¼ mijl.

Gaandeweg vermeerdert deze weer tot 1¼ mijl, om geleidelijk af te nemen tot in de ± 800 meter breede Tandjong Wedoear.

Het eiland is geheel een bergland. Overal verheffen de bergen zich steil uit zee op met rotsachtige kusten.

Het noordelijke breede gedeelte wordt gevormd door tal van bergruggen, welker lengte-assen over het algemeen N.-Z. gericht zijn, en dus een hoek met de lengte-as van het eiland maken. De hoogste toppen liggen hier vrij wel in het midden. Ze zijn: Wokra 715,5 m., Kaar 725,7 m., Boo 769,5 m. en Daab 800,8 m.

De Kaar vertoont zich als een scherpe piek, terwijl de Daab zich als een stompe kegel voordoet.

De Boo is kenbaar aan zijn gehakkelden top, die van het N. naar het Z. afloopt.

Bezuiden het Daab-gebergte wordt het bergland lager en liggen de top-

pen meer aan de Oostzijde, waar zij zich bijna loodrecht uit zee verheffen.

De voornaamste zijn: Vakoi 519 m., Sietjek 456.8 m. en Warkoek 416,4 m.

De Vakoi is zeer kenbaar, daar zijn wanden aan den Z.O. kant loodrecht naar beneden vallen, alsook door de lichtgele kleur van het kalkgesteente dat hier bloot komt.

De Sietjek is een stompe kegel, terwijl de Warkoek, van O. en W. gezien, veel gelijkt op den rug van een olifant met den kop naar het Z. gekeerd.

Het smalle gedeelte van het eiland bestaat uit verschillende bergkammen van gemiddeld 100—150 m. hoogte, zonder een enkelen kenbaren top.

Naar het Z. begint het bergland weer te stijgen en bereikt in de Advilnas eene hoogte van 378.4 m. Hierop volgt een steil bergland met vele toppen, waarvan de *Nonaibal* 591.2 m. en de *Morbait* 671.4 m. de voornaamste zijn.

Het gebergte loopt verder met eene hoogte van 400—500 m. om de Zuid, om bij de negory Langiar af te dalen in gemiddeld 100 m. hooge heuvelrijen die in de steile kaap Wedoear eindigen.

Van uit het gebergte loopen tal van bergstroompjes naar de Oost- en Westkust, die helder frisch water opleveren. De meeste zijn evenwel in den Oostmoeson droog. Het geheele eiland is met een weligen plantengroei bedekt. Op de steile hellingen en toppen der bergen bestaat dit uit een ondoordringbaar oerwoud, terwijl dit, waar het terrein eenigszins glooiend is, plaats maakt voor aangelegde tuinen. Ook op de bergen in het smalle gedeelte van het eiland heeft het plaats gemaakt voor uitgestrekte klapperbosschen en tuinen.

Het land bezuiden de negory Bandan-Ellat is glooiend en voor een groot gedeelte bedekt met uitgestrekte alang-alang velden, die, van uit de baai gezien, eene aangename kleurschakeering met het eeuwige tropische groen aanbieden.

Ook de zuidelijke smalle landtong van het eiland is voor het grootste gedeelte met alang-alang begroeid.

De kusten zijn hoog, steil en steenachtig. Hier en daar vindt men een gedeelte zandig strand, dat de bewoners benuttigd hebben tot het bouwen hunner negoryen, doch dit is gewoonlijk niet breeder dan 300—500 m. en daarachter rijst het gebergte weder steil op.

Van nabij gezien doen ze zich voor als eene aaneenschakeling van kapen, gevormd door de uitloopers der bergen.

De kustbewoners zijn dan ook gewoon de afstanden langs de kust te berekenen naar het aantal kapen. Vraagt men bijv. in eene negory naar den afstand tot eene andere, dan krijgt men ten antwoord: „zooveel kapen om de N. of Z.

Oostkust.

Bij Tandjong *Ngarmin*, eene 6 m. hooge rotsachtige kaap, buigt de kust in en vormt eene kleine baai, die door een bij laag water droogvallend rif ontoegankelijk is, en loopt verder in de algemeene strekking Z. t. W. 1/4 W. tot T. *Wahadan.*

Door de uitloopers der bergen worden verscheidene kapen gevormd, waarvan de voornaamste zijn T. Kawoe, T. Kawas en T. Kilwat.

Het kustgebergte strekt zich langs dit gedeelte bijna overal tot aan zee uit, hier en daar een smalle strook strand overlatende, waar de bevolking hare negoryen gebouwd heeft.

Alleen tusschen de negory Kilwat en T. Wahadan loopt het terrein zacht glooiend naar het centrale gebergte op.

T. Wahadan is een uitlooper van het Daab-gebergte, die bij zee eindigt in ± 8 m. hooge uitgevreten koraalrotsen, welke het landen aldaar ondoenlijk maken.

Een kleine bergstroom loopt bij de kaap in zee.

Van af laatstgenoemde kaap tot Tandj. Ebahan, buigt de kust in, en is weder zeer steil, vooral in het Noordelijk gedeelte waar de berg Vakoi met zijne loodrechte wanden een grootschen indruk maakt.

T. Ebahan is weer een uitlooper van het gebergte, die minder glooiend dan T. Wahadan naar zee loopt en aldaar in ± 10 m. hooge steile rotsen eindigt.

Tot aan T. Niroen-toetoet (Zuidneus) is de strekking Z. W. 3/4 Z. en vormt de kust vier inhammen, door droog vallende riffen ontoegankelijk.

Ook dit gedeelte is zeer steil.

Bij T. Niroen-toetoet buigt de kust weer in en vormt met de W.kust een 800 m. breeden landtong, die in T. Wedoear eindigt, welke kaap zich 50 m. hoog uit zee verheft, met loodrechte grijze wanden.

Langs de geheele kust, uitgezonderd een gedeelte benoorden T. Niroen-toetoet, strekt zich een koraalrif uit van gemiddeld 200 à 300 m. breedte. Op enkele plaatsen, zooals voor de negoryen Bandan-Eli en Hollat, steekt het ± 600 m. uit.

Het rif is zeer steil. Op een gemiddelden afstand van 800 m. van den rifrand werd op 50 vaam geen grond meer aangelood.

Goede ankerplaatsen worden dan ook niet aangetroffen.

Alleen bij de negory Oer, bezuiden T. Ngarmin, kan men in den W. moeson in 30 vm. zandgrond ankeren en ligt dan ± 600 m. van het rif.

De kali Wer-Oer stroomt door een dal, waarachter het gebergte met eene kenbare piek oprijst.

Brengt men deze piek in het midden van het dal, dan leidt deze peiling naar genoemde ankerplaats.

In de kentering van W. op O.-moeson, wanneer geen harde valwinden en ook nog geen O. wind te vreezen zijn, is het mogelijk, wanneer het moet, overal bij de kust te ankeren in 30—40 vm. water, zand- en steengrond.

Zoo lag o. a. H. M. stoomschip „Floris" een dag en nacht voor de negory *Ohiil* ten anker.

In de W.-moeson maken de hevige valwinden, die dikwerf met de kracht van een orkaan van over de bergen op de zee neerstrijken, het zeilvaartuigen zeer lastig.

Vooral dicht langs de kust zeilende zijn ze gevaarlijk, daar men hunne nadering alsdan niet bemerkt. Verder in zee waarschuwt het opstuiven van het water voor hunne komst.

Los in zee liggende riffen worden hier niet aangetroffen.

Een aantal negoryen ligt langs de kust verspreid. Van het N. af beginnende heeft men eerst Hār.

Deze negory, vroeger op een steilen heuvel gelegen, doch later naar het strand verplaatst, is bewoond door ± 800 zielen en zeer welvarend. In vroegere jaren, toen in deze streken geen stoomvaart bekend was, was het de aanlegplaats van de vele Makassaarsche prauwen op hunne heen- en terugreis naar de Aroe-eilanden.

Vele prauwen worden hier gebouwd en de bevolking doet zeer veel aan tuinbouw.

Harreh, aan een kleinen zandigen inham gelegen, is van weinig beteekenis, evenals Oer, Holoeb en Renfān.

De beide laatsten liggen tegen het gebergte in het bosch verscholen en zijn van uit zee nauwelijks merkbaar.

Bandan-Eli, bewoond door afstammelingen van Bandaneezen die in de 17de eeuw door de O. I. compagnie van hun eiland verdreven zijn, en op de Key-eilanden een wijkplaats gevonden hebben, bestaat uit 3 kampongs alle even smerig.

De bevolking, Mohammedanen onder het bestuur van een radjah, houdt zich bezig met het bouwen van prauwen, het maken van houten waterbakken, het smeden, het bakken van aarden potten en pannen en het vervaardigen van eenig zilver- en goudwerk.

In vroeger jaren maakte deze negory het de omliggende heidensche kampongs zeer lastig.

In de volgende meer Z.waarts gelegen kleine negory Efroean, staande

onder Bandan-Eli, houdt de bevolking zich geheel met het maken van potten en pannen bezig.

In de nabijheid van Efroean ligt in het gebergte, op eene hoogte van 140 m., de kleine negory *Foknaam*.

Even ten N. is een kleine kaap, T. Kariet genaamd, in welker rotswand eene opening is, die als heilig (pomali) beschouwd wordt.

Bezuiden de negory is een kleine bocht, waarin zich een uit het dal komende stroomende beek uitstort. Vervolgens de kleine negory *Soeïn*, uit twee huizen bestaande, en *Watlaar*.

Laatstgenoemde, de woonplaats van den radjah van het district Watlaar, bestaat uit drie gedeelten, ieder afzonderlijk op een kleine plek vlak strand gebouwd. Een paar bergstroompjes leveren zuiver frisch water.

Hollat is eene kleine negory. Kleine vaartuigen vinden hier een goede ankerplaats tusschen de twee uitstekende riffen.

Ohoideer, *Kilwai*, *Jamtimoer* en *Nienroe* zijn kleine dorpen, welker bevolking voornamelijk van tuinbouw leeft.

Alle bovengenoemde negoryen, behalve Nienroe, staan onder het gezag van den radjah van Watlaar.

Bandan-Eli is daarvan uitgezonderd. Wel is het gevestigd op het grondgebied van Watlaar, doch het heeft zijn eigen bestuur. *Wako* is van geen beteekenis. Jamtil is een zeer oude negory, gebouwd op een 20 m. hoogen steilen heuvel. Het is de woonplaats van den radjah van het district van denzelfden naam. Een kleine kali stort zich hier in zee uit.

Woar is een kleine armoedige negory, op 3/4 uur afstand van de kust op eene hoogte gebouwd, en welker bevolking geheel leeft van tuinbouw. Bij den mond van de kleine kali, die er langs stroomt, staat een compagnieshuis.

Ohoiïl, vroeger op eene hoogte gelegen, is geen groote doch eene welvarende negory, getuige het aantal lilah's, die voor het huis van den orang-kaja opgestapeld liggen.

Ohoiwait is gelegen op een hoogen steilen heuvel, en bestaat uit een weg, waarlangs de woningen gebouwd zijn. In het midden van dien weg is eene ruimte, door een steenen muur omgeven, die als pomali beschouwd wordt en *Woma* genaamd is. In Woar vindt men eveneens een dergelijke pomali.

Ohoirenan is van weinig beteekenis.

Al die negoryen staan onder het gezag van den radjah van Jamtil.

Wedoear, Totrean en Satheer zijn welvarende dorpen. In de eerste stonden, tijdens mijne aanwezigheid aldaar, niet minder dan 18 groote prauwen van 10—20 kojang op stapel.

Roewal, Kilwat en Watnoeran, ieder gelegen aan eene kleine baai, zijn nietige negoryen.

De laatste ligt op een klein plekje zand, voor ³/₄ gedeelte omringd door loodrechte wanden van het gebergte. Vandaar de naam Watnoeran, dat ketel beteekent. De geheele bevolking langs de Oostkust, met uitzondering van die van Bandan-Eli en Efroean, is heidensch.

Westkust.

Van Tandjong *Niv*, eene 8 m. hooge rotsachtige kaap, gevormd door een zacht glooienden uitlooper van het kustgebergte, en goed te verkennen aan het dicht daarbij gelegen eilandje Wat-enroe (een steen), loopt de kust evenwijdig aan de Oostkust en dus Z. t.W. ¹/₄ W. tot beoosten Bandan Ellat, en springt dan met een paar bochten naar het W., de schoone baai van Bandan-Ellat vormende, loopt daarna tot T. *Ohitaran* ZW. ³/₈ Z, vormt de kleine baai van *Rehohilien*, vervolgt met eene bocht de richting ZZW. tot aan de baai van Hoiko en daarna, verschillende bochten vormende, Z. t. W. tot Tandjong Wedoear.

Ook deze kust bestaat weer uit een aantal kapen, die elk bij de inlanders een naam hebben. De meest in het oog springende zijn, T. Ohiserkeeuw, T. Hebri, T. Jarleier, en T. Ohitaran. Even bezuiden T. Niv is de kust zeer steil en hoog en bestaat uit grijze rotsen met vele witte plekken. Bezuiden den berg Woho, die zich met bijna loodrechte wanden verheft, wordt de helling van het gebergte naar zee toe flauwer, en bij de negory Hôr is het terrein zacht glooiend en maakt het bosch plaats voor door de bevolking aangelegde tuinen. Van Hôr tot Lār is de kust weer vrij steil, doch bezuiden laatstgenoemde negory wijkt het gebergte landwaarts en ontstaat een eenigszins heuvelachtig terrein, dat het behoudt tot aan T. Hebri, waar bezuiden het gebergte nog meer naar achteren wijkt, en aan de kust een vlakke landstreek overblijft. Bezuiden T. Jarleier wordt de kust weer steil, en gaat bij Bandan-Ellat over in een terrein dat zacht glooiend naar het gebergte oploopt.

Bezuiden de baai van Bandan-Ellat tot aan de negory Warka bestaat de kust uit steil uit zee oprijzende rotsen, hier en daar ± 20 m. hoog. Een bergstroom bij T. Laer Majoran stort zich als een waterval in zee. Bezuiden Warka tot een eind bezuiden Watoear is de kust weer zoo glooiend, dat men dicht onder de kust varend, den top van den Warkoek zien kan. Hier bezuiden is het weer steil, bij Niroen meer glooiend, om bij Larat over te gaan in een zoo steil bergland, dat de huizen van enkele negoryen, zooals Soengi en Ngavan op palen in zee uitgebouwd zijn.

Tegenover het eilandje Rerean strekt zich een laag zandig strand uit, gevolgd door een steil rotsachtig gedeelte, waarop weer een gedeelte zandig strand volgt. waar de negoryen Fĕr en Langiar gebouwd zijn. De kust langs de Z. smalle landtong is weer steil en rotsachtig.

Het rif langs de W.-kust is over het algemeen breeder dan dat langs de O.-kust en bereikt bij de negoryen Weir en Niroen eene breedte van 1500 en 1200 m. Het loopt ook steil in zee af, doch de bodem der zee neemt meer geleidelijk in diepte toe.

Trekt men bijv. de 50 vm. lijn, dan ziet men dat deze in het N. op een gemiddelden afstand van 5000 m. langs de kust loopt, zich op de hoogte tusschen Add en Moen met een tong naar het land toe buigt, daarna weder naar buiten loopt tot op een afstand der kust van ± 11,000 m., om daarna gaandeweg de kust te naderen tot op een afstand van ± 500 m. bij het eilandje Doevin, daarna zich weer verwijderende tot ± 3000 m., om vervolgens tot op ± 1000 m. bezuiden T. Wedoear te loopen.

Men kan dan ook in den O. moeson overal op de kust, uitgezonderd het gedeelte tusschen de baai van Hoiko en de baai van Ngavan, in 20—30 vm. ankeren. Ook hier heeft men in den O. moeson last van hevige valwinden. Eene menigte eilandjes en riffen liggen langs de kust verspreid. Behalve het reeds genoemde eilandje Wat-enroe, bij T. Niv, dat, zooals de naam reeds aanduidt, niets meer is dan een groote steen, liggen ter hoogte van den berg *Woho*, en daar benoorden op het rif, drie groote rotsblokken.

In de baai van Bandan-Ellat liggen de eilandjes Noehoeroe, Krad en Sfăt, door het rif aan den vasten wal verbonden, benevens het grootere eiland Noehoe-Jaan, hetwelk van N. tot Z. eene lengte van 1500 m. en eene grootste breedte van 800 m. heeft en in het N. gedeelte steil en rotsachtig en ± 20 m. boven de zee verheven is. Eene natuurlijke poort in eene vooruitspringende rots in het N. O. gedeelte, vormt een mooi natuurtafereel. In de kleine baai, waaraan de negory Larat ligt, liggen de twee kleine eilandjes *Rorohoi* en *Noesoelaar* en bezuiden Larat, Groot- en Klein-*Aran*.

Bij den Z. hoek van de baai van Hoiko ligt Doevin en verder zuidelijk, Rerean. Het laatstgenoemde is geheel bewoond en bebouwd.

De Westkust is sterker bevolkt dan de Oostkust; het aantal negoryen is dan ook veel grooter.

Van N. af beginnende heeft men Hŏr, Lăr en Ngorwoel, kleine negoryen, welker bevolking leeft van tuinbouw.

Add bestaat uit een 6-tal huizen en is gelegen aan eene kleine kalie, voor kleine prauwen een kwartier gaans bevaarbaar. Verder op gaande

treft men een waterval aan en geniet men een der schoonste natuurtafereelen. De negory *Moen* bestaat uit drie gedeelten, nl. *Moen*, *Ngoerwatwain* en *Moen*.

Ohigaf, *Ngoerwan*, *Oewat*, *Ngoersoin*, *Ngoerwalet*, *Langoer*, *Danar*, *Waknawoen* en *Wab*, zijn alle van weinig beteekenis.

Alle bovengenoemde negoryen zijn bewoond door heidenen, terwijl de meer zuidelijk gelegen, op enkele uitzonderingen na, Mohammedaansch zijn.

Weir bestaat uit drie gedeelten. Het zuidelijkste, ook genaamd Nām, is bewoond door Mohammedanen.

Verder de kleine negory Moer bloat, (d. w. z. lang zandig strand).

Vervolgens de Mohammedaansche negory *Erlalaan*, gelegen aan een vrij aanzienlijke kalie, en Bandan-Ellat.

Laatstgenoemde, de aanzienlijkste negory der Westkust, is evenals Bandan-Eli op de Oostkust, bewoond door afstammelingen van Bandaneezen. Zij spreken eene taal, welke van die der oorspronkelijke bevolking verschilt en belijden de leer van Mohammed. Dezelfde takken van nijverheid als in Bandan-Eli worden hier uitgeoefend. In de baai vindt men in elk jaargetijde goed drinkwater en een goede ankerplaats. Zie nadere beschrijving.

Rehorien aan dezelfde baai gelegen is een kleine onbeteekenende negory. Verder om de Z. gaande vinden we in een kleine baai gelegen de drie kleine negoryen *Watoetaran*, *Oedar* en *Rehoohilin*. Verder *Warka* en *Watoear*, alle bewoond door heidenen. *Matahollat* is een welvarende Mohammedaansche negory.

Niroen (dat neus beteekent) is gedeeltelijk Mohammedaansch, gedeeltelijk heidensch en woonplaats van den radjah van het district van dien naam.

Larat (d. w. z. bloed) is lief gelegen aan eene kleine baai waarvoor een viertal kleine eilandjes liggen. Voor het grootste deel is het Mohammedaansch.

Tamangil en *Tamangil Noejanat* zijn kleine Mohammedaansche negoryen.

Hoiko (d. w. z. kleine negory) is schilderachtig gelegen achter in eene baai, door hooge steile bergwanden omgeven, doch alleen voor kleine prauwen toegankelijk.

Soengi en *Ngavan*, beide in eene prachtige baai gelegen, zijn welvarende dorpen, bewoond door fanatieke Mohammedanen. Ze zijn gebouwd op eene smalle strook strand, waarachter het gebergte zoo steil oprijst, dat, bij het vergrooten der negoryen, men de huizen op palen in het water moest bouwen. In de baai is een klein eilandje, Noesoelaar, gelegen, dat voor begraafplaats dient.

Het eilandje *Rerean* is geheel bewoond door heidenen. De negoryen *Feer* en Langiar zijn zeer welvarend en bewoond door fanatieke Mohammedanen.

Noord-kust.

Van Tandjong *Niv* tot *T. Borang*, den noordelijksten hoek van het eiland, vormt de kust eene baai, *Telok Wayer* genaamd met eene diepte van 30 tot 10 vm. en die in den Oostmoeson eene veilige ankerplaats aanbiedt. De kust is rotsig en steil, alleen achterin is een vlak gedeelte, waar de kleine negory Wayer gebouwd is.

Het gebergte op de N.-kust bestaat uit verschillende evenwijdige bergruggen welker lengte-assen N.—Z. gericht zijn en naar het W. in hoogte afnemen.

Een van deze springt ver naar het N. vooruit en vormt de Tandj. *Borang*. Zooals reeds gezegd werd voor de ligging gevonden 5° 16′ 40″ Z. Br. en 133° 7′ 53″ O. L. De „Telegraaf" vond 5° 17′30″ Z. Br. en 133° 16′ 30″ O. L. en de „Challenger" 5°16′45″ Z. Br. en 133° 10′45″ O.L. Beoosten Tandjong Borang buigt de kust zich tusschen twee hooge bergruggen landwaarts in en vormt eene baai, in den aanvang 300 m. breed, versmallend toeloopend tot een 40 m. smalle straat, die toegang geeft tot het achterste gedeelte dat weer een breedte heeft van gemiddeld 100 m. en dat omringd door hooge steile bergwanden, een trotsch natuurtafercel oplevert.

Van T. Vorwahan, bestaande uit steile rotsen, steekt 890 m. om de N. een rif uit, (minste water 1 vm), dat met de O.-kust van T. Borang, den eigenlijken ingang van de baai Hōh vormt, eene gemiddelde breedte van 300 m. en eene diepte van 5 tot 8 vm. heeft, en eene goede ankerplaats in elk jaargetijde aanbiedt.

Om binnen te komen loopt men op ± 100 m. van den wal, waarvan geen rif uitsteekt.

Van *T. Vorwahan* loopt de kust met verschillende bochten Z. O. t. O. tot *T. Oratoe* en bestaat gedeeltelijk uit rotsen en gedeeltelijk uit zandig strand.

Langs dit gedeelte strekt zich 1000 m. ver in zee een rif uit met enkele droogvallende plekken en waar overigens bij laag water 1—1 ½ vm. water op staat.

Een van 300—500 breede geul in het rif met 8—9 vm. water, *Labocan Daboe* genaamd, biedt eene goede ankerplaats aan. Houdt men den W. rand van het zich aan de kust uitstrekkend tjemara-bosch Z. dan loopt men de geul binnen.

Na T. Oratoe buigt de kust zich meer en meer om de Z. en wordt steil en klippig tot T. Ngarmin toe.

N. W. t. N. van laatstgenoemde kaap, op 900 m. afstand, ligt een klein

eilandje *Manoet* (vogel) genaamd, terwijl N. t. W. op ± 100 m. nog drie eilanden liggen, dat niets anders dan steenen zijn.

De negory Ohoirat of Oratoe is van geen beteekenis.

Noehoe-Joet wordt van Noehoe-Roa gescheiden door eene straat, welke in het begin eene breedte heeft van $3^1/_8$ mijl, vernauwend toeloopt tot eene breedte van bijna 1 mijl tusschen den hoek bij Abean en het eilandje Doevin, om daarna weer iets in breedte toe te nemen. De diepte is met een gewoon lood niet bepaald kunnen worden. In enkele gevallen was het mogelijk tot 100 vm. te looden waarop geen grond gehaald werd.

De straat is in het midden geheel schoon; langs de kusten der eilanden liggen evenwel eenige riffen, die bij helder weder steeds goed te zien zijn, en waarop de inboorlingen merken gezet hebben. Langs de kust van Noehoe-Joet liggen:

1e Mitoewat. Een gedeelte hiervan ligt steeds droog, 2 m. boven hoogwater en heeft de gedaante van eene halve maan, terwijl het rif zich verder om de N. N. W. 900 en om de Z. W. 1200 m. uitstrekt. Het daalt steil in zee af: op 50 m. van den rifrand staat al eene diepte van 30 vm.

Z. Z. W. van bovengenoemd rif en gescheiden door een 800 m. breede en 25 vm diepe straat, ligt het rif *Mitdoean*, dat in Z. Z. W. richting eene lengte van 2700 m. heeft en eene grootste breedte van 1500 m. Het daalt ook steil in zee af. De 2700 m. breede straat, die beide riffen van Noehoe-Joet scheidt, is geheel veilig.

N. $^1/_4$° op 2475 m. van de N. punt van Noehoe-Jaan ligt het rif Mitnaloa; voor het grootste gedeelte geheel droogvallende, heeft het in de richting N. Z. eene lengte van 1200 m., en eene breedte van 500 m.

Dicht onder de kust bij de negory Watoear liggen twee riffen, en een W. N. W. op 2625 m. van de negory Matahollat.

Onder de kust van Noehoerva liggen vier riffen.

Het eerste ligt O. t. N. van T. Vadsit, 2550 m. van den wal. Het zijn twee dicht bij elkander gelegen plekken, die bij laag water droogvallen.

Het tweede is een lang smal rif op 2400 m. beoosten het eiland Daar of Papoea. Het heeft N.-Z. eene lengte van 3750 m. bij eene breedte van gemiddeld 300 m. Het daalt steil in zee af.

Verder ligt O. 28° Z. op 3450 m. van den Z. O. hoek van Daar een klein steil rif en een O. 26′ N. van de negory Roemaat 2400 m. uit den wal.

Het rif langs den wal is reeds bij de kustbeschrijving gegeven, evenzoo de ankerplaatsen. De stroom loopt bij vloed om de Z. met eene snelheid van 2 mijl, die in het nauwste gedeelte der straat kan toenemen tot $3^1/_2$.

In elk jaargetijde biedt de baai van Bandan-Ellat eene veilige ankerplaats aan.

Een viertal in de baai verspreid liggende riffen maken het raadzaam een met het vaarwater bekend persoon mede te nemen.

Heeft men dezen niet dan kan de volgende aanwijzing dienen. Komt men benoorden Noehoe-Jaan om, van welks N. punt het rif ± 200 m. afsteekt, dan loopt men zoover door tot men den N. hoek van Sfat, zeer kenbaar aan zijn licht groene of gele kleur, al naar gelang van het jaargetijde, Z. 40° O. heeft, stuurt in dien koers tot men het witte steenen muurtje bij de negory Bandan-Ellat Z. 13° O. heeft en stuurt dan recht op dit muurtje aan. Men vindt dan eene goede ankerplaats in 12—15 vm. water, zand en koraalgrond op ± 2500 m. van het rif aan den wal. In den W. moeson is het beter meer achter Noehoe-Jaan te ankeren. Men loopt daarvoor in dezelfde peiling naar den N. hoek van Sfah, tot men de negory Reharien, bewesten Bandan-Ellat, iets bewesten het Z. heeft, stuurt in die richting en vindt dan, in 13—17 vm. zand- en koraalgrond, eene ankerplaats.

Noehoe-Joet is verdeeld in 6 districten, nl.:

1°. *Watlaar*, waarin de negoryen *Ohirat* of *Oeratoe*, *Hāar*, Harreh, *Oer*, Holoeb, Renfan, Bandan-Eli, Efroean, Soein, Watlaar, Hollat, Ohoideer, Kilwat, Jamtimoer.

2°. *Moen*, met Hor, Laar, Ngoerwoel, Add, Moen, Ohigaf.

3°. Niroen, met Ngoerwan, Oewat, Ngoersoin, Ngoerwalet, Langoer, Danar, Waknawoen, Wab, Weir, Moerbloat, Erlalaan, Watoetaran, Oedar, Rehoohilien, Watoear, Motahollah, Niroen, Larat, Ohoiranan en Ohoiwait.

4°. Jamtil, met Wako, Jamtil, Reharien, Ohiël Waor, Nienroe.

Bandan-Ellat is gelegen op grondgebied van Jamtil, doch heeft een eigen bestuur.

5°. *Feer* beslaat het geheele Z. gedeelte.

6°. Warka, met de negory Warka.

Noehoe-Roa of Laag-Key.

De geheele groep eilanden bewesten Noehoe-Joet gelegen, met uitzondering der Tajando- en Koer-groep, draagt den naam van *Noehoe-Roa* en bestaat uit twee groote en tal van kleine eilanden. De twee groote eilanden hebben ieder afzonderlijk geen naam. Riedel en Van Hoëvell noemen ze Noehoe-tawoen en Noehoe-toetoet, doch dit is foutief. In de laatste tijden, en waarschijnlijk is dat gekomen door de vele vreemde handelaars, wordt

het N. O. eiland, waarop Doelah en Toeal liggen, veelal Key-Doelah genoemd, doch werd vroeger door de Keyneezen gerekend te behooren tot het N. deel van het grootste eiland. Dit is nl. verdeeld in 3 deelen. Trekt men van de negory *Tadwo* eene lijn naar een punt iets bezuiden *Vān* en eene van *Ohira* naar *Mastoer* (de grenzen zijn niet zuiver afgebakend), dan verdeelen deze het eiland in 3 deelen, waarvan het N. genoemd wordt: Noehoe-*tawoen* (beneden-eiland); het middelste, Noehoe-*efroean* (midden-eiland); het Zuidelijke, Noehoe-*toetoet* (boven eiland). Negoryen met denzelfden naam duidt men ook met die namen aan.

Zoo vindt men op het grootste eiland twee negoryen *Ohoideer*, een in het N., de andere in het Z. De laatste wordt altijd, ter onderscheiding, Ohoideer-toetoet genoemd.

Een bij de inboorlingen zelven minder algemeen bekende oude naam voor deze eilanden is mij door een ouden man medegedeeld. Volgens dezen zou in oude tijden het kleinste der twee of Key-Doelah, *Har-nangan* en het andere *Har-roa* genaamd geweest zijn.

Deze benamingen schijnen in verband te staan met het denkbeeld, dat Hoog-Key het eerst bestaan heeft en later de twee groote eilanden van Laag-Key ontstaan zijn (Har moet dit uitdrukken).

Nangan, wil zeggen naar het land d. i. Hoog-Key, gekeerd; Roa naar zee gekeerd.

Zooals reeds gezegd is, bestaan de eilanden uit koralenkalk, die bedekt is met een humuslaag, en op vele plaatsen getuigen de strand- en brandingslijnen dat er periodieke opheffingen van den bodem hebben plaats gehad.

Het land is over het algemeen laag, en wordt doorsneden door eenige heuvelrijen, waarvan enkele 60 tot 80 m. hoog zijn, terwijl het hoogste punt, de Gelanit, 111.5 m. bereikt.

De eilanden zijn niet waterrijk. Alleen op het grootste eiland zijn een paar kleine kalies, die aan eene bron hun ontstaan te danken hebben. De bevolking krijgt het drinkwater dan ook uit gegraven putten, die veelal nog brak water opleveren.

De vorm der eilanden is zeer grillig. De kusten zijn doorsneden door een aantal bochten en diep in het land dringende kreken, zoodat het uiterst moeilijk is ze te beschrijven. Over het algemeen zijn ze rotsachtig, hier en daar afgewisseld door een laag zandig strand.

Het N.O. eiland.

Dit strekt zich van T. Serbat in het N., tot T. Vadsit in het Z. uit,

over eene lengte van 2.6 D. of G. mijl, terwijl de grootste breedte iets minder dan 1 mijl bedraagt.

De zuidelijke helft is heuvelachtig: de grootste hoogte van 80 m. bereikt een heuvel O. van de negory Doemar; terwijl de N. helft vlak is. Alleen beoosten de negoryen Ngade en Doelah strekt zich nog een lage heuvelrij uit.

Op een afstand van 3/4 uur gaans beoosten Ngade bevindt zich een meertje, van ongeveer 5 H.A. oppervlakte, *Waren Ngade* genaamd, terwijl zich verder oostwaarts een tweede dergelijk meer bevindt van ongeveer 7 vaam diepte.

Oostkust.

Van af den lagen en zandigen hoek bij *Nām* loopt de kust voor een kort gedeelte zuidelijk, welk gedeelte steil en rotsachtig is, en vormt daarna een kleine bocht, die in een moeras, begroeid met rizophoren, uitloopt; vervolgt daarna, met eene bocht, de richting Z. en buigt zich verder naar het Z.W. om tot T. *Vadsit.* Het eerste gedeelte is laag en rotsachtig en dicht begroeid, terwijl het middengedeelte uit een lang zandig strand bestaat, waarop een viertal negoryen gebouwd zijn.

Het Z. gedeelte is weder rotsachtig, eerst laag, doch naar de Z. toe hooger wordende.

T. Vadsit is een steile rotsachtige 12 m. hooge kaap.

Langs de geheele kust strekt zich een rif uit, dat aan den Z.O. hoek der kust eene breedte heeft van ± 1000 m. en dat steil in zee afloopt, vooral in het Z., waar op een afstand van 100 m. van den rand van het rif af, 39—30 vm. gelood werd.

Bij het zandige gedeelte der kust kan men op 20 vm. eene goede ankerplaats vinden.

De negoryen aan deze kust zijn *Ohoitahait*, *Ohoitiel*, *Watraan*, *Ohoiwatjar* en *Vanit*, alle zeer klein en bewoond door heidenen.

Het zuidelijk gedeelte van het eiland bestaat uit twee heuvelachtige, dicht begroeide landtongen, gevormd door twee baaien. De oostelijkste, baai *Loen* genaamd, dringt 6450 m. het land in, met eene gemiddelde breedte van 1000 m. De ingang, die begrensd wordt door de van de landtongen afstekende riffen, heeft eene diepte van 16 vm., die naar binnen toe langzamerhand vermindert tot 3¼ vm., doch achterin weer aangroeit tot 6 vm. De oevers zijn steil en rotsig; alleen achterin is een vlak zandig gedeelte, waarop verschillende paden uit het binnenland uitloopen, die de bevolking benut tot het vervoeren van hout.

Eene kleine onbeduidende negory Kaboeoe ligt aan den ingang.

De westelijke baai, baai Lem genaamd, van de baai Loen door een hooge, rotsachtige breede landtong gescheiden, heeft twee toegangen. De eene, ten O. van het eilandje Kielwiek, is verzand en valt bij laag water geheel droog. De andere, gevormd door de N.O. punt van Kielwiek en een landtong, is 5 vm. diep en geeft toegang tot een kom, met eene gemiddelde diepte van 5 vm., welke door een smal kanaal gemeenschap heeft met een tweede kom, die bij laag water geheel droog valt.

De kust tot Toeal toe is rotsig, wordt naar de N. toe langzamerhand hooger en bereikt in den heuvel Ohoy-Koran, die de kleine baai van Toeal ten W. begrenst, eene hoogte van 22 m.

De negoryen *Taar* en *Kion* zijn kleine heidensche kampongs. Bij Kion ligt nog een klein eilandje.

Toeal is de voornaamste negory der geheele Key-groep en tegenwoordig de standplaats van den controleur. De firma Langen uit Keulen heeft daar jaren geleden een houtzagerij opgericht, die oorzaak was dat er spoedig eene zekere welvaart onder de bevolking heerschte en de aanleiding was dat er zich vele vreemde handelaren, zooals Arabieren, Makassaren enz. vestigden. Toeal is dan ook het centrum van den handel.

De Mohammedaansche negory is gebouwd aan de kleine baai in een dal, terwijl de heidenen zich met den ouden radjah — die, hoewel steeds pogingen aangewend worden om hem te bekeeren, geen afstand van zijn sopi en varkensvleesch wil doen — teruggetrokken hebben op den heuvel Ohoy-Koran.

Men vindt er vele goede huizen, die met regelmaat gebouwd zijn en een paar straten vormen.

Vanaf *Toeal* is de kust steil en rotsachtig en maakt bij Doemar een bocht, aan welks zandstrand vier kleine heidensche negoryen gelegen zijn, nl. *Doemar Mangon*, Wat madir en *Fiditahan*. Bij de laatste mondt, in den W. moeson, een kleine kali uit.

Daarna wordt de kust weer steil en rotsachtig tot aan den hoek bij *Lobi*, waar zij naar het N.O. $^3/_4$ N. buigt en overgaat in een laag zandig strand, dat tot aan T. Serbat doorloopt, benoorden Doellah alleen afgebroken door een rotsachtig steil gedeelte.

De negory Ngade is een vrij nette negory, gedeeltelijk Mohammedaansch, gedeeltelijk heidensch.

Doellah is na Toeal de voornaamste negory der groep, bewoond door fanatieke Mohammedanen en vroeger de standplaats van den posthouder.

De ligging van de missigit is door Prof. Oudemans bepaald en gevonden te zijn 5° 33′ 53″ Z. Br. en 132° 44′ 30″ O. L.

Lebetau en *Tamedān* zijn oude heidensche negoryen.

Tusschen *T. Serbat*, een lage zandige hoek, dicht begroeid met casuarinen en den hoek bij Nām, buigt de kust diep het land in en vormt eene baai met eene diepte van 8 en 9 vm. water.

Toegang hierin geeft een smalle geul tusschen de riffen die van de hoeken afsteken, doch die aan den ingang niet dieper is dan 1³/₄ vm.

Van T. Serbat steekt het rif N. t. O. 1600 m. uit en van den hoek van Nam N. N. W. 3000 m.

De negory Defoer is eene onaanzienlijke negory, welker bevolking afkomstig is van Hoog-Key en die zich voornamelijk met het bakken van potten en pannen bezighoudt.

Het grootste eiland van Noehoe-Roa strekt zich van N. t. W.—Z. t.O. over eene lengte van 5,4 mijlen uit en is van een allergrilligste gedaante.

De grondformatie komt geheel overeen met die van het N.O. eiland. Het is over het algemeen heuvelachtig. De heuvelrijen loopen vrij wel in de richting der lengte-as en zijn niet hooger dan 60 m. Alleen de Gelanit (111,5), een paar heuvels benoorden Ngamar (107) en T. Ngidioen (79), maken daarop eene uitzondering. Alleen het Z.W. gedeelte is vrij vlak land.

De Noordkust, zich uitstrekkende van den hoek bij *Sietohoi* tot T. Ngidioen, is beurtelings rotsachtig en zandig strand. In het midden vormt zij een groote bocht, welker Oostkust bestaat uit gemiddeld 14 m. hooge koraalrotsen.

Hierin loopen in de lengte drie gaanderijen boven elkaar, welke van periodieke opheffingen van den bodem getuigen. In die rotsen bevinden zich de reeds veel besproken doodengrotten met de geheimzinnige teekens. (Zie Tijdschr. N. A. G., Deel V, 2e Serie, 1888).

T. Ngidioen is een rotsige kaap, die glooiend oploopt tot een hoogte van 79 m.

Een uitgestrekt rif loopt langs deze kust. Van T. Ngidioen steekt het niet verder dan 200 m. uit, loopt dan ± 2500 m. om de O., om daarna meer de richting der kust te volgen.

De negoryen Sietohoi (Mohamm.), Doedoemahan, Ohoideer en Naineer (alle heidensch) zijn van weinig beteekenis.

Westkust.

Vanaf T. Ngidioen loopt de kust met een bocht tot den hoek bij Ngil-

goff Z. t. O. $^1/_2$ O. en bestaat weer beurtelings uit zandig strand en rotsen, die zich hier en daar steil tot eene hoogte van 10—12 m. verheffen.

In het midden van dit gedeelte is eene kleine baai met eene diepte van 5 vm., doch welker smalle toegang door het rif langs de kust afgesloten wordt.

Ohoi lilir en Ngoerbloat zijn negoryen van weinig beteekenis.

Daarna buigt de kust naar het O., vormt een kleine landtong, waarachter een kleine baai, die door een nauwen toegang gemeenschap heeft met een tweeden kleinen inham, en loopt daarna Z. t. W. De hierdoor gevormde baai van Ngilgoff is zoo goed als geheel afgesloten door het rif.

Ngilgoff en *Ngamar* zijn welvarende negoryen, welker bevolking, heidenen, zich veel op het bouwen van prauwen toelegt. *Soelaar* is van weinig beteekenis.

Daarna vormt de kust weer een wijde bocht, die verlengd wordt door een smalle kreek, welke het geheele eiland naar het Z. toe doorsnijdt.

De bocht van Totoad, gewoonlijk zoo genaamd naar de voornaamste daaraan gelegen negory, wordt door het eilandje *Wahroe* in twee helften verdeeld, die beide eene goede ankerplaats aanbieden. In de Noordelijkste, met eene gemiddelde diepte van 15 vm., ligt een klein rif, terwijl zich verder om de O. nog een lang uitgestrekt rif bevindt.

De Z. helft, met eene diepte aan den ingang van 24 vm., naar binnen afnemende tot 15 en 13 vm., is geheel schoon. Deze wordt gewoonlijk door de oorlogsschepen, die nu en dan deze streken bezoeken, als ankerplaats gekozen. Aan de bocht liggen de kleine heidensche negoryen *Lyrnangas*, *Vidmahad* en Tadwo.

Totoad, de woonplaats van den radjah van het district van dien naam, is zeer welvarend, evenals de naburige negory Ngoersiet.

Voor den hoek van Totoad liggen een paar kleine eilandjes. Zooals reeds gezegd is, wordt de bocht van Totoad verlengd door een smalle kreek. Deze is op de kaart niet verder geteekend dan door mij opgenomen is, doch loopt verder om de Z. door en verdeelt zich daar in drie armen, die niets anders zijn dan moerassen begroeid met rizophoren.

De oostelijkste arm loopt door tot aan de zich aan de Z. kust bevindende baai, zoodat het W. deel van het groote eiland zelf nagenoeg een eiland is. De ingang van de kreek van Ewoe, meestal zoogenaamd naar de daaraan gelegen negory Ewoe, is grootendeels afgesloten door een droogvallend rif. Alleen een smal kanaal tusschen een klein eilandje en den vasten wal van Totoad, met eene diepte van 7—10 vm., geeft toegang tot de kreek, die eerst in breedte toeneemt tot 1400 m. en daarna

geleidelijk afneemt tot gemiddeld 400 m. en in het begin een diepte heeft van 5—7 vm. en langzaam afneemt tot 2 à $1^1/_2$ vm. De bodem bestaat uit modder, de oevers zijn begroeid met rizophoren, zoodat het een lustoord is voor kaaimans.

De negoryen, die aan de bocht liggen, zijn *Diboet*, *Dian*, Ohoikiel of Letfoean, waar een kleine kali uitmondt, en *Ewoe*, waar een kalie die in het binnenland uit een bron ontspringt, zich als een waterval in de kreek stort. Verder in het binnenland ligt nog de kleine negory Warwoed. Van den hoek van Totoad tot aan de kleine negory Modwad, is de kust laag en zandig, om dan weer over te gaan in een steil rotsachtig gedeelte, waarvan een rif tot op 1200 m. afsteekt. Vervolgens vormt de kust weer een bocht, met een zandige kust, die weer een goede ankerplaats aanbiedt.

Wab, *Watniel* en Ohira, bewoond door heidenen, zijn van weinig beteekenis. Tot T. Arat, een rotsachtige kaap, bestaat de kust weer voornamelijk uit steile koraalrotsen. Het rif is hier zeer smal en loopt steil in zee af.

Na T. Arat volgt weer een bocht, met een zandig strand, die door het voorliggend rif geheel gesloten is, en eindigt de kust verder in de hooge T. Doan, goed te verkennen aan de geelroode kleur der rotsen.

Somlain, Madwaer en Ohoideer zijn kleine heidensche negoryen.

Op 100 m. Z. 24° O. van. T. Doan ligt het rotsachtige eilandje Noiko.

Zuidkust.

Beoosten T. Doan vormt de kust eene diepe bocht (niet in kaart gebracht) waaraan de kleine negory *Oef* ligt, om daarna de richting O. t. N. te volgen tot *T. Hoar*, welk gedeelte uit een laag zandig strand bestaat, waarop de negory Danar gelegen is. Het rif strekt zich hier tot op 1400 m. van de wal uit en loopt glooiende in zee af. Z. 35° O. op 5700 m. ligt het rif Mitroa, met $4^1/_4$ vm. minste water.

Oostkust.

Van af T. Hoar, een lage rotsachtige hoek, tot den hoek bij *Abean* is de algemeene strekking der kust N. N. O. $^1/_8$ O.; de kust is laag, beurtelings rotsachtig en zandig.

Een tal van negoryen liggen op dit gedeelte. Het zijn:

1°. *Lamagorong* of *Elaar* een oude negory, bekend door zijn oorlog tegen de Mohammedanen van deze eilanden. De eigenlijke negory is gelegen binnen een muur, bevat een tiental huizen en is bewoond door

± 350 heidenen. Buiten deze kotta wonen afgezonderd een vijftigtal Mohammedanen.

2°. *Ngoerwoel*, bestaande uit een achttal huizen, bewoond door ± 50 heidenen.

3°. *Lakiel* of *Mastoer*, negory van ± 90 zielen.

4°. *Ohoiloes*, heidensch.

5°. *Vangaar*, half heidensch, half Mohammedaansch, ± 40 inwoners.

6°. Ohoiwait, heidensch, 3 huizen.

7°. Ohoifawoen, bestaande uit een zestal huizen en een missigit met een 70-tal Mohammedaansche inwoners.

8°. *Abean*, een kleine heidensche negory.

Verder loopt de kust N. en N. t. W. en vormt daarna weer een groote bocht, die opgevuld wordt door de twee eilanden Bararan en Daar of Papoea.

Raat, Roemaat, Irwaff zijn kleine negoryen.

Het rif langs de kust, dat bij T. Hoar niet meer dan 200 m. breed is, groeit langzamerhand aan tot eene breedte van ± 1100 m. tegenover de negory Ngoerwoel, neemt gaandeweg af, doch steekt bij Abean weer ± 1400 m. af, is bij Roemaat weer smal om daarna in breedte toe te nemen, en sluit de opening tusschen de eilanden Bararan en Papoea en den vasten wal af, zet zich langs Papoea voort, eerst smal, dan verbreedend en steekt met een punt 1500 m. O.N.O. van de N. punt van Papoea af.

Een smal kanaal tegenover den Z.W. hoek van *Bararan* geeft toegang tot een kreek, die zich van N. naar Z., over eene lengte van ± 4900 m. uitstrekt, bij een breedte van gemiddeld 700 m. en een diepgang van 5—9 vaam. De oevers zijn rotsachtig en begroeid met rizophoren.

De negory *Wain*, is evenals *Ohoiwahan* en *Wawoewahan*, van weinig beteekenis.

Tusschen *Daar* en *Bararan* staat eene diepte van ¼ tot 1½ vaam, terwijl tusschen Bararan en den vasten wal 5—6 vm. water staat. In het N. zijn deze vaarwaters afgesloten door het rif.

De negory Ibra, is half Mohammedaansch, half heidensch. Een ¼ uur gaans hier benoorden is de doodengrot Soeswok.

Ten Z. van de negory Vaan, dringt weder eene bocht zich 3400 m. het land in, waarin eene diepte van 11—17 vm. Een smalle 8 vm. diepe geul tusschen de riffen geeft toegang.

In het Z. dezer bocht ligt een klein eilandje.

De heidensche negory Satean is aan deze bocht gelegen.

Van *Vaan*, een kleine negory welker bevolking grootendeels tot het Christendom overgegaan is, loopt de kust om de N., is overal rotsachtig

buigt zich bij Vatek om de W. en vormt de bocht van de *Gelanit.*

Langoer is een welvarende negory, welker bevolking tot het Christendom overgegaan is. De Katholieke missie is hier gevestigd.

Vatek is een kleine heidensche kampong. Een smal kanaal van 10 vm. diepte, tusschen het eiland *Fair* en den hoek bij *Vatek*, geeft toegang tot een eerste kom. Deze heeft een diepte van 6—10 vm. en wordt in het N. begrensd door het rif, waarover alleen kleine prauwen een tweeden uitweg vinden.

Een kanaal met een diepte van 3 tot 10 vm. geeft toegang tot een tweede kom, die zich N. N. O.—Z. Z. W. over eene lengte van 3700 m. uitstrekt, met een diepte van 11 vm.

Aan den W. oever rijst de Gelanit steil omhoog, terwijl de overige oevers laag en rotsig zijn.

Aan de bocht zijn gelegen de heidensche negoryen Kolseer, Naamlong, Gelanit en Fietnas.

Tot aan den hoek bij Sietohoi loopt de kust steil en rotsig om de N.

Letman en Fietkamoer zijn nietige heidensche negoryen.

De kleine eilanden van Noehoe-Roa liggen, op enkele uitzonderingen na, bij groepen, vereenigd door een gemeenschappelijk uitgestrekt rif. Het zijn koraal-eilanden, dicht begroeid. Op enkele vindt men negoryen waar een klein aantal inboorlingen vast verblijf houdt, terwijl op de meeste kleinere, tijdelijke woonplaatsen opgericht zijn voor de inwoners van het district waaronder het ressorteert, wanneer zij op de eilanden hunne tuinen komen aanleggen.

Ten N. van de groote eilanden heeft men ten 1° *Baeer*, *Mas*, met de twee kleine eilandjes *Watlora* en *Soea*, gezamenlijk gelegen op een uitgestrekt rif.

Baeer is rotsachtig en steil en verheft zich 50 m. uit zee.

Mas is alleen aan de Z. W.-kust rotsachtig, terwijl het overigens uit zandig strand bestaat. Volgens het geloof dwalen hier de zielen der afgestorvene Keyneezen rond.

Watlora is niets meer dan een steen, terwijl *Soea* een rotsachtigen bodem heeft, met vele diepe kloven, en waarvan in N. N. O.-richting een lange zandplaat afsteekt. Op 1100 m. N. van Mas ligt het Datoe-rif, (minste water 2½ vm).

2°. *Roemadan*, bestaande uit twee eilanden. Van het westelijke strekt zich in N. O. richting tot op 4050 m. het rif uit, terwijl zich dit van het oostelijke eiland 5850 m. om de West uitstrekt. Roemadan is goed te verkennen aan een kenbaren boom op den N. O.-hoek. Beide groepen wor-

den gescheiden door een vaarwater, met eene diepte afwisselende van 6 tot 23 vm., doch welks westelijke ingang zoo goed als gesloten is door een losliggend rif.

4°. Het eilandje Dranan is een lage begroeide zandplaat.

5°. Doe-roa of meer algemeen genoemd Doelah-laut is het grootste van de kleinere eilanden. De negory Doelah-laut is zeer welvarend. Verder ligt er nog de Mohammedaansche negory Tawin-ohoi. Aan de Z.-kust op het rif ligt een kleiner eilandje.

6°. Oeboer, begroeid met prachtig hout.

7°. *Oet*, een smal eilandje met rotsachtige uiteinden, terwijl het midden gedeelte uit zand bestaat. Een kleine kampong aan de oostzijde is voornamelijk bewoond door Tioreezen, die zich met smidswerk bezighouden. Bij de N. W.-punt ligt het kleine rotsachtige eilandje *Kroes*.

8°. *Godan* is een dicht begroeid zandig eilandje met een rotsachtige zuidpunt. In het midden is een klein moeras. De hoogste boom reikt 37,6 m. boven water uit.

9°. *Er* is een lage begroeide zandplaat. Een kleine put levert goed water op. Benoorden ligt een uitgestrekt rif.

Eilanden bewesten.

1°. Ngaff.

2°. Haeu.

3°. *Oehiwa* en *Oehiteer*, door het rif vereenigd. Hoogte Oehiwa 7,27 m.

4°. *Nai*, *Hoa*, *Vatilmas*, *Verkikoer*, *Lea* en *Noera*, alle door een uitgestrekt rif verbonden.

Nai bereikt een hoogte van 60 en Lea van 45,8 m.

5°. *Tonguin* en *Lebolien*.

6°. *Wahroe*.

7°. Liek, hoogte 71,5 m.

8°. Taroa, hoogte 59,2 m.

9°. *Woha*, *Warbal* en *Menier* te samen een groep vormende, hoogte Menier, 79,2 m.

10°. Oer en Oetier. Hoogte Oer 80,3 en Oetier 47,9 m. Op Oer ligt de kleine negory Oer, bewoond door menschen, die in beschaving verre ten achter zijn bij die der overige eilanden. Nog zoo lang niet geleden woonden ze in loofhutten in de boomen, en nu nog zijn hunne huizen niet veel meer dan afdaken. Ze zijn over het algemeen veel donkerder van kleur. Sommige zijn zoo zwart als negers en de meesten hebben kroeshaar. Ze leven van vischvangst en tuinbouw.

11°. Noehoe-Taa en Var.

12°. Key-Tenimber met het kleine eilandje Warna. Het is een rotsachtig en heuvelachtig eiland, met een diepe baai aan den N.-kant. Het is omgeven door een uitgestrekt rif, dat bij laag water geheel droog loopt.

De bevolking van dit eiland, ± 350 in getal, staat geheel op zich zelve en komt weinig met die der andere eilanden in aanraking, bij wie ze dan ook in geen goeden reuk staan, daar ze woest en vechtlustig zijn. Ze zijn steeds neutraal gebleven, d. w. z. behooren noch tot de partij der Oerlima noch tot die der Oersiwa. In de oorlogen die deze partijen tegen hen voerden, om hen ten onder te brengen, bleven zij steeds overwinnaars. Hunne negory Atnebar, gelegen op een steilen, ± 25 m. hoogen heuvel, is dan ook voor een inlandschen vijand onneembaar. Voor de negory is, door koraalsteenen hoofden, eene kleine haven gemaakt, welker ingang aan weerszijden prijkt met twee afgodsbeelden. Bij laag water valt deze geheel droog; zij wordt dan ook tevens gebruikt als fuik, daar bij hoog water de ingang door rasterwerk gesloten wordt, en de visch bij laag water achterblijft.

De bewoners zijn verstokte heidenen. Bijna alles is pomali. Elke boom van eenige grootte is pomali. Toen ik in zoo'n heiligen boom klom om metingen te doen, stond een ieder verbaasd dat ik niet dadelijk dood naar beneden viel.

Bij mijn bezoek aan de negory hielden alle mannen zich schuil en moest ik het hoofd uit een schuilhoek te voorschijn halen.

De vrouwen waren daarentegen minder schuw; ze wilden wel iets meer van een blanke weten en knepen overal in om te voelen of het wel echt was.

De bewoners zijn endogamen, huwen onderling; alleen met de bewoners van Oer houden zij voeling.

Nog niet lang geleden bestond de volgende bepaling:

Als een man van Oer een vrouw van Key-Tenimber zwanger maakt, moeten ze beiden verdronken worden.

Maakt een man van Tenimber een vrouw van Oer zwanger dan moeten ze huwen.

Ze leven van vischvangst en tuinbouw, terwijl de vrouwen zich bezig houden met het maken van klapperolie en het vlechten van matten.

Noehoe-Roa is verdeeld in 11 districten.

1°. Doelah met de negoryen Doelah, Lebetau, Tamadaan, Defoer, Ngade, Fiditahan, Wahmadir.

Verder staat onder het gezag van Doelah het eiland *Doeroa* en de daar

benoorden gelegen eilandjes, alsmede de negory Letman op de O. kust van Noe-hoe-tawoen.

2°. *Toeal* met de negoryen Toeal, Mangon, Doemar, Kion, Taar, Lem, Sietohoi, Doedoemahan, Ohoideer, Naïneer, Ohoililir, Ngoerbloat en Ngilgoff.

3°. *Vaan* met Vaan, Langoer, Kolseer, Naamlong en Gelanit.

4°. *Ohoitahait* met Ohoitahait, Ohoitiel, Watraan, Ohoiwatjar, Vanit en Kabaeoe.

5°. *Ibra* met Ibra, Letfoean, Satean.

6°. *Wain* met *Wain*, Abean, Ohoiafawoen, Ohoiwait, Vangaar, Ohoiloes, Lakiel of Mastoer, Ngoerwoel en Lamagorong (heidenen).

7°. *Roemaat* met Irwan, Roemaat en Raat.

8°. *Danar* met *Danar*, Lamagorong (Mahomedanen) Oef en Ohoideer.

9°. *Madwaer* met Madwaer, Somlain en Ohira.

10°. *Totoad* met Totoad, Wab, Watniel, Modwad, Ngoersiet, Tadwo, Dieboet, Dian, Ewoe, Warwoed.

11°. Roemadian met Ngamar, Soelaer, Lyrnangas, Vidmahad.

Tajando-groep.

Deze bestaat uit een aantal eilanden, alle van koraalformatie, dicht begroeid en omgeven door uitgestrekte riffen. Ze zijn heuvelachtig, doch laag. Alleen bereikt het hoogste punt van Taam een hoogte van 170 m.

De bevolking bedraagt 1260 zielen, allen fanatieke Mohammedanen.

De Islam vond hier ± 65 jaar geleden het eerst ingang.

Een zekere welvaart heerscht op deze eilanden. Veel werk wordt gemaakt van het bouwen van prauwen, terwijl de vrouwen en kinderen zich onledig houden met het bakken van potten en pannen.

De bosschen leveren goed timmerhout en bengkoedoe. Sago vindt men hier niet, en de hoofdschotel is dan ook djagong (maïs) dat in groote hoeveelheden verbouwd wordt. Met het aanbouwen van klappertuinen is men niet gelukkig, daar deze steeds verwoest worden door de boktor. De eilanden liggen weder bij groepen, door een gemeenschappelijk rif vereenigd.

Van de grootste eilanden Tajando en Walir is alleen het eerste bewoond. Men vindt er de drie negoryen *Tajando*, Rahangiar en Ohiil.

Rahangiar is gelegen achter in een baai, welke eene goede ankerplaats aanbiedt.

Benoorden den N.O. hoek, T. Matot genaamd, ligt het kleine rotsachtige

eilandje Matotjanat, terwijl voor den N.W. hoek een tal van kleine eilandjes liggen.

Heniaar of Poeloe klappa was vroeger onbewoond, doch een burgeroorlog op Tajando was aanleiding dat een gedeelte der bevolking naar hier verhuisde.

Watleu is een klein rotsachtig eilandje ten Z. van Walir, evenals *Waroet* ten Z.W. van Tajando op het rif gelegen. Aan de W. zijde, tusschen Tajando en Walir is in het rif een geul met een minste diepte van $3^3/_4$ vm., welke uitloopt in een kom, waar kleine vaartuigen ten allen tijde eene goede ligplaats vinden. In het O. volgt de rifrand den vorm der eilanden en vormt eene baai, die in den Oostmoeson ook voor groote schepen eene goede ankerplaats aanbiedt. Hierin ligt het eilandje Waratneu, omgeven door een groot rif, terwijl W. t. Z. 1650 m. van de negory Ohiïl, nog een klein losliggend rifje ligt.

Ree en *Reejanat* liggen gezamenlijk op een uitgestrekt rif. Het eerste is rotsachtig, het tweede niets meer dan een begroeide zandplaat.

Noesreen, is een laag zandig eiland, voornamelijk begroeid met klapperboomen, evenals Noeniai. Beide eilandjes liggen vereenigd, op een rif dat zich N.O.—Z.W. over eene lengte van 9600 m. uitstrekt, bij een kleinste breedte van 5250 m.

Bij de Z. O. hoek van Noesreen liggen nog een klein zandig eilandje en een paar steenen.

Tam is rotsachtig, alleen in het N.W. steekt een lange zandige landtong uit.

Aan de W. zijde liggen de Mohammedaansche negory Ngoerhin en de heidensche Ohitoom.

De bevolking telt 395 zielen onder het bestuur van een radjah.

Vaarwaters tusschen de eilanden van Noehoe-Roa.

De twee grootste eilanden worden gescheiden 1° door een straat, straat Rozenberg genoemd, naar den naam van den reiziger. In den aanvang, tusschen T. Vadsit en den N. hoek van Daar, is ze 25,50 m. breed, loopt versmallend toe en eindigt in een smal kanaal, dat niet meer dan 1 vm. diepte heeft, terwijl het eerste gedeelte van 31—11 vm. diep is.

Het vaarwater heeft eene kronkelende gedaante, tengevolge van de riffen, die aan den wal afsteken, terwijl aan den ingang drie losliggende rifjes liggen, twee aan den kant van Daar en een bij T. Vadsit. Kenmerken om gemakkelijk binnen te komen heb ik niet kunnen vinden; 2° door het

vaarwater naar *Toeal.* Dit vaarwater, begrensd door de kust van het eiland Key-Doellah en de eilanden Roemadan, Doe-Roa, Oeboer en het rif dat van Fair afsteekt, heeft in den beginne eene breedte van 4050 en loopt versmallend toe tot 450 m. en heeft een diepte die afwisselt van 44 vm. aan den ingang tot 9 vm. aan het einde.

Het voert naar de reede van Doelah die alleen in den Oostmoeson, en naar de reede van Toeal, die in alle jaargetijden eene veilige ankerplaats aanbiedt.

Midden in de straat tusschen Droanan en T. Serbat ligt een 5 vm. rifje. Verder een droogvallend rif op 500 m. O. van Doe-Roa, en twee riffen bewesten de bocht van Doemar, waarop bolbakens geplaatst zijn. Om binnen te loopen is het beste den O. kant van Key-Doellah Z. te houden tot men het eilandje Lobi, heel bezuiden tegenover de negory Ngade, en dat reeds op verren afstand te zien is, Z. 30° W. peilt, en dan hierop af te houden, welke peiling naar de reede van Doelah voert.

Naar Toeal willende, stuurt men van de reede van Doellah op de zandplek op den N. O. hoek van Oeboer, zoover tot de missegit van Toeal uit den hoek van Doemar komt, en hierop af te houden.

Ter reede Toeal kan men in 10 vm. zand- en koraalgrond ankeren. Men moet er om denken dat het rif van den heuvel Ohoy-Koran, aan de W. zijde van den kleinen inham van Toeal, ver uitsteekt.

Straat Doe-Roa.

Het eiland Doe-Roa wordt van Noehoe-Tawoen gescheiden door een vaarwater, dat voor schepen die van Toeal of Doellah om de W. willen een veel korteren weg aanbiedt dan die benoorden de eilanden om.

Ten N. wordt het begrensd door het rif dat ten Z. en W. ver van Doe-Roa afsteekt en door een rifje dat door een 5—10 vm. diepe, doch smalle geul van eerstgenoemd rif gescheiden is en ten N.W. daarvan is gelegen, en het eiland Oet.

Tusschen Doe-Roa en Oeboer is het 1800 m. breed en benoorden Oet 1050 m.

De diepte in het midden is gemiddeld 25 vm. Van het rif aan Oet steekt in N.W. richting een 8 vm. bank af. De riffen dalen steil in zee af. De bodem bestaat uit zand, schelpen en koraal. Bij vloed loopt de stroom om de O., bij eb om de W. en bereikt bij springtij een grootste snelheid van 2¼ mijl.

De reede van Doellah verlatende, houdt men iets benoorden Oet aan tot men W. hoek Doe-Roa N. 9° W. peilt om dan benoorden Godan af

te houden. Het vaarwater bezuiden Oet is minder veilig door de vele kleine losliggende rifjes.

De eilanden Roemadan met hunne uitgestrekte riffen zijn van Doe-Roa gescheiden door een vaarwater, aan welks O. ingang het eilandje Draanan ligt. De kleinste breedte tusschen de riffen is 600 m. en minste diepte 8 vm. De bodem bestaat uit zand en schelpen. Tusschen het rif van Baeer en Mas en dat van Roemadan is een vaarwater, welks W. ingang evenwel zoo goed als gesloten wordt door een rif.

De verschillende eilandjes en groepen van eilandjes ten W. van Noehoe-Roa worden van elkander gescheiden door vaarwaters van groote diepte die bij goed revenzicht veilig te bevaren zijn.

Voor een vreemdeling is het moeilijk de verschillende eilanden te verkennen, daar zij alle op elkander gelijken en alleen te onderscheiden zijn naar hunne grootte. Zelfs de inboorlingen zijn dikwerf op het eerste gezicht in de war.

De oorlogsschepen, die van Toeal of Doellah uit, wel eens de bocht van Totoad bezochten, kozen hun weg beoosten en bezuiden Noehoe-Roa om.

Bij goed weder is een veel kortere weg door Straat Doe-Roa en tusschen de eilanden door.

De beste route daartoe is de volgende: Straat Doe-Roa door zijnde loopt men tusschen Er, Godan en Ngaff door tot men W. kant Nai Z. peilt, en loopt in die peiling door tot men den zeer kenbaren heuvel Gelanit O. $^1/_2$ N. heeft, om dan recht op het midden van het eiland Liek aan te sturen tot men N. kant Tonguin W. $^3/_4$ Z. heeft om dan W. naar de bocht van Totoad te sturen.

Het vaarwater tusschen Noehoe-Roa en de Tajando-groep is geheel schoon; diepte onbekend, daar het mij niet mogelijk was meer dan 40 vm. te looden, op welke diepte nimmer grond gehaald werd.

Het vaarwater tusschen Walir en Noesreem, evenals dat tusschen het rif van Noesreem en Tam is ook geheel schoon.

Benoorden Noehoe-Roa moeten ver in zee drie riffen liggen. Het is mij niet mogelijk geweest daarnaar te zoeken. Alleen het Ender-rif, zoo genaamd naar den kapitein van het St. „Batavier", die het eerst dit rif ontdekte, werd met H. M. SS. „Floris" bepaald. Minste water $3^3/_4$ vm. Het ligt juist in de peiling W. hoek Baeer in Gelanit op $1^3/_5$ mijl van Baeer.

Bezuiden Noehoe-Roa moet, behalve het reeds vermelde rif Mitroa, ongeveer Z. O. van Key-Tenimber een uitgestrekt rif liggen.

Korte beschrijving der bevolking.

Hoewel in een volgend artikel meer speciaal de zeden en gewoonten beschreven zullen worden, acht ik het toch niet onnuttig hier reeds iets omtrent de bevolking te vermelden. Van waar de oorspronkelijke bevolking afkomstig is ligt in het duister,

Onder de bevolking bestaan omtrent haar oorsprong vele legenden (Zie Riedel). Van de tegenwoordige bevolking is een groot gedeelte wier voorvaderen afkomstig waren van Ceram, Banda en Timor. Tot deze behooren de meeste hoofden; alleen de radjah van Feer is een echte Keynees en beweert dan ook, met den noodigen trots, direct uit den hemel gevallen te zijn.

Een ander gedeelte is van Papoeschen oorsprong. Over het algemeen zijn de mannen goed gebouwd. Hun kleur wisselt af van licht tot donkerbruin. Het haar is zwart en of sluik of golvend en wordt meestal lang gedragen. Die met kroeshaar en zwartachtige kleur der huid zijn van Papoesch bloed.

In vroeger jaren kleurde men het haar met kalk, doch tegenwoordig niet meer.

Het lichaam is zeer behaard, doch de gewoonte brengt mede zich te depilleeren. Velen dragen baard en snor. De vrouwen zijn welgemaakt doch veelal zeer tenger. Men vindt er met aangename regelmatige gezichten en die uit den aanzienlijken stand zijn vrij blank daar zij weinig buitenshuis komen.

De neus is goed gevormd en niet groot. De ooren staan van het hoofd af (ezelsooren), dat kunstmatig bewerkstelligd wordt.

De tanden zijn gewoonlijk verwoest door het vele sirih-kauwen.

Zich tatoeeeren doet men weinig. Nu en dan ontmoet men iemand, die eenige kleine figuren op de borst heeft.

Albino's komen weinig voor. Alleen in de negory Vatraan heb ik er een gezien.

Hermaphroditen zijn daarentegen veelvuldiger.

De dagelijksche kleeding der mannen is zeer eenvoudig en bestaat slechts uit de tjikado. Een parang in een houten scheede is steeds op zijde en gaat de man van huis, hetzij naar zijn tuin, hetzij ter vischvangst of op jacht, dan zal hij nimmer vergeten mede te nemen zijn *ngeel*, zijnde

een mandje, waarin verschillende bamboe-kokertjes, gevlochten doosjes en kleine kalebasjes tot berging van de noodige ingredienten voor zijn sirihpruimpje. Vele mannen dragen ook oorringen en arbanden.

Daar waar vreemdelingen gevestigd zijn gaat men beter gekleed en draagt, evenals de Mohammedanen, sarong of broek, baadje en hoofddoek.

De vrouwen dragen sarongs en baadje. De eerste zijn meestal van Makassaarsch fabrikaat, doch aangezien deze duur zijn, dragen de vrouwen uit den minderen stand meestal een stuk rood katoen dat om de lendenen geslagen wordt, boven de borsten vastgebonden en tot over de knieën afhangt.

Bij feestelijke gelegenheden zijn de kleederen van satijn of zijde met gouddraad doorweven.

.Zij houden er van om zich met sieraden te tooien. Hoe meer armbanden en ringen hoe liever. De vrouwen van Tajando dragen zelfs aan iederen teen der voeten een ring, eene dracht welke op de overige eilanden niet nagevolgd mag worden. De ooren zijn dikwerf van onder tot boven met oorknoppen versierd.

De kleine kinderen loopen in adamscostuum rond. De meisjes dragen veelal bij wijze van vijgeblaadje een gouden of zilveren versiersel.

Zindelijk op het lichaam is men niet. Het aantal lijders aan huidziekten is dan ook groot.

De bevolking woont in dorpen of negoryen bij elkander. In vroeger jaren, toen er veel onder elkander krijggevoerd werd, werden deze negoryen aangelegd op steile heuvels en door een steenen muur omringd. Een houten trap, die in oorlogstijd weggenomen werd, gaf dan toegang.

Voorbeelden daarvan vindt men nog op Key-Tenimber, waar de negory Atnebar op een ± 20 m. hoogen steilen heuvel ligt. Eveneens in de negory Ohiwait op de O. kust van Hoog-Key en eenige meer.

Tegenwoordig, nu er door het meer rechtstreeksch Nederlandsch bestuur geen oorlog meer mag gevoerd worden, heeft men meestal de heuvels verlaten en de negoryen aan het strand gebouwd.

Het aantal huizen bedraagt van 2 tot ± 50; zij zijn onregelmatig door elkander geplaatst. Eene gunstige uitzondering hierop maakt Toeal, waar men een straat vindt. Midden in de negory vindt men meestal een gewijden steen, of een afgodsbeeld. Buiten de negory treft men graven aan van hoofden en langs de voetpaden ziet men op palen netjes gesneden kastjes en huisjes staan, waarin aan de afgestorvenen geofferd wordt.

In de meeste negoryen vindt men een zoogenaamd *negory*-huis of roemah kompani, waar vergaderingen belegd worden enz.

Daar waar de bevolking veel werk maakt van den bouw van prauwen vindt men aan het strand groote loodsen (bandelan), waarin een ieder van de negory recht heeft zijn prauw op stapel te zetten.

De huizen worden op palen gebouwd, gemiddeld 1 m. boven den grond. De stijlen en andere verbanddeelen zijn van hout, terwijl het dak en de zijwanden van atap gemaakt zijn, of ook wel geheel van planken. De vloer bestaat uit gespleten bamboe, op eenigen afstand van elkander gelegd. Al het vuil valt daardoor onder het huis, waar de kippen en varkens voor de verdere opruiming zorgen.

Het huis is door bamboe of atappen wanden in een menigte vertrekjes verdeeld, die ieder tot verblijf strekken aan eene geheele familie.

Op Hār, Oostkust Hoog-Key, is het huis van den Orang-kaja verdeeld in 30 vertrekjes, en wordt bewoond door ± 150 menschen.

Daar ieder in zijn eigen vertrek kookt en schoorsteenen onbekende zaken zijn, kan men nagaan hoe men van rook en verschillende geuren kan genieten.

In den wand wordt in elk kamertje een klein vierkant venster gemaakt, dat door een valluikje gesloten wordt en waardoor de vrouwen in hun ledigen tijd naar buiten gluren. Het huisraad is gewoonlijk zeer eenvoudig; aan de wanden ziet men gevlochten hangers, waarin de opgerolde slaapmatjes en kussens gehangen worden; eveneens in hangers de in gebruik zijnde borden; in bamboe-kokers, de bogen en pijlen waarmede gejaagd wordt; de noodige aarden potten en pannen tot het bewaren van drinkwater en kokers en een aantal doozen tot berging van kleedingstukken.

De Keynees is over het algemeen niet lui: aan gestadig doorwerken heeft hij evenwel het land.

De voornaamste bezigheden der mannen zijn:

1° het bouwen van prauwen, waarin zij zeer ervaren zijn. In elke negory bijna vindt men aan het strand een of meer bandilans, zijnde ruime overdekte loodsen, waarin ieder negory-bewoner zijn prauwen kan bouwen. In den tijd dat de Oost en West moeson hunne grootste kracht hebben, heerscht hierin de grootste bedrijvigheid, daar men dan alles wat op stapel staat tracht af te bouwen om ze bij het bedaren van den moeson, hetzij naar Ceram, Banda of Ambon, hetzij naar de Aroe-eilanden ten verkoop te brengen.

In de maanden October, November, Februari en Maart ziet men dan ook, als het ware, Key uitzwemmen. Groote prauwen, met dikwijls een 20-tal kleinere op sleeptouw, kiezen zee en in vele negoryen is niets overgebleven dan kinderen, vrouwen en grijsaards.

2°. het kappen van hout doet men zoowel voor eigen gebruik als om het bij de vreemde handelaars, tegen eetwaren, dranken of goederen in te ruilen.

3°. het maken van tuinen, waarin voornamelijk obís, maïs en eenige vruchten, zooals pisang en papayas, geteeld worden.

4°. vischvangst en jacht. De wateren tusschen de eilanden zijn zeer rijk aan verschillende vischsoorten, en visch is dan ook een van de eerste levensbehoeften van de Keynees, evenals het varken, waarvan de bosschen wemelen.

In sommige negoryen is men zeer bedreven in het maken van houten bakken, terwijl men in Bandan-Eli, Bandan-Ellat en Tajando veel werk maakt van het bakken van borden, potten en pannen.

De vrouwen uit den aanzienlijken stand, doen, behalve hare huiselijke bezigheden, niet veel anders dan het borduren van kussens, het vlechten van matten en het maken van mandenwerk. Die van de negory Lamagorong zijn daarin zeer bedreven. Die uit den minderen stand werken in de tuinen, gaan bij laag water op de riffen krabben zoeken, enz.

Tegenover een vreemdeling doet de Keynees zich zeer goedaardig voor. Men kan hem heel wat voor de voeten werpen eer hij er zich iets van aantrekt. Alleen op handtastelijkheden is hij minder gesteld. Van elkander kunnen zij weinig verdragen en onophoudelijk zijn er dan ook twisten om de flauwste redenen.

Eene grove beleediging is het voor swangie (booze geest) uitgemaakt te worden. Ook kan niemand verdragen dat er op zijne afkomst gesmaald wordt. Dit waren in vroeger jaren dikwijls redenen dat negoryen onderling oorlog voerden.

Het is vreemd dat ze voor die twee zaken zoo gevoelig zijn, daar men anders niet kieskeurig is in het geven van namen. Zoo zijn varkenskop, varkensstaart enz. zeer geliefkoosde voornamen. Zijn ze onder elkander ook twistziek; men is elkander zeer behulpzaam.

Heeft iemand een werk onderhanden, bijv. het bouwen van een huis, het schoonmaken van een tuin, waarbij hij tijdelijk vele handen noodig heeft, dan roept hij daartoe zijn negory-genooten bij elkander, die alleen tegen het genot van voeding helpen.

Onder elkander zijn ze zeer gastvrij. Gaat een Keynees op reis, dan behoeft hij niets mede te nemen.

In elke negory vindt hij een tehuis. Sedert overoude tijden bestaan er tusschen verschillende districten overeenkomsten, volgens welke beide partijen zich in elkanders grondgebied gratis van de noodige levensmiddelen mogen voorzien.

Een dergelijk contract bestaat o. a. tusschen Toeal en Key-Tenimber. Komt een Tenimberees op het grondgebied van Toeal dan mag hij zich daar voor zijn dagelijksch gebruik voorzien van klappers, kippen enz. en omgekeerd. Van deze bepalingen mocht ik zelf ook gebruik maken.

De Keynees is vroolijk en opgewekt. Zijn spreken is zeer luidruchtig en gaat vergezeld van de noodige gebaren. Onder zijn werk maakt hij liefst zooveel mogelijk lawaai en wanneer een hoop te samen werkt gaat dat vergezeld van een oorverdoovend geschreeuw.

Het zijn groote liefhebbers van dansen.

Muziek-instrumenten hebben zij weinig: alleen de tifa en een bamboe-fluit.

VERSLAG
VAN MIJNE REIS
NAAR DE KEI-EILANDEN

DOOR

C. J. M. WERTHEIM.

In het begin van Januari 1888 ontving ik van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap de vereerende opdracht, deel te nemen aan de voorgenomen expeditie naar de Kei-eilanden, ten einde een zooveel mogelijk volledig onderzoek in te stellen naar hetgeen uit een geologisch en een agronomisch oogpunt in die eilandengroep belangrijk mocht heeten.

De korte tijd, die mij vóór het vertrek der expeditie nog overbleef, werd besteed aan het bezorgen der uitrusting; maar tevens zocht ik mij zooveel mogelijk op de hoogte te stellen van zaken, die in verband stonden tot de expeditie, terwijl ik bovendien inlichtingen zocht in te winnen aangaande de wijze waarop het onderzoek het best zou kunnen verricht worden. Ik ondervond daarbij van allen tot wie ik mij wendde de meest mogelijke hulp en voorkomendheid, waarvoor het mij eene behoefte is, hun hierbij openlijk mijn oprechten dank te betuigen.

In de eerste plaats werd ik met raad en daad bijgestaan door de heeren leden van het Bestuur van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en door Prof. Martin, die de welwillendheid had, mij in de gelegenheid te stellen reeds vooraf, in de Leidsche Geologische Verzamelingen, de gesteenten en fossielen van de Kei- en naburige eilanden te bestudeeren, voor zooverre die daar voorhanden waren. Bovendien gaf Prof. Martin mij talrijke aanwijzingen betrekkelijk den arbeid, dien ik ging ondernemen, waarvoor ik hem ten zeerste verplicht ben. Dankbaar moet ik erkennen, dat ook Prof. Behrens, Prof. Wichmann en de heer C. de Groot, oud-chef van het mijnwezen, mij vele nuttige wenken en inlichtingen gaven betreffende het geologisch onderzoek, waardoor mijne taak later aanmerkelijk verlicht werd.

Door den heer Westerman, Directeur van het Zoölogisch Genootschap

te Amsterdam, ontving ik al het benoodigde, voor het maken van zoölogische verzamelingen, terwijl de heeren Koller en Swierstra mij practische voorschriften gaven om vogelhuiden te prepareeren, insekten, vlinders en dergelijke te vangen, te bewaren en voor de opzending naar Europa geschikt te maken.

De heer Pleyte, conservator van het Ethnographisch Museum te Amsterdam, had de goedheid een kleine handleiding samen te stellen, welke voor mij een leiddraad was bij het bijeenbrengen van ethnographische voorwerpen.

Voorts gaven de heer Prof. Dr. P. J. Veth en de heer T. W. v. Eeden, Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem, zeer gewaardeerde blijken van hunne belangstelling, door mij eenige boekwerken mede te geven, terwijl de heer Dr. H. F. C. Hubrecht ten slotte der expeditie een paar „climbing irons" medegaf, welke bij de topographische werkzaamheden van dienst konden zijn.

Ten behoeve der uitrusting voor het geologisch onderzoek had het Bestuur van het Aardrijkskundig Genootschap mij in de gelegenheid gesteld, de volgende zaken aan te schaffen:

Een paar geologische hamers;

Een kleine aneroïde barometer;

Een horizontaal glas;

Een Richtenhofer geologisch reiskompas;

Een kleiner geologisch zakkompas;

Een kleine hand-diepboor van Tocklenburg, welke voor het bepalen der dikte van humus- en aardlagen dienstig kon zijn en waarmede men een diepte van 10 meters bereiken kan. Voor eventueel mineraal onderzoek had ik de noodige blaaspijp-reagentiën in een „Plattnersche" doos beknopt bijeen. Ook had ik een voldoend aantal geprepareerde platen met daarbij behoorende chemicaliën medegenomen, ten einde op de Kei-eilanden photographische opnemingen te doen, met een toestel dat de heer Langen voor ons op Toeal beschikbaar zou hebben.

Door de vriendelijke bemiddeling van Prof. Buys-Ballot en den heer Van Hasselt, Directeur van het Meteorologisch Station te Amsterdam, vonden wij de instrumenten, die voor de meteorologische waarnemingen bestemd waren, tegen den vertrektijd voor de reis gereed.

Het vertrek der expeditie was bepaald op 21 Januari 1888 en wel met het stoomschip „Conrad" van de Maatschappij Nederland.

Terwijl de heer Posthumus Meyjes, mijn reisgenoot, die met het Topographisch en Hydrographisch onderzoek belast was, vergezeld van den stuurman A. Buy, te Amsterdam aan boord ging, vertrok ik eenige

dagen later over land naar Marseille, alwaar de „Conrad" den 2den Februari aankwam. Ik scheepte mij in en den volgenden dag zetten wij gezamenlijk de reis voort.

De vaart op de Middellandsche zee gaf ons zeer weinig belangrijks te zien en daarom was het ons zeer aangenaam den 9den Februari in Port Said aan te komen, waar aan het innemen van kolen eenige uren besteed moesten worden, waardoor wij gelegenheid hadden aan wal te gaan en vluchtig de stad te bezichtigen.

Daar de passage door het Suez-kanaal, sinds eenigen tijd ook des nachts geopend is, n. l. voor schepen die van electrisch licht voorzien zijn, zoo nam de „Conrad" de noodige toestellen voor electrisch licht aan boord en stoomde denzelfden dag het kanaal binnen.

Deze toestellen worden door de Suez-Maatschappij voor de vaart in het kanaal in huur afgestaan. Zij zijn in twee groote kisten geborgen en zeer practisch heeft men het zóó weten in te richten dat de toestellen ook gedurende het gebruik in de kisten kunnen blijven. De eene kist bevat een dynamo, benevens een kleine snelroteerende Westinghouse stoommachine, die onmiddellijk op de as van de klos der dynamo werkt. De machine behoeft slechts met een pijp aan de stoomleiding van het schip gekoppeld te worden om te gaan werken. Geleiddraden verbinden de dynamo met de lamp, welke zich in de tweede kist bevindt. Deze kist wordt vóór den steven van het schip aangebracht en is zoo ruim, dat er een man achter de lamp, plaats kan nemen, om het licht gedurende de nachtelijke vaart steeds op het vaarwater te richten. Daardoor worden het kanaal, zoowel als de beide oevers tot op grooten afstand, helder verlicht, zoodat men des nachts met even groote veiligheid vaart als over dag.

Wij kwamen zonder ongeval den volgenden dag in Suez aan, vanwaar wij, na een zeer kort oponthoud, de reis vervolgden. Door de golf van Suez bereikten wij de Roode zee, waar we inderdaad veel minder last van de warmte hadden dan de overdreven verhalen van vele reizigers ons hadden doen verwachten. De temperatuur bereikte niet meer dan 27° C.

Den 16den kwamen wij door straat Bab-el-Mandeb in den Indischen Oceaan en stoomden zonder oponthoud door tot Padang.

Den 1sten Maart kwamen wij te Padang aan, waar wij tusschen Poeloe Pisang en de kust voor anker kwamen.

Hier had ons schip een belangrijke lading bouwmaterieel voor den spoorweg naar de bovenlanden te lossen, waarvoor drie dagen bleken noodig te zijn.

We konden dien tijd natuurlijk niet beter gebruiken dan van boord te

gaan en het kleine hoogst schilderachtige Poeloe Pisang te bezichtigen en een bezoek aan Padang te brengen.

Den 4den Maart vertrokken wij van Padang, volgden steeds de hooge bergachtige Westkust van Sumatra en stoomden twee dagen later straat Sunda binnen. Wij voeren dicht langs den Krakatau, die zich, evenals de Sebessi een vulkaan, welke dichter onder de kust van Sumatra ligt, kaal en dor aan ons oog vertoont, en blijkbaar niet geheel in rust is, zooals blijkt uit de rookwolkjes, die aanhoudend uit den top opstijgen.

Aan de rechter zijde levert de bergachtige kust van West Java het schoonste vergezicht. Overal ziet men nog de ijzingwekkende herinneringen aan de vreeselijke uitbarsting van den Krakatau in 1883.

Vele berghellingen vertoonen zich over hare geheele oppervlakte nog woest en kaal, terwijl hier en daar overblijfselen van boomstammen uit den grond steken, die de plaatsen aanduiden waar vroeger de weelderigste plantengroei heerschte.

Door de nauwe ruimte tusschen het eiland „Dwars in den Weg" en Java bereiken wij de Java-zee. En nadat wij den geheelen nacht de lage noordkust van Java gevolgd hebben en tal van kleine eilandjes gepasseerd zijn, komen wij eindelijk in den morgen van den 7den Maart aan Tandjong Priok, de prachtige haven van Batavia.

Nauwelijks was de boot aan de kade vastgemeerd, of wij werden door Indische kennissen hartelijk verwelkomd, en maakten kennis met Dr. A. Figee van het Meteorologisch Observatorium te Batavia, die gekomen was om ons, ook namens den Directeur Dr. A. v. d. Stok en het bestuur van de Natuurkundige Vereeniging, mede te deelen, dat zij ons gaarne van dienst zouden willen zijn.

Reeds op Priok vernamen wij, dat de boot, die voor de zoogenaamde „Papoe-lijn" bestemd was, de „Amboina" den 10den 's morgens vertrekken zou, zoodat ons voor het afleggen van bezoeken en de regeling van enkele zaken in Batavia en Buitenzorg slechts weinig tijd overbleef.

Intusschen was Posthumus Meyjes aan boord ongesteld geworden en zag hij zich genoodzaakt zich in het hospitaal te doen verplegen, waardoor hij, tot ons beider groote teleurstelling, in de volstrekte onmogelijkheid verkeerde, de reis te vervolgen. Na lange en ernstige overweging besloten wij, als het doelmatigst, dat ik alleen door zou reizen, en dat stuurman Buy op het wachtschip te Priok het herstel van Posthumus Meyjes zou afwachten.

Wij vertrokken per trein naar Batavia en waren nog niet lang in ons hôtel of wij ontvingen het bezoek van den heer Adolf Langen van de

Kei-eilanden. Het was ons bijzonder aangenaam reeds op Java kennis met hem te maken, dewijl hij, van het begin af, onze expeditie bijzonder had aangemoedigd en in allerlei opzichten ondersteuning aan de expeditie had beloofd.

Hij was van de Kei-eilanden overgekomen en zou gelijk met ons per boot daarheen terugkeeren. Zijn bezoek, zoowel als de gezamenlijke reis en een verblijf met hem op het aanstaand terrein onzer werkzaamheid, was mij hoogst welkom, hoewel ik moest betreuren dat hij niet langer dan drie maanden aldaar zou kunnen blijven.

In Batavia bracht ik verscheidene bezoeken, die ik in het belang der expeditie achtte; onder anderen aan den heer Dr. v. d. Stok, Directeur van het Meteorologisch Observatorium, die de vriendelijkheid had mij eenige inlichtingen te verschaffen, betreffende de opstelling der meteorologische instrumenten en de waarnemings-uren die in de tropen het wenschelijkst zijn. Ook ontving de heer Renaud, Chef van het mijnwezen, mij met de meeste voorkomendheid.

Hij gaf mij voor de expeditie een „tranche montagne" mede, welke bij de topographische opneming in Indië bij geaccidenteerd terrein, hoofdzakelijk gebruikt wordt.

Inmiddels ontving ik bericht dat mij een particuliere audiëntie bij ZEx. den Gouverneur Generaal was toegestaan en vertrok ik den volgenden dag naar Buitenzorg, in gezelschap van den heer A. Langen, die ook ter audiëntie zou gaan. Met groote minzaamheid werden wij door ZEx. den heer Van Rees ontvangen en met belangstelling informeerde ZEx. zich naar verschillende zaken de expeditie betreffende, terwijl ik tevens de aangename belofte ontving, dat er voor de leden der expeditie een aanbevelingsschrijven zou gezonden worden aan den resident van Amboina, waaronder de Kei-eilanden behooren.

Na afloop der audiëntie had ik het genoegen een onderhoud te hebben met den heer Dr. Burck, onder-directeur van 's lands Plantentuin, die met het oog op het botanisch onderzoek, verschillende zaken met mij regelde. Het betrof in hoofdzaak een niet onbelangrijke hulpkracht, die der expeditie zou worden toegevoegd. De elève-mantri Jaheri, daartoe aangewezen, zou namelijk met een bodjan (inlandsch bediende) ons gedurende zes maanden vergezellen.

Hij was belast met het verzamelen van planten voor den tuin te Buitenzorg en zou met mij de reis beginnen op de „Amboina", die den volgenden morgen vroeg vertrekken zou en op welken bodem wij elkaar dan intijds voor de afreize zouden ontmoeten.

Met Posthumus Meyjes werd afgesproken, dat hij, zoodra hij hersteld was, naar Amboina zou vertrekken, dewijl er alle kans bestond, dat er binnen drie maanden gelegenheid zou zijn, van Amboina naar de Kei-eilanden over te steken.

Met de hoop, hem spoedig in goede gezondheid weer te zien, nam ik afscheid van hem en scheepte mij in op de „Amboina", die bij het aanbreken van den dag Batavia verliet.

Den manti trof ik aan boord. De heer Langen evenwel was reeds met eene andere scheepsgelegenheid naar Samarang vertrokken en ik trof hem eerst weder te Soerabaja aan, alwaar hij zich op de „Amboina" inscheepte.

Zonder eenige plaats aan te doen, stoomden wij van Batavia naar Soerabaja — een tocht bijna zonder eenige belangrijkheid. Men houdt steeds de Noordkust van Java in het gezicht, maar, uitgezonderd het gebergte bij Samarang en Japara, biedt de lage kust weinig afwisseling aan en slechts flauw teekenen de gebergten van Java zich met een blauwachtig waas tegen den horizon af. Anders wordt het bij het invaren van straat Madoera, waar de groene heuvels van Grissée en die van de daartegenoverliggende kust van Madoera een schilderachtigen achtergrond vormen voor de met tal van schepen bedekte zee, die hier een lichtgroene kleur heeft aangenomen door de ontzettende hoeveelheden slib, welke door de Kali Mas utigestort worden.

De 14den Maart vertrok de „Amboina" van Soerabaja en, naar wij van den gezagvoerder vernamen, zou de reis over Boeleleng (Bali) gaan. Met een loods aan boord, die ons bij het lichtschip verliet dat in straat Madoera gestationeerd ligt, stevenden wij deze straat uit en kwamen, oostelijk koers houdende, in het ruime sop tusschen het eiland Madoera, dat zich van tijd tot slechts flauw aan den horizon vertoonde en oostelijk Java, welks aaneengeschakelde vulkanen zich trotsch en scherp tegen de helder blauwe lucht afteekenden. Vroeg in den volgenden morgen ontwaarden wij het hooge land van Bali en ankerden eenige uren later op de reede van Boeleleng. De kust valt hier zoo snel af, dat men op een scheepslengte van de kust kan ankeren. Het schip bleef dien dag op de reede, en wij hadden gelegenheid aan wal te gaan en het bedrijvige handelsplaatsje te bezoeken. Een zeer goede, met boomen beplante rijweg voert ruim een half uur gaans het binnenland in naar de hoofdplaats, waar de resident gevestigd is en verschillende gouvernementsgebouwen gelegen zijn. Niet alleen, dat de bedrijvigheid van den levendigen handel van welvaart getuigt, maar de goed onderhouden sawa's en tabaksvelden, die zich onmiddellijk aan de kust terrasvormig tot aan het hooger gelegen

gedeelte uitstrekken, bewijzen ons tevens, dat wij, wat den landbouw betreft, den Balinees vooral niet lager moeten schatten dan den Javaan. Denzelfden dag werden de ankers van de „Amboina" gelicht en na ruim twee etmalen stoomens kwamen wij op de reede van Makassar.

Deze open reede, die behalve een paar kleine landhoofden, met onvoldoende ruimte voor de talrijke stoomschepen, voor de drukke scheepvaart weinig geriefelijks aanbiedt, is dikwijls bij Westen-winden gevaarlijk en gaf thans een tooneel van leven en beweging te aanschouwen door de aanwezigheid van de oorlogsschepen, het ramtorenschip „Prins Hendrik", het S. S. „Bromo" en een tot Gouvernements-oorlogsschip hervormde en als wachtschip dienstdoende hopperbarge de „Sperwer", alsmede eenige handelsschepen.

Makassar geeft geheel den indruk van eene Europeesche nederzetting in de koloniën, in tegenstelling met de havens van Java, die door hun rijkdom en weelde in aanleg, zoowel als door de aanwezigheid van havenwerken, spoorwegen, stoomtrams, telephoon en honderd andere zaken niet achtergesteld kunnen worden bij Europeesche havens. Makassar toch, dat zich zoo karakteristiek geheel langs de kust uitstrekt, kan niet bogen op fraaien aanleg en vorstelijke woningen; de talrijke pakhuizen in de straten vertoonen duidelijk het karakter van eene handelsnederzetting. Daarbij komt, dat het fort Rotterdam, midden in stad aan de kust gelegen, steeds het denkbeeld wakker houdt, dat men zich in een land bevindt, waar eene verdediging tegen de inboorlingen noodig zou kunnen zijn. Wellicht wordt die indruk nog versterkt door een meer ongedwongen en onafhankelijk optreden van den Makassaar tegenover den Europeaan.

Na twee dagen vertrok de mail den 20sten. De heer Langen bleef in Makassar achter, daar hij de reis naar de Kei-eilanden met een particulier stoomschip de „Batavia" zou voortzetten, dat verwacht werd, en dat langs het eiland Gisser varende, de Kei-eilanden zou aandoen, en ongeveer tegelijkertijd als de „Amboina" aldaar zou aankomen.

De reis werd langs de West- en Zuidkust van Celebes voortgezet en wij bleven steeds in het gezicht van de kust, te ver echter om eenige bijzonderheden daarvan te kunnen waarnemen; alleen zagen wij duidelijk de piek van Bonthain. Die ruim 3000 meter hooge berg aan de Zuidkust, scheen als uit zee op te rijzen en aan zijne, door de schuine stralen der neerdalende zon sterk geaccentueerde rillen, erkende men duidelijk zijne vulkanische natuur.

Des avonds werd met de meeste zorgvuldigheid de wacht gehouden, daar wij de straat Saleyer passeerden. Deze nauwe zeestraat tusschen Celebes

en het zich in de lengte uitstrekkende eiland Saleyer is, door de aanwezigheid van lage eilanden en riffen, zeer gevaarlijk. Door deze straat bereikten wij in de Banda-zee en, noordelijker koers houdende, kwamen wij, begunstigd door het heerlijkste weer, dat de zee tot een spiegelglad meer maakte, den 23sten Maart in het gezicht van Amboina, nadat wij het eiland Boeton een tijd lang aan bakboordzijde, aan den horizon als een flauwe streep hadden zien opdoemen.

Bij het krieken van den dag stoomden wij de baai van Amboina binnen.

Zeldzaam schoon is deze baai, die zeer diep is en een volkomen veilig vaarwater vormt. Langzamerhand neemt de baai in breedte af, doch bij Amboina is zij nog zóó ruim, dat een geheele vloot in deze natuurlijke en prachtige haven plaats zou kunnen vinden. Aan de zuidkust wijkt het gebergte en daar is ook de hoofdplaats van het eiland.

De groen begroeide en grillig gevormde bergen aan weerszijden van de baai, die steil uit de zee oprijzen; het stille donker blauwe water, hetwelk zoo helder is, dat men tientallen van meters ver de koraalvormen ziet, die zich in alle kleuren en vormen vertoonen en waartusschen bont gekleurde en vreemd gevormde visschen en schelpdieren rondzwemmen of zich langzaam voortbewegen; het heerlijk door de zeewinden getemperd klimaat, dat alles doet ons Amboina als een heerlijk lachend oord beschouwen.

Het plaatsje zelf is volkomen in harmonie met den algemeenen indruk. Mochten het aan zee gebouwde fort Victoria en de dicht aaneengebouwde winkelstraten van de Chineesche Kampong langs den oever dien indruk eenigszins verstoren, de buitenwijken met hare paden en lanen, de in het groen en tusschen het geboomte verscholen woningen maken ons begrijpelijk, dat Amboina als herstellingsoord voor zieken gekozen is en de parel der Molukken mag genoemd worden.

Jammer dat de handel zoo in verval is en dat het eiland, dat vroeger door de kruidnagel-kultuur eene groote beteekenis had, thans in kwijnenden toestand verkeert. Het ware te wenschen dat het groote en rijke eiland Ceram voor de Europeesche kultuur in ontginning kon gebracht worden; Amboina zou dan de natuurlijke stapelplaats kunnen worden, daar het eiland zelf te klein, en de gesteldheid van den bodem te ongunstig is om uitvoerproducten van beteekenis op te leveren.

Amboina is de zetel van den resident, tot wiens ressort de Kei-eilanden behooren en dien ten gevolge vervoegde ik mij bij den resident, den heer Heyting, aan wien door den Gouverneur Generaal de expeditie was aanbevolen, en van wien wij steun konden verwachten. De resident had de

goedheid een aanbevelings-schrijven aan de posthouders te richten en opende mij tevens het vooruitzicht, dat indien Posthumus Meyjes eerder hersteld was en met een boot, die de maandelijksche Molukken-route volgt en Amboina aandoet, komen mocht, het Gouvernements-marineschip, dat in Amboina gestationeerd is, hem zou kunnen overbrengen.

Hoogst aangenaam was het mij, aan Meyjes dit bericht te kunnen overzenden. Door den resident kwam ik in kennis met den heer Neumann, oud-secretaris der residentie Amboina, die mij behulpzaam was in het vinden van een bediende, welke als jager dienst kon doen. Ik ben hem zeer erkentelijk voor den persoon, dien hij mij aanbeval, Parel Harlatoe, een Amboinees, die met de reizigers Hoedt en Forbes reizen in Nieuw-Guinea had gemaakt en reeds zijn sporen verdiend had. Het bleek later, dat hij volkomen berekend was voor hetgeen er van hem verlangd werd. Niet alleen dat hij voor mij een vertrouwd persoon was, maar hij was ook een uitstekend schutter en aan hem heb ik het te danken, dat de zoölogische collectiën zoo goed geprepareerd werden, dat zij in uitstekenden toestand in Holland aankwamen. Door familie-omstandigheden kon hij thans niet medegaan. Hij zou later met het Gouvernements-marineschip nakomen.

Den 25sten om 4 uur vertrokken wij van Amboina en ontwaarden, na twaalf uur stoomens, tegen den vroegen morgen den vulkaan van Banda.

Twee uur later stevende de „Amboina" het Zonnegat binnen. Dit vaarwater tusschen den Goenoeng Api (Vuurberg), een alleenstaanden uit zee oprijzenden vulkaan, en het kleine eiland „Neira", vormt de volkomen veilige haven van Banda. Slechts de noordelijke ingang wordt door grootere stoomschepen bevaren, daar een klip midden in het vaarwater den zuidelijken ingang ontoegankelijk maakt. Ten zuiden van den Goenoeng Api en Banda Neira en daarvan door een ruime zeestraat, eene goede ankerplaats voor zeilschepen, gescheiden, strekt zich het boogvormig eiland Groot Banda of Lontor uit. Met eenige kleine eilanden vormt deze groep de Banda-Eilanden.

Daar het schip denzelfden dag nog zou vertrekken, had ik slechts gelegenheid voor één tochtje en wel naar het noordelijk gedeelte van Neira, waar zich de Papenberg (volgens de zeekaart ruim 200 m. hoog) verheft, op welks noordwestelijken top zich een seinpost bevindt, die de nadering der schepen aankondigt.

De steile weg naar de seinpost volgt, aldoor steigende, de westkust van het eiland en biedt eene welkome gelegenheid voor een vergezicht, waarbij men den architectonischen bouw en het geologisch verband uitstekend kan leeren kennen.

Het pad doorsnijdt de barancos en rillen, welke de westelijke helling van den Papenberg vormen, en nog in de oostelijke helling van den Goenoeng Api zijn waar te nemen, slechts door de dwars daarop ontstane scheuropening (thans het Zonnegat) gescheiden. Een van die rillen is vooral merkwaardig. Deze loopt ten Westen van den Papenberg en van den Goenoeng Api in oostelijke richting. Beide loopen met een sterke helling naar zee, terwijl de straat hen belet elkander te naderen; zij vormen aldus als het ware een poort, die de noordelijke nauwste opening van het Zonnegat vormt.

Stelt men zich het eiland voor, in westelijke richting over de breedte van den ingang verschoven, dan ziet men duidelijk het verband tusschen den Goenoeng Api en den Papenberg. Uit deze waarneming komt men onmiddellijk tot het besluit, dat het oostelijke gedeelte van den Goenoeng Api met den Papenberg den noordelijken wal van een ouderen krater moet hebben uitgemaakt. Men ziet dit nog bevestigd wanneer men den weg vervolgt van den seinpost over den Papenberg, in oostelijke richting verder gaat en de barancos en rillen doorsnijdt, welke hier in zuidelijke richting verloopen, en eindelijk in de, uit erosie-producten en vulkanische asch (van jongere erupties afkomstig) bestaande vlakte, waaruit het zuidelijk deel van het eiland bestaat, en waarop Banda gesticht is.

Het middelpunt van den ouderen krater moet men dus in het zuidelijk gedeelte van het Zonnegat zoeken. Het vulkanisch gesteente (augiet-andesiet?), waaruit de Papenberg bestaat, komt overeen met het oudere gesteente aan de oostelijke helling en den voet van den Goenoeng Api. De thans werkende krater ligt geheel op de noordwestelijke helling van den berg; een jonger eruptief gesteente heeft den Goenoeng Api verder gevormd, en vertoont op vele plaatsen vulkanische asch, die op den Goenoeng Api ten deele ook de andere vormende gesteenten bedekt.

Een nog grootscher aanblik doet zich voor ons op, wanneer men zich op een hooger punt plaatst en dus over een wijderen horizon beschikt.

Heeft men den top van den Goenoeng Api bereikt, van waar men bij helder weer, als de wind de omhullende dampen verdreven heeft, de geheele eilandengroep kan overzien, dan bemerkt men duidelijk, dat het eiland Lontor, met de verlenging Poeloe Pisang en Poeloe Kapal, de overblijfselen zijn van een derden ouderen kraterwal. Hier geniet men dan het zeldzaam schouwspel van de overblijfselen van een reusachtig vulkanisch complex, waarvan de uitbarstingsmondingen zich in noordwestelijke richting drie maal verplaatst hebben, waardoor de noordwestelijke muren drie maal gedeeltelijk verbroken en weggezonken zijn.

Deze reusachtige uitbarstingen, welke aan die van Krakatau doen denken, hebben in voorhistorische tijden plaats gehad en wel waarschijnlijk in zeer uiteenliggende tijdperken.

Die theorie, welke zich door de configuratie van de eilandengroep en het relief der bergen onwillekeurig aan ons opdringt, zou nader door een mikroskopisch onderzoek der gesteenten moeten bevestigd worden.

Jammer dat de beschikbare tijd mij niet veroorloofde Lontor en omgeving te bezoeken en het noodige gesteente-materiaal te verzamelen. Eenige bijzonderheden aangaande mijn bezoek op een punt van Lontor en de beklimming van den Goenoeng Api, die ik op de terugreis in Juni volbracht, laat ik ter plaatse volgen.

De boot vertrok nog denzelfden dag, maar moest in het Zonnegat omkeeren om de haven weder te kunnen verlaten. Wegens het nauwe vaarwater moest dit door middel van trossen aan den wal geschieden, en wel ten koste van een paar niet voldoend verankerde palen. Wij voeren thans in zuidwestelijke richting langs de westelijke helling van den vulkaan. Hoewel Banda van de Kei-eilanden niet meer dan een etmaal stoomens verwijderd is, moest ik de reis nog negen etmalen voortzetten. De driemaandelijksche maildienst (de zoogenaamde Guinea-lijn), waarvoor de Indische stoombootmaatschappij met het Gouvernement gecontracteerd heeft, gaat van Makassar via Banda naar Nieuw-Guinea.

Tweemaal 's jaars doet zij op de heenreis van Banda uit, de oostelijk van Timor gelegen eilanden, de zoogenaamde Zuidwester- en Zuidooster eilanden aan, terwijl zij die groepen de beide andere malen op de terugreis aandoet.

Hierdoor wordt òf op de heen- òf op de terugreis de weg zooveel langer.

Hoewel ik de eenige passagier was, had ik allerminst reden, mij daarover te beklagen, daar kapitein Van Gorcum, door zijn onderhoudend gezelschap, het verblijf aan boord alleraangenaamst wist te maken; terwijl hij bovendien de buitengewone bereidwilligheid had, mij in de gelegenheid te stellen, op de hoogst belangwekkende en weinig bekende eilanden, waar wij zouden ankeren, aan wal te gaan.

Nadat wij twintig uur in zuidwestelijke richting voortgestoomd hadden, werd het vulkanische eiland Dammer dwars gepeild en stuurden wij in meer westelijke richting.

Weinige uren later stevenden wij langs de eilanden Mapoera, Roma en Noesa Njata, die met eenige kleine eilandjes een groep vormen, waarvan Roma, dat zich het hoogst boven den zeespiegel verheft, het grootste is.

Spoedig daarop vertoonde zich aan stuurboord de oosthoek van Wetter. Dezen voeren wij voorbij en volgden daarop de zuidkust van dat eiland, waarop wij gedurende den nacht met halve kracht voortstoomden.

In den vroegen morgen van den 27sten kwamen wij op de hoogte van het eiland, waar zich de negory Ilwakki, de standplaats van den posthouder, moest bevinden.

Het eiland vertoont zich langs de geheele kust zeer bergachtig en de dicht begroeide bergen schijnen, uit zee gezien, dicht achter en op elkander gestapeld te zijn, en bieden het heerlijk tafereel van een grootsch en treffend chaotisch berglandschap.

Slechts met zeer veel moeite is de plaats te vinden, waar Ilwakki gelegen is, daar deze kampong niet aan de kust ligt, maar eenige minuten gaans het binnenland in en wel door een dichten boschzoom geheel aan het oog onttrokken. Een bouwvallige signaal-paal en een aan een bamboe bevestigde Nederlandsche vlag, die hoog uit een boom wapperde, moesten den kapitein als bakens dienen en toch was het alleen door bekendheid met de ankerplaats en steeds scherpen uitkijk houdende, dat het den kapitein gelukte de plaats te ontdekken. Al peilende werd nu op de kust aangestuurd. Toen wij op de juiste plaats gekomen waren, werd een sloep gestreken, waarin de kapitein mij vergunde plaats te nemen. Terwijl wij naar wal roeiden, werd het schip „gaande" gehouden. Aan het strand werden wij opgewacht door den posthouder, die aan zijn officieele pet kenbaar was, en door tal van inlanders.

Door de sterke branding was het niet gemakkelijk aan land te komen en we kwamen er eindelijk door middel van een stoel, aan twee lange bamboes bevestigd en gedragen door een achttal inlanders, die daarvoor te water gingen en langszij van de sloep kwamen.

Aan land gekomen maakte ik kennis met den posthouder, den heer Heydte, oud-gezagvoerder en sedert jaren op Wetter als posthouder gevestigd, die, hoewel hij aldaar de eenige Europeaan is, zich zeer tevreden in zijn omstandigheden weet te schikken. Hij stelde mij aan den Orang Kaja en Radja van de plaats voor, de laatste niet weinig trotsch op den wandelstok met zwaar zilveren knop, waarop het Nederlandsche wapen prijkte, en die als teeken zijner waardigheid dienst deed. Er was maar zeer korte tijd beschikbaar en terwijl de stuurman met den posthouder naar diens woning ging, om de brieven in ontvangst te nemen en verdere zaken te regelen, besloot ik de kust te volgen en een nabijzijnden heuvel te beklimmen.

Ik volgde de kust, die zich noord-oostwaarts uitstrekt, ongeveer een

600-tal meters, tot aan den voet van den heuvel Ilipoi, die eenigszins in zee vooruitspringt, 30 à 40 meters hoog zal zijn en uit koralenkalksteen bleek te bestaan. Tusschen den seinpost en den heuvel vond ik een klein riviertje, dat thans door gebrek aan water niet stroomde. Het strand dat van 10 tot 20 m. breed is, vormt twee terrassen. Het eerste, het hoogste, bestaat uit rolsteenen tot eene vuist groot; het lagere, dat zich als een wal langs de zee uitstrekt en steil daarin afloopt, uit een fijn geel zand. De rolsteenen, die de afzet-produkten van het riviertje zijn en uit kwartsiet en zandsteen bestaan, bewezen voldoende, dat we hier met een bergstroompje te doen hebben, terwijl het zand door de zee wordt afgezet, dat door den golfslag steeds vergruisd wordt en aan grootere brokjes, reeds met het bloote oog gemakkelijk zijn herkomst van koraalkalksteen verraadt.

De stoomfluit deed zich hooren en ik moest dus den terugtocht aannemen, om tijdig aan de sloep te zijn, waar de stuurman slechts op mij wachtte om van wal te steken.

Ik kan niet nalaten hier eenige opmerkingen tusschen te voegen betreffende de posthouders, die het Gouvernement sinds een tiental jaren op deze weinig bezochte eilanden geplaatst heeft. De Zuidwester- en Zuidooster eilanden zijn verdeeld in groepen, waarvan de hoofd-eilanden als standplaatsen voor de posthouders zijn aangewezen. Deze standplaatsen worden door de driemaandelijksche mail bezocht en, daar er geen handelsbetrekkingen tusschen de eilanden of andere havenplaatsen van den Indischen Archipel bestaan, dient het aanleggen der mail bijna alleen voor het overbrengen der dienstbrieven aan de posthouders. Hierdoor wordt het verblijf der boot dikwijls tot slechts weinige uren beperkt. De posthouders zijn dus, dezen korten tijd uitgezonderd, van alle gemeenschap en van allen omgang met Europeanen verstoken. Voor een traktement van ± ƒ 100,— 's maands (eenige emolumenten niet medegerekend), zijn zij aan zich zelf overgelaten, te midden van eene bevolking, waarop zij, door gebrek aan machtsuiting, bijna geen prestige uitoefenen. Slechts een zoogenaamde „oppas", in den regel een inlander, dikwijls in een potsierlijke uniform gestoken en met een sabel op zij, tot handhaving van het gezag, moet aan de bevelen van den posthouder gewicht bijzetten. Loopt de een of andere zaak al te erg, hetgeen de resident natuurlijk hoogst ongaarne ziet, dan zendt deze soms een Gouvernements oorlogsschip, om wat indruk te maken; maar gewoonlijk geschiedt dit eerst eenige maanden, soms jaren nadat het voorval heeft plaats gehad, waardoor deze maatregel noodzakelijk werd. In dien tusschentijd moet de posthouder maar weten zich te redden.

Daarbij komt, dat, althans op de door mij bezochte plaatsen, de posthouders in de ongelukkigste inlandsche woningen verblijf moeten houden en zelfs dikwijls verstoken zijn van behoorlijk voedsel, daar op de meeste eilanden zelfs geen rijst verbouwd wordt. Het is dus niet te verwonderen dat den meesten alle lust en energie ontbreekt, om zich op de hoogte te stellen van den toestand der eilanden, en middelen te zoeken om deze tot welvaart te brengen of de opmerkzaamheid daarop te vestigen. Hunne werkzaamheden bepalen zich bijna uitsluitend tot het beantwoorden van residents-missiven, voor zoover dat gaat, het verstrekken van door de Regeering verlangde gegevens, die misschien tot vulling van archieven kunnen dienen, maar op weinige uitzonderingen na geen *wezenlijke* waarde hoegenaamd kunnen hebben. Verder bedenke men, dat er voor die betrekkingen gewoonlijk alleen Sinjo's of Amboineezen gevonden kunnen worden, die misschien wel den takt hebben, onaangenaamheden met de inlandsche bevolking voor het Gouvernement te voorkomen, maar die niet het prestige bezitten om de hoofden der bevolking te leiden, noch de bekwaamheid en de energie, om land en volk tot een hoogeren graad van ontwikkeling te brengen. Slechts uiterst zelden wordt gewag gemaakt van de uitgestrekte en talrijke eilanden-groepen, welke zich ten Oosten van Java en Celebes tot Nieuw-Guinea uitstrekken, en ik acht het van belang, er op te wijzen, hoe nuttig de posthouders werkzaam konden zijn, indien het Gouvernement meer practisch te werk ging en krachtiger pogingen aanwendde, dan tot dusverre geschiedt. De volgende middelen zouden daarvoor in overweging kunnen genomen worden: aanstelling van andere, beter ontwikkelde personen, beter bezoldiging, geschikte Gouvernements-woningen, zeewaardige zeilvaartuigen, om zonder gevaar en spoediger hunne uiteenliggende eilanden te kunnen bezoeken, en talrijker bezoek van oorlogsschepen. Afgezien van hetgeen het Gouvernement verricht voor rechtspraak, onderwijs enz., waarvan de resultaten luttel zijn — wat geen verwondering moet wekken, wegens de machteloosheid der posthouders en den lagen trap van beschaving der bevolking — moest de hoofdzaak gezocht worden in ontwikkeling van *kultuur* en *handel*, waartoe de noodige gegevens door de posthouders konden verschaft worden. Bijna zonder eenige uitzondering zijn de bewoners van bovengenoemde eilanden, waar posthouders gevestigd zijn, vredelievend van aard, waardoor het gemakkelijk wordt hier Europeesche nederzettingen te vestigen.

De bevolking is ook zeer begeerig om in Indië gewilde goederen, als kleedingstoffen, gereedschappen, kramerijen, aardewerk enz. te koopen, maar slechts bij uitzondering wordt door Arabieren of Makassaarsche

handelaars daarin voorzien. Het hoofdbezwaar ligt hierin, dat de inlanders geen ruilprodukten hebben, doordien zij den natuurrijkdom hunner eilanden niet weten te gebruiken. Daarin te voorzien kan de taak van den Europeaan zijn, die, door het invoeren van geschikte kultures, of de exploitatie der boschprodukten, den inlander den weg daartoe zou wijzen.

Als een voorbeeld wijs ik op Wetter, waar de heer Heydte de proef heeft genomen met het planten van koffie-boomen, wat uitstekende resultaten heeft opgeleverd. Welke gevolgen zou het niet kunnen hebben indien dit voortgezet werd, hetzij door ondernemende particulieren of op initiatief van het gouvernement, dat, door bekwame personen [1]) aan den posthouder toe te voegen, de bevolking zou voorlichten en hen daardoor een „ruilmiddel" voor de zoo zeer gewenschte Europeesche artikelen aan de hand zou doen.

Wij waren om 9 uur des morgens weder aan boord en zetten koers naar het eiland Kisser, dat door het helder weêr met het bloote oog te zien was, zoowel als het hooge land van Timor, dat zuidelijk den horizon afsloot. Ruim te een uur 's namiddags kwamen wij voor het eiland aan de zuidwestkust aan, waarop er een sloep gestreken werd om post en lading aan wal te zenden en waarin ik mede plaats nam. Wij ankerden niet; maar het schip werd onder den wal gaande gehouden. Bij onze aankomst bleek, dat we wel eenige uren tijd hadden; daarom besloot ik een klein tochtje binnenwaarts te maken, waarbij ik eenige inlandsche jongens tot geleide mede kreeg, welke een inlandsche Amboineesche zendeling, die de post in ontvangst genomen had, te mijner beschikking stelde.

Uit zee gezien geeft het eiland een merkwaardig voorbeeld van een kringvormig om het eiland gelegen terrassenvorming te aanschouwen, daar geen plantengroei het relief van den bodem aan het minder geoefend oog onttrekt en geen hoog centraal bergmassief aanwezig is, waardoor de lijnen van het randgebergte minder duidelijk zouden zijn dan thans, nu zij scherp tegen den blauwen hemel afsteken.

Ik beklom de terrassen in zuidoostelijke richting. Zij zijn rotsachtig en kaal en niet zonder eenige moeilijkheden te beklimmen, dáár waar men van het eene terras op het andere moet overgaan. Spaarzaam is hier en daar laag struikgewas verspreid, waarop talrijke kudden karbouwen en schapen graasden. Toen ik het hoogste terras bereikt had

---

1) Inlandsche wandel-leeraren voor den landbouw.

vertoonde zich aan mijn oog een vrij hooge, slechts met alang alang begroeide berg, de Goenoeng Aboesoer, waarop een kleine kampong van dien naam gelegen was. Ik daalde de oostelijke helling der koralenkalksteenformatie af tot in een dal, gevormd tusschen den Goenoeng Lebron en den Goenoeng Aboesoer. Hier vond ik de overblijfsels van het onderliggende oorspronkelijke gesteente. Terwijl de top van den Goenoeng Lebron nog uit koralenkalk bestaat, bestaat de oostelijke helling uit een leemsoort (verweeringsprodukt van de oorspronkelijke oudere formatie); aan den voet lagen nog blokken koralenkalk, klaarblijkelijk afkomstig van den top en in het dal en op de helling neergestort.

De helling van den Goenoeng Aboesoer bestaat aan de oppervlakte eveneens uit leem. Door nauwkeurig het dal te onderzoeken vond ik eindelijk, in een gedeelte waar het pad een kloof volgde, het „anstehende" gesteente, een zeer verweerde schiefer „Phylliet" (verzameling N°. 21).

Slechts op ééne plaats gelukte het mij waar te nemen, dat het strijken Noord Zuid is en dat het vallen Oost 20° is, zoodat ik niet het algemeen strijken kon vaststellen. Uit het waargenomene volgt, dat de berg Lebron reeds uit het oorspronkelijke gesteente bestaat, doch door de jongere koralenkalk-formatie overdekt is, die terrasgewijs westelijk afdaalt terwijl uit het oostelijk vallen blijkt de waarschijnlijkheid, dat de koraalkalkformatie als een betrekkelijk dunne omkorsting kan beschouwd worden.

Ik volgde het dal tot de negory Wonreli, die omgeven is door een uit los op elkaar gestapelde steenen bestaanden muur.

De steenen waren hoofdzakelijk brokken koraalkalksteen, maar daaronder bevonden zich ook stukken glimmerschiefer (verzameling N°. 20).

Naar de kust terugkeerende volgde ik een dalkloof, die een insnijding in de terrassen vormt, maar waar ik het onderliggende oudere gesteente niet kon ontdekken.

Nadat ik langs de ruïne van het oude Hollandsche fort Vollenhove, dicht aan de kust gelegen, de sloep bereikt had, keerde ik naar boord terug en toen zetten wij noordwaarts van het eiland koers naar *Letti* welk eiland wij reeds des nachts bereikten. We moesten daar echter op en neer houden en onder halve kracht stoomen, daar men eerst tegen den morgen wenschte te ankeren (28 Maart).

Wij bleven aan de Noord Westzijde van het eiland liggen en van daar was het duidelijk aan den vorm en het relief der bergen te zien, dat de oudere oorspronkelijke formatie de overhand heeft boven de jongere koraalkalkformatie. Deze vertoont zich weder als een zoom om het eiland en sluit zich terrasvormig aan de hoogere en meer binnenwaarts gelegen ge-

bergten aan. De terrassen zijn minder scherp en minder duidelijk merkbaar dan op het eiland Kisser, daar ze hier sterk begroeid zijn. Ten Noordoosten strekt zich het veel grootere eiland Moa uit, dat door een zeestraat van Letti gescheiden is.

Er was eenige lading voor het eiland, waardoor ik de gelegenheid had, mede aan wal te gaan en tijd genoeg om een uitstapje te maken. De posthouder, die aan het strand woont, de heer Van Room, had de bereidwilligheid mij zijn „oppas" mede te geven, die mij tot geleide zou strekken.

Eerst volgde ik de met bosch begroeide terrassen en doorliep daarna het dal dat zich aan den voet van een hoogen doch kalen berg, Goenoeng Mismooi, uitstrekt, zich versmalt en doorloopt tusschen den Goenoeng Javanoea noordwaarts en den Goenoeng Emderi zuidwaarts. Het onbeduidend beekje, dat langs dit dal stroomt, draagt den naam van Kali Wernim. Ik volgde het dal geheel tot zijn oorsprong, beklom den berg, die oostwaarts het dal afsluit en, nadat ik den berg Oboemetiweno omgetrokken was, daalde ik langs de noordelijke terrassen weder af en kwam toen op het laatste terras, dat zich ongeveer 10 m. boven den zeespiegel steil verheft en waarop de negory Serwaroe gelegen is.

Van dit terras komt men met ladders weder op het strand en als men dit volgt, bereikt men spoedig de posthouderswoning in de onmiddellijke nabijheid waarvan zich een uit zware muren opgetrokken, nog vrij goed onderhouden kerkgebouw bevindt.

De hoogere toppen die zich landwaarts in ten zuiden van Serwaroe verheffen, zijn de Worlawan, de hoogste top, en oostwaarts de Mismooi, Nowalan, Emderi, Javanoea en Oboemetiweno. Terwijl het randgebergte (koraalkalkgesteente) geheel met bosch begroeid is, zijn, merkwaardigerwijs, de hellingen en toppen der genoemde bergen kaal en slechts met alang alang begroeid. De Emderi en Javanoea behooren nog tot koraalformatie, maar in het dal aan den voet vertoont zich het ondergesteente.

Het strand van Serwaroe tot Tombra, een meer westwaarts gelegen kleine negory, die evenals Serwaroe op koraalrotsen gelegen is, bestaat uit fijn, licht geel gekleurd koraalzand — het verweeringsprodukt van de randformatie.

Des namiddags te 6 uur gingen wij weder onder stoom en zetten koers naar het eiland Dammer, dat we 's morgens te 8 uur bereikten. We stuurden toen de Koelwatti-baai binnen, die aan den ingang ruim is, doch later met de uiterste voorzichtigheid moet doorgevaren worden, daar de riffen aan weerszijden niet altijd even goed zichtbaar zijn en men ze

moeielijk aan kan looden, dewijl zich, ten gevolge van de vulkanische gesteldheid van het eiland, dikwijls plotselinge overgangen in de diepten bij de riffen vertoonen. De baai vertoont dus geen geschikte ankerplaats, vooral niet in den Oost-moeson en daarom werd het schip gaande gehouden.

Bij het binnenstoomen van de baai vertoont zich het eiland als een machtig bergmassief, steil uit zee oprijzend. De oostelijke hoogste top, de vulkaan, verheft zich ongeveer tot ruim 500 m. Kale plekken, wit en geelachtig gekleurd, wijzen de plaatsen aan waar fumarolen gewerkt hebben of nog werkzaam zijn. De top was steeds in wolken gehuld. Aan den westelijken voet van den nog werkenden vulkaan bevinden zich warme bronnen die uit zee opwellen. Bij laag water, wanneer deze plaatsen ten deele droogloopen, vormen zich in het slik talrijke miniatuur-vulkaantjes, van ongeveer een voet hoogte, waaruit kokend water van bijna 100° C. opwelt; terwijl de dampen, die zich daaruit ontwikkelen, kleine erupties in slijk-kegeltjes veroorzaken. Bij hoog water worden die honderden kleine kegeltjes weder weggespoeld en dan is de plaats waar de bronnen zijn, slechts te onderkennen aan eene hoogere temperatuur en de witte waterdampen, die zich boven die plek ontwikkelen.

De grootste hoogte ten westen der baai bereiken twee toppen, waarvan de zuidelijkste de hoogste is. Deze beiden vormen den westelijksten rand van een kratervormige verdieping, waarvan de oostelijke rand doorgebroken is en uitloopt in een baranco of ravijn, dat zich tot aan den voet van den berg uitstrekt.

Van de noordelijke helling vloeit een riviertje met vele rolsteenen. (verzameling n°. 23—27). Eenige minuten gaans van daar ligt de woning van den posthouder.

De boomen en struiken in de nabijheid der fumarolen van den werkzamen vulkaan zijn ontbladerd en gebleekt door de zwavelig zure dampen. De inlanders winnen de zwavel, welke op de helling en den top (verzameling n°. 22) voorkomt.

De sloep, die ons aan wal zou gebracht hebben, had een vol uur werk gehad, maar kon door de ondiepten het land niet bereiken en we moesten dus in een vlerkprauwtje aan wal gebracht worden. De heer Sommer, de posthouder, was al gereed met de post, zoodat de geologische verkenning, die ik naar het bovengenoemde riviertje maakte, niet anders dan zeer vluchtig kon zijn.

Om tien uren waren wij al weder ingescheept en toen wij aan boord waren werd onmiddellijk de steven gewend en koers gezet naar het Zuid-

oosten. Dienzelfden dag kwamen wij te vijf uur voor het eiland Babber en ankerden voor de hoofdplaats Tepa. Nadat wij de post aan boord genomen hadden, vertrokken wij te 7 uur en vervolgden de reis naar de Tenimber-eilanden.

Den 30sten Maart kwamen wij te Sjerra, maar ook daar was de tijd te kort, om aan land te gaan. Uit zee gezien vertoont zich dat eiland zoowel als de omringende eilanden, als een laag en dichtbegroeid eiland (koraaleiland).

Van Sjerra naar Larrat zeilden wij niet tusschen de talrijke eilanden door, maar westwaarts om den geheelen archipel, daar een nachtelijke vaart tusschen die slecht in kaart gebrachte en hydrographisch opgenomen eilanden hoogst gevaarlijk is.

Hetzelfde schip de „Amboina" had eenige jaren te voren op Sjerra op een rif gezeten en was er slechts door buitengewoon gunstige omstandigheden afgebracht kunnen worden. Ook was het toen alleen aan spoedig, d. i. na drie dagen, opgedaagde hulp te danken, dat het schip niet door de inlandsche bevolking was afgeloopen. De bevolking van den Tenimber-archipel is waarschijnlijk meer onafhankelijk en het Nederlandsch Gouvernement minder genegen, dan die van eenig ander der Zuidooster-eilanden en dat is licht verklaarbaar uit het groot aantal der eilanden, die door talrijke kanalen verbonden zijn, welke men niet anders dan met prauwen kan bevaren. Dit maakt voor onze gouvernements-marine den toegang hoogst bezwaarlijk, waardoor zij zich dus hier niet kan vertoonen.

Op Larat in het Noorden en op Sjerra in het Zuiden, bevindt zich een posthouder, belast met het bestuur der Tenimber-eilanden (of Timor Laut-archipel). Zij hebben nagenoeg geen macht op de uitgebreide eilanden, waarvan zij de meeste zelfs nooit bezocht hebben, terwijl zij zelfs op het eiland waar zij gevestigd zijn bijna geen invloed hebben.

Evenals op Sjerra bleven wij ook op Larat slechts enkele uren stilliggen en vervolgden toen de reis naar Dobo, de hoofdplaats van de Aroe-eilanden, op het eiland Wammer gelegen, waar de posthouder gevestigd is.

Wij kwamen daar des morgens te 9 uur aan. Op de reede lag Z. M. stoomschip „Floris," en het was mij hoogst aangenaam, met den kapitein mede te kunnen gaan om aan den Kommandant en de officieren onzer Marine een bezoek te brengen. Het is onnoodig uit te weiden over de hartelijke ontvangst, die wij ontvingen van de officieren; in mijn brief van 23 September 1888 (Tijdschrift van het Genootschap, deel VI, 1889,

bl. 85) heb ik reeds medegedeeld, dat zich de Assistent-Resident, Baron v. Hoëvell, aan boord bevond, die met dit schip eene dienstreis maakte.

Als eene bijzonderheid stip ik even aan, dat er aan boord een jonge struisvogel was opgenomen, zooals ze op de Aroe-eilanden voorkomen, die aldaar gevangen was en nu, uiterst mak geworden, zich vrij op het dek bewoog, en dat op het eiland Wassier, niet ver van Dobo, talrijke herten voorkomen, waarop, eenige dagen voor mijne komst, de officieren van de „Floris" jacht gemaakt hadden, en er eenige hadden geschoten.

Des namiddags ging ik aan land en, daar het schip niet voor 4 uur zou vertrekken, verzocht ik den posthouder, den heer Erntsen, mij een jongen als gids mede te geven, om een klein uitstapje in het binnenland te doen. Door zijne bereidwilligheid was deze spoedig gevonden; toen volgde ik eerst een eindweegs het westelijke strand en drong vervolgens het binnenland in dat met dichte bosschen begroeid was. Met groote moeite zetten wij den weg langs ongebaande paden voort; de geologische formatie bleek een koralen-kalkformatie te zijn geheel identisch met de eilanden van Laag-Kei. Zwak heuvelachtig is het terrein, de overblijfsels van omhooggekomen koraalriffen. Een somberen indruk maken deze uitgestrekte bosschen, waar talrijke moerassige inzinkingen met rhizophoren-bosschen begroeid, het voortgaan bemoeielijken. Nergens ontwaarde ik eenig levend wezen; de inlanders beweren echter, dat er zich hier talrijke wilde varkens ophouden. Een enkele inlandsche hut bewees dat zich de inlanders wel in deze bosschen wagen om boschproducten in te zamelen, of jacht te maken op paradijsvogels, die hier nog wel voorkomen, maar steeds zeldzamer worden.

Het hoofdmiddel van bestaan der bevolking is de paarloester-visscherij en de tripang-vangst, waarom de bevolking aan de kusten hare kampongs heeft. Het eiland Wammer bood mij dus weinig belangwekkends aan en, na een tocht van drie uren door deze doodsche bosschen, was het mij recht aangenaam het strand weder te bereiken en aan boord terug te keeren. Nauwelijks was ik aan boord teruggekeerd of het anker werd gelicht en we zetten koers naar de Kei-eilanden.

Den 3den April passeerden wij des morgens, bij het aanbreken van den dag, de noordkust van Hoog-Kei en naderden, in zuidoostelijke richting voortstoomende, het eiland Doellah. Voor de negerij van dien naam werd geankerd.

Van het schip ziet men de woning van den posthouder, kenbaar aan een reusachtigen vlaggestok die er voor staat en waarvan de Nederlandsche driekleur wappert.

Van de kampong echter, een weinig binnenwaarts gelegen en in het geboomte verscholen, ziet men uit zee niet veel meer dan het spits toeloopende dak van de moskee, die boven de woningen uitsteekt. Een landhoofd, dat zich ongeveer 150 meter in zee uitstrekt en uit losse brokken koraalsteen is opgebouwd, geeft gelegenheid om met eene sloep te landen. Talrijke inboorlingen stonden hier bijeen, om het niet alledaagsche schouwspel te zien, dat een stoomboot aan het strand hun aanbood.

Het duurde niet lang, of de posthouder, de heer Bergmann, werd met een inlandsch vaartuig naar de boot geroeid en kwam aan boord om de post in ontvangst te nemen. Daarop werden er nog eenige goederen gelost, bestemd voor een Arabier die in Doellah gevestigd is en daar met de inlanders handel drijft.

Nu stoomden wij verder tusschen de eilanden Doellah-Laut, Oboe en Doellah door, hetwelk met groote omzichtigheid moest geschieden, ten einde eenige koraalbanken in de baai te vermijden. Ongeveer een uur na ons vertrek van Doellah kwamen wij te Toeal aan. Met de meeste voorkomendheid werd ik aldaar ontvangen door den heer en mevrouw E. Langen, broeder en schoonzuster van den heer Ad. Langen, welke hier diens komst afwachtten om te repatrieeren. Ook vond ik hier den heer Jockin, administrateur der firma, en de heeren Jacobsen en Kühn, die door toevallige omstandigheden op Toeal waren, daar zij voor het Ethnographisch museum te Berlijn de Molukken bezochten. Zij waren, zeer ernstig ongesteld, met een prauw van Aroe op Kei aangekomen en hoopten hier voor hun geschokte gezondheid herstel te vinden. Zij waren beiden door de geleden vermoeienissen en koortsen nog zoo uitgeput dat zij hunne kamers niet konden verlaten.

Toeal is gelegen in een klein dal, dat ten westen door een twintig meter hoogen heuvelrug begrensd wordt, die zich te weerszijden tot in zee uitstrekt, waardoor een kleine baai gevormd wordt. Ten zuiden en ten oosten stijgt het terrein met geringe helling tot een anderen heuvelrug, die in noordelijke en zuidelijke richting voortloopt, doch zich in oostelijke richting in een plateau oplost.

De woningen van de negorij zijn gedeeltelijk in het dal, gedeeltelijk tegen de hellingen gelegen, terwijl op den westelijken heuvel, Ohoy Koran, waar vroeger de oude Kotta gelegen was, zich nog slechts enkele woningen bevinden, waaronder die van den radja, het eenige hoofd op Toeal, dat nog heidensch gebleven is.

De woningen, waarvan het geraamte van hout is opgetrokken, hebben ruimte voor meer dan een gezin. De vloer der woningen is ongeveer

een meter boven den grond aangebracht en men bereikt dien door middel van een trap, die soms met snijwerk versierd is.

Door de vestiging van de firma Langen op Toeal is deze plaats, vroeger een kleine onbeduidende kampong, zeer uitgebreid en zal zeker, wegens de veilige ankerplaats, de aangewezen haven worden voor alle schepen, die de Kei-Eilanden aandoen.

Onmiddellijk aan de kust bevindt zich het toko-gebouw van de firma, hoog en ruim en uit hout opgetrokken. Op de eerste verdieping bevinden zich de magazijnen en kantoorlokalen; de tweede wordt ingenomen door eene reeks ruime en luchtige kamers, waarvan een viertal te onzer beschikking werden gesteld. Achter het toko-gebouw is de fabriek geplaatst met de houtzagerij der firma.

Twee horizontaal werkende zaagmachines, die door een kleine liggende hoogdruk-stoommachine gedreven worden, zijn daar opgesteld, en verzagen de balken eerst op maat en daarna tot planken.

Het hout, voornamelijk het ijzerhout „kajoe bessie" is van bijzonder goede kwaliteit, en zeer gezocht in de Molukken.

De firma laat niet zelve uit de bosschen kappen, maar zij koopt het hout van de bevolking in ruil voor lila's, gongs, katoenen stoffen, aardewerk, tabak, kramerijen enz.

Het is voornamelijk met de verschillende kamponghoofden, dat de firma onderhandelt, daar gewoonlijk een geheele kampongbevolking noodig is voor het vellen, bedisselen en vervoeren der stammen.

De boomen van de noodige zwaarte, liggen verspreid in het bosch en moeten, na geveld en bedisseld te zijn, soms uren ver door het bosch naar het strand gesleept worden. Daarvoor moeten boschpaden gekapt en dwarsleggers — uit armdikke en zwaardere takken bestaande — over het pad gelegd worden, waarover de balken worden heengesleept.

Aan het strand worden de balken met rottan aan een vlerkprauw bevestigd en wel één, twee of meer te gelijk, al naar de zwaarte, en dan over zee naar Toeal vervoerd.

Den 5[den] April verliet de „Amboina" Toeal, en ik maakte van deze gelegenheid gebruik om mede naar Doellah te gaan, van waar ik, na het vertrek der mailboot, met een roeiboot naar Toeal terugkeerde.

In Doellah was ik getuige van de inscheping van een dertiental Keyeezen, hoofdzakelijk Doellaneezen, welke via Singapore een pelgrimstocht naar Mekka gingen ondernemen. Dat feit bewijst voldoende welk een grooten invloed het Mohammedanisme hier reeds verkregen heeft, terwijl die invloed nog steeds toeneemt.

Het noodige reisgeld was door de bevolking der verschillende negoryen bijeengebracht, en daartoe had niet alleen de Mohammedaansche maar ook de heidensche bevolking bijgedragen.

Het was een eigenaardig schouwspel, bij het vertrek de boot letterlijk overstroomd te zien door inlanders, die zich verdrongen om den vertrekkenden een laatst vaarwel toe te roepen.

Aan het strand en op het hoofd waren de vrouwen en kinderen in grooten getale vereenigd en zochten door weeklagen en de levendigste gebaren aan hunne gevoelens uiting te geven.

Eenige dagen na het vertrek van de „Amboina" kwam de „Batavier" ter reede van Toeal, en met haar de heer Ad. Langen.

Daar het aan de expeditie toegezegde zeilvaartuig niet gereed was, stelde de heer Langen de sloep te mijner beschikking, waardoor ik in de gelegenheid was, de dichtst bijgelegen eilanden te bezoeken.

Een der eerste tochten, die ik ondernam, was op het eiland Doellah zelf en wel ten zuiden van Toeal, langs de heidensche negory Faar, welke onder Toeal behoort, tot aan den inham, die zich in het zuidelijk deel van het eiland van straat Rosenberg in noord-oostelijke richting tot diep in het eiland uitstrekt.

Het voetpad, dat van Toeal in zuidelijke richting door bosschen en tuinen leidt, volgt bijna geheel de westelijke kust van het eiland en doorsnijdt eenige kleine smalle dalen, die door koraalruggen gescheiden worden, welke zich naar het binnenland in het hooger gelegen terrein verliezen.

De bodem der valleien bestaat uit eene rood bruin gekleurde mergelaarde, het verweeringsproduct van het gesteente der ruggen en hellingen, die uit een poreuzen koraalkalksteen bestaan.

Deze kalksteen is op de frissche breukvlakte wit of lichtgeelachtig gekleurd, maar aan de oppervlakte vertoont zich gewoonlijk een dunne grijze verweeringskorst. Ondanks de rotsachtige natuur van den bodem is deze overal begroeid; maar het trok toch bijzonder mijne aandacht, dat ik zoo weinig zware stammen in de bosschen te zien kreeg.

De valleien zijn altijd dichter begroeid en daar worden verschillende soorten bamboe aangetroffen. In de lagere moerassige gedeelten groeit welig de sagopalm, die voor de bevolking van zooveel nut is.

In een dier valleien zag ik het eerst het bereiden van de sago, die het hoofdvoedsel der inlanders uitmaakt.

Uit den gevelden en overlangs gekloofden stam wordt het vezelige merg door middel van een knievormig stuk hout, welks eene einde toe-

gescherpt is, verwijderd en in, uit bladeren gevlochten, mandjes naar de waschplaats gebracht. Daartoe dient een uitgeholde boomstam, ongeveer één meter boven den grond aan paaltjes bevestigd en aan het eene einde door een bladscheede van de sagopalm gesloten. De bladscheede, die als zeef dienst doet, is bevestigd aan een langen buigzamen tak, welks andere einde in den grond is vastgemaakt en de zeef strak spant, doch tevens door haar buigzaamheid de zeef gelegenheid geeft een zakvorm aan te nemen. Het vezelige ruwe sago-merg wordt met water gekneed en tegen de zeef aangedrukt, waardoor het fijne sago-meel met het water er door geperst wordt en door een goot in een tweeden uitgeholden stam vloeit, waar het fijne meel zich afzet en het overtollige water over de randen kan afvloeien.

Dit op zoo eenvoudige wijze verkregen sago-meel wordt in cylindervormige mandjes bewaard en kan weken lang goed gehouden worden. Zelfs weet men hier een middel om het sago-meel in den vorm te brengen, waarin men het jaren lang goed kan houden, namelijk door er sago-broodjes of koekjes van te maken, die ongeveer den vorm en de grootte hebben van een vierkante scheepsbeschuit.

De uit leem gebakken oventjes hebben vier tot zes vormpjes, die met het fijn gezifte sago-meel worden opgevuld en boven het vuur verhit worden. Spoedig is het sago-meel hard, en dan wordt het broodje met een houten of bamboe-tang uit den vorm gelicht en is het geschikt om genuttigd te worden. Deze broodjes worden in water geweekt gebruikt, vooral op lange prauwvaarten, maar bijna uitsluitend door de inlanders gegeten. Het sago-kloppen wordt door de mannen verricht, terwijl het bereiden der sago-broodjes gewoonlijk aan de vrouwen wordt overgelaten.

Den 11den April maakte ik met den heer Langen een uitstapje naar de bij Doellah gelegen meertjes. Wij begaven ons met de sloep naar Doellah, waar wij door den posthouder een 8-tal koelies verkregen, die een klein prauwtje mede zouden voeren, waardoor wij in de gelegenheid zouden zijn het meertje te bevaren.

Na ongeveer drie kwartier een boschpad gevolgd te hebben, waar de koelies slechts met de grootste moeite en steeds kappende het prauwtje hadden weten mede te voeren, bereikten wij het meertje. Het wordt door de inlanders Warin Ngaad genoemd, heeft naar schatting eene oppervlakte van hoogstens een 5-tal hectaren en vertoont inderdaad een schilderachtig plekje te midden der eindelooze bosschen, die het omgeven en die zoo weinig afwisseling aanbieden. Een nauwkeurig onderzoek van

den oever van het meer, dat ik toen instelde en bij een later bezoek herhaalde, bewees mij dat de onderstelling, dat dit meertje een krater-meer zou zijn, ongegrond is. Het heeft eene ellipsvormige gedaante, doch geen spoor van vulkanische gesteenten was in den omtrek te vinden. Het meer moet beschouwd worden als een inzinking in het overal omringend koraalgesteente.

Een zwarte humusrijke leemgrond, met vele sagoboomen begroeid, is op sommige plaatsen zoo drassig dat men tot de knieën toe wegzinkt en vormt de oevers, die op sommige plaatsen plotseling, op andere plaatsen meer geleidelijk overgaan in de vaste rotsachtige koralenkalk, welke de wanden van dit keteldal vormen. Van de negory aan de kust, Ngade, is het ongeveer een half uur gaans verwijderd en het voetpad dat van de kust tot aan de inzinking voert (hier een 5 meter hoogen wand vormt) is bijna niet stijgende. Dit maakt het vermoeden waarschijnlijk dat het niveau van het meer niet veel verschillen kan van dat der zee, waardoor dit de voor de hand liggende verklaring zou zijn van de omstandigheid, dat het bekken met water gevuld blijft; hetgeen niet overal bij de op deze eilanden talrijk voorkomende ketel- of trechterdalen het geval is, daar het water door het poreuze kalkgesteente in de meeste gevallen in de gelegenheid is, zich langs een onderaardschen weg een doorgang te banen om op lager gelegen plaatsen als bron voor den dag te treden.

Van de erodeerende werking van het water op den koraalkalksteen kon ik mij eenige dagen later overtuigen bij een bezoek aan de grot, gelegen op ongeveer twintig minuten gaans ten noorden van Toeal.

De ingang, een groote opening in een heuvelwand, is door een dichten plantengroei te nauwernood zichtbaar, en wanneer men niet de juiste plaats weet, moeielijk te vinden. Na een sterke daling van ongeveer 50 schreden, komt men op den bodem, waar een nauwe spleet toegang geeft tot een tweede vrij ruime grot, die, door de talrijke neerhangende stalaktiekten, een fantastischen aanblik vertoont. Enkele spleten loopen hier verder in het gesteente voort, de meeste zoo nauw dat verder doordringen niet mogelijk is. Een gang leidt nog tot een derde grot, die ik, in navolging van een inlander, kruipende trachtte te bereiken, doch de nauwte der spleet noodzaakte mij mijne pogingen op te geven.

Met een enkel woord zij hier melding gemaakt van de duizende vleermuizen die hier verblijf houden, en die door onze lichten opgeschrikt, onrustig door de grot rondfladderden; de bodem bestond uit een donkerbruine aarde (waarvan een proeve werd medegenomen), waarin tal van larven en andere insekten, wormen en spinnen verblijf hielden, en

die zonder twijfel ook gedeeltelijk uit de uitwerpselen der talrijke vleermuizen bestaat.

Met een handboor boorde ik op verschillende plaatsen in deze laag en nu bleek mij, dat de dikte der laag afwisselt tusschen 0.09 en 0.79 meter.

De grot zelve was in den koralenkalksteen gevormd, die zich in niets onderscheidt van het gesteente dat zich overal elders vertoont; de stalaktieten vormen een geheel zuiver witten en vasten kalksteen, waarin men aan een afgeslagen stuk door de lichte banden den concentrischen opbouw kan waarnemen.

De aan het dak en de wanden afsijpelende waterdroppels verliezen door verdamping haar koolzuur, waardoor de opgeloste koolzure kalk gelegenheid heeft te precipiteeren, waarna zij eene omkorsting veroorzaakt, die aangroeiende de stalaktiet vormt; deze bekende verklaring van het ontstaan geeft ook de verklaring waarom men de oppervlakte der koralenkalk zoo uitgevreten cellig en poreus vindt.

Het water dat, door de rotting der overblijfsels van den weligen plantengroei, rijkelijk met koolzuur bezwangerd is, werkt krachtig oplossend op de eerste lagen der koralen en schelpen-breccien, welke aan de kusten ontstaan en uit zee opgerezen zijn, en, terwijl het de gemakkelijker oplosbare kalkmoleculen opneemt, blijven de moeielijker oplosbare als een skeletvormige massa achter. Die skeletvormige massa's kunnen weder op haar beurt met kalk verkit worden, welke uit het doorsijpelend water onder ongunstige omstandigheden precipiteert en een secundaire kalk vormt in den oorspronkelijken gevormden koralenkalksteen. Waar de koralenkalksteen zich zoo vertoont vormt hij een zeer compact en hard gesteente.

Wanneer men de kust van Toeal naar Doellah volgt, kan men dit slechts bij laag water doen over den vlakken koraalbank, die bij vloed onderloopt. De rotsachtige kust verheft zich steil tot een 3 tot 5 meter hoogen wand. Op de hoogte van de kleine negory Doemar, gaat de steile kust over in een vlak strand, dat een vrij diepe bocht vormt, waar nog een tweetal kleine negoryen gelegen zijn. Wanneer men van de negory Bahroe [1]), ongeveer in het midden der bocht gelegen, het binnenland intrekt, stijgt men langzamerhand een heuvelreeks over en daalt dan in een vrij breed dal af, waar een beekje slechts enkele voeten breed, in den drogen moeson zijn weg vindt tusschen sago- en bamboe-bosschen. Ik volgde op een mijner tochten dit beekje, dat

1) Ook Watmadir.

den naam van Wer ohé loetoer draagt en ik ontdekte, tot mijne verbazing, dat het niet westwaarts naar zee zijn loop vervolgde maar oostwaarts en dat het zich verloor in de holte van een steilen ongeveer twintig meters hoogen bergwand, die het dal afsluit. Ik vond hier dus een voorbeeld van een keteldal, dat zeker een moeras of meer zou gevormd heb ben, wanneer het water niet langs een onderaardschen weg had kunnen afvloeien.

Het plateau, dat het binnenland vormt, loopt westwaarts en gaat over in eenige heuvelruggen, die bij de inlanders de namen dragen van „Woear-Iban" „Woear Woerfré" en „Woear Oheler."

De inzinking tusschen Woear Iban en Woear Woerfrè volgt een klein beekje „Wer Ngoel" genaamd, dat bij een kreekje bij Tididahan in zee uitloopt. Noordelijker eindigt bij het eiland Loorbi de heuvelrug Woear Ohéler in de rotsachtige kust, die zich tusschen de bocht van Doemar en Ngadir uitstrekt.

Ten oosten van Ngadir en ten westen van het bovengenoemde meertje Warin Gnaad, draagt de hoogte den naam van Woear Nieriet en vormt, met de hoogte die zich ten oosten van Toeal verheft, de hoogste punten van het eiland en strekt zich langs de geheele westkust uit.

Ten oosten loopt het terrein zonder veel afwisseling plateau-vormig tot aan de oostkust voort.

De bodem bestaat uit koralenkalksteen, die slechts in de inzinkingen tusschen de riffen, welke ongetwijfeld eertijds de heuvelruggen vormden, afgewisseld wordt door de min of meer door humus donker gekleurde leem-afzettingen.

Den 22sten April ondernam ik een tocht naar den Gelaniet, een berg aan een bocht in het noordoosten van het eiland Laag Kei of Noehoe Roa. Het plan was, van daar dwars het eiland over te steken naar de noordkust, naar een kleine negory Doedoemahan. Aan dezen tocht namen de heeren Langen en Jockin deel, benevens de mantri van 's lands Plantentuin, die mij meestal op mijn tochten vergezelde.

Wij vertrokken vroeg in den morgen met de sloep door vier stevige Keieezen geroeid of beter gepagaaid. Na straat Rosenberg ingevaren te zijn, volgden wij westwaarts een smal kanaal, gevormd door den steilen ongeveer 10 tot 15 meter hoogen rotswand van de noordkust van Laag Kei en door het eiland Feer, dat zich laag ten noorden van het eiland uitstrekt. Dit goed bevaarbare kanaal leidt naar eene groote schijnbaar geheel ingesloten baai.

Ten noorden de zuidwestkust van Feer volgende kan men weder de

baai van Toeal bereiken, doch dit vaarwater is zoo ondiep, dat men er slechts bij hoog water met een sloep door kan komen.

In bijna oostelijke richting volgden wij de baai, aan welker zuidelijken oever een kleine heidensche kampong gelegen is „Kolsir" genaamd.

De baai steeds verder invarende bereikten wij den voet van den berg Gelaniet. De baai loopt van hier noordwaarts in het land voort.

De berg verheft zich steil en vormt de westelijke grens van de baai. Aan den voet bevinden zich eenige hutten, die tot de negory behooren, welke boven op den berg tusschen het geboomte verscholen is en denzelfden naam draagt als be berg.

Wij volgden een steil pad, dat zich tusschen het dichte bosch naar boven slingert en kwamen zoo boven op den top, waar wij de negory vonden, die uit een paar armoedige hutten bestaat. Hoewel de top ook sterk begroeid is, zijn er enkele punten, waarvan men een prachtig uitzicht over de geheele eilandengroep heeft. De ruim 100 m. hooge berg is het hoogste punt van Laag Kei, van waar men bijna het geheele eiland en de omringende eilanden kan overzien. Deze eilanden zijn geheel met bosschen bedekt en er is geen enkele vlakte te zien, terwijl de golvingen en plooien van het land slechts door een donkerder kleuring van het groen, flauw merkbaar zijn. Heerlijk donker blauw vertoont zich de zee en prachtig komt de kleur van het water tusschen het groen uit in de talrijke kanalen en kreken, die zich tusschen de eilanden verliezen.

Oostwaarts wordt de horizon afgebroken door het hooge en bergachtige eiland „Hoog Kei," dat zich ver in de lengte uitstrekt en waarvan de hoogste toppen, in het noordelijk gedeelte van het eiland gelegen, van hier duidelijk zijn waar te nemen.

In de negory vond ik nog eenige merkwaardigheden en wel een afgodsbeeld in een paal gesneden en eene vrouw voorstellende. Het beeld is ongeveer één meter hoog en ruw gesneden. Slechts het hoofd is vrij duidelijk geteekend, de over den buik gekruiste armen en handen slechts flauw. In den buik is eene door een schuifje gesloten holte uitgesneden, waarin offeranden geplaatst worden. Wij vonden er tusschen stukjes pisang en djagong ook eenige stukjes goud, waarschijnlijk van een armband of ander sieraad afkomstig.

Eenige passen verder lag een vlakke steen, die ook „pomali" is, metende ongeveer 1 meter bij 50 cm. en 8 cm., en die niet de minste teekeningen of opschriften vertoont.

Vermoedelijk is deze steen, die een schieferige mergelsteen bleek te

zijn, van Hoog Kei afkomstig, daar dit gesteente op geen der andere eilanden der Kei-groep voorkomt.

Het gesteente waaruit de Gelaniet bestaat is eveneens kalksteen, die zich in niets van den koralenkalksteen der andere plaatsen onderscheidt. Na een inlander tot gids aangenomen te hebben, vertrokken wij noordoostwaarts langs een boschpad, dat ons na ruim twee uren aan de noordkust bij Doedoemahan bracht. Het pad loopt onafgebroken door bosschen, waar nog vele zware „Kajoebessie"-boomen staan, zooals ze op het eiland Doellah steeds zeldzamer gezien worden.

In Doedoemahan vonden wij de inlandsche prauw, waarmede wij des avonds naar Toeal terugkeerden en waarmede de heeren Jacobsen en Kühn, die nog niet genoegzaam hersteld waren om den tocht over land te kunnen maken, medegekomen waren om met ons de grotten te bezichtigen, gelegen in den steilen wand, die de oostkust van de diepe bocht vormt.

Wij moesten daarvoor de eb afwachten, daar bij vloed het water tot den wand reikt.

In den loodrechten wand, die op sommige plaatsen van 14 tot 20 meters hoog is, ziet men een drietal op ongeveer gelijke afstanden, voortloopende inhollingen, die de oude brandingskust aangeven en waaruit men kan afleiden, dat er driemaal eene heffing van de kust heeft plaats gehad. Deze inhollingen, die door de brandingsgolf ontstaan moeten zijn, bereiken op sommige plaatsen een vrij groote diepte (tot 10 meter toe) en vormen dan grotten, die de inlanders soms voor begraafplaatsen gebruiken.

Aan de westkust van het eilandje Kieon bij Toeal bevinden zich ook dergelijke holten, waar ik gedeelten van skeletten en beenderen vond. Volgens de inlanders waren dit de overblijfselen van inboorlingen, die bij een pokken-epidemie gestorven waren, waarom zij daar en niet zooals gewoonlijk in den grond begraven waren.

Eenige van de grotten van Doedoemahan, die wij met veel moeite, door middel van ingekerfde bamboe beklommen, bevatten geen overblijfselen. Ook hier vertoonden zich talrijke stalaktieten, die dikwijls tot zuilen gevormd waren en dak en „zool" verbonden.

Bij de opening was de hoogte der verschillende uithollingen van $1^1/_2$ tot 2 meter en waar zij dieper waren konden wij niet anders dan gebukt en kruipende verder komen.

Op verschillende gedeelten van den wand vertoonen zich de teekeningen, die reeds in het *Tijdschrift voor Ned. Taal-, Land- en Volkenk.*,

1884, XXIV, en *Zeitschrift für Ethnologie* 1885, beschreven zijn en waarvan ook in dit tijdschrift (1889) eenige zijn weergegeven.

Volgens den radja van Kilmas (Koer), met wien ik later weder dit gedeelte der kust bezocht, weten de inlanders den oorsprong dier teekeningen niet op te geven; zij hebben er geen vrees voor, en gelooven ook dat die figuren vroeger door menschenhanden zijn aangebracht.

Er komen nergens anders op de Kei-eilanden dergelijke rotsteekeningen voor dan hier en, volgens den radja, ook op het eilandje Kaimeer, ten noorden van Koer gelegen.

Aan den voet van den rotswand komt op verschillende plaatsen zoet water voor, hetwelk een bewijs is van de poreusheid van het gesteente.

Ofschoon men in dezen lichtgeel of wit gekleurden, slechts aan de oppervlakte grijs verweerden kalksteen, nergens sedimentaire structuur aantreft, vond ik toch op enkele plaatsen schollen of lagen, die 2 à 3 centimeters dik uit een donker gekleurden kalksteen bestaan en horizontaal geplaatst zijn, doch niet regelmatig voortloopen.

Daar het van belang was, de dikte te kennen van de humuslaag, die dikwijls de koraalkalklaag bedekt, verrichtte ik den 27sten en 28sten April eenige boringen.

Het uitgekozen terrein was een valleitje ten oosten van Toeal, waar de heer Langen een moestuin had aangelegd. Het bleek nu, dat de dikte van de humuslaag slechts op weinige plaatsen $3^1/_2$ meter bereikt en dat nog wel alleen in het midden van de vallei. Bovendien bleek de humus sterk met gekorreld koraalgruis vermengd te zijn, klaarblijkelijk ten gevolge van het afspoelen der oppervlakte van de koraal-laag waar deze een helling vormt. De humuslaag bevatte overigens een niet onaanzienlijke hoeveelheid leem (collectie n°. 58).

Ondertusschen werd er een begin gemaakt met het effenen van het terrein voor het observatorium.

Aan de fabriek begon men met het gereedmaken van het houtwerk voor het gebouw, wat slechts zeer langzaam vorderde, daar men aan de fabriek met werk overladen was. Door allerlei kleine tegenspoeden kwam het observatorium eerst in Juli voor het grootste gedeelte gereed, althans zoover dat stuurman Buy er zijn intrek in kon nemen. De bedekking met atap werd later aangebracht.

De tijd van einde April tot begin Juli werd in hoofdzaak besteed tot het in orde brengen van de noodzakelijke inrichting, opdat, wanneer mijn reisgenoot er in kwam, alles gereed zou zijn, ten minste wat de inrichting voor de meteorologische waarnemingen betreft. Wij zouden dan

dadelijk na zijn aankomst met een grooten tocht kunnen beginnen, zonder dat er tijd behoefde verloren te gaan.

De plaats, die voor het observatorium werd uitgekozen, was daartoe bij uitstek geschikt, zooals vooral bleek toen al het hout geveld en opgeruimd was. Ze was gelegen boven Toeal en wel op het einde van den heuvelrug, die in de richting van het Noorden in zee eindigt. Van den ongeveer 20 meter hoogen heuvel hadden wij een prachtig uitzicht over de baai van Toeal, die zich naar het Noorden opent.

De kleine eilandjes, in het noordwestelijk gedeelte van de baai gelegen, bieden een tooverachtigen aanblik aan, na het panorama dat men van den berg Gelaniet geniet, het schoonste van de geheele Kei-groep.

Toen het terrein hier verder ontbloot was, bevestigde zich, wat ons reeds door inlanders was gezegd, namelijk dat hier vroeger de versterkte kampong van den radja van Toeal gelegen had en wij vonden zelfs nog de overblijfselen van muren, uit de opgestapelde koraalblokken bestaande. De muur had de gedaante van een langgestrekten vierhoek, die den top van den heuvel omgaf.

Op het hoogste gedeelte dier ruimte werd er voor het observatorium een terrein geëffend, dat het bijzonder voordeel aanbood van geheel vrij te liggen. De heuvelrug, waarvan onze top de laatste en tevens de hoogste was, werd ook naar het Oosten door het water begrensd en wel door een kleinen inham, zoodat wij aan drie zijden door het water omgeven waren.

De inrichting van het observatorium was als volgt. Op den gemetselden steenen voet van 6 meter in het vierkant verrezen de stijlen ter hoogte van 4 m. In het midden kwamen 4 stijlen, die, 1 meter van elkander geplaatst, een koker vormden van 6 meter hoogte en die een platform droegen van 2 bij 2 meter grootte, dat gelegenheid aanbood tot het doen van waarnemingen. Hier werd ook de windvaan bevestigd.

Binnen den koker leidde de trap naar het platform en was de buis van de windvaan gelegd, die voor het aflezen binnenshuis was ingericht. Binnen- en buitenstijlen werden stevig verbonden, waardoor het geraamte van het huis verkregen werd. Dit was deugdelijk, stevig en in staat voldoenden weerstand te bieden aan de hevige winden, die op het vrije punt te verwachten waren. De wanden werden van planken gemaakt, terwijl het dak met atap belegd werd. Inwendig werd de ruimte verdeeld in drieën, n.l. een kamer voor de verschillende instrumenten en twee kleinere kamers, waarin Buy bij zijn aankomst zijn intrek nam. De regenmeter vond een plaats voor het gebouwtje. Op eenigen afstand van

het observatorium werd een huisje voor de thermometers geplaatst. Dit bestond uit een kubus met zijden van 1 meter lengte, die op vier, $1^1/_2$ m. hooge pooten geplaatst was. De zijwanden van den kubus bestonden uit latjes, die evenals in de jaloesieën, schuin geplaatst waren en de luchtstroomingen een vrijen doorgang lieten, doch de loodrecht neerschietende zonnestralen den toegang beletten.

Tijdens den aanbouw nam ik de gelegenheid waar, met den heer Langen een uitstapje naar Ewoen te doen. Wij vertrokken, vergezeld van den mantri, in een inlandsche prauw naar Ibra, een plaatsje aan de oostkust van Laag-Kei, dat wij na zes uur roeiens en zeilens door de straat Rosenberg bereikten.

Wij voeren voortdurend langs de oostelijke kust van het eiland, die overal uit koraalrots bestaat en nergens hooger dan ± acht meters is. Soms wordt de koraalrots afgewisseld door laag strand, op enkele plaatsen van de zee gescheiden door rhizophoren-bosschen. Voor wij Ibra bereikten, kwamen wij in een doorgang gevormd tusschen de kust en een klein lang gestrekt eiland in de richting van de kust. Deze doorgang is alleen met hoog water vrij. Langs de kust liggen slechts onbeduidende kampongs en wel Langoer en Sathian.

Voor dat wij de kampong Langoer bereikten, kwamen wij voorbij de verlaten kampong Vatek. Hier had voor eenige jaren een hevige pokken-epidemie geheerscht, die de bevolking gedecimeerd had. De overblijvenden waren de kampong ontvlucht.

De heer Langen deelde mij, naar aanleiding daarvan, mede, dat zoodra eene dergelijke epidemie in een kampong uitbreekt, de bewoners der overige kampongs, de aangetaste kampong en hare bewoners vermijden en weren, zoodat deze geheel en al aan hun eigen lot zijn overgelaten en, behalve de slachtoffers door de ziekte, nog vele bewoners van honger omkomen.

De heer Langen voegde daar nog bij, dat hij eens bij een zoodanige epidemie aan de hongerende bevolking voedsel wilde doen toekomen, maar het hem niet dan met veel moeite gelukte een prauw met roeiers te bemannen, daar geen der inboorlingen zich geneigd betoonde in de nabijheid der aangetaste kampong te komen. Nadat eindelijk de prauw bemand was, onder geleide van een Europeaan en met de verzekering, dat hun niets zou overkomen, als zij zich maar niet beangst maakten, voer de heer Langen naar de kampong. Onderweg evenwel kreeg een der roeiers angst en werd hem vrijheid gegeven weder terug te keeren. De anderen gingen, vertrouwende op den heer Langen, meê. Door een

toeval werd kort daarop de éénc inlander, die uit angst weggegaan was, door pokken aangetast en stierf, terwijl de andere roeiers allen verschoond bleven. Dit feit heeft niet weinig bijgedragen om den invloed van den heer Langen op de inlandsche bevolking te bevestigen en te doen toenemen.

In Sathian kregen wij, na eenige besprekingen met het kampong-hoofd, spoedig voldoende koelies voor den tocht naar Ewoe. De weg daarheen was een voetpad, dat dwars over het eiland gaat, steeds door bosschen voert en van tijd tot tijd afgewisseld wordt door een tuin, in een open ruimte van het bosch aangelegd. Niet ver van Sathian stijgt de weg spoedig tot ongeveer 60 meter, waarmede een plateau bereikt wordt, dat naar de westzijde daalt en langzaam in een zacht golvend terrein overgaat.

Op het laatste gedeelte van onzen tocht volgden wij ten deele een klein riviertje, dat zich later als een waterval in de golf van Ewoe ten noorden van de kampong uitstort.

Deze kampong is zeer klein, bestaat uit een viertal huizen en is boven op een heuvel gelegen. Aan den voet van den waterval had de heer Langen een klein huis, waar wij onzen intrek namen. Ik bleef hier vijf dagen en maakte in dien tijd verschillende tochten in den omtrek. Onmiddellijk achter de laatste heuvelrij, die van het Zuiden naar het Noorden loopt, vormt zich een dal, waar de heer Langen een koffie-tuin aangelegd had.

Ten zuiden van Ewoe verdeelt zich het hooggelegen westelijke terrein in verschillende heuvelruggen, die alle in de golf eindigen en een aantal nieuwe dalen vormen. In deze dalen zijn de bamboe- en sago-bosschen gelegen, welke de bevolking van bouwmaterialen en voedsel voorzien. Het terrein heeft hier overigens groote overeenkomst met dat ten zuiden van Toeal.

Het riviertje, dat zich als waterval in de golf van Ewoe uitstort, doorsnijdt ook de vallei, waar de vermelde koffie-tuin is aangelegd. Den dag na onze aankomst trachtten wij de bronnen van het riviertje op te sporen en drongen diep in de hoofdvallei door, terwijl wij ons, al kappende, een weg door de dichte bosschen baanden.

Wij vonden de bronnen niet, ofschoon zij in deze vallei gelegen moesten zijn, daar mij bij een volgenden tocht bleek, dat het terrein rondom de vallei overal steeg. De heer Langen wilde deze vallei, die door het steeds rijk van water voorziene beekje daarvoor bijzonder geschikt was, geheel laten schoonkappen en voor sawah-velden inrichten.

Door tochten, die ik in het terrein ten oosten van Ewoe maakte, leerde

ik het karakter van het terrein kennen. Het centrale plateau, dat weinig afwisseling in het relief aanbiedt, valt bij Ewoe en vormt vele dalen, die aan de golf van Ewoe uitkomen. Tusschen de dalen liggen de hooge en soms scherpe ruggen, die zich reeds min of meer langs de golf uitstrekken en de richting van het noorden naar het zuiden volgen. De valleien, waarvan enkelen zich dieper in het binnenland verbreeden en drassige bekkens vormen, zijn met bamboe en sago-bosschen bedekt. De mondingen der valleien merkt men, langs de kust varende, dikwijls niet op, daar rhizophoren de toegangen afsluiten.

Den 11den Mei voer ik vroegtijdig per prauw in noordelijke richting over de golf.

Aan den oostelijken oever, dicht bij de plaats waar de golf westwaarts een bocht maakt, ligt de kleine negory Ohelakil. Voordat ik die bereikte, onderzocht ik nog een kleinen inham, van ongeveer 200 meters diepte. Deze inham, met rhizophoren begroeid, eindigde niet, zooals ik verwacht had, in een dal, maar werd afgesloten door een heuvelwand. Aan den voet stroomde rijkelijk zoet water. Op de hoogte ligt de kleine negory, welke ik op mijn terugweg bezocht. In de bocht aan de oostkust ligt de negory Dian, door een inham, die zich noordwaarts uitstrekt, van de negory Daboed gescheiden.

Een klein eilandje, Twad genaamd, ligt midden in het vaarwater. Wij voeren tusschen Twad en de landstrook, die de golf van Ewoe van zee scheidt, door tot de negory Totoad. De steil uit de golf omhoog stijgende kust tegenover Ewoe daalt aanhoudend, naarmate men verder naar het Noorden komt. Bij Totoad is het terrein laag en gaat over in een vrij uitgestrekte strandvlakte, met klapperbosschen bezet.

De negory Daboed, aan de andere zijde van de golf gelegen, ligt mede aan het strand; het terrein, dat zich noordwestelijk uitstrekt, is veel lager dan het oostelijke middenterrein.

In Totoad ontving de radja mij in het commissie-huis, waar hij mij eenige verfrisschende klappernoten aanbood, die bij het medegebrachte maal zeer goed smaakten.

Zoo goed en kwaad als het kon, werd een gesprek aangeknoopt en de negory bezichtigd. Ik bewonderde zijn huis, dat met snijwerk versierd was en dat aan den ingang met twee uitgesneden figuren prijkte, die blauw geverfd waren en dieren moesten voorstellen. Mijn aandacht werd getroffen door eenige brokken steen, die bleken van eruptieven aard te zijn.

Na zeer veel moeite gelukte het mij te vernemen, dat deze steenen door bewoners van Tajando als ballast voor prauwen medegenomen en

dus niet van deze eilanden afkomstig waren. Ook slijpsteenen uit dichten zandsteen werden in de kampong gebruikt, maar bleken van andere eilanden afkomstig te zijn. Gelijk ik later vernam, was dit van de eilanden Tioor, ten noorden van de Kei-eilanden gelegen.

De kortstondig opgewekte hoop, dat er in de nabijheid een andere steenformatie zoude voorkomen, bleek ijdel te zijn, hetwelk alweder bewees hoe voorzichtig men moet zijn, alvorens zijne gevolgtrekkingen te maken.

Ofschoon de radja van Totoad een vrij invloedrijk hoofd is, bestaat zijn kampong slechts uit zeer weinig woningen en is zij, evenals de tegenover gelegen kampong Daboed, zeer onaanzienlijk. Des namiddags bezocht ik nog met mijn prauwtje een paar kleine eilanden, die in zee, niet ver van de monding van den inham, gelegen zijn en uit koraalriffen bestonden, die zich slechts weinig boven de zee verheffen. Ik vond daar talrijke zeevogels en schoot er drie, welke de ornithologische collectie verrijkten.

Den terugweg ondernam ik langs den noordelijken oever van de golf en deed daarbij Daboed aan; de kleine negory is door een hoogen, uit los opeengestapelde groote koraalkalk-brokken gebouwden muur omgeven, en kenmerkt zich door geenerlei bijzonderheden. Ten oosten van de negory strekt zich een moerassige inham landwaarts uit, zoodat ik weder per prauw mijn weg moest vervolgen. Ik bezocht nog de negory Dian, waar ik spoedig de geheele bevolking achter mij had. De Keieesche jongen, die mij vergezelde, werd met vragen overstelpt. De eerste vraag was altijd of ik ook tabak bij mij had, en er werd ook steeds om tabak gebedeld. Daarom had ik altijd eenige pakken in mijn jachttasch bij mij. Vooral trok mijn geweer de belangstelling, en vol verbazing waren zij, toen ik hun de werking van mijn Lefaucheux toonde en een patroon opende. Deze verbazing werd door uitbundig lachen, in de handen slaan en springen uitgedrukt, wat mij natuurlijk niet weinig vermaakte. Daar de avond inviel, moest ik aan den terugtocht denken. Na een goed uur roeiens kwam ik weder te Ewoe. Hier trof ik den heer Langen niet aan, maar vond een briefje van hem, hetwelk mij meldde, dat er op de reede van Doellan een gouvernements-oorlogsschip de „Arend" aangekomen was, waarom hij naar Toeal was teruggekeerd. Ik besloot den volgenden dag ook te gaan en vertrok over Sathian, terwijl ik alles achterliet, omdat ik hier wilde terugkeeren. Op Sathian vond ik geen prauw, zoodat ik genoodzaakt was over land naar Langoer te gaan. Gelukkig vond ik een inlander, die mij tot gids wilde dienen, en met dezen volgde ik een pad, dat mij na een paar uur door bosschen en tuinen te Langoer bracht.

Van hier volgde ik de kust, die zich steil van 5 tot 10 meter boven de vlakke koraalplaat verheft. Daar het laag water was, kon ik de kust volgen en had gelegenheid op verschillende plaatsen der steile kust oude golflijnen waar te nemen. Ten zuiden van Kion (het eilandje bij Toeal), kon ik overgezet worden en was spoedig te huis. Tot mijn spijt vernam ik dat de „Arend" reeds vertrokken was. De kapitein had de welwillendheid gehad mijn jager Karel Harlatoe van Ambon als passagier mede te nemen, die nu het tijdroovende prepareeren der geschoten vogels voor de verzameling van mij overnam, voor welke taak hij uitstekend berekend bleek te zijn.

De heeren Jakobsen en Kühn, die langzamerhand van de koortsen en de geleden ontberingen hersteld waren, dank zij het gunstig klimaat en de van den heer Langen ondervonden goede zorgen, hadden zich weder gereed gemaakt om hunne reis voort te zetten; de heer Jakobsen vertrok met de Makassaarsche belan, met bestemming naar de Tenimber-eilanden, terwijl de heer Kühn nog wachtte op de voltooiing van een klein zeilvaartuigje, waarmede hij den overtocht naar Ceram zou wagen.

Den 17den Mei vergezelde hij mij nog op een tocht naar Doellan, van waar wij het kleine meertje ten oosten van Doellan bezochten. Nieuwe waarnemingen leverde deze tocht niet op.

Eenige dagen later ondernam ik een tocht om dieper in het eiland door te dringen en het groote meer te bezoeken, dat zich daar moest bevinden. De heer Jockin, de mantri benevens eenige koelies, vormden het gezelschap. Met zeer gunstigen wind vertrokken wij met het sloepje van den heer Langen en bereikten reeds na 1½ uur Doellan. De nieuw aangestelde posthouder, de heer Timmerman, ontving ons daar en sloot zich bij ons aan. Na een flinken marsch van ongeveer 1½ uur, waarbij wij steeds in oostelijke richting een vrij goed voetpad volgden, bereikten wij het meer. Het pad leidt in het begin door tuinen, die aan de inwoners van Doellan behooren, en, naar het mij voorkwam, met veel zorg zijn aangelegd en schoongehouden. De meeste waren met aardvruchten beplant, enkele met djagong; alle zijn omheind met een soort paalwerk van omgehouwen boomstammen, die 2 à 3 van elkaar geplaatst, den tuin afsluiten; de ruimte daartusschen wordt met losse boomstammen en zware boomtakken, ter hoogte van ruim 1 m. opgestapeld, aangevuld. Deze omheiningen vormen een voldoenden waarborg tegen het indringen der wilde varkens, welke talrijk op deze eilanden aanwezig zijn. Ze worden echter door de vochtigheid van het klimaat en door insekten aangetast en vermolmen zeer spoedig, hetgeen evenwel voor de bevolking geen

aanleiding schijnt te zijn om ze duurzamer te maken, en wel omdat door de onvruchtbaarheid van den grond de tuinen na eenige jaren verlaten worden, waarna er in het bosch nieuwe worden aangelegd. Daardoor komt het, dat men, de paden door het bosch volgende, altijd oude verlaten tuinen vindt, waar het dikwijls moeilijker is door te dringen wegens den dichteren nieuwen plantengroei (wildhout). Het terrein tot aan het meer vertoont weinig afwisseling in het relief. Nabij het meer daalt het terrein en vormt een kom, waarvan het laagste gedeelte het meer vormt. De zoom van het meer is overal dicht begroeid en met hoog opgaand hout bezet, waartusschen veelvuldig zware sago-palmen voorkwamen.

Met de meeste behoedzaamheid werd de tocht voortgezet, daar de bodem zeer drassig was en uit een zwarte humusrijke aarde bestaat, waarin wij soms tot aan de knieën wegzonken. Met moeite baanden wij ons een weg tusschen de luchtwortels der rhizophoren, en soms diende de afgeslagen breede bladsteel van een sago-palm tot vlonder. Toen wij aan het meer gekomen waren, werd onze jachtlust opgewekt door talrijke rondzwemmende eenden en spoedig knalde het geweer, met het gevolg dat een zestal eenden ons deel werd. Daar de inlanders weigerden te water te gaan, om het geschoten wild op te halen, moest ik het zelf doen.

Hierdoor had ik gelegenheid op te merken dat het meer allerwege een gesloten bekken vormt, tot aan het water door welig hout bedekt. Niet dan met de grootste moeite gelukte het mij een gedeelte van den oever langs te gaan, waardoor ik mijn aanvankelijk opgevat denkbeeld aangaande den aard dezer bekkens volkomen bevestigd vond, terwijl de omringende hoogte alle vermoedens betreffende een „vulkanisch meer" buitensloot. De inlanders beweerden dat het meer een buitengewone diepte had, voor welke bewering echter, naar mijne meening, geen grond bestaat. Het water is zoet en drinkbaar. Het drassige van het omringende terrein en de aard van den bodem getuigden van een afwisselend niveau van het meer, afhankelijk van den meerderen of minderen regenval. Tot voeding van het meer doet niet alleen dienst de hoeveelheid regenwater die op het oppervlak van het meer valt, maar ook de neerslag op het omringende plateau, waarvan het verbrokkeld en verweerd poreus koraalkalkgesteente gretig het water opzuigt, welk water treedt in het lager gedeelte van het bekken, dat in het meer afvloeit.

Ter verklaring van het feit, dat gedurende den drogen moeson — zij het al dat er dan enkele regenbuien voorkomen — deze bekkens toch gevuld blijven, zij hier aangestipt, dat zij door het overal begroeide, des nachts sterk bedauwde plateau geregeld van water voorzien worden.

In Doellan teruggekomen, vonden wij een gastvrij onthaal bij den posthouder en keerden 's avonds naar Toeal terug met een rijke aanwinst voor de ornithologische collectie, die den volgenden dag daarvoor in gereedheid werd gebracht.

Van deze tochten moest ik weldra de onaangename gevolgen ondervinden. Op mijne beenen vertoonde zich van de enkels tot de knieën een uitslag, die spoedig in wonden overging en mij, daar er ook koorts bij kwam, noodzaakte het bed te houden. Deze ziekte, waarvan men de litteekens haast bij iederen inlander kan waarnemen, wordt veroorzaakt door een klein, roodgekleurd insekt ter grootte van een speldeknop.

Bij het overklimmen van heggen of vermolmde boomstammen loopt men gevaar daardoor geïnfecteerd te worden, en spoedig is men tot werkeloosheid gedwongen. Carbol-omslagen en jodoform-verbanden brachten wel verzachting aan, maar verhaastten de genezing weinig, zoodat ik eindelijk hulp zocht bij een inlandsch middel, bestaande uit in het water geweekte bladeren, wat echter wel verkoeling aanbracht, maar geen genezing.

Gelukkig kon ik na drie weken weder loopen, ofschoon de wonden op vele plaatsen nog niet geheeld waren.

Later bleek mij uit de vangst van een krokodil daar ter plaatse, die door eenige inlanders gedood werd, dat ik een ander gevaar geloopen had. Het was een dier, ruim drie meter lang; doch de huid, die ik prepareerde, bleek later niet meer in een staat te verkeeren om mede genomen te worden. Krokodillen komen behalve in deze meren vrij talrijk in de moerassige soengis voor, bijv. in die van Ewoe, zoodat het te water gaan op die plaatsen gevaar oplevert.

De mantri zette ondertusschen het aanvullen der botanische verzameling voort, en maakte, begeleid door den radja van Ibra, een tocht naar Sathian en het gedeelte van het eiland Laag-Keï, ten noorden van die negory.

Den 22sten Mei werden wij verrast door de terugkomst van den heer Jakobsen, die door hevigen tegenwind tusschen Hoog- en Laag-Kei niet verder had kunnen komen en met gehavende zeilen terugkwam. Na reparatie kon hij den 26sten weder vertrekken en bereikte hij, zooals ik later vernam, de Tenimber-eilanden.

Den 1sten Juni heerschte er een groote drukte in de kampong. Spoedig vernam ik de reden er van. Er waren eenige prauwen van het eiland Tajando in aantocht, waarmede eenige hoofden den Orang Kaja van Toeal kwamen bezoeken. Er waren twee groote prauwen en een kleine, die onder gongslag in ééne linie geroeid werden. Dicht onder den wal roeit

de middenprauw — de prauw van den Radjah — vooruit, en terwijl zij eene prauwlengte voorblijft, nadert men onder gezang de kust. Aan den oever hadden zich alle volgelingen van den Orang Kaja, in hun beste baatjes gekleed, in een halven cirkel geschaard en hieven, onder begeleiding van den gong, een ernstig welkomstlied aan, dat niet naliet eenigen indruk op mij te maken.

Twee vrouwen waadden door het water naar de hoofdprauw en boden nederig sirih aan, waarop de hoofdlieden en volgelingen van Tajando ontscheepten en met Islamsche begroetingen overladen werden.

Het aantal aangekomenen zal ongeveer twee honderd bedragen hebben. De hoofden waren uitgedost zooals ik nog geen Keinees gezien had: lange roode en blauwe mantels, kwistig met gouddraad versierd, deden aan kaftans denken; witte tulbanden deed hen meer op Arabieren gelijken dan op onbeschaafde inlanders.

Nadat de begroetingen hadden plaats gehad, toog men, steeds zingende, in optocht naar de missigit, waar de Orang Kaja hen ontving. Ik vernam later, dat het de Kapitan van Tajando was, die als een groot geestdrijver bekend stond en den Orang Kaja kwam bezoeken om met hem een of- en defensief verbond te sluiten.

De radja van Toeal, die nog heiden gebleven was, had het raadzaam gevonden zich niet te vertoonen.

De Kapitan van Toeal, ofschoon Mohammedaan, scheen ook niet in dat bondgenootschap betrokken te willen zijn, daar hij gedurende het bezoek de negory verlaten had.

Den 3den Juni besloot ik, ofschoon nog niet hersteld, weer het eiland Laag-Kei te bezoeken en naar Ewoe terug te gaan, waar de heer Langen gedurende mijne ziekte verblijf gehouden en met behulp der inlandsche bevolking aan het schoonkappen van het dal voor den aanleg van sawa's, bezig was geweest.

Met moeite had ik een inlandsche prauw weten machtig te worden en kon des morgens vroegtijdig vertrekken, vergezeld van den mantri van Buitenzorg, zijn boedjan, Harlatoe, en mijn Keineeschen jongen Mattheus, benevens een paar inlanders.

Wij voeren, langs de kust boomende, straat Rosenberg binnen en volgden eerst de Westkust van het eiland Doellan, staken over, wat niet zonder moeite geschiedde, daar de wind krachtig opgestoken was, en bereikten de Oostkust van het eilandje Fatloes. Den inham, die naar Ibra leidt, bereikten wij om 3 uur. Het bleek dat onze prauw te grooten diepgang had om de ondiepte te passeeren en wij waren genoodzaakt te

wachten. De ondiepte liep zelfs bij laag water geheel droog, zoodat wij er over konden loopen. Dit gaf ons gelegenheid talrijke fraaie kleine schelpen te verzamelen, die bij eb op het strand waren achter gebleven. Het eiland zelf waarop wij ons zoo goed mogelijk een weg door de wildernis baanden, leverde geologisch niets merkwaardigs op. Terwijl de mantri aan het inzamelen van planten was, trachtte ik het een en ander voor onzen maaltijd te schieten en maakte dan ook eenige duiven buit. Onder weg zag ik ook voor het eerst een nest van de boschkip, ter hoogte van omstreeks vier meter. Het was gevormd uit een vrij steilen kegel, opgebouwd uit koraalkalkbrokjes en takjes, los op elkander gestapeld. Daarin begraaft de boschkip hare eieren, die erin uitbroeien.

Ik zou er zeker ongemerkt voorbij geloopen zijn, als het geluid van neervallende steentjes mijn aandacht niet getrokken had. Toen ik naderbij kwam, vlogen ook twee kippen, die aan het werk geweest waren, weg, en door het hoog geboomte waren zij uit het gezicht, voor ik schieten kon.

Eerst des avonds om 7 uur konden wij de ondiepte passeeren en bereikten een uur later Ibra.

Het was stikdonker, en daar niemand op ons roepen verscheen, togen wij zelf aan het werk om het compagniehuis in order te maken en onze goederen uit de prauw te lossen. Toen de sembaga in de missigit was afgeloopen — hierdoor kwam het, dat niemand zich bij onze aankomst vertoond had — kwam eindelijk de radja aanzetten om ons van dienst te zijn.

Ik kon niet nalaten hem mijne ontevredenheid te kennen te geven voor deze weinig voorkomende ontvangst, te meer, daar het Compagniehuis, dat voor mij en mijne bedienden als nachtverblijf dienst moest doen, in zeer vervallen toestand verkeerde. De zijwanden en het dak waren gedeeltelijk verdwenen, waardoor de koele nachtlucht vrijen toegang had. Niettemin bracht ik den nacht, in een deken gewikkeld, goed door en den volgenden dag betoonde de radja zich wat vriendelijker, door mij vijf inlanders als koelies mede te geven. Tegen acht uur begaven wij ons op weg, en na drie en een half uur gaans over een terrein, 't welk, zooals dat tusschen Sathian en Ewoe langs een goed boschpad liep, bereikten wij laatstgenoemde plaats. Ik ontmoette dadelijk den heer Langen, die het verblijf op Ewoe met tal van geriefelijkheden verbeterd had, zoodat het kleine huisje een aangename woonplaats was geworden. Den volgenden dag kwam een inlander ons mededeelen, dat er een stoomschip op de reede van Doellan gekomen was. Ik besloot daarom een tocht te maken, waardoor ik over Toeal zou gaan. Ik maakte gebruik van een laadboot van

den heer Langen, die naar Toeal teruggebracht werd om Daboed te bereiken. Van daar volgde ik noordwaarts een dal, waar goed aangelegde djagong-tuinen gelegen waren. Langzaam stijgt hier het terrein. Het pad volgt een heuvelreeks, die zich noordwaarts uitstrekt, maar in oostelijke richting in een plateau overgaat. De hoogte, waarop men zich bevindt, geeft gelegenheid, een prachtig panorama te genieten, dat zich over de geheele bocht van Ewoe en het lager gedeelte van het eiland tot in onafzienbare verte uitstrekt.

De horizon wordt ten zuiden door het hooge gebergte van Hoog-Kei afgesloten. Wij vervolgden het plateau in oostelijke richting en ik was zeer verrast op ongeveer 1½ uur gaans een kleine negory te vinden, „Roemdian" genaamd. Deze kampong ligt in een vrij groot dal, dat ten zuiden door een hoogen heuvel begrensd wordt en tot den heuvelrug behoort, die zich van het Noorden naar het Zuiden uitstrekt en dien men overtrekt, wanneer men van Sathian of Ibra het eiland oversteekt.

Nadat wij ons eenigszins verfrischt hadden, wisten wij voor een weinig tabak een inlander over te halen ons verder tot gids te dienen, daar de gids, die ons van Daboed vergezeld had, niet verder wenschte mede te gaan. Na 1½ uur gaans bereikten wij de negory Faan. De weg van Daboed over Roemdian loopt op verschillende plaatsen door weinig boschrijke streken, soms zelfs door uitgestrekte alang-alangvelden. Dicht bij Faan [1]) vertoont zich weder bosch, waarin talrijke prachtige zware boomen. Over het algemeen zijn zware oude stammen in dit gedeelte van het eiland niet zeer talrijk; sommige gedeelten van het bosch deden aan hoog opgeschoten Geldersch akkermaalshout denken.

Van Faan staken wij over naar het eiland Doellan en bereikten tegen den avond weder Toeal. Het stoomschip, dat voor anker lag, was de „Batavier", die een lading hout aan boord nam, benevens copra en tripang, welke laatste door de op deze eilanden gevestigde Makassaren van de inlanders opgekocht worden en de voornaamste uitvoer-produkten vormen.

Den 8sten Juni vertrok de „Batavier" weder via Dobo (Aroe-eilanden) naar Amboina.

De administrateur van den heer Langen, de heer Jockin, zou mede naar Ewoe gaan en had de ijzeren laadprauw tot zeilvaartuig doen inrichten.

---

1) Het hoofd der negory Faan heeft onder zich (geeft Printak aan) de negoryen Langoer, Kolsir en Gelaniet, terwijl hij zelf, evenals de hoofden van Odir en Taar, weder ondergeschikt is aan den radja van Toeal (Verbima).

Hiermede zouden wij de noord- en de westkust van Laag-Kei volgen en naar Ewoe gaan.

De „Batavier" nam ons tot Doellan op sleeptouw; daar namen wij afscheid van kapitein Ender, die ons zoo gastvrij aan boord genoodigd had

Op Doellan hielden wij ons niet lang op, daar wij van den flink doorstaanden oostenwind gebruik moesten maken. Om half één waren wij onder zeil en stevenden tusschen Doellan-Laut en Oboer door en weldra waren wij ten zuiden van Poeloe Oet met het kleine eilandje Godan; later dook het eilandje Er aan den gezichteinder op. Wij lieten aan onze rechterhand de door de neerdalende zon sterk verlichte hooge witte kalkrotsen van Doedoemahan en bereikten tegen half vier de N. W. kaap van Laag-Kei, tegenover het eiland Naff. De wind was gaan liggen en er moest nu, de westelijke kust volgende, geboomd worden. De heer Jockin, de mantri en ik gingen aan land, om de kust te voet te volgen. Deze vertoont zich hier hoog en rotsachtig en tegen deze steenmassa spoelden de golven en oefenden hun verweerende werking uit, gelijk de afgeslagen rotsblokken en alleenstaande rotsen, die van de kust gescheiden waren, bewezen. Het water was vallende en daardoor werd het gaan langs de kust gemakkelijker; de boot moest echter daardoor verder van de kust volgen en daarom besloot de heer Jockin weder aan boord te gaan, terwijl ik met een inlander achterbleef om de kust te kunnen bestudeeren.

De van 5 tot 15 meter hooge rotswand, waar plaatselijke uithollingen op oude strandlijnen wezen, rust op een koraalplaat, die zeer vlak afloopt, waardoor bij laag water een uitgestrekt strand bloot komt, dat op sommige plaatsen wel meer dan 300 meter breed kan zijn. Hierdoor wordt de werking der erosie van den golfslag zeer verzwakt en moeten de sterke erosie-verschijnselen van den rotswand zelven, meer aan atmospherische erosie worden toegeschreven.

Op sommige plaatsen, in bochten bijvoorbeeld, waar afzetting van zand mogelijk is, bestaat het strand uit een fijn, lichtgeel gekleurd koraalzand, dat, door de zon beschenen, sterk afsteekt tegen de donkere verweerde en begroeide rotsige kust. De droogloopende banken zijn gewoonlijk zeer vlak, doch daarom niet altijd gemakkelijk te begaan. Zij zijn met wieren en andere waterplanten overdekt, die zeer glibberig zijn en het gaan bemoeilijken. Kuilen van den onregelmatigsten vorm, door de erosie gevormd, komen veel voor en worden dikwijls nog gedeeltelijk overdekt door platen, waardoor de verweerde koraalkalk-banken als met schubben bedekt schijnen.

Dat deze banken een geliefkoosde plaats voor allerlei schaaldieren zijn,

moest ik tot mijn schade ondervinden en het gaf mij tevens gelegenheid de goede zijde van het karakter van den inlander te waardeeren.

Tal van banken, die wij overtrokken, waren met oesterschelpen bezet; de scherpe rand dier schelpen had spoedig mijne schoenen zoozeer aangetast, dat er niet veel van overbleef, en ik ze aan flarden kon achterlaten. De ingevallen duisternis maakte het ook moeilijk de plaats te zien, waar men veilig den voet kon neerzetten. Mijne voeten waren dan ook spoedig aan bloed geloopen en overal gekerfd, zoodat het gaan uiterst pijnlijk werd. Windsels, uit mijn „tjelana tidor" gemaakt en om den voet gewikkeld, baatten slechts voor korten tijd en deelden het lot van mijne schoenen. De boot was in de duisternis verdwenen; ik loste eenige geweerschoten, maar deze schenen niet gehoord te worden. Ik was dus genoodzaakt mijn tocht te vervolgen, die door de duisternis nog onaangenamer werd.

Mijn inlander verstond geen Maleisch en ik kon dus niet te weten komen, hoever wij nog van de naaste kampong verwijderd waren.

Zorgzaam liep hij altijd kort voor mij uit en zocht de plekjes op, waar men het best den voet kon zetten; ook gaf hij mij herhaaldelijk door teekens te verstaan, dat hij mijn geweer wilde dragen, hoewel hij reeds met mijn jachttasch en eenige zeevogels beladen was, die ik onder weg geschoten had. Toen hij eindelijk zag, dat het geweer mij te zwaar werd, drong hij er zoo sterk op aan, dat ik het hem gaf. Ik begon er over te denken, of het niet beter zou zijn den nacht maar aan de kust door te brengen, daar ik niet inzag, hoe wij in de duisternis verder zouden komen. Dadelijk aan mijn voornemen gevolg gevende, ging ik zitten. Mijn inlander had zich intusschen verwijderd, en daar hij maar niet terugkeerde en hij mijn geweer en andere zaken had mede genomen, begon ik mijn toestand nog al hachelijk te vinden.

Eindelijk kwam hij terug en nu bleek het, dat hij het bosch ingeloopen was om bamboe te zoeken. Hij had die gevonden, ze in lange strooken gespleten en deze tot een fakkel aan elkaar gebonden, die een goed helder licht gaf, waarbij wij onzen tocht konden vervolgen. Ondertusschen begon de vloed op te komen en was het water dus weder stijgende, zoodat wij herhaalde malen, als wij kreken en inhammen passeeren moesten, tot aan het middel door het water moesten waden. Doodmoe en afgemat bereikte ik eindelijk des middernachts Gilgoff, waar spoedig eenige vriendelijke hoofden mij een tikar en kussen brachten om uit te rusten en klappers tot verfrissching aanboden. Er werd een vuur aangestoken en er werd iemand met fakkels uitgezonden om mijne tochtgenooten mede te deelen, dat ik was aangekomen.

Ik beantwoordde de vriendelijke ontvangst zooveel mogelijk door het uitdeelen van tabak, die voor de inlanders eene groote aantrekkelijkheid heeft. Spoedig kwam de boot opdagen en kon ik mij inschepen en eenige rust genieten. Gedurende den nacht voeren wij verder en tegen het aanbreken van den dag kwamen wij in Totoad en, eenige uren later, weder in Ewoe aan. Gedurende mijne afwezigheid van Ewoe had de heer Langen, met behulp der inlandsche bevolking, de vallei, welke zich ten oosten van Ewoe achter de heuvelrij uitstrekt, schoon laten kappen en het hout verbrand. Het bleek nu dat het beekje, dat in den waterval uitloopt, gevoed wordt door een paar wellen in de vallei. De zich rondom de vallei verheffende hoogten bestaan uit koraalkalksteen, waardoor deze rijke wellen gevoed worden. In den moerassigen, humusrijken dalgrond werden kogel- en niervormige stukjes bruinijzersteen gevonden, wat geen bijzonderheid is, daar deze in alluviale gronden door verweering van ijzerpyriet ontstaat, dat op zijn beurt in moerassige plaatsen door rottende organische zelfstandigheden gevormd wordt.

Later kreeg ik ook van een inlander een knol ijzerpyriet van eenige centimeters doorsnede te zien, zoodat ook dit mineraal soms nog onveranderd aangetroffen wordt. Het beekje breekt bij het verlaten van het dal door de heuvels heen en geeft gelegenheid een kleine dwarsdoorsnede in het koraalkalkgesteente te zien.

De dagen, nu op Ewoe doorgebracht, bestemde ik tot het maken van tochten naar het Zuiden en het Oosten van de vallei en naar het terrein, aan de overzijde van den inham van Ewoe gelegen, dat ik wenschte te doorkruisen. Dit terrein tot aan de westkust van Laag-Kei verheft zich steil uit den inham ten westen van Ewoe, strekt zich met weinig niveauveranderingen tot aan de westkust uit en is ruim een half uur gaans breed. Daar daalt men steil tot het strand af, waar een kleine kampong ligt, Wab genaamd. De landstrook, die den inham van Ewoe ten westen van de zee scheidt, daalt naar het Noorden en eindelijk in het vlakke strand bij Totoad.

Ten zuiden eindigt de inham in eenige moerassige, met rhizophoren begroeide armen. De landstrook neemt ook in het Zuiden in hoogte af, en bij een later gemaakten tocht bleek deze landstrook een langgestrekt eiland te zijn, parallel loopende met de westkust van Ewoe.

De aard en de formatie van het vormend gesteente komen volkomen overeen met die van het eigenlijke eiland (Laag-Kei) en moet beschouwd worden als een parallel rif, tegelijkertijd opgeheven met de westelijke, langs de kust van Laag-Kei gelegen heuvelrij.

Den terugtocht van Ewoe naar Toeal ondernam ik van Ohelakil uit langs een anderen weg, die mij naar Sathian bracht. Deze weg leidde afwisselend door uitgestrekte alang alang-velden en bosschen en bood geen nieuwe gezichtspunten omtrent de geologische formatie van het noordelijke en middengedeelte van het uitgestrekte eiland Laag-Kei.

Ik haastte mij dan ook om weder op Toeal te zijn, ten einde persoonlijk den bouw van het observatorium te leiden en te bespoedigen, daar dit bijna niet vorderde en ik alles in gereedheid wenschte te zien, voordat Posthumus Meyjes kwam, die binnen kort verwacht kon worden. Ik wenschte niet dat deze teleurstelling of oponthoud zou ondervinden, zoodat wij, bij zijn aankomst, onmiddellijk verder zouden kunnen werken.

Hiermede werden de laatste dagen van Juni doorgebracht. Ik was echter nog maar kort in Toeal, toen er een voorval plaats had, dat zich eerst dreigend liet aanzien, maar dat gelukkig zonder ernstige gevolgen afliep. De spanning, die er tusschen de bevolking van Toeal en Doellan scheen te heerschen, kwam tot eene uitbarsting, toen er een gerucht verspreid werd, dat de Doellaneezen in aantocht waren. Het was des namiddags, dat ik plotseling opgeschrikt werd door gillen en woeste kreten. Naar buiten komende, zag ik uit ieder inlandsch huis mannen stormen, met lansen en klewangs gewapend — enkelen zelfs met oude Europeesche sabels en geweren — die zich al dansende en in uitdagende houding aan het strand verzamelden.

Tusschen hen in zag ik den Orang Kaja van Toeal, die in de hevigste ontroering heen en weer liep, hetgeen zeer begrijpelijk was, daar, zooals ik later vernam, zijn vader en zijn broeder reeds door de Doellaneezen vermoord waren geworden en hij voor hetzelfde lot bevreesd was. De Doellaneezen, die in prauwen aankwamen, schenen niet van plan Toeal aan te vallen of waren bevreesd geworden door de houding der bevolking; zij voeren verder, maar door hun gezang en het tandakken van een voorvechter op de voorplecht van een prauw namen zij tegenover de Toealeezen eene uitdagende houding aan. Eerst toen zij uit het gezicht verdwenen waren, kwam de bevolking weder tot rust. Ofschoon deze geen reden had om ons te bedreigen, hadden de Heer Jockin en ik onze wapenen toch in gereedheid gebracht, daar we niet wisten, welke gevolgen zulk een strijd zou kunnen hebben en daar wij het voorzichtig achtten op alle mogelijkheden voorbereid te zijn. Gelukkig liep alles rustig af. Wij gaven den posthouder van het gebeurde kennis, daar dergelijke soorten van perkara's tusschen negoryen in hooger ressort beslist worden, en bovendien de fabriek gedeeltelijk stilstond, daar de koelies uit Toeal

vertrokken waren, omdat zij zich in Doellan niet meer veilig achtten.

Den 18den Juni bezocht ik Doellan, naar aanleiding eener groote vischvangst, die daar plaats zou hebben.

Daar de eilanden, behalve sago, de vrucht van den broodboom, een weinig djagong en enkele aardvruchten, bijna niets aan voedsel opleveren is de vischvangst de hoofdbron van bestaan der bevolking. Dit is de reden, waarom de inlanders de kampongs alle aan de kust bouwen en men verlaten kampongs slechts zelden, en dan nog geheel vervallen, in het binnenland aantreft, terwijl deze tevens als schuilplaatsen bij vroegere vervolging moeten beschouwd worden. Van zijn prilste jeugd af is de inlander op de vischvangst uit en heeft er daardoor de grootste bedrevenheid in verkregen. De inlander bemachtigt de visch gewoonlijk met een kleine vlerkprauw. Op de voorplecht staat een inlander met een lange bamboestaak in de linkerhand, de prauw langzaam voortstuwende over de stille wateren der ondiepe en vlakke koraalbanken, terwijl hij met de rechterhand een ijzeren vischvork, aan een langen bamboe verbonden, hanteert en met de grootste behendigheid de visch steekt, die voor hem uit tracht te vluchten of zich in de holte van een bank tracht te verbergen. Gewoonlijk gaat hij des avonds en des nachts bij fakkellicht op de vischvangst uit. De visscher houdt dan een grooten bamboe-fakkel in de linkerhand en een tweede inlander neemt plaats achter in de prauw, ten einde deze te besturen. Het is inderdaad een fantastisch schouwspel, des avonds in de verte langs de kust die honderden lichtjes te zien, welke zich over de watervlakte bewegen, nog vermenigvuldigd door de weerkaatsing in den waterspiegel.

Wanneer de banken droog loopen, zijn zij nog de aangewezen plaats om schaaldieren en kleinere vischjes te zoeken, welke laatste in de nog met zeewater gevulde holten met kleine fuikjes gevangen worden. Deze vangst wordt aan de vrouwen en kinderen overgelaten, die bij laag water in grooten getale, met een mandje op den rug, dat door een band om het hoofd opgehouden wordt, ter vischvangst gaan en de banken nabij de negoryen afzoeken. Daar, waar zich Makassaren gevestigd hebben, vindt men ook sero's, reusachtige, uit bamboe-schermen vervaardigde vernuftig uitgedachte fuiken; de inlander gebruikt dit toestel evenwel niet. Op Hoog-Kei echter treffen wij soortgelijke toestellen aan, die wij ter plaatse zullen beschrijven. Het visschen met angel en lijn kende de inlander oorspronkelijk ook niet, maar het is hier door Makassaren ingevoerd. Op enkele tijden van het jaar gaat het visschen op de banken met feestelijkheden gepaard en worden de inwoners van onderhoorige

negoryen uitgenoodigd. Men maakt dan gebruik van bedwelmende middelen, die de inlander in den bast en de wortels van sommige planten heeft leeren kennen.

Toen ik te Doellan kwam, waar een dergelijke vischvangst plaats zou hebben, was het strand tusschen Doellan en Ngade reeds met honderden inlanders, vooral vrouwen en kinderen, bevolkt en bezet met allerlei soort van manden. Een gedeelte van de ondergeloopen bank was door prauwen afgezet en de opvarenden waren bezig in het water de bast heen en weder te bewegen en daardoor het bedwelmende middel in het water te verspreiden. Reeds zag men hier en daar de visch naar boven drijven en de bevolking hunkeren om met het inzamelen een aanvang te maken. Dit gebeurde echter niet, vóórdat de radja van Doellan het teeken gaf. Dat was het sein tot een onbeschrijfelijk tumult. Alles stormde onder helsch geschreeuw het water in en trachtte een zoo groot mogelijk aantal visschen te bemachtigen, wat soms tot vechtpartijen aanleiding gaf. Toen de vischpartij afgeloopen was, trok men naar de negory, waar men zich aan zang en dans overgaf. Ik had van de gelegenheid gebruik gemaakt om de vischmandjes der voorbijtrekkenden na te zien en de verschillende soorten visschen in ruil voor wat kopergeld in te zamelen. Ik heb het geluk gehad deze kleine collectie goed in spiritus bewaard te houden en evenzeer in goeden toestand naar Europa over te brengen.

Den volgenden dag had er een groote vergadering in de woning van den posthouder plaats. Er moesten perkara's tusschen eenige negory-hoofden uitgemaakt worden. Een tiental hoofden waren onder het voorzitterschap van den posthouder vereenigd, terwijl een groote massa volgelingen en andere inlanders de voorgalerij vulden. Ofschoon ik bijna niets kon verstaan, daar de besprekingen ten deele in het Maleisch, ten deele in het Keieesch gehouden werden, was het merkwaardig het verschil in karakter tusschen deze bevolking en dat van andere Indische volkeren te zien. Zij spraken dikwijls in de hevigste gemoedsbeweging en ontzagen zich zelfs niet elkaar in de rede te vallen en tegelijk te spreken. Dit vormde een groote tegenstelling, bijvoorbeeld met het gedrag van den rustigen, deftigen en vormelijken Javaan. Zelfs de volgelingen ontzagen zich niet zich soms in de discussie te mengen; en was het dan ook den posthouder, die zeer ontsticht was, dikwijls moeielijk, de orde te handhaven en het prestige van den Raad te doen eerbiedigen.

Ik maakte van mijn aanwezigheid te Doellan gebruik om een uitstapje te maken naar de noordelijk gelegen eilanden, waarvoor de posthouder welwillend een boot beschikbaar stelde. Ik bleef bij hem overnachten en

den volgenden morgen vroeg, voor het opgaan der zon, ging ik onder zeil met den posthouder en zijn twee „oppassers," terwijl een viertal koelies voor de bediening van de prauw mede gingen. Na eerst het eiland Doellan Laut aangedaan te hebben, kwamen wij om zeven uur op het eilandje „Poeloe Dranan," ten noorden daarvan gelegen, dat geheel uit koraalzand bestaat. Gemakkelijk was het niet om overal door te dringen, door het kreupelhout, dat overschaduwd wordt door hooge casuarinen, pandanus- en waringin-soorten. In deze laatste vooral wemelde het van vogels en het duurde niet lang of de geweerschoten knalden dat het een aard had. Een twintigtal vogels werd onze buit, waaronder een boschkip en eenige strandvogels; maar hoofdzakelijk waren het duiven. Deze laatste, waarvan ik reeds exemplaren voor de collectie had, waren welkom voor de keuken. Van Poeloe Dranan zeilden wij naar Poeloe Soea, ten westen van Poeloe Roemadan gelegen.

Dit eiland was letterlijk een volière: zóó talrijk waren de vogels. Daar onze amunitie opraakte, werd op geen vogels geschoten, dan op die, welke nog niet in de collectie vertegenwoordigd waren. Een paar kleine reigers werden hier nog onze buit. Ik vond het eiland, dat, evenals Roemadan, niet bewoond is, dichter begroeid en slechts weinig boven het water verheven. De bodem bestaat uit de grijs verweerde koraalkalk en vertoont deze bijzonderheid, dat tal van scheuren het eiland doorloopen. Deze scheuren of spleten zijn 1 à 2 m. diep en van een halven tot 1 m. breed. Het kwam mij voor dat zij meerendeels in eene richting van het Zuiden naar het Noorden liepen en ik kon ze over een afstand van honderde meters vervolgen.

Verplaatsing der beide spleetwanden ten opzichte van elkander was nergens waar te nemen.

Op onzen terugweg voeren wij nog langs Poeloe Roemadan, dat ik aandeed, en dat eveneens uit een laag opgeheven koraalkalksteenbank bestaat en geen bijzonderheden aanbood. Op Poeloe Dranan teruggekeerd, waar onze maaltijd uit geroosterde duiven bestond, werd na een korte rust de terugtocht ondernomen en zoo bereikten wij des avonds Doellan weder, waar ik van den posthouder afscheid nam, per prauw verder ging en des avonds laat Toeal bereikte.

Daar de heer Langen van Ewoe was teruggekeerd, om alles in gereedheid te brengen voor de komst van het S. S. „Amboina," dat een groote houtlading, voor Makassar bestemd, voor de firma zou innemen, konden de werkzaamheden voor het observatorium met wat meer spoed worden voortgezet en de laatste dagen voor de komst van de mail werden geheel aan de voltooiing van het gebouwtje besteed.

Met ongeduld wachtte ik berichten uit Holland, waarvan ik vier maanden verstoken was geweest en de komst van Posthumus Meyjes, wiens aanwezigheid voor de regeling van allerlei zaken zoo wenschelijk was.

Den 1sten Juli, den dag, waarop de mail verwacht kon worden, ging ik met een inlandsch prauwtje naar Doellan en zeilde, toen de stoomboot in zicht was, deze te gemoet.

Aan boord gekomen, vernam ik de treurige tijding dat Meyjes te Soerabaya achtergebleven was. Hij had, hersteld, de reis van Batavia naar Soerabaya ondernomen, doch was daar weder ingestort en genoodzaakt geweest zich in het hospitaal te Soerabaya ter verpleging te doen opnemen. Stuurman Buy was echter medegekomen; hij was het, die mij deze mededeelingen overbracht, terwijl hij, tevens een schrijven van Meyjes nog ter hand stelde, enkele instructien bevattende betreffende de instrumenten, door Buy medegebracht, en waarin hij nog de hoop uitdrukte mij spoedig te kunnen volgen.

Aan boord waren aanwezig de zeer eerwaarde pastoors, de heeren Booms en Küster, die zich in Toeal kwamen neerzetten om er een katholieke missie te vestigen.

De heer Langen, die tijdens zijn verblijf te Batavia sterk daarvoor had geijverd, had de missie een woning toegezegd en zijn steun bij de inlandsche bevolking beloofd. Hij hoopte daarvan voor Toeal en de Kei-eilanden dezelfde gunstige gevolgen, die de missie op Larantoeka (Flores) gehad heeft. De pastoors betrokken nu de vertrekken, die voor Meyjes in gereedheid waren gebracht, terwijl Arie Buy tijdelijk zijn intrek nam in een leegstaande inlandsche woning, in afwachting dat het observatorium gereed zou zijn.

Met den heer Langen, die met de „Amboina" naar Batavia terug zou keeren, had ik eene bespreking over verschillende zaken, de expeditie betreffende en waarvoor hij zijn hulp had toegezegd, maar waarvan de vaststelling steeds tot op de komst van den chef der expeditie was uitgesteld. Door het definitieve vertrek van den heer Langen en het uitblijven van mijn reisgenoot werd het verkrijgen van het zeilvaartuig en van andere noodige zaken voor het te verrichten onderzoek minder zeker, en daarom nam ik het plan, dat de heer Langen mij voorstelde, in ernstige overweging. Hij dacht namelijk van Makassar niet dadelijk naar Batavia te gaan, maar de reis over Flores te nemen, en stelde mij nu voor, hem op zijne kosten te vergezellen en met Posthumus Meyjes, na diens herstel, op de Kei-eilanden terug te keeren, om dan het onderzoek verder voort te zetten. Na lange overweging besloot ik dit voorstel aan

te nemen, daar dit der expeditie niet anders dan ten goede zou komen en slechts eene vertraging van drie maanden tengevolge hebben. Dat kon geschieden, zonder dat zulks het Genootschap iets zoude kosten. Tevens zou mijn onderzoek, zonder samenwerking met de topographische werkzaamheden van Meyjes, schade lijden en ontbrak mij het toegezegde zeilvaartuig, dat niet in gereedheid was.

Daarbij kwam dat tal van zaken voor ruilhandel met de inboorlingen en voor onze dagelijksche behoeften noodig waren, die door de firma niet verschaft konden worden en waarover ik in overleg met Meyjes wilde treden. Tevens hoopte ik door een bezoek op Flores, het Genootschap van dienst te zijn voor de beraamde expeditie, daar ik ondervonden had, hoe allernoodzakelijkst het is, vooraf met de omstandigheden bekend te zijn, waaronder men werkzaam zal wezen, in streken, waar men van alle verkeer is afgesloten en waar men zelfs de hoogst noodige dingen moet missen.

De stuurman Buy kon gedurende mijne afwezigheid de meteorologische waarnemingen bijhouden en ik gaf hem de noodige aanwijzingen daarvoor. Verder was er geen bezwaar tegen dat de mantri Jaheri, onafhankelijk van mij, zich met de inzameling van planten voor den Plantentuin te Buitenzorg bezig hield. Ik liet mijn jager Harlatoe achter, om den mantri te vergezellen en daarbij de verzameling vlinders, insekten en vogels aan te vullen. Daarmede meende ik eene regeling getroffen te hebben, die niet anders dan in het voordeel van het onderzoek zou zijn.

Vóór het vertrek der boot kon ik, door de vriendelijke hulpvaardigheid van kapitein van Gorcum, die een zeilboot te mijner beschikking stelde, nog een tochtje naar de bocht van den Gelaniet maken en dezen heuvel beklimmen. Die tocht, welken ik in gezelschap van pastoor Küster en Dr. Baessler, passagier aan boord van de „Amboina" maakte, leverde geen nieuwe bijzonderheden op. Op onzen terugtocht trachtten wij tusschen de kleine eilandjes, die ten noorden van de bocht den toegang afsluiten, te passeeren, doch die eilandjes zijn aan elkaar en aan het hoofdeiland door koraalbanken verbonden, die zoo ondiep zijn, dat men ze zelfs niet met een scheepssloep kan bevaren. Wij moesten dus door den hoofdingang terugkeeren.

Den volgenden dag werden wij verrast door de komst van een oorlogsschip. Het bleek Z. M. stoomschip „Flores" te zijn, kommandant Visser, dat op een paar scheepslengten van de „Amboina" het anker liet vallen. Ik bracht een bezoek aan den kommandant en de officieren, die mij met de meeste gastvrijheid aan boord ontvingen en zeker de ondervinding

opgedaan hebben, welk een blijdschap en dankbaarheid den Nederlander vervullen, die, ver van zijn land, een Hollandsch oorlogsschip betreedt en door Hollandsche officieren met zulk eene voorkomendheid ontvangen wordt.

Slechts twee dagen bleef de „Flores" en vertrok daarop met bestemming naar de Tenimber-eilanden.

De dag voor het vertrek van de „Amboina" noodigde de heer Langen de hoofden van Toeal uit op een soort receptie. De geheele negory verzamelde zich tevens op het voorplein voor het huis van den heer Langen, waar men zich vermaakte met gezang en dans, waarbij enkele zangen en dansen niet onaardig waren. Ter opluistering van het feest staken wij vuurpijlen en bengaalsch vuur af, tot groote verwondering der inlanders, en deelden wij kleine snuisterijen, als glazen knikkers enz. uit, tot groote vreugde van de kinderen, en niet de eenigen die begeerig waren naar dergelijke nieuwe Europeesche zaken.

Behalve de gewone dansen, die onder begeleiding van zang en tifagongslagen gedanst werden, voerden de inlanders ook enkele gebarenspelen uit, waaronder er een de vischvangst en een ander een strijd voorstelde.

Bij het eerste spel bootsten een zestal knapen het pagaaien in een prauw, het zoeken van de geschikte vischplaats, het steken van de visch het inhalen der vischlijnen enz. zoo natuurlijk na, dat wij, die de taal der liederen, welke daarbij gezongen werden, niet verstonden, toch volkomen de bedoelingen begrepen. Eveneens werd plastisch en niet onaardig een strijd voorgesteld.

Een krijgsman, in strijddos en een klewang zwaaiende, kwam tandakkend in de ruimte, zijn vijand zoekende. Deze komt eindelijk uit de menigte opdagen en beiden volvoeren een dans, waarbij zij elkander steeds ontwijken, hoewel zij elkaar voortdurend uitdagen. Onder luide bijvalsteekenen en blijkbare spanning van de omringende menigte neemt het spiegelgevecht een aanvang, en door hevige kreten worden de vechtenden aangespoord, totdat een der strijders valt en den doodstrijd zeer natuurlijk door allerakeligste stuiptrekkingen en bewegingen voorstelt. Daarop treden de familieleden of vrienden van den gevallene op. Zij doen eerst of zij hem in het bosch zoeken, terwijl zij voorzichtig alles onderzoeken, achter boomen en in kuilen zien, tot zij hem eindelijk vinden en in een jammerlijk gehuil losbarsten; daarna trekken zij den overwinnaar te gemoet om wraak te nemen. Hij wordt gevonden en het spel neemt een einde met den dood van den moordenaar. Op deze dansen en spelen zijn de inlanders hartstochtelijk verzot, en is eens het feest aan den gang, waartoe

de minste gelegenheid aanleiding geeft, dan weten zij haast niet van ophouden, ofschoon bij ons Europeanen, wegens de eentonigheid en de geringe afwisseling der bewegingen bij het dansen en de gezangen, de belangstelling weldra verdwijnt.

Den 6den Juli vertrok ik met den heer Langen op de „Amboina", die via Gisser van Nieuw-Guinea gekomen was en de reis naar Makasser langs de lange route vervolgde, den weg kiezende, dien ik ook op mijn heenreis gevolgd was. Door het innemen der houtlading was de „Amboina" zeer lang op Toeal gebleven en nu moest zij den verloren tijd op de andere ankerplaatsen inhalen. Daardoor miste ik de gelegenheid aan land te gaan op de eilanden, die wij aandeden; en de tijd was dus te kort om een tochtje iets verder het binnenland in te beproeven.

Achtereenvolgens deden wij nu Dobo, Larat en Sjerra (Tenimber-eilanden) aan, waar wij gelegenheid hadden van de inlanders, die aan boord kwamen, allerlei ethnographische voorwerpen tegen katoenen kleedingstukken in te ruilen.

Den 11den Juli 's morgens bereikten wij het eiland Babber.

De heer Jansen, posthouder te Tepa (Babber), die voor herstel van gezondheid naar Amboina terugkeerde, deelde mij tal van ethnographische bijzonderheden betreffende de bevolking van Babber mede, die ik thans laat volgen, daar zij tot aanvulling van reeds verschenen berichten kunnen dienen.

Het hoofdvoedsel der bevolking is, voor zoover de voorraad strekt, de djagong, die op de eilanden verbouwd wordt; daarnevens de bladen en vruchten der papaya. De bladen worden als tabak gekerfd, daarna gekookt in steenen pannen, die op het eiland Dai vervaardigd worden. In den West-moeson leeft de bevolking, bij gebrek aan bovengenoemd voedsel, alleen van jonge klappers en sagoweer. Ook katjang wordt verbouwd, doch slechts in geringe hoeveelheden. Bij feestmalen wordt djagong met rijst getombokt en daarbij een varken genuttigd. Het vrij in den kampong rondloopend varken wordt met een werpspies getroffen en doodgestoken. De ingewanden worden aan zee schoongemaakt, afzonderlijk in een lombar-pinangblad gestopt en boven het vuur geroosterd. Het varken zelf wordt in zijn geheel boven een houtvuur gaar geroosterd, in stukken gesneden en verdeeld. Bij dergelijke feestmalen wordt veel koolwater gedronken, tengevolge waarvan alle deelnemers in beschonken toestand geraken. Het koolwater wordt gestookt in de tuinen, die bij de negoryen gelegen zijn. Behalve het koolwater dienen als opwekkende dranken of middelen: sagoweer, tabak (die hier zelf verbouwd wordt), pinang en sirih. De

dagelijksche kleeding bestaat voor de mannen uit een tjawad of tjidako, van boomschors gemaakt of wel van rood of wit katoen en door de vrouwen geweven. In gewone omstandigheden wordt achter aan de tjawad een gevlochten tasch (shilie) tot berging van sirih, pinang, kalk (ouw) en tabak bevestigd; steeds is de man voorzien van lans, parang, boog en pijlen. De vrouwen dragen kabaaien en sarongs van zwart katoen, evenals op Ambon. De sarongs worden uit kapas (kahawar), gesponnen garen, dat daartoe of zwart of blauw (met indigo) gekleurd wordt, door de vrouwen zelven geweven. Tegenwoordig neemt echter het koopen van de sarongs, als zoodanig, of van witte of roode garens toe. Als schoonheidsmiddel gebruiken zij kamirie-olie, die ook als geneesmiddel dienst doet, ten einde aan de huid een glanzend aanzien te geven. Bij feestelijke gelegenheden trekken de mannen het een of ander verkregen oud Europeesch militair kleedingstuk aan, versieren zich met kippenveeren, welke aan den haarkam bevestigd worden en voorzien zich van hun klewang of geweer. In de ooren dragen zij oorbellen (lor lor); sommige zijn van goud, andere van zilver. Zij worden op het eiland Loeang uit muntstukken vervaardigd, welks bevolking ze naar de omliggende eilanden uitvoert. Bij feestelijke gelegenheden verwisselen de vrouwen de donkere kleedingstukken tegen lichtere. Wie „amas boelan" bezit, draagt die bij feesten op het hoofd, en zoo hij veel heeft, buitendien in de handen en danst, zoo uitgedost, daarmede. Zoowel mannen als vrouwen dragen armbanden en ringen (leelie), gewoonlijk van koper, soms van zilver, meestal van Timor, Deli of Loeang afkomstig, groote kammen (jollé), soms van goud, en halsbanden (woeijapāke), uit aaneengeregen schelpen bestaande. Bij feestelijkheden spreidt men al zijn schatten ten toon; alle kleedingstukken worden aangetrokken, en wat niet aangetrokken kan worden, op de schouders gedragen. De op lage palen gebouwde woningen zijn in verschillende vertrekken verdeeld, waarvan de baleh-baleh het hoofdmeubel uitmaakt. Tot verlichting wordt een kaars van bintangkoor gebruikt, die met kapas gestampt, tot een brei uitgerekt en om een bamboe gewikkeld wordt. Vuur verschaffen zij zich door een bamboe te splijten en aan het eene gespleten stuk, waarvan de welving naar boven gericht is, een sleuf te maken om daarin het ander gespleten stuk heen en weêr te wrijven. De gewreven gloeiende deeltjes vallen naar beneden en ontsteken het op den bodem gelegde zwam.

Vischvangst bestaat niet; daarentegen wel jacht, vooral op wilde karbouwen en varkens, die de dagelijksche bezigheid van de mannen uit-

maakt. De jacht op wilde varkens is een soort van drijfjacht. Een terrein wordt door een 50-tal inlanders afgezet en de alang-alang in brand gestoken; de ontvluchtende varkens worden opgewacht en met lansen (toembak) neergestooten. Karbouwenjacht heeft zelden plaats, daar het daarvoor benoodigde kruit meestal ontbreekt. De karbouwen worden opgewacht, wanneer zij hun dorst aan de kali lesschen, en van uit een boom beschoten. De mannen houden zich verder met het bereiden van sagoweer, hetwelk in kleine huisjes geschiedt, en met tuinarbeid bezig. Makassaren en Loeangeezen, die lijnwaden, gouden sieraden, parangs enz. aanvoeren, waarvoor djagong en gedroogde klappers in ruil gegeven worden, zijn de eenigen, die met de eilanders handel drijven [1]. De nijverheid bestaat, behalve uit het spinnen der garens (kafsisi) en het daaruit weven der sarongs, uit het vlechten van verschillende zeer fraaie mandjes, hetgeen uitsluitend te Imroen, een negory, een drietal uren ten zuiden van Tepa gelegen, plaats vindt. De gevlochten sirih-tasschen en de lansen worden op het eiland Dawoloora vervaardigd, de steenen pannen op Dai, de prauwen op Sermatta. De zware bosschen zouden vele en fijne houtsoorten kunnen opleveren. Het vee bestaat uit varkens en geiten, waarvan de laatste ook uitgevoerd worden. Zout wordt door het in schelpen uitdampen van zeewater, gewonnen.

Bij oorlogen trekken de mannen met pijl en boog, lans en parang uit. Sommigen hebben oude vuursteengeweren. Roode hoofddoeken worden dan gedragen. Zij hebben geen voorvechters, maar nemen liever een afwachtende houding aan en wachten gewoonlijk op slinksche wijze hun vijand af of beschieten hem van uit een verborgen plaats. Hun karakter is wel is waar strijdlustig, maar tevens lafhartig. De hoofden dragen dezelfde kleeding als de ondergeschikten. Het gouvernement geeft den orang kaja, die een 200-tal menschen onder zich heeft, als teeken zijner waardigheid een met het Nederlandsche wapen versierden zilveren knop, dien hij op een stok plaatst en steeds met zich ronddraagt. Hij, die een kleiner aantal onderworpenen heeft, krijgt een vlag. Op deze waardig-

1) Een algemeen ruilmiddel bestaat uit drie vadem lijnwaad, »basta" genaamd, dat in »basta biroo" (blauw goed) en »basta merah" (rood goed) onderscheiden wordt. Bij het huwelijk betaalt de man aan de ouders van het meisje een bruidschat, welke bijv. uit 1 paar gouden, 2 paar zilveren oorbellen, 1 varken, 1 geit en 10 basta merah bestaat. Is die schat betaald, dan wordt het meisje door haar ouders naar de ouderlijke woning van den jongeling gebracht, waar een feestmaal aangericht wordt, hoofdzakelijk uit gekookte djagong en sagoweer bestaande. Na afloop gaat de familie uiteen en het huwelijk is gesloten.

heidsteekenen zijn zij zeer gesteld en trotsch. De algemeene dans heet „lalans" en wordt door zang (pantong en tjakalek) begeleid. Ook worden spiegelgevechten gehouden onder begeleiding van grootere en kleinere tifa's.

In het binnenland, dat uit vrees voor karbouwen door de inlanders vermeden wordt, vindt men geen kampongs. Hieraan knoopt zich het volgende van den orang kaja afkomstig verhaal. Wanneer men de groote kali van Tepa af tot aan zijn oorsprong volgt, dan komt men eindelijk aan een groot hol, dat zich in het gebergte verliest, waarin de karbouwen een schuilplaats vinden, die zich 's nachts verzamelen om gezamenlijk langs een onderzeeschen weg naar het eiland Moa te gaan. Bij een vervolging op de jacht toch zou een karbouw, die van achter met een lans gestoken was en daarmede wegvluchtte, in het hol verdwenen zijn. Toen een paar Moaneezen eenigen tijd later Babber bezochten en een lans medebrachten, die zij in het lijk van een karbouw gevonden hadden, bleek bij een plechtig onderzoek deze lans dezelfde te zijn als die waarmede de karbouw in het hol gevlucht was. Volgens een andere hun door hun voorouders overgeleverde legende wordt het binnenland door wilde bergbewoners, die van tijd tot tijd op menschenroof uitgaan, onveilig gemaakt.

Bij ziekten wordt de godheid (Opoe Lera) geraadpleegd, en wel door tal van mystische teekens. Een ei bijvoorbeeld wordt met de punt van een mes (tawee) geopend; treft men juist den hanentred, dan is dat een gunstig teeken. Blijft de ziekte aanhouden, dan wordt een varken geslacht en het hart te voorschijn gehaald en geraadpleegd. Trilt het nog levende hart links of rechts, zoo is dit een ongunstig, beweegt het zich nog op en neer, dan is het een gunstig teeken. Zijn geen varkens beschikbaar, dan wordt het hart van een pas geslachte kip geraadpleegd. Onder de ziekten komen voor: zware koortsen, buikziekten, Spaansche pokken en vooral beenwonden, waartegen „minjak kemirie" wordt aangewend. „Cascado" komt niet voor. —

Van het eiland Babber naar Dammer varende, hadden wij 's nachts het zeldzame schouwspel dat de zee geheel lichtgevend werd en een zacht, opaalkleurig, phosphoresceerend licht uitstraalde. Dit verschijnsel, bekend onder den naam van melkzee, duurde twee opeenvolgende nachten (11 en 12 Juli) en leverde een prachtig gezicht op, vooral op die plaatsen, waar de kalme zee door de schroef in beweging werd gebracht. Tintelender en helderder lichtte het kielzog van het schip. De zee was uiterst kalm en vertoonde zich als het ware als een onmetelijk vlak, met een

lichtgevend mengsel bestreken. Het verschijnsel moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan lichtgevende bacteriën, evenals bewezen is het geval te zijn bij het lichten der zee. Bij de melkzee moeten deze dus overal, en wel over een buitengewoon groote oppervlakte, aanwezig zijn, daar wij ± 300 zeemijlen aflegden, voordat het verschijnsel ophield.

Daarop deden wij achtereenvolgens Dammer, Letti, Kisser en Wetter aan, maar slechts op laatstgenoemde plaats had ik gelegenheid aan wal te gaan met de sloep, die de post overbracht. De heer Heydte, posthouder op Wetter, had de bereidwilligheid mij voor het Genootschap een collectie vlinders ten geschenke te geven en mij te beloven voor ruilwaren, die ik hem gaf, ethnographische voorwerpen te verkrijgen, die hij mij op mijn terugreis ook ter hand stelde en waarvoor ik hem hier mijn oprechten dank wensch te betuigen.

Na een korte reis bereikten wij den 16den Juli Banda en daar het schip eerst den volgenden dag tegen den namiddag zou vertrekken, gaf dit oponthoud mij gelegenheid denzelfden dag met Dr. Baessler en den heer Langen een tocht naar het westelijke gedeelte van het eiland Lontor te ondernemen en daar een notenmuskaat-aanplant (perk genaamd) te bezichtigen. Nadat wij met een prauwtje het vaarwater tusschen Banda-Neira en Lontor overgestoken waren, landden wij aan de steile kust van het eiland, dat hier uit vulkanisch gesteente (augietandesiet) bestaat, aan den voet door recenten koraalkalksteen omzoomd. Den heuvelrug bereikt men door een in het gesteente uitgehouwen trap, die naar de kampong voert. Nadat wij nog het kleine vervallen fort Hollandia bezichtigd hadden, kwamen wij aan één der talrijke notenmuskaat-perken, waarin het geheele eiland verdeeld is. Deze worden met de meeste zorg onderhouden en bestaan uit op den rug en langs de hellingen der bergen aangelegde boomgaarden van notenmuskaatboomen. Deze zijn op regelmatige afstanden geplant en worden (regelmatig) afgewisseld door reusachtige kanariboomen, die als schaduwboomen dienen voor den vijf à tien meter hoogen sierlijken notenmuskaatboom. De zeer droge moesson had de boomen zeer veel doen lijden en deed voor dit jaar een slechten oogst verwachten. De goede of slechte oogst is van het hoogste belang voor de Europeesche bevolking, daar in de perken bijna de eenige bron van bestaan ligt. De inlandsche bevolking, die den arbeid op de perken verricht, is geen standvastige noch oorspronkelijke. Zij wisselt betrekkelijk telkens en bestaat uit zoogenaamde contractanten, d. i. uit Javanen, die zich met hun huisgezinnen voor eenige jaren verbinden om in de perken te werken. De vruchten worden meestal door vrouwen geplukt, die handig

met een kleine gaffel, waaronder zich een mandje bevindt, de rijpe vruchten afstooten en in het mandje opvangen. De verdere bewerking der vrucht is zeer eenvoudig: de vrucht wordt ontbast, waarbij de foelie verkregen wordt, ontbolsterd en gekalkt, en is na sorteering voor den handel gereed. Des namiddags verliet het schip Banda. Wij zetten koers naar Amboina, welke plaats den volgenden dag tegen 11 uur bereikt werd. Wij bleven tot den 20sten daar, waardoor ik gelegenheid had mijne opwachting bij den resident te maken en naar een tweeden jongen om te zien, wien het aflezen der meteorologische instrumenten zou kunnen toevertrouwd worden. Ik vond dien in den jeugdigen Timmermans, broeder van den posthouder op Toeal, die bereid gevonden werd op mijn terugreis mede naar de Kei-eilanden te gaan. Na drie dagen stoomens kwamen wij den 23sten te Makassar, alwaar ik het bericht vond, dat Posthumus Meyjes, na een schijnbare beterschap, naar Soerabaya was doorgereisd, maar daar weer in het hospitaal opgenomen, door hevige koortsen was aangetast, waarbij zich een ernstige leveraandoening had voorgedaan, die zijne onverwijlde terugreis naar Nederland noodzakelijk had gemaakt. Hij was den 27sten Juni vertrokken. Zijn brief behelsde tevens de mededeeling dat hij niet geslaagd was in zijn pogingen een zeeofficier te vinden, bereid om zijn mandaat over te nemen. Hierdoor moesten mijne plannen gewijzigd worden. Ik besloot naar Batavia door te gaan en in de eerste plaats te trachten een plaatsvervanger voor Posthumus Meyjes te verkrijgen, opdat geen vertraging in het onderzoek meer zou plaats vinden. Kon ik een plaatsvervanger vinden, dan zou ik met hem tegen het vertrek der eerstvolgende boot naar de Kei-eilanden in September kunnen terugkeeren. Ik rekende eenigszins op deze mogelijkheid, omdat ik een sollicitatie van een zeeofficier voor een eventueele vervanging van P. Meyjes ontvangen had, zooals ik in mijn schrijven van 24 Oct. 1888, pag. 86, v. h. Tijdschrift v. h. Koninkl. Nederl. Aardrijksk. Genootschap, 2e Serie, Deel VI, aan het Genootschap meldde. In elk geval moest ik echter bij den admiraal te Batavia aanvraag doen en goedkeuring van het Genootschap erlangen. Ik zag er dus van af den heer Langen te vergezellen en vervolgde met dezelfde boot mijn reis naar Batavia. Den 25sten Juli vertrokken wij van Makassar niet direkt naar Soerabaya, maar via Lombok en Bali. In den morgen van 27 Juli naderden wij de reede van Ampenan (Lombok). Het gezicht op die reede behoort tot de indrukwekkendste tafereelen, die men zich denken kan. Rechts verheft zich trotsch de machtige en hooge piek van Bali (3200' hoog volgens de zeekaart) slechts door de nog hoogere piek van Lombok (3900' hoog), rechts

van de straat, overtroffen. Beide verraden hun vulkanischen aard door den kegelvorm, de ribben en de dorre onbegroeide toppen, die zich scherp tegen den azuurblauwen hemel afteekenen.

Als men tusschen de twee eilanden doorvaart, wordt de straat nauwer en nauwer en schijnt, dewijl de achtergrond door het landschap wordt afgesloten, geen uitgang te verleenen, maar uit een omsloten meer of baai te bestaan. Ampenan, de havenplaats van het geheel onder inlandsch bestuur staande eiland Lombok, ligt in de vruchtbare vlakte, die zich ten zuiden van de piek van Lombok langs straat Bali uitstrekt en is de residentie van den sultan van Lombok. Een levendige handel wordt met Singapore gedreven en Ampenan schijnt een stapelplaats voor het clandestien in Java ingevoerde opium, dat van hier per prauw in Bali en Java wordt binnengesmokkeld. Geen Europeaan is er gevestigd, zoodat het agentschap der Indische Stoomvaartmaatschappij vervuld werd door een Arabier, Said Abdoellan genaamd, die zich jaren in Soerabaya had opgehouden en thans op Ampenan gevestigd was, alwaar hij zich tot raadsman van den sultan had weten op te werken en een grooten invloed op hem bezat. Aan hem werd ten rechte of ten onrechte de min of meer vijandelijke houding van den sultan tegenover het Indisch Gouvernement toegeschreven, waardoor later eene demonstratie van het Indisch Bestuur noodzakelijk werd.

De uren, die voor het innemen der uit gedroogde buffelhuiden bestaande en voor Singapore bestemde lading, noodig bleken, gaven ons de gelegenheid een bezoek aan land te brengen. Wij begaven ons (de heer Langen, een medepassagier, de kontroleur Klerks) naar Said Abdoellan om hem een bezoek te brengen. Hij noodigde ons aan zijn disch, waaraan ook een Lomboksche Prins plaats nam. De disch was met talrijke vruchten en oostersch gebak overladen. Hij verzuimde niets om ons zoo gastvrij mogelijk te ontvangen. Hoewel mij veel van het gesprek, dat in het Maleisch gevoerd werd, ontging, kon ik toch opmerken, hoe zeer Said Abdoellan op de hoogte der politiek was. Onder anderen trof mij zijn vraag, of de oorlogsschuld van den sultan van Turkije reeds aan Rusland was afbetaald, en ik was dus niet verwonderd later te hooren, dat hij een zeer dubbelzinnige rol speelde, aangezien ik uit zijn vragen en uit de gevatheid, waarmede hij het gesprek wist te voeren, den indruk kreeg met een zeer ontwikkelden en sluwen Arabier te doen te hebben. Karakteristiek was zijn antwoord, toen ik hem voor zijn gastvrij onthaal bedankte en daarbij voegde dat ik ook gaarne bereid was hem in het een of ander van dienst te zijn. Het antwoord luidde, dat ik hem veel ge-

noegen kon doen door de wijze, waarop hij Europeanen ontvangen had in een Soerabayasche courant te publiceeren, opdat men van hem een beteren dunk zou krijgen dan thans het geval was. Door zijn bemiddeling kwam ik ook in het bezit van eenige Lombroksche ethnographische voorwerpen, o. a. van zijn eigen fraaie kris met de daarbij behoorende scheede, waarop hij zijn naam in Arabische karakters schreef. Deze voorwerpen bevinden zich thans in het Ethnographisch Museum van het genootschap Natura Artis Magistra.

Na Boeleleng aangedaan te hebben werd den 29sten Juli Soerabaya bereikt. Daar de „Amboina" eenige dagen bleef liggen, vertrok ik, om, al was het slechts zeer vluchtig, een indruk te krijgen van het binnenland van Java, den volgenden dag naar Samarang. Van Samarang werd de reis weder per schip voortgezet en den 1sten Aug. arriveerde ik weder te Batavia. Daar was mijn eerste werk den admiraal te bezoeken en zijn hulp voor het verkrijgen van een plaatsvervanger voor Meyjes in te roepen, waarbij ik tevens de sollicitatie van een zeeofficier kon overreiken. Met de meeste bereidwilligheid zegde mij de admiraal zijn steun toe en beloofde mij binnen eenige dagen antwoord te geven. Ik kreeg ook spoedig het bericht dat de officier H. O. W. Planten, die op een opnemingsvaartuig kruiste, telegraphisch met mijn verzoek was in kennis gesteld en naar Batavia ontboden was. Den 18den arriveerde Planten en kon ik hem de conditiën en diverse zaken omtrent de expeditie mededeelen, waarna hij zich geheel bereid verklaarde de opdracht te aanvaarden.

Een telegraphisch bericht aan het Genootschap meldde den goeden afloop mijner bemoeiingen en spoedig bereikte ons per telegraaf de definitieve benoeming uit Holland. Den 10den September vertrokken wij per stoomschip „Celebes" naar Samarang en van daar per spoor naar Soerabaya, waar de „Amboina" weder gereed lag om de vaart naar de Molukken te ondernemen. In Soerabaya hadden wij nog tal van zaken als sarongs hoofddoeken, messen, kramerijen enz. ingekocht, die ons als ruilmiddelen goede diensten konden bewijzen. Bovendien hadden wij, op aanraden van den heer Langen, een groote som (*f* 900) in kopergeld mede genomen, om daardoor klein geld op de Kei-eilanden in te voeren. Hem was namelijk bij de exploitatie van de houtzagerij gebleken, dat al het ingevoerde groot geld (zilvergeld) den vreemden handelaren op Toeal (Makassaren en Arabieren) in handen was gekomen, zoodat er op die eilanden bijna geen geld meer aanwezig was. Den 15den vertrokken wij. Wij zouden Bali aandoen om een passagier af te zetten. Dit gaf aanleiding tot een ongeval

dat gelukkig goed afliep. Des nachts werden wij door een hevigen schok wakker en bleek het dat het schip ten westen van Boeleleng op een rif gestooten was. Door een licht, dat voor het vuur van Boeleleng werd aangezien, misleid, was het schip op de kust geloopen. Hoewel het een geringe vaart had, baatten terugslaan, ankers uitbrengen, achter uit brengen der lading en verdere middelen niet om het schip vlot te krijgen. Daarbij kwam dat het water vallende was, en er schoot dus niets over dan om aan wal hulp te vragen. De 1ste stuurman verliet het schip en vertrok naar Boeleleng, dat 1½ uur gaans oostelijk gelegen was. De dag brak aan en bij eb konden wij vóór den boeg om het schip op het droog geloopen rif heenloopen. Gelukkig was het bladstil, zoodat voor het schip geen onmiddellijk gevaar te duchten was. Spoedig kwam nu ook hulp opdagen. Een Engelsch stoomschip, de „Ben Yong Sing," en de „Reiger," een gouvernements-marine schip, met den resident, havenmeester en verdere autoriteiten aan boord, kwamen ons hulp bieden, maar het gelukte niet het schip van het rif af te brengen.

Ik nam het aanbod van den resident om tijdelijk van boord te gaan en mijn intrek bij hem te nemen, gaarne aan, daar de gevolgen voor het schip bij verandering van weer niet te overzien waren.

Gelukkig trad geen ongunstig weer op en door het opkomend getij geraakte het schip eindelijk, den 20sten, los en stoomde naar Boeleleng op. Bij onderzoek bleek dat geen schade aan het schip ontstaan was en kon de reis naar Makassar worden voortgezet. Van daar werd de „groote route" gevolgd: via Amboina, Banda, Zuid-wester- en Zuid-ooster eilanden.

Door het gedwongen oponthoud op Bali werd zoo korten tijd als mogelijk op de verschillende aanlegplaatsen stil gehouden, zoodat ik mij op Wetter, Dammer, Letti enz. slechts met het verzamelen van ethnographische voorwerpen kon bezig houden. Op Dobo (Aroe-eilanden) lagen wij den 9den October voor anker en werd ik 's morgens door een zeebeving verrast, die zich in het schudden van het schip, gepaard gaande met een geluid, alsof een zware ketting over het schip gesleept werd, openbaarde.

Ik vernam dat aan land een aardbeving plaats gehad had, die ook, zooals ik later hoorde, op Toeal (Kei-Eil.) duidelijk was waargenomen. Dit was de eenige keer gedurende mijn verblijf op de Kei, dat ik iets van een aardbeving bespeurde. Den 11den October arriveerden wij weder op de Kei-Eilanden, en wij vonden allen in den besten welstand terug. Gedurende mijne afwezigheid was het observatorium geheel gereed gekomen en door Buy betrokken en waren de meteorologische waarnemingen ge-

regeld door hem bijgehouden. De mantri van Buitenzorg was van de reis naar Hoog-Kei in gezelschap van mijn jager Harlatoe teruggekeerd, en daar zijn verblijf alhier op zes maanden gesteld was, vertrok hij met de „Amboina" weder naar Batavia, met talrijke door hem verzamelde planten en zaden, voor het onderzoek op den plantentuin te Buitenzorg bestemd, een onderzoek, dat tot de kennis der flora dezer eilanden, waarvan nagenoeg niets bekend is, zeker zal bijdragen. Harlatoe had de ornithologische verzameling met tal van fraaie exemplaren en ook de insekten en vlinderverzamelingen belangrijk vermeerderd. Tot mijn spijt was hij ongesteld en verlangde naar Ambon terug te keeren, zoodat ook hij met de mail terugwilde. Ik gaf hem daartoe verlof, mits hij beloofde over drie maanden terug te keeren. Terwijl wij onzen intrek in het tokogebouw van de firma namen, betrok Timmermans het observatorium bij stuurman Buy en kreeg hij de noodige aanwijzingen tot het waarnemen der meteorologische instrumenten, waarvan de leiding thans door Planten van mij werd overgenomen. Het missie-werk der pastoors was in de drie verloopen maanden weinig gevorderd, daar de tijd geheel aan de inrichting eener woning, die eerst eenige dagen voor onze komst betrokken had kunnen worden, besteed was. Ook Planten achtte het beter naar een eigen woning om te zien, en daarom werd een inlandsche woning, vlak bij het tokogebouw gelegen en der firma toebehoorende, voor en door ons in gereedheid gebracht. Ondertusschen was ook Planten met Buy druk bezig het zeilvaartuig, „een kleine kotter," te lichten, te kalefateren, te schilderen en op te tuigen: in één woord weder zeilvaardig te maken. Hiermede zouden wij gezamenlijk (de heer Jockin sloot zich bij ons aan, en zou door bekendheid met de inlandsche hoofden der eilanden, ons van veel nut kunnen zijn) een verkenningstocht rondom de eilanden maken. Met deze installatiën en voorbereidingen was het einde van October genaderd. Den 30sten October was de „Timor," zoo was de kotter genoemd, zeilvaardig en vertrokken wij daarmede naar Doellan. Behalve Planten, den heer Jockin, stuurman Buy en ik bevonden zich aan boord drie inlanders, die met de behandeling van het tuig belast waren, en mijn jongen, die als kokkie dienst deed. Een inlandsch sloepje was achter aan de kotter vastgemaakt om het landen gemakkelijk te maken, daar de kotter vrij diep lag. Planten wilde, alvorens den grooteren tocht te ondernemen, het vaartuig beproeven en wenschte tevens een basis voor zijne opneming te verkrijgen, waartoe het strand tusschen Doellan en Ngade zich goed scheen te leenen. Deze werkzaamheden, waarbij ik hem assisteerde, waren den 2den Nov. afgeloopen, waarna wij naar Toeal terugkeerden. Hier werden

nog eenige veranderingen aan de „Timor” aangebracht, waardoor wij eenig oponthoud hadden.

Den 6den November, 's morgens 10 uur, zeilden wij, begunstigd door een flinke bries, van Toeal en bereikten tegen den middag Doellan. Hier werd onze proviand aangevuld met gedroogde visch, die met rijst het voedsel voor onze inlanders uitmaakte. Wij vertrokken om 1 uur van Doellan en volgden onder begunstiging van een goeden wind de westkust van het eiland Doellan. Wij constateerden in het voorbijvaren dat de baak met vlaggedoek, die wij eenige dagen te voren geplaatst hadden, verdwenen was. Daar later herhaaldelijk door ons dezelfde ervaring werd opgedaan, blijkt op nieuw, hoe weinig de inlanders zich omtrent het mijn en dijn bekommeren, zoodra het geldt zich ongestraft meester te maken van voor hen begeerlijke dingen. Op aardige wijze ging Planten dit te keer, door het doek met kabalistische teekens, waardoor den inlanders schrik ingeboezemd werd, en met het woord dief te voorzien. Zoo zou tevens de herkenning van het doek gemakkelijk worden, wanneer het later in een baadje of broek was gemetamorphoseerd. Toen Tandjong Serbat bereikt was, moest wegens den heiïgen toestand der lucht, waardoor spoedig al het land uit zicht verloren was, op het kompas gestuurd worden. Eerst werd een noordoostelijke koers, later een zuiver oostelijke gevolgd. De wind was hevig en snel doorkliefde de „Timor” de steeds onstuimiger wordende zee. Tegen 5 uur kregen wij land te zien en kwam een kleine kampong in zicht, wat Aad bleek te zijn. Wij waren vier uur onder zeil geweest en hadden volgens de log in dien tijd 21½ mijl afgelegd, zoodat wij zeer tevreden over ons scheepje konden zijn. Wij bleven voor anker in een kleine kreek, die ten noorden van Aad de monding van een bergstroompje vormt. De negory Aad bestaat uit een zestal vervallen inlandsche huizen. Wij bleven dien avond aan boord. Den volgenden morgen (7 November) deden wij een tochtje langs de kali, die aan den mond overgaat in een kreek, welke met rhizophorenbosch begroeid is. Den linker (zuidelijken) oever volgende, konden wij spoedig de bedding volgen, daar wegens den Oost-moeson bijna geen water in het beekje vloeide. Geen kwartier uur gaans verder eindigt het zich steeds vernauwende dal. Hier stort het bergstroompje van een ongeveer tien meter hooger gelegen niveau, dat zich verder in een kloof met steil loodrechte wanden verliest, naar beneden en veroorzaakt een waterval, die bij voldoenden watervoorraad een breedte van twintig meter beslaat en een diep, uitgehold en steeds met water gevuld bekken gevormd heeft. De wand, waarlangs het water naar beneden stort, bestaat uit een

gordijn van kalkafzetsels. Het nauwe dal, door hooge bergen begrensd, met weelderig bosch bedekt, waarvan de schoonste en hoogste boomen met hun wortels tot in het bed der kali reiken; afgesloten door den waterval, die met zijn kale, lichtgeel gekleurde rotsen en grillige kalkafzettingen zich scherp afteekent tegen het welig groen der bergen; de ruw dooreenliggende, lichtgekleurde rotsblokken en rolsteenen, die in terrassen de bedding van het stroompje vormen en door het zware groene woud heen schemeren; de grootsche, indrukwekkende massa van het gebergte Boo, dat achter den waterval in de onmiddellijke nabijheid der zee oprijst — dit alles te samen maakt dit plekje tot een der schoonste en schilderachtigste van het geheele eiland. Het gesteente (n°. 61, 62, 63, Gest. Verz.), waaruit hier het gebergte bestaat, is een vast geelgekleurd kalkgesteente, waarvan de rolsteenen in de kali meestal met een eenigszins lichter gekleurde kalk-omkorsting voorzien zijn: een bewijs, dat het beekwater sterk kalkhoudend is. Een duidelijke „Schichtung" is in het gesteente waarneembaar. Het strijken komt overeen met de lengte-as van het eiland, ongeveer N.-Z., het vallen is West. Volkomen natuurlijk, maar hier zeer schoon waarneembaar, volgt de bedding der beek het vallen der lagen.

Een onderaardsch geluid van stroomend water wordt hier gehoord, dat ten bewijze strekt, hoe boven den waterval een gedeelte van het water zijn weg langs een onderaardschen loop vervolgt. Langs de berghelling van den linkeroever der kali kon op verschillende plaatsen het geluid nog waargenomen worden. De rolsteenen in de bedding zijn afkomstig van overeenkomstige gesteente-lagen, waardoor de aanwezigheid van andere gesteente-lagen op hooger gelegen niveau met groote waarschijnlijkheid kan worden uitgesloten.

Tegen den middag vertrokken wij van Aad, in zuidelijke richting de kust van het eiland volgende. Wegens de min of meer ver vooruitstekende koraalbanken moest vrij ver van de kust gehouden worden en door de heiige lucht was van het landschap weinig te zien. De eerstvolgende kampong, die wij aandeden, was Oewat, waar wij met het hoofd, den Orang Kaja, kennis maakten. Niet lang toefden wij daar. Wij volgden nog dien zelfden dag zeilende de kust en wierpen tegen den avond het anker voor kampong Weir uit. Den volgenden morgen bezochten wij die tusschen twee gelijknamige kleinere negorytjes gelegen kampong. Kleine kali's, thans bijna droog, mondden bij die negoryen uit. De kampong telt een missigit, een bewijs, hoe het Mohammedanisme, ofschoon hoofdzakelijk op Toeal en Doellan vertegenwoordigd, ook onder de be-

volking van het eiland Hoog-Kei wortel heeft geschoten. Behalve Weir bezitten nog Ellat, Niro en Feer, een missigit. Het kalkgesteente (n°. 66 G. Verz.), evenals de rolsteenen (n°. 64 en 65 G. Verz.) uit de kali, zijn volkomen gelijksoortig met die van Aad. Van Weer volgde ik langs het strand te voet de kust naar Erlelaan, terwijl Planten er zeilende heen trok. De ligging en de aard van het gesteente zijn hier uitstekend na te gaan. Het algemeen strijken is N.-Z., terwijl de lagen zeer zwak westelijk naar zee vallen. Dit laatste is oorzaak dat er een schol of plaatachtig strand ontstaan is. Het onmiddellijk aan het strand oprijzend gebergte vertoont op vele plaatsen de op het strand zich voortzettende laagsgewijze structuur. Bij Erlelaan of Erlaan buigt zich de kust binnenwaarts tot een bocht, waaraan de monding gelegen is van een vrij aanzienlijke kali, aan welker oevers de tamelijk groote kampong gebouwd is. De kotter was nog niet in zicht en daarom volgde ik de kali een eindweegs stroomopwaarts. Dit ging echter met zeer vele bezwaren gepaard, daar slechts de bedding een begaanbaar pad was. Maar zij bestaat uit een chaos van rotsblokken en terrassen, waarover heen men zich een weg moet banen en die de kali geheel het karakter van een wilde bergbeek geven. In de kampong teruggekeerd, trof ik de kotter aan. Onder begunstiging van de gewoonlijk tegen den avond opkomende bries zeilden wij de bocht uit, waardoor wij spoedig een drietal kleine eilanden in zicht kregen, die zich in de ruime doch ondiepe bocht van Banda Ellat bevinden. Daar de nacht was aangebroken, ankerden wij bij het grootste eiland Noehoe Jaan. De geheele westkust van Aad vertoont zich als een steil uit zee verrijzend gebergte met talrijke uitloopers, die gewoonlijk in zuid-westelijke richting loopen en talrijke uitspringende kapen vormen. Achter de eerste kustbergketen ontwikkelt zich een tweede, soms een derde, zich nog hooger verheffende reeks. De eerste bereikt naar schatting in den regel geen grootere hoogte dan 100 tot 200 meters. Den volgenden dag bezochten wij het noordelijkst gelegen kleine eiland, vooral om ons van wild te voorzien, daar wij des avonds zich daar tallooze vogels hadden zien verzamelen. Voorzien van een ruimen jachtbuit, zetten wij daarna, laveerende en de talrijke ondiepten der bocht vermijdend, koers op Banda Ellat. Deze plaats, ook wel Kei-Banda genoemd, is een der voornaamste van de westkust, ligt ten zuiden van een kali en is volgens de overlevering, evenals Banda-Eli op de oostkust, een nederzetting van de oorspronkelijke van Banda verdreven bevolking. De bewoners spreken een taal, die verschillend is van die der Keieezen. Zij zijn allen Mohammedaansch. De vrij talrijke bevolking houdt zich ook met

industrie bezig. Men vindt er goudsmeden die gouden armbanden en oorringen vervaardigen en ijzersmeden die zich met het maken van wapens, als lans- en pijlpunten, twee en drietandige harpoenen voor het vischsteken, messen en parangs enz. onledig houden.

Vooral is de bevolking bedreven in het vervaardigen van verschillende voorwerpen van aardewerk. De vrouwen, die zich hoofdzakelijk daarmede bezig houden, maken kruiken met verschillende kleuren versierd, waarbij wit en rood afwisselen en die ook aan de verschillende negoryen worden verkocht. Deze voorwerpen pleiten voor een ontwikkelde kunstvaardigheid en smaak. Het aardewerk wordt van een leemsoort gemaakt, die door de inlanders van de berghellingen (o. a. ten zuiden van Ellat) gewonnen wordt. Zij wordt met koraalzand aangemengd en met de hand, stokjes en spateltjes van diverse grootte zoo bewerkt, dat de daaruit gevormde voorwerpen na in de lucht gedroogd en beschilderd te zijn en aan de hitte van een groot houtvuur te zijn blootgesteld, voor het gebruik gereed zijn. De kleurstof bestaat uit met water aangelengden en fijngewreven roodijzersteen. Ook aan de graven besteedt deze bevolking eenige meerdere zorg. Zij zijn kenbaar aan een houten miniatuur huisje, dat met blauwe en witte kleuren versierd is en waarvan de venstertjes of openingen, door doek zijn afgesloten. Ook bevindt zich in deze negory een Mohammedaansche school.

Na deze merkwaardigheden van de kampong gezien te hebben, maakten wij eene excursie bergopwaarts, de beekbedding volgende. Ook hier was het gesteente, een kalksteen (n°. 67, 68 Gest. Verz.), duidelijk in lagen waarneembaar (strijken N. Z., vallen 10°, 20). Op diverse plaatsen maakte het gesteente plaats voor leem-afzettingen. In de bedding der kali trof ik op vele plaatsen gaten aan, die soms eenige voeten diep, door de nog op den bodem aanwezige steenen, zich als „Riesentöpfe" deden kennen. Zooals bekend is zijn die gaten door de erodeerende werking van het water, onder medewerking van die van meegevoerde steenen, ontstaan. De berghellingen, die zich onmiddellijk achter Ellat uitstrekken, bleken mij minder boschrijk te zijn dan de meer noordelijk gelegene, en waren door alang-alang-velden, bamboe-bosschen en dicht struikgewas bedekt, waartusschen zich van tijd tot tijd een klapperpalm verheft, die tot op de toppen der bergen voorkomt en de eentonigheid van het landschap verbreekt. Te twee uren teruggekeerd zetten wij, na onzen water-voorraad uit een kleine bron, die ten zuiden van de negory aan het strand opwelt, hernieuwd te hebben, onzen tocht langs de kust voort.

Het gebergte daalt ten zuiden van Ellat zoo steil in zee af dat er geen

strand is, zoodat wij eenige meters van de kust konden zeilen en voldoend diep water vonden. Tegen den avond werd geankerd bij een kleine bocht, waar een kali uitmondde, waarvan de aanwezigheid door eene droge bedding (Gest. Verz. n°. 69) aangegeven was. Den 10den Nov., bij het krieken van den dag, werd van den gunstig opkomenden wind gebruik gemaakt om vooruit te komen. Tegen zeven uur verflauwde deze, zoodat wij slechts zeer langzaam voorwaarts gingen. De eentonige aanblik van de lang uitgestrekte kust, die slechts hier en daar door een enkele kampong verbroken wordt, de spiegelgladde rimpellooze zee, wier oppervlakte het daarop neervallend zonlicht krachtig weerkaatste, de stilte in de omgeving, gaven mij ook nu weer dat eigenaardige gevoel van loomheid en matheid — die niet aan temperatuur of vermoeidheid zijn toe te schrijven — hetwelk ik bij de talrijk ondernomen prauwvaarten ondervond en dat zeker ook door allen, die op deze wijze in dergelijke streken gereisd hebben, zal ondervonden zijn. Aangenaam was het ons dus, de negory Mata Hollat te kunnen aandoen, waar wij door den Orang-Kaja verwelkomd werden, die ons met eenige bananen en klappers een ware verfrissching kon aanbieden. Hij deelde ons mede, dat zijn vader Orang-Kaja van Ohaweit was, welke negory aan de Oostkust gelegen en binnen een korten tijd te bereiken zou zijn. Planten, de heer Jockin en ik besloten daarom den overtocht te doen, terwijl stuurman Buy de zorg voor den kotter op zich nam. De weg dwars over het eiland leidt van het strand ten noorden der negory eerst steil tegen een berg op, die naar schatting niet meer dan 200 meter hoog is, en loopt vervolgens op een plateau uit, tusschen tuinen, waarvan de bodem uit teelaarde bestaat en waar, behalve djagong en obi, ook vele bananen aangeplant waren. Een steil pad leidt van het plateau naar eene vallei, die in zuid-oostelijke richting naar de oostkust voert. De overgang tusschen het plateau en de vallei is zoo steil, dat een kleine beek, die de afwatering van het plateau vormt, in een tweetal cascaden naar beneden stort en een wild, schilderachtig aantrekkelijk natuurtafereel aanbiedt. Terwijl op het plateau bijna geen bosch is, bestaat de vallei uit een welig hoogopgaand oerwoud. Door dat woud heen slingert zich het waterrijke beekje, door een paar links en rechts instroomende bergbeekjes versterkt (gevoed), nu eens zich in een dicht bamboe-bosch verliezend, dan weder tusschen de rotsblokken klaterend en bruischend te voorschijn tredend, of wel, zich een weg banend tusschen zware waringin- en kajoe bessie-boomen, hoog in de lucht zich welvende, de sieraden dezer oerbosschen. Aan den rechteroever verheft zich een hooge berg, die met zijne oostelijke voorzetting, de vallei ten

zuiden afsluit, terwijl aan den linkeroever eenige zijdalen in deze hoofdvallei uitmonden.

Het gesteente (Gest. Verz. n°. 70, 71, 72, 73) van de berghellingen en uit het dal verzameld, bleek uit kalksteen te bestaan, die als het oudste liggende van het eiland te beschouwen is. Ter oostkust verheft zich steil, aan den rechter oever van het riviertje, een heuvel, waarvan de top zich ongeveer 80 m. boven den zeespiegel verheft en waarop de kampong Ohaweit gebouwd is. De heidensche kampong, die door een zwaren en hoogen muur van los opeengestapelde steenen omgeven is, bestaat uit vrij groote woningen, welke, zooals algemeen op het eiland, door talrijke gezinnen gezamenlijk bewoond worden en op palen rusten; zoodat de vloer zich 1 à 1½ m. boven den bodem bevindt en de woning door een breede ladder, die soms min of meer tot een fraaien met snijwerk versierden trap gewijzigd is, bereikt kan worden. Wij brachten een bezoek aan den Orang-Kaja, wiens huis, in tegenstelling van de door ons bezochte, zich door eene zekere orde en netheid kenmerkte. Op den vloer lag een rietmat en bij ons bezoek werden kussens aangeboden, om ons op inlandsche wijze, bij het zitten op de mat, tegen aan te vleien. Aan den wand hingen talrijke in hangers opgerolde tikars (slaapmatjes) en borden die in een soort vlechtwerk geborgen waren. Ook merkte ik, te midden van jacht- en vischgereedschap, een oud vuursteengeweer op, dat den trots van den bezitter uitmaakte. Het vertrek was door een gordijn afgesloten van een achtervertrek, dat voor het bereiden van spijzen ingericht is, en waarin zich de vrouwen en kinderen onmiddellijk terugtrokken, ofschoon zij door reetjes en gaatjes zich aan den aanblik van het voor hen zoo vreemdsoortig bezoek te goed deden. Eenige klappers alsmede palmwijn werden ons als verfrissching aangeboden, hetwelk door ons met het aanbieden van tabak beantwoord werd. In het midden van de kampong bevond zich eene opene, langwerpige, rechthoekige ruimte, door een laag steenen muurtje omringd, waarvoor zich, zoowel ten noorden als ten zuiden, een van eenige insnijdingen voorziene paal bevond en welke ruimte (woma) als offerplaats of tot godsdienstige doeleinden gebruikt wordt. Talrijke varkens liepen in de kampong rond en spoedig waren wij het omtrent den prijs van een speenvarkentje eens, dat handig door een inlander opgevangen werd en dat, na aan de vier pooten met rottan aan een stok gebonden te zijn, door onze koelies medegenomen werd en ons later een smakelijken maaltijd opleverde. De terugtocht werd spoedig weder ondernomen en binnen een uur gaans bereikten wij weder de Westkust. Ongeveer te twee uur kwamen wij aan boord en volgden verder zeilende de Westkust. Ten

zuiden van Larat, op welks hoogte de kust van Laag Kei met het bloote oog duidelijk is waar te nemen, liggen een drietal kleine eilandjes vlak onder de kust en vertoont zich een hooge kegelvormige berg (Bal) duidelijk boven het gebergte uitstekend. Van Larat af krijgt het berglandschap een zeer geaccidenteerd aanzien en zijn de lengtedalen zuidwestelijk gericht. Tegen den avond ankerden wij vlak onder de kust, die hier steil uit zee oprijst, slechts hier en daar een strook strand overlatend, kenbaar aan het lichtgekleurde zand. Den 11den Nov. waren wij vóór 5 uur reeds onder zeil en passeerden een klein eilandje Doevin genaamd (zie de kaart van Planten), vlak onder de kust en ten zuidwesten van den berg Bal gelegen. Tegen 8 uur bereikten wij een diep landwaarts indringende bocht, die later bleek die van Soengi te zijn. Hooge bergen rijzen ten noorden van die bocht op. De Morbait (671,4 m. Planten) op welks top zich van hier uit, eene duidelijke inzinking vertoont, is de hoogste berg van het zuidelijk deel van het eiland. Ten zuiden der bocht van Soengi een kaap omzeilende, krijgen wij het eilandje Rorean (kaart Planten) in zicht en tegen 10 uur de kampong Feer. Deze kampong ligt aan den voet van een hoogen bergrug, die naar het Zuiden in hoogte vermindert en iets ten zuiden van Langiaar eindigt in een heuvelreeks, welke de zuidspits van Hoog Kei vormt. De kampong is gedeeltelijk op de helling gebouwd, zoodat de vrij groote negory op twee terrassen is aangelegd. De missigit is ten noorden van de oude kampong aangelegd. Bij onze aankomst kwam ons een prauw te gemoet, waarin de Orang Kaja van Langiaar en de hadji (Mohammedaansch priester) der negory plaats genomen hadden, om ons te verwelkomen; met hen keerden wij aan land terug. Wij brachten een bezoek aan de kampong, waarvan de twee terrassen alleen door middel van een paar breede ladders aan de noord- en zuidzijde bereikt kunnen worden. Van daar volgden wij het strand, waar vele Mohammedaansche graven aangelegd waren en bereikten, na een kwartier uur gaans, Langiaar. De kampong, de aanzienlijkste van het Zuiden, ligt op de met talrijke klapperboomen beplante kale strandvlakte, bezit een groote vierkante missigit, midden in de kampong gebouwd, en ruime woningen die aan weerszijden van een soort straat regelmatig aangelegd zijn. Talrijke overdekte werven toonen dat hier de inlandsche nijverheid zich in het bouwen van prauwen openbaart. De Orang Kaja deelde mij mede, dat het strand tusschen Feer en Langiaar gedurende den west-moeson veel van den hevigen wind te lijden heeft, waardoor het steeds smaller en smaller wordt. Het huis van den Orang Kaja, waarin wij ons eenigen tijd verpoosden, was een inlandsch

huis, zeer flink en ruim gebouwd, met een planken vloer (een zeldzaamheid) en eenige meubels, als stoelen en een kast, voorzien. Aan den wand bemerkte ik, tot mijne verbazing, eenige oude prenten die Konstantinopel in zijn pracht en luister moesten voorstellen en op welker bezit de Orang Kaja blijkbaar zeer trots was. De vriendelijke Orang Kaja gaf ons, bij ons vertrek, een mandje met mangga's, kanari-noten en een paar kippen, benevens brandhout mede, waarvoor wij hem als tegengeschenk tabak en eenige meters chitsgoed gaven. Deze bijzonderheden wil ik niet achterwege laten, daar zij de bevolking teekenen. Slechts zelden gebeurt het dat zij niet tracht te doen blijken van hare gastvrijheid door kleine geschenken aan den vreemdeling; en hoewel de Mohammedaansche hoofden, waarschijnlijk door meerderen omgang met Arabieren en vreemdelingen, daarbij meer vormen wisten in acht te nemen en beter begrepen wat ons aangenaam kon zijn, dan de heidensche hoofden, kan getuigd worden dat alle inlanders, bijna zonder uitzondering, zich door een oprecht gemeende behulpzaamheid en gastvrijheid kenmerken. Langiaar is de eenige kampong waarin vee voorkomt. (In Toeal behoort het vee den heer Langen toe). Een vijftal sapies, den Orang Kaja toebehoorende, liep langs de slechts weinig voedsel opleverende strandvlakte rond. Ten zuiden van Langiaar is, van de Westkust af tot de Oostkust toe (waar zich eenige prauwenloodsen bevinden en de prauwen gedurende den west-moeson een aanlegplaats zoeken), dwars over het eiland door de bevolking een muur opgericht, die 1 à 1$^1/_2$ m. hoog is, als slagboom tegen de talrijke in het Zuiden levende wilde varkens en tot bescherming der ten noorden daarvan gelegen tot Langiaar behoorende tuinen. Ten oosten van Langiaar ligt de bergwand, waarop zich een oude heidensche begraafplaats bevindt. Het pad daarheen is zoo buitengewoon steil, dat het verhaal van den Orang Kaja, volgens hetwelk de bevolking bij eene teraardebestelling langs het pad een keten vormt en het lijk van hand tot hand overgeeft tot het boven is aangekomen, alleszins aannemelijk klinkt. Bij ons vertrek van Langiaar overvielen ons, toen wij eenigszins uit de kust waren, onverwachts hevige ruk- en valwinden, zoodat wij groot gevaar liepen van om te slaan. Gelukkig bleek de „Timor" de noodige stabiliteit te bezitten en kwamen wij met den schrik vrij.

De wind was echter zoo hevig, dat twee voorzeiltjes voldoende waren om ons vaartuig met grooten spoed te doen voortgaan en ons in staat te stellen, tegen den avond Wab te bereiken, een negory op de westkust van Laag-Kei gelegen. Die westkust van dat eiland is laag, slechts bij kaap Doan vertoont zich een steile kust. Ik moest het plaatselijk onder-

zoek tot later uitstellen, daar van den gunstigen wind gebruik gemaakt moest worden. Wegens de veelvuldige vlakke riffen, die zich langs de kust in zee uitstrekken, moesten wij steeds ver van de kust blijven, waardoor weinig bijzonderheden daarvan konden waargenomen worden en eenige daar gelegen kampongs voor ons onopgemerkt bleven. Op de hoogte van de kampong Ohira (die wij niet wilden aandoen, daar de posthouder ons gewaarschuwd had, dat de bevolking ons wellicht vijandig gezind zou zijn, aangezien enkele hoofden van die negory door het gouvernement in hechtenis waren genomen), naderde ons, onder groot misbaar en geschreeuw der bemanning, een prauw, aan welke wij echter geen tijding betreffende hun gevangen hoofden konden geven. Met een flesch arak en wat tabak scheepten wij hen af. Den nacht bleven wij voor Wab ten anker, en den volgenden dag (12 Nov.) vergezelden wij den heer Jockin, die naar Ewoe moest om de tuinen te inspecteeren. Wij staken het eiland over tot aan de bocht van Ewoe en bezochten de nieuw aangelegde sawa's in de achter Ewoe gelegen vallei. Het geheele dal was thans geraseerd en door de Javanen [1]) was de van planten ontdane grond in stukken verdeeld en omgewerkt. De bodem bleek uit een zwaren zwarten humusrijken grond te bestaan. Van deze eerste poging tot ontginning is verder niets gekomen, zoodat dit dal thans wel weder tot „remboet" zal zijn overgegaan. Vóór den middag waren wij weder te Wab en vertrokken wij, onder begunstiging van den flink doorstaanden oostenwind, naar Gilgoff, eene eveneens aan de westkust, ten noorden der bocht van Ewoe gelegen negory. Planten en de heer Jockin gingen aan wal, om te zien of er ook een prauw te koopen was, daar de bevolking zich hier ook met den bouw daarvan bezig houdt, doch zij keerden onverrichter zake terug, echter eenige kippen meebrengend, die ons voor de keuken eene aangename verrassing bezorgden. Ten zuiden van Gilgoff naderen de meer binnenwaarts gelegen heuvelreien meer en meer de kust. Deze blijft echter laag en tot aan de zee dichtbegroeid. Tegen den nacht kwamen wij te Doella, waar wij echter den posthouder niet aantroffen, en den daaropvolgenden dag (14 Nov.) keerden wij te Toeal terug, waar ik hoopte eenigen tijd te kunnen blijven, om alles voor den definitieven onderzoekingstocht naar Hoog-Kei in gereedheid te brengen. Ik kon echter mijn plan niet ten uitvoer brengen; den volgenden morgen toch werd de stilte verstoord door tifa-slagen, waarmede de komst van een prauw aangekondigd werd. Het bleek de posthouder te zijn. Ik spoedde mij naar

1) Een viertal met hun vrouwen tijdelijk door den heer Langen ingevoerd.

het strand en vernam dat hij, van de negory Wein komende, via Doella de reis naar Koer vervolgde, waar hij voor dienstzaken zijn moest. Ik wilde deze gelegenheid niet voorbij laten gaan, om dit verafgelegen eiland te bezoeken en vroeg hem daarom verlof de reis mede te maken. Dit werd bereidwillig toegestaan, mits ik de aan de reis verbonden ongemakken en ongeriefelijkheden voor lief wilde nemen. Ook het eiland Tajando zou nog aangedaan worden, wat mij zeer welkom was. Na haastig eenige zaken ingepakt te hebben, waarbij tabak en arak niet vergeten werden, vertrok ik, benevens mijn jongen Mattheus. Tegen den middag kwamen wij te Doella aan. De geheel open prauw was slechts in het midden voorzien van een soort van roefje, dat den posthouder voor slaapplaats moest dienen, doch dat geen voldoende ruimte meer voor mij aanbood. Er werd daarom achter het roefje, een afdakje van atap aangebracht, waardoor ik voor de felle zonnestralen beschut zou zijn, en aan weerszijden een atap-wand zoodat een primitief hutje gevormd werd, waarin ik met de meegebrachte „barring" slechts ternauwernood plaats vond. Met deze voorbereidingen was het laat op den dag geworden en, met het oog op onze roeiers, die den geheelen nacht doorgeroeid hadden, besloten wij het vertrek tot den volgenden morgen uit te stellen.

Den volgenden morgen, toen het tij voldoende gewassen was om onze prauw vlot te krijgen, vertrokken wij, onder gezang van onze tien roeiers, die flink en gelijkmatig de pagaaien hanteerden. Na iederen slag slaat de roeier de steel van de pagaai op het boord der prauw, waardoor een korte slag verkregen wordt, die, tegelijkertijd uitgevoerd, een geluid geeft, dat reeds op zeer grooten afstand de nadering van een prauw te kennen geeft en het gelijkmatige pagaaien bevordert. De reis werd te Doella-Laut afgebroken, waar een bezoek aan een „sero" gebracht werd, die de posthouder daar had laten plaatsen en die rijk van visch voorzien was. Onze mondvoorraad werd met een vijftigtal van de beste soorten aangevuld, waarna wij, ten noorden van het eiland roeiende, een westelijken koers hielden. De wind, die inmiddels opgestoken was, stelde ons in staat het zeil te hijschen, een groot vierkant doek aan een bamboe vast gemaakt, zooals inlandsche prauwen die gewoonlijk voeren: De Kapitan van Toeal, die door den posthouder was mede genomen, een intelligent en beproefd zeeman, had de leiding der prauw. Door de heiige lucht was van de eilandjes, welke wij aan stuurboord voorbij voeren, weinig te zien. Tegen den namiddag kregen wij de eilanden Godan en Er in het gezicht. Dit laatste zouden wij aandoen, om den watervoorraad voor het volk aan te vullen. Tegen drie uur bereikten wij het

eiland aan de noordzijde en, terwijl het volk zich naar eene kleine bron Degaf, die aan de N. O. kust gelegen is, had ik gelegenheid het eiland te doorkruisen en op te nemen. Het is ongeveer 1½ à 2 kilometers lang en strekt zich uit in de richting N. W. zo. Het eiland verheft zich slechts enkele meters boven den zeespiegel en bestaat geheel uit een fijn, wit koraalzand. Op dit onbewoonde eiland vindt men slechts een paar verwaarloosde tuinen, die midden in het slechts matig dicht begroeide bosch liggen, waarmede het eiland bedekt is. Voor het inzamelen van de vruchten der tuinen wordt het, evenals het niet ver ten oosten daarvan gelegen eiland Godan, van tijd tot tijd bezocht; alsmede voor het zoeken van de door de inlanders zoo geliefkoosde schildpad-eieren, die op deze vlakke, witte en rustige stranden zoo ruimschoots worden gevonden. Het eiland Godan verheft zich hooger uit zee dan Er en vertoont op enkele plaatsen een rotsachtige kust uit koralenkalk bestaande. Wij voeren ten zuiden en oosten van Er langs de kust, waar zich een uitgebreide, ondiepe, vlakke koraalbank uitstrekt. De ondiepten gaven den roeiers gelegenheid met lange bamboe-staken de prauw voort te boomen, waardoor wij sneller vooruit kwamen. Een zeldzaam schoone aanblik leverden de bont gekleurde, hoogst afwisselende en vreemd gevormde koraalstokken op, die zacht door het stille water schemerden, en te midden waarvan talrijke kleine, levendig blauw en geel gevlekte vischjes rondzwemmen, die tusschen de veeltakkige polypen veilige schuilplaatsen voor hun grootere vervolgers vinden. Van tijd tot tijd werd stil gehouden wanneer een roeier te kennen gaf dat er een of ander eetbaar schelpdier te zien was. Dan dook een hunner naar beneden en slechts zelden mislukte het hem het dier naar boven te brengen. Werd er een met geopende schelp aangetroffen, dan werd een bamboe handig in de gapende opening gestoken, zoodat het dier bij het sluiten de bamboe vastklemde en het op die wijze naar boven kon gebracht worden. Een reusachtige Tridacna gigas werd op die wijze gevangen; hij was, over den slotrand gemeten, ruim een halve meter en zoo zwaar dat het dier met een touw in de prauw geheschen moest worden. Door de sluitspier stuk te snijden kon men de schalen uit elkander krijgen en werd de witte gelatineuse vleeschmassa er uit gesneden, onder de inlanders verdeeld en rauw opgegeten. Veel bleef nog voor een volgend maal over. Het scheen een bijzonder groote lekkernij te zijn. Gebraden proefde ik het ook, maar ik geloof dat het geen Europeaan bevallen zou. Laat in den nacht bereikten wij de negory Tajando aan den noordwestelijken uithoek van het eiland van dien naam. Door onze tifa-slagen opmerkzaam geworden, was het hoofd

van die negory ons met een prauwtje te gemoet gekomen, eene beleefdheid die de inlander tegenover een bestuurshoofd bewijst. Met het oog echter op den gunstigen oostenwind moest de reis voortgezet worden; door een flinke bries voortgestuwd, konden wij den geheelen nacht doorzeilen en kregen wij 's morgens tegen zeven uur de oostzijde van het eiland Koer in zicht. Daar de negoryen aan de westkust gelegen zijn, werd naar den noordelijken hoek koers gezet. Van de oostzijde vertoont zich het eiland uit een centraal hoog bergmassief opgebouwd, waarvan de hoogste top (Hoekoen Taventil) zuidelijker op de as (die nagenoeg Noord-Zuid loopt) geplaatst is, zoodat het geheele bergmassief een excentrische plaats op het eiland inneemt. Een noordelijke kenbare top, Teer, is wegens zijne mindere hoogte, minder scherp geteekend en beter van de westzijde van het eiland te zien. Vóór dit bergmassief teekent zich een lager kustgebergte af, dat zich ten zuiden aan de lengte-dalen van het bergmassief aansluit en een drietal uitloopers vormt, die als kapen in zee uitsteken.

Ten noorden verheft zich dit randgebergte tot een plateau, dat ten N. begrensd wordt door het gebergte Soar, het noordelijkste deel van het eiland. Langs de Oostkust van het eiland zijn geen negoryen gelegen, behalve geheel in het Zuiden de negory Hieriet. Om de Noordkust, tandjong Songlyer, een uitlooper van het uit koralen-kalksteen bestaande kustgebergte zeilende, bereikten wij de Westkust. Terwijl het randgebergte langs Oost en Noordkust zich steil in zee afstort, wijkt het bijna langs de geheele Westkust terug. Hierdoor wordt een min of meer breede strandvlakte gevormd, tengevolge waarvan de talrijke negoryen slechts aan de Westkust van het eiland ontstaan zijn. Het eiland is verdeeld in twee landschappen, dat van Kilmas, het noordelijke deel van het eiland, en dat van Kilsoin, het grootere zuidelijk gedeelte. De grens loopt ongeveer van de negory Kanaar over den bergtop Teer naar de Oostkust.

De komst van den posthouder betrof juist de grenskwestie. Op de negory Kanaar maakten de beide radja's aanspraak. Het geschil wenschten zij door het hooger bestuur beslecht te zien. Wij kwamen aan de negory Loek, waar de radja van Kilmas verblijf houdt en die uit eene rij aan het strand gelegene armzalige inlandsche woningen bestaat. De radja van Kilmas wachtte ons in groot ornaat op, omgeven door talrijke volgelingen. Hij had het compagnie-huis voor deze gelegenheid laten schoon maken, en de Nederlandsche vlag daarvoor geheschen. Terwijl de posthouder dienstzaken regelde, besloot ik de Westkust te volgen en, door een inlander begeleid, volgde ik de kust tot de negory Japar, waar de radja van Kilsoin zijn verblijf houdt, een even armzalige negory als die van Kil-

mas. De kust volgende van af tandjong Songlyer, treffen wij tot Loek twee kleine negoryen aan, nl. Weerin en Lianglen. Achter Weerin mondt een breed dal uit, terwijl het gebergte bij Lianglen de kust weêr nadert en een loodrecht afhangenden rotswand vormt, van 20 à 30 m. hoogte en, evenals het geheele randgebergte langs de kust, uit recent koraalkalkgesteente bestaat. (Gest. Verz. n°. 75, 79). Ten zuiden van Loek treedt een uitlooper van het Centraal-gebergte tot in zee en vormt de kaap Watjoes. Evenals bij Lianglen valt ook hier het gebergte in loodrechte wanden af, die door talrijke kloven en spleten doorsneden worden. Ten zuiden van tandjong Watjoes zijn achtereenvolgens de negoryen gelegen, genaamd: negory Besaar, Waurelien, Barat en Tobiel. Ten zuiden van Tobiel stort zich een kleine kali (Wer Hib) in zee, die thans wegens den oost-moeson doorwaadbaar was. De kleine kampong Sermaaf ligt in de nabijheid van de gelijknamige kaap op den linker oever. Op kaap Sermaaf volgt tandjong Hawatoetin en dicht daarbij de negory Kanaar, welke reeds tot het landschap Kilsoin gerekend kan worden. Hier treedt weder het gebergte, waarvan de Kaap Hawatoetin een uitlooper in zee vormt, tot aan de kust toe. Tusschen tandjong Watjoes en tandjong Hawatoetin vindt men eene uitgestrekte vlakte, begroeid met het zwaarste geboomte, waaronder vele hooge kanari-boomen. Die vlakte is de scheiding tusschen het strand en het ten oosten zich verheffende breede bergmassief. De Goenoeng Teer is de hoogste noordelijke top, Hoekoen Taventil de hoogste zuidelijke top. Een tweede vlakte scheidt, tusschen tandjong Hawatoetin en tandjong Madoeik, het centraal-gebergte van de kust, waarin de aan den radja van Kilsoin onderhoorige negoryen gelegen zijn, Kanaar of Karkar, Weriasin, Werkaar, Naan, Kawaab unlel, Japas en Roemon. De negory Roemon is aangebracht op den bergrug, welke tandjong Madoeik uitmaakt, en kenmerkt zich door het bezit van een missigit, die schilderachtig tegen den heuvel aan zee gebouwd is. Ten zuiden van tandjong Madoeik treedt het gebergte tot vlak aan zee, slechts een smal strand overlatende. Een onbeduidende negory is Wetaloor, tegen de helling gebouwd, aan den linkeroever van een kleine kali (Wer Fodas) gelegen. Het zuidelijkste deel van het eiland is een zeer geaccidenteerd bergland, met het Nietriwanoe-gebergte, waarvan kaap Patjoeal de zuidwestelijkste en kaap Wadoear de zuidelijkste kaap van het eiland vormt. Van Japas keerde ik per prauw langs de kust naar Loek terug, waar ik tegen 4 uur aankwam. Hier vond ik de geheele negory feestvierend. Het compagnie-huis was geheel gevuld. Op een groote „bale-bale" zaten de posthouder en de radja van Kilmas, en voor hen werden inlandsche dansen

uitgevoerd (tjikalilien), door tifa-slagen en gezang begeleid. De negory-bevolking, die in het compagnie-huis geen plaats had kunnen vinden, stond om het huis en trachtte over de gaba-gaba-wanden heen te kijken om zooveel mogelijk van het schouwspel te genieten. De verlichting geschiedde door een soort van kaarsen, stokjes uit een vezelstof bestaande en met kanariepitten-olie gedrenkt, die, hoe talrijk ook aangebracht, slechts een schaarsch licht verspreidden. Daar ik den volgenden morgen eene groote excursie wilde ondernemen en de vermoeienissen van den dag niet gering waren geweest, woonde ik dit inlandsch feest, dat tot laat in den nacht voortduurde, niet lang bij, maar trok mij in een afgeschoten gedeelte van het compagnie-huis terug, waar ik op eene inlandsche rustbank mijn nachtleger bereidde. Den volgenden morgen (18 Nov.) vroeg, om half zes, brak ik voor eene excursie naar het centraal-gebergte op. Met een inlander en mijn jongen ging ik op weg, eerst langs de kust tot de negory Sermaaf, waar zich een drietal inlanders uit de negory bij ons zouden voegen om als gidsen te dienen. Vervolgens werd een voetpad in Z. O.-richting gevolgd, dat door de begroeide vlakte leidt, die zich ten zuiden van Sermaaf uitstrekt. Ruim een half uur liep het pad door een prachtig bosch, hoofdzakelijk uit hooge kanarieboomen bestaande, totdat wij de steile westelijke helling van het gebergte bereikten, die wij langzaam beklommen. Langs het strand en in het bosch lagen hier en daar talrijke groote rotsblokken verspreid, die, uit koralenkalk bestaande, vermoedelijk van de steile helling en den top afkomstig zijn.

Het voetpad verloor zich weldra en in tallooze kronkelingen werd de helling bestegen om de talrijke hooge rotsen te vermijden. Ter hoogte van 150 meter bevindt zich op de westelijke helling een reusachtig groot rotsblok, dat door de inlanders heilig (pomali) geacht wordt, en den naam van „keelbabban" draagt. Het heeft den vorm van een parallelopepidum, heeft eenige honderden kubieke meters inhoud en boezemt, door zijn grootte en door zijn ligging op de berghelling, den inlanders vrees en ontzag in.

Tot aan de kruin is het gebergte geheel begroeid. Onder de boomen merkte ik talrijke manggaboomen en pinangpalmen op. De top van het gebergte bestaat uit bijna loodrechte, door talrijke spleten doorsneden rotswanden.

Slechts met moeite kon ik de inlanders bewegen voort te gaan, daar zij steeds voor slangen vreesden, die in deze kloven zouden huizen. Volgens het volksgeloof wordt de top door een reusachtige slang bewoond, die van tijd tot tijd in de vlakte afdaalt. Tal van verhalen betreffende de afmetingen dier slang en de personen, die haar gezien zou-

den hebben, zijn bij de bevolking in omloop. Het gelukte ons, aan de oostzijde een spleet te vinden die kans aanbood hooger te stijgen. Aan struiken en stronken ons vastgrijpende en elkander steunende bereikten wij, na eene zeer moeielijke beklimming, den hoogsten top (Teer), die van de kust zoo duidelijk als een lichtgekleurde onbegroeide rotsmassa te zien is en een vrij uitzicht over het noordelijk deel van het eiland toelaat. De hoogte bedraagt 250 meter. Ten zuiden verheft zich het gebergte, met den top Hoekoen Taventil, nog hooger, naar schatting tot 400 meter. De lijn die den top Teer met de kenmerkende kaap Watloes verbindt, ligt Zuid-Noord.

Het vermoeden dat de verspreide rotsblokken afkomstig waren van helling en top, en dus afstortingen zijn, bleek alleszins juist. Immers niet alleen de petrographische overeenkomst (het gesteente van het gebergte, evenals de blokken zelve, bestaat uit quartairen koralen-kalksteen; Ges. verz. n°. 82 en n°. 83) bevestigde dit, maar bovendien het onderzoek van den geognostischen bouw van den top. Die bouw is de uitdrukking eener typische kalkverweering, die diepgaande vertikale spleten en kloven vormt en ten slotte de toppen en gedeelten van hellingen tot loodrechte rotswanden veranderd heeft. De door de erosie losgekomen blokken storten af, of blijven op de helling en vormen de talrijke verspreid voorkomende monolithen. Bij het afdalen ondervonden wij gelukkigerwijs geene ernstige ongevallen. Wij volgden op den terugweg een meer noordelijk gelegen deel, waar de kleine kali (Wer Hib) zijn oorsprong neemt en troffen daar, de beekbedding volgende, het oudere liggende gesteente „anstehend" aan. De beekbedding gaf eene gunstige gelegenheid om het gesteente (Gest. Verz. n°. 80?) langs de westelijke helling te leeren kennen, dat op het oog een vaste kalksteen scheen, maar bij later onderzoek een rijkelijk door kalkcement verkitte zandsteen bleek te zijn[1]).

Petrographisch onderscheidt het zich van het hangende quartaire koralengesteente, schoon ik nergens eenige sedimentaire structuur waarnemen kon. Op een lager niveau der beekbedding trof ik de tot de archaeïsche formatie behoorende gesteenten, glimmerschiefer (Gest. Verz. n°. 79) aan, hoewel in zeer verweerden toestand.

Den volgenden dag (19 Nov.) vroeg, vertrok ik met den posthouder per prauw van Loek. Onze prauw werd gevolgd door die van den radja van Kilmas. De radja had daarin op een grooten zetel plaats geno-

---

1) K. Martin, Die Kei-Inseln und ihr Verhältniss u. s. w. Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardrijksk. Genootsch. 1890, pag. 12.

men en was door een stoet van volgelingen omgeven. Langs het strand volgden ons honderde gewapende, zeer opgewonden en luidruchtige inlanders. Het gold namelijk de grenskwestie, die de bevolking van Kilmas, door de komst van den posthouder in haar voordeel hoopte beslist te zien. Bij de negory Kanaar of Karkaar, de plaats in kwestie, werd onder groot gejubel, een staak met vlag voorzien geplant, doch nauwelijks werd dit door de bevolking van Kilsoin opgemerkt of zij liep onder groot misbaar te hoop. Een strijd scheen ophanden, doch gelukkig konden de posthouder en de radja nog tijdig het strand bereiken, om de verzamelde Kilmas-bevolking te gelasten de staak neêr te halen en zich terug te trekken. Dit geschiedde en toen konden wij den tocht naar Kilsoin (negory Japas) voortzetten. Daar wachtte ons, onder de gebruikelijke eerbewijzingen (tifa-slagen en gezang), de radja van Kilsoin op, waarna men naar het compagnie-huis trok, waar een groote „Raad" plaats had en onder voorzitterschap van den posthouder de „perkara" werd besproken. Ik maakte van deze gelegenheid gebruik om het zuidelijk gedeelte van het eiland te verkennen. Ik volgde daartoe het strand langs de negory Roemon, die schilderachtig tegen de noordelijke helling van kaap Madoein aan gebouwd is. Hier valt de recente formatie steil in zee af. Een kwartieruur gaans ten zuiden valt de kleine kali Wer Fodas in zee, bij de negory Wetaloor of Faorloor, waarvan ik niet meer dan een viertal hutten kon ontdekken. Van hieruit besteeg ik het gebergte, waarvan de. helling minder steil was en waarlangs een pad naar eenige hooger gelegen tuinen voerde. Op een niveau van 90 meter vond ik „anstehend" weder de archaeïsche formatie door glimmerschiefer (Gest. Verz. n°. 84 en n°. 85) vertegenwoordigd. Hooger op het gebergte volgende stootte ik weldra op de naar schatting 20 à 30 meter hooge en steile bergwanden der koralen-kalkformatie (quartair). Hoewel ik nog in verschillende richting trachtte de glimmerschiefer te volgen, kon ik haar slechts op deze ééne plaats vinden en mag ik nog van geluk spreken haar ontdekt te hebben. Immers de verweeringstoestand, waarin de glimmerlei zich bevindt, en het overheerschen der quartaire kalkformatie maken het onderzoek naar de plaatsen (hier de hellingen, waar men het recht heeft het ouder gesteente te vermoeden), uiterst moeilijk, daar zij door koraalgruis, en door het verweeringsproduct geheel overdekt zijn. Aan de kusten is geen spoor der oudere formatie te bemerken. Overal vindt men „anstehend" de recente koraalkalk-formatie, gewoonlijk als kustgebergte ontwikkeld. Van verre is deze formatie reeds aan haar geognostischen bouw te herkennen, daar men bijv. de ten zuiden der

negory Roemon gelegen kaap Patjoeal in steile terrassen ziet oprijzen. Deze relief-vorm van het kustgebergte is in het Noorden van het eiland niet zoo goed waar te nemen, doch weder zeer duidelijk aan het eiland Kaimeer, waar een gelijksoortig wit gesteente als op Koer voorkomt terwijl er grotten en rotsteekeningen zijn, zooals bij Doedoemahan op Laag-Kei. Daaruit is dus met groote waarschijnlijkheid af te leiden, dat Kaimeer uit quartaire formatie (koralenkalk) bestaat [1]).

Toen ik tegen den middag van mijne excursie terugkwam, was de vergadering in Japas afgeloopen en scheepte ik mij met den posthouder weder in, om den terugtocht naar Loek te ondernemen. Door gunstigen wind waren wij reeds te vier uur daar. De prauw werd niet aan strand gehaald, zooals bij onze aankomst, maar bleef voor anker, aangezien de posthouder den volgenden dag vroeg naar de Kei-eilanden wilde terugkeeren. Wilde ik hem vergezellen, zoo moest ik het bij deze vluchtige verkenning laten en een meer grondig onderzoek tot later uitstellen. Dienzelfden dag kon ik nog een tochtje door het zuidelijk deel van het eiland doen. Ik volgde het strand langs Weerin, een uit een achttal woningen bestaande en door steenen muren omringde negory. Den vrij hoogen heuvel, die kaap Songlyer vormt, liet ik links liggen en volgde het dal, dat zich eerst in oostelijke en verder in zuidelijke richting uitstrekt. Mijn weg leidde door verlaten tuinen en kreupelhout, dat allengs in het zwaar geboomte van het oerbosch overging. Na ruim een half uur bereikte ik den voet van den steilen heuvel, welks kruin ik, langs een boschpad door kreupelhout gaande, na drie kwartier bereikte om vandaar naar een plateau, dat zich ten zuiden van het gevolgde gebergte (Soar-gebergte) tot Goenoeng Teer uitstrekt, af te dalen. Dit plateau, dat bijna de geheele breedte van het noordelijk deel van het eiland inneemt en van waar men in alle richtingen een ruim uitzicht heeft, verheft zich ten oosten van Loek tot 100 meter, daalt naar het Oosten af en wordt door een heuvelreeks van de kust van het eiland gescheiden. Ten zuiden van het plateau treedt, over de volle breedte van het eiland, het machtige gebergte op, waarvan de top Teer ook van

1) Het eiland Koomeer of Kaimeer, door den vreemdeling Poeloe Kambing genoemd, is het grootste van de ten noorden van Koer liggende eilanden. Het meest westelijke heet Boei.

De eilanden Boei en Kaimeer van uit Koer (Loek) gezien.

hier zeer kenbaar is. Steile kalkrotswanden vormen den overgang van het plateau tot het gebergte. Op dit plateau liggen de uitgestrekte tuinen der tot Kilmas behoorende negoryen, die hoofdzakelijk djagong, soehoen en obi-soorten leveren en wier bodem, voor zoover zij niet rotsachtig is, uit een rood gekleurd min of meer fijn kalkgruis bestaat. Een steil pad, langs den bijna loodrechten westelijken rand leidt van boven naar het strand bij Loek. Den volgenden dag (20 November) vertrokken wij, na met zeer veel moeite de bemanning van onze prauw bij elkaar gebracht te hebben.

Ons voornemen om langs de Noordzij te varen werd door hevige branding, die het onzen roeiers onmogelijk maakte voorbij Tandjong Songlyer te komen, verijdeld. Na vruchtelooze pogingen beproefd en gevaar geloopen te hebben tegen de rotsen der kaap te pletter te worden geslagen; moesten wij naar Loek terugkeeren. Het was intusschen voor een reis om de Zuid van het eiland te laat geworden. Zoo was ik nog in de gelegenheid de spleten en kloven te onderzoeken, die zich in het gebergte bij Kaap Watjoes vertoonen en den naam van Soa Niekkel dragen. De radja van Kilmas, die mijn aandacht op de kloven gevestigd had, gaf aan mijn verlangen om mij daarheen te begeleiden eindelijk toe, maar was kennelijk min of meer bevreesd, dezen voor hem geheimzinnigen en angstigen tocht te ondernemen. Hij wapende zich ten minste met een oude Europeesche sabel en ging mij met de meeste behoedzaamheid voor. Met zeer veel moeite drongen wij van het strand uit tot de spleten door, die zich soms tot een halven meter vernauwden of waarvan de doortocht door neërgestorte steenen versperd was. Dan moest een zijspleet opgezocht worden, om verder te kunnen doordringen. Op sommige plaatsen was de kloof tot naar schatting 30 meter hoog en heerschte door de engte dikwijls een schemerlicht. Gelukkig troffen wij geen slangen aan, hetgeen geloof ik, de angst van den radja was geweest; slechts een onschuldige maar reusachtige aardkrab viel onder de slagen van zijn zwaard. Bijzondere merkwaardigheden bood dit onderzoek niet aan. De „Mächtigkeit" der koraalkalksteen-formatie, die ook hier direct kon waargenomen worden, was reeds door het onderzoek van den rand van het plateau bepaald kunnen worden, tot 100 meter bereikend.

Een raadselachtige vondst bleek die van een blok jong eruptief gesteente n°. 74. (Augit-andesit, Martin, pag. 12 t. a. p.), dat ik op den bodem van een der kloven aantrof, geheel geïsoleerd liggend, in geen verband met den uit recente formatie samengestelden bodem en wanden der kloven. Het ligt voor de hand deze vondst als een rolsteen op te

vatten, in welk geval het gesteente op de westelijke helling van Goenoeng Teer moet optreden (anstehen), hetgeen echter door mij niet geconstateerd is kunnen worden. Door mijn vertrek was ik tot verder onderzoek naar de herkomst van dit gesteente niet in staat. Bij het krieken van den volgenden dag (21 November) ondernamen wij den terugtocht, langs de geheele westkust, zuidwaarts koers houdende. De zuidwestelijkste tandjong vertoont een breede kloof, die zich tot in zee voortzet en laat den terrassenbouw van het kustgebergte van het eiland gemakkelijk erkennen. Des namiddags 3 uur bereikten wij het lage, ten zuiden van Koer gelegene en geheel door een koraalbank omgeven eiland „Oning." Wij landden er om brandhout in te zamelen. Het strand, zoowel als de bodem van het geheele eiland, bestaat uit koraalzand. Uit enkele groote waringinboomen en talrijke omgehouwen en half verkoolde boomstammen bleek duidelijk, dat het eiland vroeger door een zwaar bosch moest bedekt geweest zijn. Uit de tuinen, die hier door de inwoners van Koer aangelegd zijn en in den plant- en oogsttijd bezocht worden, bracht onze bemanning papaya en biera-vruchten mede aan boord. Ten oosten van Oning vertoont zich het bewoonde langgestrekte, evenals Oning zich weinig boven zee verheffend, eiland Manggoer. Als een klein maar hoog eiland vertoont zich daarentegen Fadao, in de verte tusschen Oning en Manggoer. Wij vervolgden onzen koers oostwaarts en, daar de wind opstak en wij met een zware zee te kampen hadden, was onze overtocht niet zonder gevaar, daar onze boot telkens dreigde vol te loopen, hetgeen, met het oog op de rondzwemmende haaien, een minder aangenaam vooruitzicht mocht heeten. Gelukkig bereikten wij echter zonder ongeval des middernachts Tajando. Wij ankerden achter een klein eilandje, dat zich ± 500 meter ten noorden van de negory Tajando bevindt, en met het hoofdeiland door ten deele droogloopende koraalbanken in verbinding staat. Tegen den morgenstond gingen wij aan wal. Het eilandje, dat slechts eenige voeten hoog boven de omringende banken spaarzaam met laag hout begroeid was, bleek bewoond door eene jonge vrouw, die op onze aankomst ijlings de vlucht nam naar de half ondergeloopen riffen.

Een kleine hut, nauwelijks groot genoeg voor één persoon, waarin zich rottend voedsel en andere onreinheden bevonden, kennelijk de schuilplaats der bewoonster, was thans gevuld met talrijke schelpdieren, die op de achtergelaten overblijfselen aasden. Dit oord was een verbanningsoord; de vrouw, behept met eene huidziekte, was genoodzaakt haar leven in eenzaamheid en verlatenheid hier door te brengen. Eens per dag werd haar door haren verwanten water en voedsel verstrekt. Tegen

10 uur gaf het hooge tij ons de gelegenheid verder te gaan. Langs de noord-oostelijkste kaap van het eiland, Tandjong Koebar, kwamen wij tegen ruim drie uren te Langiaar aan. Deze negory is aan een grooten inham in het noord-oostelijk deel van het eiland gelegen en wordt door een ruim drie meter hoogen muur van los op elkaar gestapelde koraalsteenen omgeven. Daar binnen bevinden zich de ruime moskee en de vrij groote woningen. Buiten de ommuurde negory staat aan het strand het uit planken opgebouwde compagnie-huis. Tot de onderhoorigheid van den Orang Kaja van Langiaar behoorden, volgens hem, nog twee negoryen Eli en Niar, die in het Zuiden van het eiland gelegen moeten zijn. De inwoners van Tajando staan bekend als goede zeelieden. Zij gaan met hunne prauwen tot Banda en Aroe en zijn fanatieke Mohammedanen. Tegen den avond vertrokken wij van Langiaar en kwamen den 22sten Nov. weder behouden te Doella aan. Van hier bereikte ik over land Toeal weer.

Thans moest het onderzoek van het eiland Hoog-Kei ondernomen worden, daar het rationeele plan, om tegelijkertijd met de topographische opneming van mijn reisgenoot, den geologischen arbeid te verrichten, niet kon worden uitgevoerd. Planten toch moest zich allereerst met opnemingen der Laag-Kei eilanden bezig houden en, daar het geologisch onderzoek daarvan reeds afgeloopen was, kon van een gezamenlijk werken op Hoog-Kei geen sprake zijn. De kotter de „Timor" bleef voor de hydrographische opnemingen bestemd en ik moest dus naar een ander geschikt vaartuig voor het onderzoek van Hoog-Kei omzien. Door bemiddeling van den administrateur der firma, gelukte het mij, na lang zoeken, daartoe een zeilvaartuigje te bekomen, wel niet fraai maar bruikbaar. Het werd aangekocht en voor mijn tochten in orde gebracht. Het scheepje was 5 m. lang en onderscheidde zich van een gewone prauw door een roefje en een staanden mast en door zijn Europeesche tuigage, met een grootzeiltje en voorzeil. Terwijl de kleine ruimte voor het roefje ingenomen werd door een met blik beslagen kist, die voor kombuis dienst moest doen, bleef het dak van de roef voor de bemanning over. In de roef zelve werd een planken vloer aangebracht. Mijn practisch, opvouwbaar veldbed kreeg eene plaats daarin, evenals mijn diverse kisten met levensbehoeften, rijst, instrumenten enz., zoodat er nauwelijks plaats overbleef om zich te roeren, te meer daar recht op staan niet doenlijk was. Achter het roefje was een plekje van waar men het roer kon hanteeren en dat mijn gewone plaats werd. Als bemanning deden een zestal Toealleezen dienst. Als bestuurder der prauw had ik gaarne den kapitan van Toeal medegenomen, maar deze, pas van eene

reis terug, was daartoe niet over te halen; hij gaf mij echter zijn zoon Abdoellan mede, die ook meerdere malen op Hoog-Kei geweest was en daar vele betrekkingen onder de inlandsche hoofden had Hij sprak, behalve Keyeesch, ook Maleisch en kon dus als tolk dienst doen. Verder begeleidde mij mijn jongen Mattheus. Als proviand werden eenige picols rijst medegenomen, waarvan elke inlander 's morgens en 's avonds 0,6 kilo kreeg, benevens gedroogde visch.

Voor mijn persoon en Abdoellan werd dit voedsel aangevuld met scheepsbeschuit, vleeschwaren en cacao, waarvan ik een ruimen voorraad in blikken medenam. Op de negoryen, die wij aandeden, kon gemeenlijk de voorraad versche of gedroogde visch hernieuwd worden en konden wij soms versche vruchten, vooral bananen, ananassen, mangga's, djajong, verkrijgen, die mijne bemanning en mij een heerlijke afwisseling leverden. Ook werden vrij geregeld op de diverse tochten vogels geschoten, waaronder vooral de groote notenmuskaatduif geroosterd een heerlijk gerecht bleek. Met het aankoopen der prauw, met het inrichten daar van, en het aanmonsteren der inlanders verliepen eenige dagen, zoodat ik den 30sten Nov. gereed kwam. Ik stelde mij voor, eerst gedurende den oostmoeson de geheele westkust van Hoog-Kei te volgen en daarna, bij den te verwachten west-moeson, de oostkust van het eiland te bezoeken, waardoor ik steeds aan lijzijde van het eiland kon blijven.

Den 1sten Dec. vertrok ik vroegtijdig, onder begunstiging van een flink doorstaanden Z. O. wind, van Toeal. Voordat wij echter Doella bereikten ging de wind liggen en moesten wij langs de kust boomen, voor welk geval wij ons van lange bamboe-staken voorzien hadden. Hier werd echter, met het oog op den overtocht naar Hoog-Kei, niet aangelegd. Op de hoogte van Lebetan was inmiddels de Westenwind voldoende opgestoken om verder te kunnen zeilen. Tegen half twee kregen wij kaap Serbat dwars en werd zooveel mogelijk een N. O. koers gehouden, ofschoon de wind, die geschraald was, ons dit vrij moeilijk maakte. Weldra verloren wij Kei-Doella uit zicht en toen tegen den avond de wind was gaan liggen, moest er geroeid worden. Daar de plaatsen op het roefje voor de roeiers te hoog boven het water waren om te pagaaien werden roeispanen gebruikt, waarvan de lepels uit een rond plankje bestonden. Dit plankje droeg twee openingen en werd, door middel van gespleten rottan, door de openingen heen aan den ruwen steel bevestigd. Als doef deed een eenvoudige lus uit rottan dienst, die aan het boord bevestigd werd. Deze primitieve, zwaar en onhandig te hanteeren riemen hadden althans dit voordeel dat zij zeer spoedig vervaardigd of hersteld

konden worden. Roeiende bereikten wij tegen middernacht de kust van Hoog-Kei. Bij het aanbreken van den dageraad bleek het dat wij op de hoogte van Moen waren. Wij volgden nu weder zeilende naar het Noorden de kust tot Aad. Hier ging ik aan wal, volgde de kust en liet de prauw volgen. Duidelijk waren hier weder de gestratifieerde lagen (strijken N. Z., vallen 10° W.) van kalksteen, als banken langs de steile kust waarneembaar. Tusschen de hardere kalksteenlagen, die 1 à 3 cm. „mächtig" zijn, komen gemakkelijker verweerbare dunne lagen van een schieferigen leiachtigen zandigen kalksteen (2 à 5 cm.) voor, hetgeen aanleiding geeft tot eene ondermijning der banken, ten gevolge waarvan het strand met blokken als bezaaid is. Het loopen wordt daardoor zeer bezwaarlijk, daar men van het eene blok op het andere moet overstappen. Bij de negory Laar kreeg ik van de inlanders inlichtingen omtrent den naam van het hooge gebergte, dat zich ten N. O. verheft en Waseeuw genaamd wordt. Het ten N. W. gelegen gebergte draagt den naam Woō; een eilandje, dat zich in het Noorden onder de kust bevindt, den naam van Watwihin. Ik hield mij hier niet langer op, maar scheepte mij weer in. Tegen 12 uur roeiden wij bovengenoemd eilandje voorbij en staken de diep landwaarts indringende bocht van Weir, die zich in zuidelijke richting tot meer dan twee kilometers uitstrekt, dwars over. — Te één uur bereikten wij de noordelijkste kaap van het eiland en passeerden vervolgens een kaap in welker verlenging zich een viertal kleine eilandjes bevinden. Na te drie uur de kleine negory Herat voorbij gevaren te zijn bereikten wij, zuidelijk voortvarende, de negory Haar.

Hier landden wij en werd de prauw op het strand gehaald. Ik ging den heidenschen Orang Kaja een bezoek brengen en hem voor den tocht van den volgenden dag koelies vragen. De op palen gebouwde woning van den Orang Kaja ligt op een terras, ongeveer 14 meters hoog boven het strand. Zij is een der grootste en fraaiste woningen, die ik op deze eilanden aantrof en wordt door talrijke familien bewoond, zoodat het getal personen, die daarin verblijf houden, 103 bedraagt. Aan de voorzijde van het huis leidt een trap naar eene soort van voorgalerij, die nagenoeg voor het geheele huis loopt. De houten wand, die de voorgalerij van het inwendige der woning scheidt, is fraai uitgesneden en van talrijke arabesken, lijstwerken en houten traliewerk voorzien. Talrijke door schuifjes gesloten openingen zijn daarin aangebracht, die gelegenheid geven van de verschillende kamers (± 25 vertrekken), waarin het huis verdeeld is, naar buiten te zien. Een zeer fraaie, met allerlei snijwerk versierde, doch lage deuropening, die aan Moorschen stijl doet denken, geeft toegang

tot het inwendige gedeelte, dat uit eene groote met matten belegde ruimte, alsmede talrijke, links en rechts daarvan gelegen afzonderlijke, met planken afgeschoten, vertrekken bestaat. Boven de vertrekken zijn nog, tot aan den nok van het dak, boven elkander loopende zolders aangebracht, die tot slaapplaatsen voor de ongehuwden en tot berging dienen. De Orang Kaja, een nog jonge man, ontving mij met groote heuschheid en stelde, nadat ik hem het doel mijner komst medegedeeld had, zich beschikbaar om mij op mijn tochten tot gids te verstrekken. Aan den zolder zag ik een model, misschien op $^1/_{10}$ der grootte, van eene groote inlandsche woning opgehangen en toen ik naar de beteekenis daarvan vroeg deelde hij mij mede, dat dit het model was, bestemd voor eene nieuwe ruimere woning die hij plan had te bouwen. Te dien einde was het geraamte van het nieuwe huis geheel in verkleinden maatstaf nauwkeurig in elkander gezet, om zoodoende den aard en de hoeveelheid van het benoodigde houtwerk vooraf te weten te komen en daarna in de bosschen de daarvoor geschikte boomen uit te zoeken en te vellen.

Den volgenden morgen (2 Dec.) trof ik hem om 7 uur voor den tocht gereed; een viertal inlanders en Abdoellan begeleidden ons. Wij bestegen den hoogen heuvel onmiddellijk achter het terras, waarop Haar gebouwd is. De zeer steile helling bestaat uit veelvuldig met kalkspaath-aders doorzet gesteente (Gest. Verz. n°. 92). Op de ruim 100 meter hooge kruin liggen de vesten der muren van de oude kotta, tuinen en voorts alang alang-velden en heeft men gelegenheid het noord—zuid gerichte dal, dat ten Westen door het hooge, steil verrijzende kamgebergte Wowoe begrensd wordt, te overzien. Heerlijk begroeid vertoont zich dit dal aan onze voeten, ten westen door het, zwaar oerwoud dragende kamgebergte, ten zuiden door de coulisse-achtig achter elkaar oprijzende bergen van Haar en Eli afgesloten, terwijl de donker blauwe zee ten oosten den indruk van dit grootsch bergpanorama verhoogt. In zuidelijke richting de helling afdalende staken wij, de uit bamboe- en sago-bosschen bestaande, soms tot moeras wordende vallei dwars over. Hierbij moesten wij een klein riviertje (Gest. n°. 93), dat in zuidelijke richting stroomt, passeeren. Het beklimmen van het steile kamgebergte (Zuid-West Noord-Oost gericht) ging met niet geringe bezwaren gepaard. De vier koelies voorop, al kappende een weg door de wildernis banende, een bij deze sterke helling moeielijke arbeid, moesten wij soms op handen en voeten naar boven kruipen, tusschen luchtwortels door, telkens gevaar loopend verward te raken in struiken of lianen, die door stekels en doornen ons den doortocht betwistten. Zeer langzaam voortgaande, elk kwartier rustend

bereikten wij eindelijk het hoogste punt. Hier daalde naar het Westen het niveau weder, om zich in een parellel-keten weder te verheffen, waardoor de vorm van het gebergte als een kamgebergte duidelijk bleek. Wij volgden den kam in noordelijke richting en vonden nog de plaats waar, volgens overlevering, een oude kotta moet hebben gestaan. De achter de bergen nederdalende zon waarschuwde ons, den terugtocht te ondernemen, die nu hooger door het dal, dat ook nu dwars overgestoken werd, plaats vond. Het terras, waarop kampong Haar gelegen is, bestaat, evenals het kustgebergte tusschen Hare en Herat (alleen over een kort gedeelte ten zuiden van Haar onderbroken), uit koralenkalk. Het gebergte ten westen en onmiddellijk ten zuiden van Haar bestaat uit een lichtgelen mergeligen zandsteen (Gest. Verz. n°. 93), waarin geen stratificatie waarneembaar is. Ten zuiden van Haar gaat de gele kleur van het gesteente over in eene krijtwitte en wordt het gesteente zoo zacht dat het bewerkbaar wordt en, onder den inlandschen naam van soeffan, als een vuurvast materiaal voor den haard en de sluitsteenen der inlandsche smidsen en ook voor sago-vormen gebruikt wordt. Het dal en de beekbedding (Gest. Verz. n°. 94) is bedekt met door humus zwart gekleurden leemgrond, terwijl de kruin en helling, zoowel de oostelijke als de westelijke, van het gebergte Woo uit de ouden koralenkalksteen (Gest. Verz. n°. 94) bestaan en tot de orbitoïden-kalkformatie gerekend moeten worden. Deze laatste formatie kenmerkt zich ook hier weder door sterke verweering, die zich langs de helling, en vooral op de kruin, in spleten en scheuren openbaart. Op de lagere niveaux worden deze spleten en scheuren weder door verweeringsproducten opgevuld en gecementeerd, zoodat het gesteente schijnbaar een ander petrographisch voorkomen heeft.

De 3de Dec. werd voor het onderzoek van het terrein tusschen Haar en Eli bestemd. Ook thans was de Orang Kaja mijn geleider en liet ik aan Abdoellah de taak over, om de prauw naar Eli te brengen. Ten 8 uur vertrokken wij langs de strandvlakte, de hooge loodrechte, meer binnenwaarts gelegen witte (soeffan) kalkrotsen aan onze rechterhand latend, in meer zuidelijke richting. Aan een landtong trad de koraalkalk (Gest. Verz. n°. 95) weder op, doch de heerschende formatie bleek uit het mergelachtige petrefactenlooze gesteente te bestaan, waarvan de tallooze verspreid liggende blokken het gaan hoogst bezwaarlijk maakten. Tegen 9 uur werd een bocht bereikt, waaraan de kleine negory Hare, die aan Haar onderhoorig is, ligt en moesten wij het met rhizophoren begroeide uit koraalzand bestaande en bij vloed onderloopende strand

doorwaden. Van Hare uit werd de tocht binnenwaarts voortgezet en het gebergte beklommen. Na den kam bereikt te hebben volgden wij de zuidelijke helling in westelijke richting en kwamen in een dal, waardoor een bergbeekje, „Wer Mien'' genaamd, van het Noorden naar het Zuiden vloeit. In de bedding van deze kleine kali werd een door kalk weder vastgecementeerde kalksteen (Gest. Verz. n°. 96 Orbit. kalk, zie Martin l. c.) aangetroffen. Uit het zuidelijke gesteente bestaat de oostelijke helling van het dal. Door een dwars-dal, dat van west naar oost loopt, bereikten wij het strand. Hier treedt het sedimentaire gesteente met duidelijke laagsgewijze structuur, in $2^1/_2$ à 3 dm. dikke banken, N. Z. strijkende, zwak naar het Westen vallende, voor den dag en strekt zich verder tot Eli uit. Een riviertje, de Kali Besar, of volgens de inlandsche benaming, Wer Oer, werd te 10 uur bereikt en maakt de grensscheiding tusschen Haar en Banda Eli uit; hier verliet mij de Orang Kaja. De Kali Besar, waarvan de naam reeds aanduidt dat zij tot de grootere behoort, ontspringt in het Zuiden (gebergte Boo) en loopt noordwaarts, om zich dicht bij hare monding oostelijk om te buigen. Haar bedding, die ik een eindweegs volgde, bevatte zeer weinig water en bestond uit eene chaotische massa steenblokken en rolsteenen. Vóór de monding was door den vloed een wal opgeworpen, waardoor het water heen sijpelde, daar de hoeveelheid er van te gering was om dien te verbreken. Hieruit blijkt, hoe men bij een vluchtig voorbij varen in den oost-moeson dikwijls mondingen van bij den west-moeson aanzienlijke riviertjes kan voorbij zien. Onder de rolsteenen kwamen alleen koralenkalk (Gest. Verz. n°. 97) en rudimentaire kalksteen (Gest. Verz. n°. 98) voor.

Te één uur arriveerde ik te Eli, waar zich voor een kleine, uit los op elkaar gestapelde steenen pier, het compagnie-huis bevond. Onder grooten toeloop der bevolking nam ik daarin mijn intrek. Dit huis bestaat uit zes posten, waartusschen gaba-gaba tot $1^1/_2$ meter hoogte, als wanden is aangebracht en waarop het atap-dak rust. De vloer was met kleine ronde steentjes geplaveid, voor de anders gewoonlijk zeer verwaarloosde compagnie-huizen een opmerkelijke verfraaiing. Spoedig had mijn komst al de hoofden en ouderen der negory in het compagnie-huis doen bijeenkomen. Zij namen in een kring om mij plaats, terwijl de nieuwsgierige bevolking ruimschoots gelegenheid had, van alle kanten over de gaba-gaba-wanden heen te gluren. Ik deelde eenige geschenken en tabak uit en vertelde hun wat ik hier kwam doen. Daarbij voegde ik het verzoek, gidsen en koelies voor de volgende dagen te mogen bekomen. Hierop

werd de kampong bezichtigd, die als de belangrijkste plaats van de oostkust van Hoog-Kei kan beschouwd worden. De plaats telt twee missigits, waarvan één zich op een plein bevindt. Een soort van passangzaal staat er voor, waarin een oude scheepsklok hangt, die het jaar 1689 en eenige latijnsche woorden te lezen geeft. Op den grond liggen eenige oude vlakke steenen, die „pomali" zijn. Langs het strand bevinden zich de graven, die hier ook weder van kleine huisjes of afdakjes voorzien zijn, waarin zich o. a. borden en gendi's bevonden. De woningen zijn, daar de helling dicht achter het strand begint, in een paar reien langs de kust gebouwd. Wat de nijverheid betreft geldt alles, wat van Banda-Ellat medegedeeld is, ook hier. Den Orang Kaja, een oud man, wist ik er toe te bewegen zijn gouden sieraden te vertoonen, daar hij als zeer rijk daaraan bekend was. Waarschijnlijk kreeg ik niet alles te zien, schoon hij mij talrijke sterk met zilver vermengde gouden sieraden als ketens, doozen, armbanden, knoppen voor staven enz. zien liet.

Tegen den avond was de geheele bevolking op de been, om zich met dansen te vermaken. Hoofdzakelijk de vrouwen, waaronder ook de oudere, gaven zich daaraan over. De volgende dans scheen bij voorkeur gedanst te worden. Een twintigtal vrouwen en meisjes staan in een kring, nu eens naast dan achter elkander. Elke danseres houdt in hare handen een bos van gedroogde langwerpige bladeren en steunt nu eens op den eenen, dan op den anderen voet, terwijl zij den vrijen voet al draaiend naar voren of naar achteren uitstrekt en de handen en armen eveneens langzaam verwringt en de bosschen tevens in trillende beweging geraken, waardoor een eigenaardig geruisch ontstaat. Daarbij zingt ééne der vrouwen een lied, dat in koor beantwoord en soms door tifaslagen begeleid wordt. Ter afwisseling keert iedere danseres zich bij een bepaalde tifa-slag plotseling om en worden de dansfiguren vootgezet, maar thans langzaam voortloopende in tegenovergestelde richting. De vrouwen waren daarbij in een sarong en een lang donkerblauw overkleed, dat van den hals tot de knie reikt, gehuld. Behalve deze dans werden ook meer gemouvementeerde dansen uitgevoerd, door jonge mannen met kris of lans of door een tweetal paren, die met slendangs en waaiers „flirtscenes" voorstelden.

Toen ik genoeg van het schoone spel genoten (sic) had, trok ik mij in het compagnie-huis terug. Ik kon natuurlijk niet verhinderen dat een gedeelte der bevolking, vooral de kinderen op hunne beurt met belangstelling het schouwspel volgden, dat ik hun aanbood, toen ik mij ter ruste begaf en sliep. Dit schouwspel scheen hen bijzonder te boeien,

want toen ik een paar malen in den nacht wakker werd, zag ik, bij het schijnsel van het voor den nacht aangestoken vuur, steeds inlanders, over de gaba gaba-wanden heen, mij begluren.

Den volgenden dag (4 Dec.) om half zeven was ik op weg naar het binnenland. Een gids en een paar koelies met parangs gewapend, door den Orang Kaja verstrekt, en twee mijner eigene inlanders begeleidden mij. Het doel was het gebergte „Kaar" te bereiken en te onderzoeken. Eerst werd de steile bergwand van het onmiddellijk ten westen van Eli gelegen en begroeid gebergte, dat zich tot meer dan 100 m. verheft, beklommen. Wij volgden het daarboven gelegen plateau, waarop zich de tuinen der inwoners van Eli bevinden, en bestegen, na eerst een dal te zijn doorgetrokken, den berg „Matbeloe", die omstreeks 400 m. hoog is. Langs de noordelijke helling van den berg kwamen wij omstreeks 10 uur in het ravijn van het riviertje Ajer Besar (Wer Oer), dat ten zuiden van Hare in zee mondt. De niveau-hoogte van het ravijn bedroëg hier 300 m.

Langs de steile oevers der, hier ongeveer 7 meters breede bedding waren de gesteente-lagen der kalkbanken (Gest. Verz. n°. 100) zeer fraai zichtbaar, (strijken N. Z., vallen 5—10° Oost). Nu beklommen wij het tot den top „Kaar" behoorend bergmassief en baanden ons, zooveel mogelijk in westelijke richting, steeds kappend door het zware oerwoud een weg. De helling verflauwde langzamerhand tot een soort plateau, dat later weder naar een dal leidde, waarin sago-bosschen de plaats der hooge woudreuzen innamen en talrijker werden naarmate het dal dieper werd. In den moerassigen zwarten bodem van het dal nam eene in noordelijke richting loopende beek haar oorsprong. Ofschoon wij niet den hoogsten top (volgens de kaart van Planten 725,7 m.) beklommen hadden, was toch de hoogste kam en daarmede het doel van onzen tocht bereikt. Op onzen terugtocht volgden wij een anderen weg, langs een meer zuidelijken bergrug, dien ik in noordelijke richting een eindweegs naar den oorsprong toe volgde, zonder in het strijken en vallen der lagen eenige noemenswaardige afwisseling te ontmoeten. (str. N. 55° O. 10, vallen Oost, N. 40° O. 10 à 15, vallen Oost).

Terwijl het westelijk gebergte van Eli, het gebergte Matbeloe en de oostelijke helling van „Kaar" geheel en al uit sedimentairen kalksteen (Gest. Verz. n°. 100) bestaan, treedt op een hooger niveau der helling van het gebergte Kaar, de jongere koralenkalksteen-formatie (orbit. kalk Gest. Verz. n°. 101) op, hetgeen bij den meer zuidelijken terugweg op nieuw bleek. Den volgenden dag (5 Dec.) werd een tocht zuidelijker

naar het gebergte Boo ondernomen. Den vorigen avond had te dien einde eene langdurige bespreking plaats moeten hebben, daar de Orang Kaja dezen tocht zeer bedenkelijk vond en geen gids daartoe wist aan te wijzen. De Orang Tanah werd daarom geraadpleegd en na zeer veel moeite gelukte het mij eindelijk een inlander als gids op den tocht te krijgen.

Te 7 uur begaven wij ons op weg. In zuidelijke richting het strand volgende passeerden wij tandjong Kawoes en vervolgens tandjong Watwaar, waar de kalksteen schoon „aufgeschlossen" is en het algemeen strijken der lagen zeer scherp was te observeeren. De vaste kalksteen wisselt ook hier met meer leiachtige kalksteenlagen af. De kust werd gevolgd tot eene kleine beek Wer Oeran genaamd. Ten zuiden daarvan strekt zich tot in zee een bergketen uit, die de kaap Kareta vormt. Zij kenmerkt zich door eene kleine uitgehouwen holte aan den voet van den rotswand, een opening van ongeveer 1 bij 1½ m., die door de inwoners als pomali beschouwd wordt. Hier is weder een plaats waar de kalksteenlagen (als gest. n°. 100) in duidelijke, dikke horizontale banken voorkomen. Verder zuidelijk vallen de lagen weder in oostelijke richting, vooral op de hoogte van de negory Effroean. Bij deze kampong, die slechts uit een achttal hutten bestaat, stort zich ten zuiden een beek Hoar Efan in zee, waarvan de nagenoeg droge bedding door ons gevolgd werd, om het binnenland in te dringen. Spoedig verlieten wij de bedding, die gelijk de beddingen van alle wilde bergbeken, uit chaotisch dooreengeworpen rolsteen-massa's bestaat en geen andere erosie-producten dan die van het „anstehende" gesteente vertoont. Daarna beklommen wij de noordelijke helling van het dal en bereikten den kam, die de kaap Kareta vormt. Boven op den ruim 140 m. hoogen rug van het gebergte gekomen, vonden wij een boschpad dat naar een negory Toknaam, boven op den bergrug gelegen, voert. Wij bezochten deze negory niet, maar vervolgden onzen weg, steeds stijgende in W. richting. Weldra maakte het sedimentaire gesteente voor het jongere koraalkalk-gesteente plaats, zooals op „Kaar" ook gevonden was, en werd het hoe langer hoe moeielijker zich door de zware, met elkander door tal van lianen, rottan en heestergewassen als het ware samengegroeide boomen, een weg te banen. Daarbij kwam nog dat de op hun bloote voeten loopende inlanders, bij het betreden van den rotsachtigen grond, telkens door scherpe kanten, spleten, scheuren en kloven in het gesteente, door de verweering ontstaan, pijnlijk gekwetst werden. De hoogte bestaat uit rotsblokken, die soms reusachtig groot waren en omgetrokken of beklommen moesten worden, maar buitendien vertoonde zij talrijke kloven en scheuren, waarin men moest afdalen om

onmiddellijk aan den tegengestelden kant, langs wortels en uitstekende randen, weder te moeten opklimmen. Op dit hooge niveau levert het gebergte, afgezien van het oerwoud zelf, een tooneel op van verwoesting, het gevolg van de onregelmatig om zich heen grijpende verweering, verbrokkeling en verscheuring van het gesteente, die door den plantengroei onderhouden en ondersteund wordt.

Zoo bereikten wij, niet zonder herhaaldelijk door de inlanders gesoebat te zijn om terug te keeren, een hoogte van meer dan 500 m. Volgens den gids bevonden wij ons op den berg Boo, ofschoon ik mij hoegenaamd niet kon oriënteeren, daar het bosch hoogstens een uitzicht van 20 m. toeliet en alleen de zee van tijd tot tijd door de toppen van het ondoordringbaar geboomte heenschemerde. Den hoogsten top of kam hadden wij zeker niet bereikt, daar het terrein niet daalde. Te 11 uur moest de terugtocht ondernomen worden.

Thans werd een andere weg gevolgd, langs welken wij achtereenvolgens een drietal dwarsdalen overstaken en ten noorden van Kaap Kawoes het strand en binnen eenige minuten Eli bereikten. Op de laatste helling bij Kaap Kawoes, die wij afdaalden, bevatte de zwarte humusrijke verweerde grond, knollen van bruinijzersteen (Gest. Verz. n°. 128), die door de inlanders verzameld worden, om daaruit kleurstof, ter opsiering van het door hen vervaardigd aardewerk, te bereiden.

Den volgenden dag (7 Dec.) nam ik afscheid van de hoofden van Eli en vertrok te voet langs het strand tot Hare, waarheen ik de prauw gezonden had, om mij vandaar te kunnen inschepen. Ten zuiden van kaap Ngarmin is de heerschende richting der lengte-dalen een zuidoostelijke. Kaap Ngarmin is het einde eener rij van drie hooge bergen, die in een oost-westelijke richting gelegen zijn, en doet zich, van zee uit gezien, voor als een naar schatting 10 à 15 m. hooge kaap, van een zeer verweerd koraalkalkgesteente. De berg Kaar rijst meer als een alleenstaand gebergte in het binnenland op.

Tusschen Eli en Haar liggen, behalve de genoemde negory Hare, de kleine negoryen Renvaan, Werra, Oelobi.

Des avonds laat kwamen wij te Haar, waar wij voor anker bleven.

(8 Dec.) Des morgens vroeg bereikte ik, na met moeite door de branding gekomen te zijn, den wal. Daar ik het terrein ten noorden van Haar wilde verkennen, liet ik de prauw door Abdoellan naar Herat brengen, om mij daar op te wachten. Ik zelf begaf mij naar den Orang Kaja, die mij een gids medegaf, en met twee mijner eigen manschappen toog ik op weg langs de kust, om vervolgens den heuvel te bestijgen, waar-

van ik de N. W. helling weer afdaalde. Daardoor kwam ik in het dal, dat evenwijdig met de kust in een noordelijke (N. N. W.) richting loopt, en daarvan door een heuvelkam gescheiden is. In dit ontwoude dal waren tal van tuinen aangelegd, die den bewoners van Haar toebehooren. Meer dan een uur gaans kon ik dit dal volgen, waarna ik een boschrijken bergrug overtrok, die de grensscheiding tusschen Haar en Herat uitmaakt. In Herat verliet mij de gids. Ik volgde de kust tot Tandjong Watnaar, die zich in zee voortzet in eenige eilandjes en geïsoleerd staande rotsen. Terwijl het terrein van Haar af tot de kust uit koralenkalk bestaat, treden hier „geschichtete" lagen van hetzelfde fijne licht gekleurde kalkgesteente, zooals ook in Haar „ansteht", te voorschijn als het liggende gesteente van de hooger op het gebergte gelegen hangende recente formatie. De „Schichtung" is aan de rotsen en eilandjes slechts flauw waar te nemen. Het vallen is vrij steil naar het Oosten. Ik volgde nog N. westwaarts een eindweegs de kust, die zich steeds als uit koraalkalk-formatie bestaand deed kennen en scheepte mij te 10 uur in de prauw, om naar de noordelijkste kaap van Hoog Kei koers te zetten. Het meer binnenwaarts gelegen Makkra-gebergte vertoont zich, uit zee gezien, als bestaande uit verschillende evenwijdige bergruggen, welker lengte-assen naar het Noorden gericht zijn en naar het Westen in hoogte afnemen. Een van deze ver in zee vooruitstekende bergruggen vormt de kaap van het eiland Borang.

Te 12 uur kwamen wij aan kaap Niv, herkenbaar aan een eilandje dat voor de kaap gelegen is. Hier ter plaatse treedt weder zeer fraai het liggende sedimentair kalkgesteente te voorschijn. De kleine zadel is sterk gespleten en gebroken en talrijke losse blokken liggen aan de kust verspreid. Tusschen Tandjong Niv en het gebergte Woho strekt zich, van noord naar zuid, evenwijdig aan de kust, een naar schatting 200 à 300 m. hoog kamgebergte uit, dat westelijk zeer steil naar zee afvalt. Het bestaat uit sedimentairen kalksteen en komt aan de kust te voorschijn ten zuiden van kaap Niv en op ongeveer een uur gaans ten noorden van Hoor. Daar tusschen strekt zich, onmiddellijk langs de kust, een lage heuvelrij uit, niet hooger dan 40 m., uit koralenkalk bestaande. Evenwijdig daarmede vertoonen zich in zee, ongeveer twintig meter van de kust verwijderd, langgestrekte rotsen van dezelfde formatie. Een duidelijk opgeheven rif-vorming is dus hier aanwezig.

Ten zuiden van het gebergte Woo wordt de helling van het gebergte naar zee toe flauwer. Tot Hoor zijn deze hellingen ontwoud en zijn daarop tuinen in aanleg. Bij Hoor is kalksteen (Gest. Verz. 102) in dui-

delijke lagen zichbaar. Het strijken is N. Z., het vallen Westelijk 10 à 15°. Koraalkalkvorming aan de kust komt hier niet voor. Het strand zelf wordt uit sedimentaire lagen gevormd. Tusschen de negory Hoor en Laar komen alluviale afzettingen voor, bestaande uit een door zand verkit conglomeraat van door het ten zuiden van Hoor zich in zee stortend riviertje aangebracht erosie-materiaal. In Hoor werd met den heidenschen Orang Kaja, wiens woning op een lagen heuvel aan het strand gelegen is, een afspraak gemaakt betreffende gidsen en koelies voor den volgenden dag (9 Dec.). Vóór 6 uur waren wij reeds op marsch, om den tocht naar het gebergte Wajen (volgens de kaart van Planten, Watnoes) te ondernemen. Eerst werd in noordelijke richting het strand gevolgd, tot kaap Krietlajar en daarna het steile gebergte bestegen, waarop ik weer koralenkalk (orbitoïden-kalk) aantrof, zoodat het „liggende" gesteente hier slechts eene geringe ruimte beslaat. Op een plateau, dat naar het Zuiden toe in een dal overgaat, troffen wij eene bron aan, die door de inlanders voor pomali wordt gehouden. In noord-oostelijke richting bereikten wij daarna een steilen bergwand, die ons in een diepe zich in noordelijke richting voortzettende dalkloof voerde (Gest. Verz. n°. 104). Van hieruit rees de steile hooge berg als een reusachtig gevaarte voor ons op. De beklimming had plaats langs een voetpad, dat aan een trap deed denken, daar het ten deele in den berg uitgehouwen, naar den top voerde. Wij ontmoetten op onzen weg inlanders, waaruit bleek dat dit pad een verbindingsweg tusschen Oost- en Westkust vormt. De top en het hooger niveau der helling (Gest. Verz. n°. 105) bestaan uit lichtgekleurde chaotisch op elkaar gestapelde rotsen, een gevolg der reeds dikwijls beschreven verweering van het gesteente.

Op den top trof ik ook aders en drusen van kalkspaath (Gest. Verz. n°. 103) aan. Van hier genoot ik een prachtig vergezicht over de zee en over het, ten noorden door het gebergte Wowoe begrensd terrein; waarvan de accidenteering door het groene plantenkleed aan het vorschend oog onttrokken wordt.

Denzelfden dag vertrok ik langs het strand naar Aad, waar de prauw mij zou opwachten. Tusschen Laar en Aad liggen de negoryen Ewaab en Ngoerwoel (tot Aad behoorende). Bij de laatste mondt een kleine kali in zee. En uur gaans ten zuiden van Laar wijkt het gebergte landwaarts, waardoor een min of meer golvend heuvelachtig terrein ontstaat, waarop kleinere beekbeddingen met alluviale afzettingen voorkomen. Waar een heuvel zich tot het strand voortzet en daar afgebroken wordt, komen de vormende gesteente-lagen zeer fraai voor den dag. In

Aad aangekomen vernam ik dat de Orang Kaja afwezig was en kreeg ik den Orang Tanah te spreken. Al mijn pogingen en beloften van geschenken waren niet in staat, iemand te bewegen bij de beklimming van het gebergte Boo tot gids te strekken. Den volgenden morgen (9 Dec.) vroeg vertrok ik naar Moen, dat na een uur roeiens bereikt werd. De Orang Kaja was dadelijk bereid een gids mede te geven voor de exploratie van het onmiddellijk achter het strand verrijzend gebergte dat den naam „Roewatlik" draagt. Wij bestegen den glooienden berg die in Z. O. richting zich uitstrekt en links en rechts door in dezelfde richting loopende dalen begrensd wordt. De helling was dun begroeid, zoodat hier van tijd tot tijd een ruim uitzicht mogelijk was. De grootste hoogte, die bereikt werd, was 320 meter. Het terrein was hooger op bijna ontoegankelijk, daar tegen soms tientallen meters hooge rotswanden moest opgeklommen worden. Buitendien beloofde de eenvormigheid van het gesteente geen loonend onderzoek. Tegen 9½ uur nam ik den terugtocht aan en vervolgde het onderzoek om 11 uur langs de kust in zuidelijke richting. Bij kaap Ibri, ten zuiden van Moen, waren de lagen (Gest. Verz. n°. 107) weder prachtig waarneembaar en zag men volkomen duidelijk de dikke banken, met meer „schieferige" lagen afwisselend. Hier komt een accessorisch bestanddeel, nl. pyriet in den kalksteen voor. De inlanders deelden mij dan ook mede dat hier drek van den duivel lag en de gouden glans van het mineraal een list van den duivel was om de menschen te bedriegen, die het voor goud aanzagen; een bewijs voor de opmerkingsgave der inlanders, die den overgang van pyriet in een bruine en zwarte kleur (bruinijzersteen) op hunne wijze uitleggen. — Tot aan Oewas kan het strijken der lagen vervolgd worden. Bij de volgende kaap komt een plaatselijke storing voor. De lagen daar strijken West-Oost, vallen Zuid 10°.

Ten zuiden van eene kleine negory, tot Moen behoorende, die aan een kleine kali gelegen is, onmiddellijk ten zuiden van een kaap, vertoont zich aan het strand een geheel vrij liggend zadel, als een bolvormig segment uit den grond opkomend. Hier ter plaatse wijkt het gebergte zeer ver naar achter en het strand gaat in eene breede strook land over.

De kampong Oewad werd ten 1 uur bereikt en ofschoon de Orang Kaja niet aanwezig was, vond ik eenige inlanders bereid mij tot gids te dienen. De glooiende berg werd beklommen tot eene hoogte van ongeveer 284 m. en na een uur gaans daalden wij langs de steile helling in een dal af, dat naar schatting ½ kilom. breed is, en waarin

een beekje in noordelijke richting loopt. Deze tocht was belangrijk, omdat hier ten duidelijkste waargenomen kon worden, hoe van de kust loopende dwarsche bergkammen, evenals de centrale bergruggen van het eiland, uit dezelfde kalksteenlagen bestaan (identiek met Gest. n°. 106) en waarvan de „Mächtigkeit" hier op minstens ± 300 m. kan geschat worden, daar ik mij op die hoogte bevond en bij de abrupte afdaling der oostelijke helling, de koppen van steeds dezelfde lagen ontmoet werden.

In het dal vond ik pisangtuinen, waarin ook ananasplanten veelvuldig voorkwamen. Om de rijpe-vruchten tegen de liefhebbers te beveiligen worden, op eenigen afstand van de plant, met de punt naar boven, scherp toegespitste bamboe-pijltjes in den grond gestoken. De kwaad bedoelende inlander wordt dan door de gevaarlijke wond in den ongeschoeiden voet behoorlijk gewaarschuwd. Ten westen van het dal draagt het gebergte, waarover ik terugtrok, den naam van Soos Ngiquiel, het gebergte ten Oosten den naam van Daab. Wij overnachtten in de prauw bij de negory Maag, een half uur ten zuiden van Moen gelegen.

Den volgenden dag (10 Dec.) zond ik Abdoellan vroegtijdig naar land, om te informeeren of het mogelijk was onder geleide van gidsen van hier uit het eiland te doorkruisen. Hij vond echter niemand bereid om ons tot gids te verstrekken, ofschoon men erkende dat het mogelijk was van hier uit naar de Oostkust naar Watlar te komen. Ik besloot daarom naar Aad terug te keeren, ten einde van daar uit het eiland dwars over te steken. Hier trof ik het even ongelukkig. De Orang Kaja's van Aad, Moen en Weir waren allen naar Laag-Kei vertrokken. De achtergeblevenen waren, uit vrees of om welke andere redenen ook, niet te bewegen mij tot gids te dienen. Bedreigingen dat ik mij bij den posthouder zou beklagen, overredingen, niets hielp en onverrichter zake vertrok ik des namiddags per prauw weder naar Weir waar ik des avonds ankerde. Van Weir uit werd den volgenden morgen (11 Dec.) een tocht in oostelijke richting ondernomen. Om $7^1/_2$ uur werd opgebroken en het kustgebergte bestegen, dat den naam Woeloer draagt. Op de helling zijn tuinen aangelegd, waartoe het bosch ten deele gekapt en verbrand was geworden. De bodem dezer tuinen bestaat, zoo hier als elders, uit humus die door den vroegeren plantengroei ontstaan is en, door vermenging met talrijke zwarte houtskoolstukjes, nog donkerder zwart dan gewoonlijk gekleurd is, alsmede uit talrijke uitstekende steenen, zoodat de djagong-planten verspreid groeien en afwisselen met zware boomstammen, die bezwaarlijk wegge-

ruimd konden worden. De grootste hoogte, die bereikt werd, bedroeg 396 m. Een dal in de lengte-as van het eiland werd dwars overgestoken en daarna de helling van het steil en hoog oprijzend gebergte Seimoriel onderzocht. Dat gebergte behoort reeds tot het rechtsgebied van de aan de Oostkust gelegen negory Riumroe. De gids wenschte niet verder te gaan. „Tanah Weir abis" klonk zijn refrein en hij durfde waarschijnlijk den grond van een misschien vijandelijke kampong niet betreden. Wij keerden dan ook terug en waren tegen 11 uur weder aan de kleine kali bij Weir. Langs het strand trok ik naar de ruim één uur gaans verder in een bocht gelegen, kampong Ilraan of Erlelaan.

Overal staat langs de kust hetzelfde gesteente aan. Bij Kaap Jarleier liggen de lagen horizontaal. Bij Ibraan treedt het gesteente minder verweerd en vaster op. Terwijl geen tijd meer voor eene excursie naar het binnenland overbleef, bezocht ik de reeds vroeger door mij aangedane eilandjes, waarvan de noordelijkste „Kroed", het grootste, meest westelijk gelegen „Noehoe Jaan", en het zuidelijkste „Ifad" genaamd zijn. Noehoe Jaan is uit een geologisch oogpunt het belangrijkste, daar behalve het tertiair sedimentair kalkgesteente, waaruit het bijna geheel is opgebouwd, en waarvan de stratificatie door verweering bijna niet te herkennen is, hier aan de Oostkust een laag (± 1 m. machtig) van recente koraalkalk-breccie (Gest. Verz. n°. 128) voorkomt, die zich als het hangende van bovengenoemd gesteente voordoet. Zij is slechts een twintigtal meters te vervolgen en is als een strandvorming op te vatten. Sporen van strandlijnen zijn ook nog aan de tot 20 m. hooge tertiaire formatie der kust te ontdekken. Op geheel Hoog-Kei treft men deze recente lagen niet aan. Ifad bestaat geheel uit sedimentaire kalklagen (tertiaire formatie).

Den 12den Dec. werd, van Irlaan uit, vroegtijdig een tocht naar de Oostkust ondernomen. Ten zuiden van de kali werd het kustgebergte bestegen en toen de kruin (161 meter) bereikt was, in Z. O. richting de helling gevolgd. Ten Noorden ging de helling in een lengte-dal over, dat wij op een hooger niveau overstaken. Voordat wij het zwaar begroeide gebergte Umboo (236 meter) konden beklimmen, moesten wij achtereenvolgens een tweetal stroomende beekjes passeeren. Een tweede hooger gelegen evenwijdige keten (302 meter), de zuidelijke uitlooper van het Daab-gebergte, werd daarop overgetrokken; wegens de steile oostelijke helling moesten wij in zuidelijke richting het gebergte afdalen. Wij bereikten daarna een dal met een in oostelijke richting stroomend beekje. De Oostkust werd bereikt door den berg Vardi (volgens de kaart van

Planten) over te trekken, aan wiens voet de negory Woko gelegen is.

Na twee uur de moeielijk begaanbare oostkust, langs een met steenen bezaaid strand, in zuidelijke richting gevolgd te hebben, bereikten wij, onder een tropische regenbui, de negory Unkeliem. Het steile gebergte (Gest. n°. 110) vormt, op sommige plaatsen van dit gedeelte der kust, door afstortingen loodrechte wanden, die door hunne hoogte (eenige honderden meters) een grootschen indruk maken. De negory Unkeliem ligt niet aan het strand, zoodat, uit zee gezien, geen menschelijke woning wordt bespeurd. Volgt men echter van het strand af een Zuid-Noord gericht dal, dat ten westen door den berg Obsciew begrensd wordt, en beklimt men daarna de oostelijke helling, dan vindt men, op de hoogte van 176 meter, een zestal woningen, waaruit de kampong, die 30 à 40 mannelijke inwoners telt, bestaat. Na aldaar eenigen tijd vertoefd te hebben werd de terugtocht in de richting van Ellat aanvaard en het bovengenoemde dal in noord-westelijke richting gevolgd. Ten noorden van onzen weg verrijst het lengte-gebergte „Tjed" (kaart Planten, Sietjek); ten zuiden vertoont zich een uitstekende top, die volgens den inlandschen gids, den naam „Richiel moejoeb" draagt. Bestijgt men uit het dal het centraalgebergte, waarvan de sedimentaire kalklagen bijna horizontaal geplaatst zijn (Gest. Verz. n°. 109), dan neemt de omgeving langzamerhand een geheel ander aanzien aan. Het gebergte vertoont hier eene zachte glooiing tot bijna aan Ellat toe en is geheel met alang-alang velden bedekt, waartusschen van tijd tot tijd een klapperboom zich verheft. Van Ellat uit is dus de oostkust zonder bezwaar gemakkelijk te bereiken. Den volgenden dag (13 Dec.) kon aan geen excursie gedacht worden. De hevige regens, die reeds 's nachts gevallen waren, maakten ons elken tocht onmogelijk. Het roefje mijner prauw, dat 's nachts reeds aan mijn inlandsch reisgezelschap een plaats had moeten verschaffen, waardoor van rust geen sprake kon zijn, bleek tegen de aanhoudende regenvlagen niet bestand, zoodat alles door en door nat werd, wat niet in blikken trommels geborgen was. De tijd werd dus besteed om alles weder op orde te brengen en, ter verdere voorziening tegen den regen, nieuwe atap te maken en aan te brengen. Tegen den middag klaarde het weder op, zoodat opgebroken kon worden en de aan eene kleine baai gelegene kampong Leerohiliem bereikt kon worden. De noordelijkste kaap heet Tandjong Ohitaran, de zuidelijkste Lerinajoran. Per prauw volgde ik van Leerohiliem de kust tot Werkaa. Gedeeltelijk is hier de kust onbegaanbaar door de steil uit zee oprijzende, uit lichtgelen kalksteen (n°. 111) bestaande rotsen, waarin talrijke ondiepe grotten voorkomen. Tengevolge der sterke ver-

weering, waardoor schotsen en bonken rots van de kust afgescheurd zijn, ziet men slechts een flauwe streeping, als aanduiding van sedimentaire laagvorming. Op de hoogte van den waterspiegel zijn brandingslijnen. De kust zelve rijst ongeveer 20 meter hoog steil uit zee op. Daarachter gaat het gebergte glooiend in het centraal-gebergte over. In de, aan eene kali gelegen, negory Werkaa bezocht ik den Orang Kaja, die mij voor den volgenden dag eenige gidsen toezegde. Hier zag ik het ijzersmeden, dat, met uitzondering misschien van Banda Eli en Ellat, nergens door de eigenlijke bevolking verricht wordt, maar door inlanders, die van de eene kampong naar de andere trekken en van omringende eilanden afkomstig zijn. De hier aan het werk zijnde smid was van het eiland Tioor afkomstig en ik trof hem eenige maanden later op het eiland Oet aan. Deze smeden verwerken allerlei door de inlanders bewaard oud smeedijzer, banden van kisten, oude vischhaken, parangs enz. tot harpoenen, lansen, parangs enz. Hun bedrijf, waarbij zij zich, behalve van houtskool, van een ijzeren aanbeeld, verschillende hamers en tangen bedienen, oefenen zij op zeer eenvoudige wijze uit, met eene verplaatsbare inlandsche veldsmidse. In twee wijde, vertikaal staande, uitgeholde bamboes steken twee zuigers, die, met kippenveeren omwonden, luchtdicht passen. Aan de zuigers bevinden zich steelen, die door een inlander heen en weder bewogen worden. Onder aan elke bamboe is het tusschenschot bewaard en is ter zijde eene opening aangebracht, waarin een dunnere, geheel uitgeholde korte bamboe steekt, welker opening in den haardsteen, uit soeffan vervaardigd, uitkomt. Door het regelmatig op en neêr bewegen der zuigers wordt een luchtstroom onderhouden, die het houtskoolvuur en het daarin geplaatste ijzer tot de vereischte gloeihitte kan brengen. Handig en vlug werden eenige vischharpoenen, die ik bestelde, voor mij vervaardigd.

Den 14den Dec., 's morgens voor dag en dauw, togen wij op weg en beklommen het ten N.O. van de kampong gelegen gebergte, „Matoer" genaamd. Wij volgden een voetpad oostwaarts; ten zuiden van onzen weg lagen, op eene hoogte van 88 m., de resten (muren) van een oude kotta. Langs het voetpad bereikten wij een dwars-gebergte, waaruit in Z.O. richting een groot dal aan onze voeten begint. Het voetpad leidde daarop naar de noordelijke helling van den bergrug, waar zich een minder uitgestrekt dal vertoonde. Wij gingen hier langs, ten deele in tuinen herschapen, boschgronden en staken daarna het centrale, in de lengte-as van het eiland gelegen gebergte „Karbok" over, waarvan het hoogste door ons bereikte punt op 342 m. bepaald werd. Het gebergte

Karbok vormt de grensscheiding tusschen het gebied van Werkaa (Westkust) en Waor (Oostkust). Op die grensscheiding vindt men een boom met een steenen bank er voor, verder een in den grond gestoken met vlechtwerk voorzien palmblad (sassie) en een in den grond bevestigd stuk hout, waarin de ruwe omtrekken van een kop en bovenlijf zijn uitgesneden. Bij het afdalen van de oostelijke helling van het gebergte Karbok komt men in een dal, dat 1 à 2 kilometer breed is, en naar het Noorden zich voortzet en dat ten zuiden door het gebergte Waor Koek, ten oosten door het gebergte Metmaar wordt afgesloten. In het oostelijke gedeelte van het dal ligt, ten zuidwesten van het Metmaargebergte, aan eene beek, de kampong Waor. Het beekje volgt niet de hoofdrichting van het dal, maar stroomt naar het Oosten, een dwarsdal volgende, dat naar zee voert. Het ten zuiden van het beekje zich naar zee uitstrekkende gebergte Oraayt draagt den naam van „Ohierin". Tusschen het gebergte Metmaar en het Kustgebergte is in noordelijke richting een lengte-dal gelegen, dat naar Banda-Ellat voert. De heidensche kampong is een door vervallen steenen muren omsloten plaats. Midden in de kampong vindt men, evenals in de vroeger bezochte kampong Ohiweit, eene door een laag steenen muurtje omgeven ruimte, die een offer-tafel bevat, bestaande uit een op vier vertikale steenen rustenden grooten platten steen, en den daarvoor geplaatsten schat der negory, te weten 8 lilla's of ijzeren kanonnetjes. Van de kampong voert een steil pad naar het beekje en bereikt men, na $^3/_4$ uur gaans, de oostkust. Aan het strand vindt men een compagnie-huis.

Tegen vier uur in Werkaa terugkomende, vernam ik dat de posthouder aldaar vertoefd had, maar reeds naar Larat was vertrokken. Ik besloot hem onmiddellijk achterna te reizen, om, door zijn invloed bij de inlandsche hoofden, van hen ondersteuning voor mijn onderzoekingen, door het meegeven van gidsen enz, te verkrijgen. Verder onderzoek naar het tusschenliggend terrein stelde ik tot nader uit, liet onmiddellijk het zeil hijschen, en in zuidelijke richting langs de kust koers houden. Wij kwamen des avonds in Larat aan, waar ik dan ook den posthouder aantrof. Larat ligt ten zuiden van een kleinen inham, in het noordelijk gedeelte waarvan zich een eiland „Noesoelar" bevindt. Onmiddellijk ten westen van de kampong ligt het kleine eilandje „Aran".

Van den kapitan van Larat kreeg ik voor den volgenden dag (16 Dec.) gidsen en koelies, zoodat dit gedeelte van het eiland tot aan de oostkust kon worden geëxploreerd. Het gebergte, dat zich ten noorden tot „Niroen" uitstrekt, wordt Aad of Velngaas genaamd (op Planten's kaart is

de hoogste top 378,4 m.). Om den kam van dit gebergte te bereiken moet men langs pisang-tuinen een heuvel overtrekken en verder steeds in N.O. richting stijgen. De top van den kam ligt meer in N.W. richting.

Over de geheele breedte van het eiland bestaat het gesteente (Verz. n°. 115 en 116) uit koralenkalk; op den bergrug uit orbitoïden-lagen, die, tengevolge der verweering, prachtig voor den dag komen. Van de oostelijke helling van het gebergte naar beneden dalende, gaat men langs een in zuidoostelijke richting liggend dal, waarin talrijke sago- en bamboe-bosschen voorkomen, en een tweetal beekjes vloeien. Op de oostelijke helling en in de bedding van het beekje „Wer Terwahan" (meer noordelijk vloeit het tweede beekje Wer Ihan), vindt men een schijnbaar petrographisch gesteente (n°. 117 Gest. Verz.), dat bij nader onderzoek een door secundaire kalk gecimenteerde orbitoïden-kalk blijkt te zijn. Dit dal vormt geen glooiing, maar daalt terrasvormig naar zee af en wordt ten zuiden door een gebergte begrensd, dat van hier uit gezien, zich door drie kenmerkende toppen onderscheidt: „Onabal". — De hellingen bestaan onveranderlijk uit orbitoïden koralenkalk. Op een lager niveau der beekbedding vond ik lagen kalkgesteente (als liggende van het bovengenoemde gesteente) (Gest. Verz. n°. 118), die, bij nader onderzoek door Prof. Martin, alveolinen-kalken bleken te zijn. Te 11 uur werd Wadoear bereikt en werd thans een andere, meer noordelijke route gevolgd, die ons naar de Westkust naar Niroen voerde. Wij volgden de noordelijke helling van het dal, staken het Aad-gebergte weder over en arriveerden te drie uur te Niroen. Geen ander dan typische koralenkalk-formatie werd op dien tocht aangetroffen. (Gest. Verz. n°. 119 en 120). Te Niroen stort een beekje in zee, waarvan de bedding, wegens de verweering, niet toeliet te beslissen of deze uit gestratificeerde liggende kalklagen bestond. Om van Niroen naar Larat te komen moest ik over zee terug (met een vlerkprauwtje), daar de steile kust met veruitspringende klippen en de rhizophoren-bosschen in den inham het onmogelijk maken Larat te voet te bereiken.

Den volgenden dag (17 Dec.) ging ik over zee naar de negory Tamangiel, die kort te voren geheel door brand vernield was en waarvan nog slechts de woning van den radja aanwezig was. Bij Tamangiel komen, in een uitlooper van het gebergte, weder de gestratificeerde lagen te voorschijn, waarvan het strijken N. Z. en het vallen 10 à 20° bedraagt. Het gesteente vertoont zich hier zeer verweerd en zanderig. Bij deze negory doorkruiste ik langs een derden weg het eiland. Bij het beklimmen van het gebergte vindt men spoedig de koralenkalk (orbitoïden, Gest.

Verz. n°. 121, 122 en 123) weder terug, die zich langs den geheelen weg ook langs de zuidelijke helling van „Onabal" vervolgen laat. Heeft men het kustgebergte beklommen, dan bereikt men een zich verheffend Centraalgebergte, op welks helling door losse koraalsteenen ommuurde tuinen liggen, waarin hoofdzakelijk katjan-soorten worden aangetroffen. Van Tamangiel kan men Wadoear in twee uren bereiken, zoodat ik denzelfden dag heen en terug kon gaan en daarna nog de kust in de richting naar het Zuiden kon volgen. De kust is van hier weder onbegaanbaar, daar het gebergte steil uit zee oprijst en tot in zee loopende dwarsdalen vormt, waardoor aan de kust tal van kleine baaien ontstaan. Deze zijn bijna alle naar het Z. W. gericht. Na een tocht van twee uur kwamen wij des avonds 7 uur in de negory Soengi aan.

(18 Dec.) Soengi en Ngaafan zijn twee negoryen, die ongeveer een 200-tal meters van elkander af liggen en beide een missigit bezitten. Het gebergte rijst hier zoo steil uit zee op, dat eenige huizen van de negory Soengi op palen in zee tegen de helling gebouwd zijn. Ook bevindt zich hier eene school voor meisjes en jongens, waarop de laatste in de eerste beginselen van den Mohammedaanschen godsdienst, de meisjes in het naaien en verschillende handwerken worden onderwezen. Eene poging om met die inrichting nader kennis te maken mislukte, daar mijn komst allen, leeraren en kinderen, onder groot misbaar de vlucht deed nemen, zoodat ik alleen in de ledige loods achterbleef. Weldra kwam de Kapitan te voorschijn in vol ornaat. Hij droeg een Arabisch topje op het hoofd, bont versierd, had een kort, donkerblauw, met koperen knoopen afgezet, Arabisch buisje aan, een klein wit broekje, dat iets langer dan een zwembroek was, verder bloote beenen en een korten sabel op zij. Met de meeste welwillendheid bood hij mij zijn diensten aan en was bereid zelf mij op een tocht naar de Oostkust te vergezellen.

Ik maakte daar onmiddellijk gebruik van en wij togen op weg, de helling bestijgende, die ons langs een goed voetpad te midden van tuinen, waar o. a. katjan- en obi-soorten en een enkele pisangpalm groeiden, op den 319 meter hoogen bergrug voerde. De bodem bestaat uit het gruis der verweerde roode variëteit der koraalkalksteenen, waartusschen, ten gevolge van het verbranden der bosschen, in het oog vallen de tot een witte kleur gebrande losse stukken kalksteen. Daar de bergrug zich dichter bij de Oost- dan bij de Westkust bevindt, kan men van de Westkust uit langs eene glooiende helling den bergrug bereiken, terwijl aan de Oostkust het gebergte (Watneeljan) steil naar zee afdaalt. Dit gedeelte van het eiland heet, volgens mijn gids, Aiwoelenaar, terwijl de

weg naar de Oostkust, waarlangs wij de negory Kilwait aan de Oostkust na $2^1/_2$ uur bereikten, den naam van „Watiook" zou dragen. Deze negory is een kampong, die een 100-tal inwoners en een zestal woningen telt. De woningen zijn aan de kust gebouwd achter eenige zich in zee verheffende koraalsteenrotsen, die nauwelijks den naam van eilandjes verdienen. De bevolking houdt zich met het bouwen van prauwen en vischvangst bezig. Een kleine kampong Ohiwoetoe ten noorden van Kilwait, behoort tot de negory Kilwait. Onder hevige regenbuien werd de terugtocht langs een zuidelijken weg aanvaard, die ons naar Ngaafan voerde, van waar ik mij per prauwtje naar Soengi begaf, waar mijn vaartuig lag. Over de geheele breedte van het eiland komt hier niets anders dan eentonig koralenkalksteen (Orbit. kalk, Gest. Verz. n°. 124) voor.

Daar mijn bemanning, door deze snel op elkaar gevolgde bergtochten, vermoeid en afgemat raakte en naar rust verlangde en ik zelf mij minder opgewekt begon te gevoelen, besloot ik naar Toeal terug te gaan en stak daartoe van Soengi naar de op de Oostkust van Laag Kei (Noehoe Roa) gelegen kampong Roemat over. Van deze kleine door muren omringde kampong uit, in welker nabijheid de heer Langen koffie-boomen heeft geplant, wenschte ik dit gedeelte van het eiland te doorkruisen en zond daarom mijne prauw vooruit naar de kampong Ibra. Ik trok daarop de met bijna geen hoog hout, maar met struikgewas begroeide vlakte over en ontmoette op mijn weg door alang alang bedekte velden, afwisselend met overblijfselen van oude tuinen. Zoo kwam ik aan den karakteristiek N. Z. gestrekten ondiepen zeearm, die naar schatting, ruim 4000 meter lang en gemiddeld 600 meter breed zal zijn. Aan de Oostkust van dien zeearm, die door een nauw vaarwater in het Noordoosten met de zee verbonden is, ligt de kleine kampong Wein. Met een vlerkprauwtje voer ik naar de kleine negory Defaar over en vond, langs een meer geaccidenteerd terrein, in N. richting mijn weg naar Ibra, tusschen talrijke prachtige voor timmerhout zoo gezochte kajoe-bessie bosschen. In het eveneens aan een karakteristiek N. Z. gerichten zeearm gelegen Ibra vond ik mijne prauw, waarmede ik den terugtocht naar Toeal deed, alwaar ik des avonds ten 10 uur arriveerde.

Het verweerde koraalkalkgesteente, dat tot een licht gekleurde soms door ijzer roodgekleurde gruisachtige aarde veranderd is, leverde geen nieuwe gezichtspunten voor de geologie dezer eilanden. Omtrent de karakteristiek N. Z. gerichte zeearmen, die met vroegere rifvorming samengaan, volgen later de noodige mededeelingen.

Koortsen, door de vele vermoeienissen en ontberingen ontstaan,

kluisterden mij aan het ziekbed. Eerst tegen het einde van Januari was ik in zoover hersteld, dat ik het onderzoek kon hervatten.

Den 20sten Januari vertrok ik des namiddags van Toeal, maar moest binnen eenige uren terug keeren om ons zeil enz. te herstellen, dat door eene windvlaag verscheurd was. Op 22 Januari was alles weder in orde, zoodat wij des morgens vroeg konden vertrekken. Na Taar aangedaan te hebben, om atap en waterkruiken in te nemen, zetten wij door straat Rosenberg koers naar Roemat, waar wij des avonds 6 uur aankwamen. Den volgenden dag volgden wij de Oostkust van Laag-Kei tot aan de negory Haar of Lamangoro, waar, wegens de riffen en het lage water, op een afstand van 400 meters van den wal geankerd moest worden. Groote feesten werden in deze kampong gevierd, want een hoofd van Toeal was de bruidschat (karta) voor zijne bruid, die hier thuis behoorde, komen betalen. De feesten waren reeds eene volle week aan den gang en tal van inwoners van Toeal waren per prauw hier aangekomen, zoodat alle huizen en loodsen met menschen overvuld waren. Feestmalen en dansen waren aan de orde van den dag. Den 24sten Jan. maakte ik eene excursie naar de kampong Ohinoel, die $2^1/_2$ uur gaans in het binnenland gelegen is. Van Ohinoel ging ik langs de negory Ngirwoen, die een uur gaans ten noorden van Lamangoro gelegen is, en verder langs het strand naar Lamangoro terug. Dit gedeelte van het eiland is heuvelachtig en waterrijk. Tal van beekjes moesten door ons doorwaad worden, waarvan één naar het Noorden vloeit en, volgens onzen gids, tusschen Ibra en Sathian in zee mondt. Op Langen's kaart vindt men die ook aangegeven. Hoewel men hier nog zware bosschen aantreft is het landschap meer met laag hout begroeid, dat met alang-alangvelden en vele djagongtuinen afwisselt. De grond bestaat uit het leemachtige gruis van verweerde koraalkalk en slechts zelden krijgt men het „anstehende" gesteente onverweerd en frisch te zien. Aan de oevers van het, naar het Noorden stroomende, beekje werd, in eenige uit den grond stekende rotsen, vaste kalksteen (Gest. Verz. n°. 131 en n°. 132) aangetroffen, die volgens het palaeontologisch onderzoek (Prof. Martin l. c. pag. 10), evenzeer tot de quartaire formatie moet gerekend worden als de jonge voorheerschende koraalkalk. Den 25sten Jan. stak ik naar Langiaar (Hoog-Kei) over en bracht, daar aangekomen, onder hevige regenbuien, met behulp van de inlanders, mijn prauw op het strand. Tegen den namiddag veroorloofde mij het weder eene excursie naar de Oostkust te doen, die van hier uit binnen een half uur te bereiken is, wanneer men den lagen bergrug overtrekt. Het gesteente (Gest. Verz. n°. 133 en n°. 134) is hier, evenals over de

geheele zuidspits van het eiland, zonder variatie koralenkalk. Den 26sten Januari werd het vroeger reeds vermelde gebergte ten Oosten van Langiaar langs den steilen bergwand beklommen. Op het graf van een radja, op eene hoogte van 159 meter (de hoogste kam van den berg ligt op 264 meter), heeft men een ruim uitzicht over zee en de eilanden van Laag-Kei. In het Westen ziet men de Atnimbar of Kei-Tenimber, de talrijke eilanden als Doan, Oer en noordelijker het eiland Papoea voor de straat Rosenberg in zee liggen, terwijl zuidelijk de Gelaniet (108 meter) op het grootste eiland Noehoe Roa boven de geheele westelijke groep eilanden uitsteekt. Na den hoogsten kam bereikt te hebben volgden wij eene vallei, die in de richting van het eiland, hier Z.W.—N.O., loopt. Talrijke tuinen zijn hier gelegen, die gedeeltelijk tot Langiaar, gedeeltelijk tot Feer behooren en waarin verschillende vruchten als djagong, obi-soorten (roode en witte), kombili, kasbi-wortels en papates aangeplant zijn. Na ook den oostelijksten kam, die zich nog hooger dan de westelijke verheft, beklommen te hebben, ging ik, deels langs een dwarsdal, over het gebergte dat zich tusschen Soengi en Feer uitstrekt, terug. Een steil voetpad voert in de hoogte langs het kustgebergte naar laatstgenoemde plaats, terwijl het strand door in zee stekende rotsen niet begaanbaar is. Den 27sten Januari liet ik mijne prauw om de zuidkaap, tandjong Wadoear, naar Oewat brengen, om van daar het eiland langs de Oostkust te volgen en te exploreeren. Ik vertrok zelf met Harlatoe en een gids naar het zuidelijk gedeelte van het eiland, dat grootendeels met alang-alang velden en enkele klapperbosschen bedekt is, soms afgewisseld door heestergewassen, die hoog opgaande boomen gedeeltelijk vervangen hebben. Een kleine negory Wadoear is nog aan de westkust gelegen.

Ik volgde zooveel mogelijk in zuidelijke richting de Westkust, waarbij ik verschillende ondiepe dalen doorkruiste. Voorbij Wadoear nam ik mijn weg in noordelijke richting, thans zooveel mogelijk de oostkust volgende, waarbij ik eveneens tal van korte en ondiepe dwarsdalen, die uit de centrale lengte-as van het eiland ontspringen, doorkruisen moest. Tegen drie uur kwam ik te Oemat aan en ging van daar per prauw naar de negory Kilwat, waar wij 's nachts bleven. Den 28sten Januari vertrokken wij, onder hevige regenbuien, naar Totrean, eene aan een kleinen inham liggende negory, waar wij niet ankeren konden, en vervolgens naar de noordelijker gelegen negory Wadoear, waar wij den Orang Kaja van Langiaar aantroffen. Op onze mededeeling, dat wij bij Totrean geen geschikte landingsplaats hadden kunnen vinden, ging hij welwillend met ons terug naar Totrean en wees ons eene volkomen veilige an-

kerplaats aan. Door geschenken gelukte het mij, na eenige moeite, den kapitan van die plaats over te halen, mij voor den volgenden dag tot gids te dienen, voor het onderzoek van het ten zuidwesten van Totrean gelegen gebergte. Den 29sten Januari vertrokken wij vroegtijdig en bestegen het „Neugly-gebergte" (Gest. Verz. n°. 135), dat tot een hoogte van 284 m. beklommen werd. Dit gebergte hangt samen met het nog westelijker gelegen Roekoe Kaban-gebergte (Gest. Verz. n°. 135*a*), dat zich tot meer dan 300 m. verheft en den daarachter liggenden hoogsten berg Masbait (op Planten's kaart Morbait). Daar geen ander gesteente dan koraalkalk aangetroffen werd keerden wij tegen den middag terug en, na onzen vischvoorraad uit een „sero" hernieuwd te hebben, waartoe de kapitan, in ruil voor een paar glazen „koolwater", ons verlof gaf, vertrokken wij weder naar Wadoear. De hevige regenbuien verhinderden eene excursie van hieruit naar het binnenland, die ik te eerder nalaten kon, omdat deze streek reeds vroeger door mij bezocht was (van Tamangiel uit). Toch volgde ik de kust van Wadoear, waar een kleine kali in zee mondt, tot Ohivenaan. Ten zuiden van Wadoear treedt de sediment-kalksteen aan de kust op en blijft verder aan de kust voorheerschen. De 30ste Januari werd voor het onderzoek van het terrein langs de kust gebruikt, dat tot Ohawait geheel gevolgd werd. Ten zuiden van Ohawait komen aan den bergwand vele afstortingen voor, die fraai het strijken der lagen doen waarnemen. (N. 330 Z). Van Ohawait werd nogmaals het onderzoek dwars in de richting naar Matahollat verricht en kon ik aan de lagen der beekbedding het strijken der lagen bepalen (N. 315 Z). De oostkust van het zuidelijk gedeelte van het eiland is zeer eentonig. Twee uitstekende kapen te Eboehan (op Planten's kaart Ebahan), tusschen de negoryen Kilwait en Totrean en tandjong Wadahan (op Planten's kaart Wahadan), en tusschen Woko en Riumroe, sluiten ten zuiden en noorden eene flauwe bocht af. Ten zuiden van tandjong Wadahan treedt, onmiddellijk uit zee oprijzend, het gebergte Noesleboe, (op de kaart van Planten Vakoi) op, waarvan de licht gele kalksteen, die den steilen wand vormt, reeds op verren afstand zichtbaar is. Van Ohawait werd langs de kust Ohi iel bereikt. De 31sten Jan. werd van hier uit een tocht naar de westkust dwars door het eiland gedaan. De zoon van den Orang Kaja was mijn gids. Te ruim 6 uur beklommen wij het steile gebergte ten Westen van Ohi iel, van waar wij, na eerst gedaald te zijn, de bergruggen van het gebergte Lettau (305 m.) volgden, die zich ten zuiden van het gebergte Waorkoek uitstrekken.

Na dezen vermoeienden bergtocht, die drie uren duurde, bereikten wij Werkaa aan de Westkust. De terugtocht werd over den berg Waorkoek

volbracht. Evenals bij mijne vorige excursies in dit gedeelte van het eiland vond ik dezelfde opvolging der formatiën; langs het strand sedimentaire kalksteen, waarvan het hangende, dat in het binnenland op een hooger niveau (geb. Waorkoek) gevonden wordt, orbitoïden-kalk blijkt. (Gest. Verz. n°. 126: orbit. kalk n°. 137).

Den 1sten Februari verliet ik Ohiiel vroegtijdig en voer langs de kust, voorbij de negoryen Iumtiel en Woko; daarna langs kaap Wadrahan, waar, tengevolge van den stompen hoek dien de kustlijn hier maakt, het strijken der door afstortingen blootgelegde kalksteenlagen evenwijdig aan de lengte-richting, zeer duidelijk is waar te nemen. Het vallen der lagen is hier oostelijk. Langs de kust strekken zich vlakke ondiepe riffen uit, meest ter breedte van 20 à 80 meter, soms echter 200 à 300 meter breed, die bij ebbe ten deele droog loopen, zoodat, bijv. bij Woko, de kust niet bereikt kon worden, en eerst tusschen Riumroe en Iumtimoer een goede ankerplaats werd aangetroffen. In de laatstgenoemde negory, die tot Watlaar behoort, trachtte ik een gids te vinden, maar aangezien, bij het vallende water, de geheele bevolking op de riffen aan het visschen was, kon ik niemand medekrijgen.

Het gebergte tusschen Riumroe en Iumtimoer draagt den naam van Saumariel. Het wijkt hier naar het binnenland, zoodat de talrijke bergstroompjes gelegenheid gehad hebben, afzettingen langs het strand te vormen, die uit een grof materiaal en rolsteenen van verschillende grootte bestaan. De tocht naar het binnenland werd den 3den Februari vroegtijdig van uit Kilweir, een meer noordelijk gelegen kampong ondernomen; eerst langs een beekbedding en vervolgens langs een steil pad tegen den bergwand op. De sedimentaire kalksteen (Gest. Verz. n°. 138), hier kwartsrijk, wordt door lagen en banden van vuursteen (Gest. Verz. n°. 139, 140, 141, 142) afgewisseld. Wij bereikten op de noordelijke helling van het gebergte Daab (volgens de kaart van Planten), eene hoogte van 382 meter. Tegen drie uur teruggekeerd werd de tocht in noordelijke richting vervolgd, langs de kust tot de negory Hoat (Hollat volgens de kaart van Planten). Hoat is aan een kleinen inham gelegen, waarin een bergstroompje uitmondt. Terwijl tusschen Kilweir en de kleine negory Weerin afwijkingen in het algemeen strijken der aardlagen voorkomen, zoo zelfs dat men op enkele plaatsen horizontaal liggende lagen aantreft, vallen bij Hoat de lagen zeer steil. Door het sterke naar zee afvallen der lagen (30° à 40°) is het water tot vlak aan de kust zeer diep, en kan men niet langs de kust boomen. Strand is langs dit gedeelte der kust bijna niet aanwezig. Slechts hier en daar vindt men aan den voet van het gebergte chaotisch op elkaar liggend

erosie-materiaal. Van Hollat uit werd een tocht ondernomen, voor het onderzoek van het in het binnenland liggend gebergte Hoemsian (kaart Planten), waarna tegen den avond Watlaar bereikt werd. De Radja van Watlaar gaf mij een drietal gidsen mede, waarmede ik den volgenden dag (5 Febr.) het eiland zou doorkruisen. Op de hoogte van Hoat, Watlaar en Eli heeft het eiland zijne grootste breedte bereikt, zoodat hier 6 à 7 uur moet besteed worden om het dwars over te steken. Die tijd bleek ook noodig om van Watoelaar (Oostkust) naar Moen (Westkust) te komen. Zooals bij den tocht langs de Westkust vermeld is geworden, bestaat Moen uit drie, van een half tot één uur gaans, uit elkander gelegen negorytjes. De meest zuidelijk gelegen negory Moen is de kotta van den Orang Kaja. Ten noorden daarvan ligt de door muren omgeven kotta van den Kapitan. Van Watoelaar naar Moen volgde ik de met sago- en bamboe-bosschen begroeide vallei in oostelijke richting, ruim twee uur lang. In die vallei vindt men eene beek-bedding waarvan de lagen N. 35° Z. strijken en Westelijk 10° vallen. Te 10 uur werd de berg op eene hoogte van 434 meter overgetrokken. De richting en helling der sedimentaire lagen (Gest. Verz. n°. 144 en n°. 145) bleven tot op die hoogte constant. (N. 35° Z. vallen, 10° West). Van daar af ongeveer treden orbitoïden-lagen op (Gest. Verz. n°. 146 en n°. 147), om bij het afdalen naar de Westkust (Moen zuidelijkste negory) weder voor den sedimentairen kalksteen plaats te maken, die aan de kust zich fraai vertoont in banken, waartusschen zanderige schiefer is waar te nemen. Aan het strand werd in een loods overnacht en den volgenden dag (6 Februari) liet ik mij per prauw naar de noordelijkste, in een kleinen inham gelegen negory Moen roeien, ten einde van daar des morgens te 7 uur het gebergte te bestijgen en langs den noordelijker weg over de bergen naar de Oostkust terug te keeren. Op de helling van de ten oosten van de meest noordelijke negory Moen, gelegene bergen, trof ik diepe trechters aan, welker bodem uit los materiaal bestond. Deze trechtervormige openingen, die 10 tot 30 meter diep en breed zijn, moeten waarschijnlijk aan instortingen, tengevolge van plaatselijke onderaardsche erosie, toegeschreven worden. Na het kustgebergte overgetrokken te zijn werd een in zuid-noordelijke richting loopend beekje gepasseerd, aan welks bedding daar ter plaatse een Oost-West strijken met noordelijk vallen der kalklagen werd waargenomen. Na een soort van plateau met tuinen te zijn overgetrokken, waartoe 2 uur gaans vereischt werd, beklommen wij den drietops-berg (kaart Planten), die uit orbitoïden-kalk bestaat en wiens oppervlakte, helling en top met zware wouden bekleed

zijn. Daalt men de oostelijke helling af dan wordt het terrein, op een niveau van 286 meter, vlak en nemen sago-bosschen de plaats in der woudreuzen van het gebergte. Te drie uren werd Watoelaar weder bereikt, zoodat dit gedeelte van het eiland in acht uren dwars overgestoken kan worden. Den volgenden dag, terwijl het volk met de reparatie der prauw bezig was, werd ik door den radja uitgenoodigd een „Raad" der hoofden bij te wonen, die in het compagnie-huis, aan het strand gebouwd, zou plaats vinden. Het was te dien einde met vlaggen getooid. Uit de gong-slagen en het gezang der roeiers, die de hoofden van onderhoorige negoryen, met talrijke volgelingen, naar het compagniehuis brachten, bleek weldra dat er ook iets ongewoons op til was.

Het compagnie-huis vulde zich zeer spoedig en weldra zat ik op een baleh-baleh, midden tusschen de hoofden der naburige negorytjes, die zich voor deze gelegenheid met fraaie en schitterend geborduurde baadjes en hoofddeksels (toppers) getooid hadden. De radja van Watoelaar nam het presidium waar. Het verzamelde volk vond plaats zoowel binnen als buiten het huis, langs de gaba-gaba-wanden. Midden in het compagnie-huis bleef eene ruimte open, waarin de schuldigen en twistenden door een soort van „oppas" werden binnen geleid, welke met een stokje, dat met de ruggen der aangeklaagden dikwijls in aanraking kwam, van zijn dienstijver deed blijken. De verhooren, die in de inlandsche taal werden gehouden, kon ik niet volgen, schoon de radja zich moeite gaf mij in een Maleisch, waarvan ik ook slechts weinig verstond, het voornaamste er van mede te deelen en om voorlichting vroeg. Zooveel begreep ik, dat elke uitspraak op het uitbetalen van boeten, in gouden en zilveren voorwerpen neêrkwam. Was het door den schuldige medegebrachte niet toereikend, dan werd hij teruggezonden om bij zijn buiten staande vrienden en familie-betrekkingen nieuwe voorwerpen te halen. Zoo werd herhaaldelijk door een schuldige de tocht heen en weer gedaan en eerst nadat er eindelijk een tiental voorwerpen (misschien ter waarde van 10 à 20 gulden), bijeen waren, bleken de hoofden, na taxatie en keuring, eindelijk met het door den beklaagde aangebrachte tevreden en lieten zij hem vertrekken. De voorwerpen werden aan het einde der zitting tusschen de hoofden verdeeld. Dat deze rechtspleging uitsluitend ten voordeele der rechters (de hoofden) schijnt gehouden te worden, behoeft geen betoog. Herhaaldelijk werd mij om raad gevraagd; begrijpelijkerwijs mengde ik mij niet in deze inlandsche questie, ofschoon ik bemerkte hoe de radja van mijne aanwezigheid partij trok om verschillen tusschen de hoofden omtrent het bedrag der schuld

(„harta") in zijn voordeel beslist te zien. Te 3 uur nam ik van mijn gastheeren afscheid, na hen met een ruimen voorraad van de bij de inlanders zoo geliefde tabak verheugd te hebben.

Gedeeltelijk de kust te voet volgende, vertrok ik in de richting van Banda-Eli. Tusschen Watoelaar en Effroean komen, in de nabijheid der laatste plaats, ontbloote lagen (West—Oost strijken) voor. Vlak bij Effroean vertoonen zich horizontale lagen en enkele zadels. Deze storingen in het algemeen strijken en vallen der lagen, die op ongeveer dezelfde hoogte aan de Westkust werden opgemerkt, moeten in verband staan met opheffingen in dit centrale gedeelte van het eiland, waarop ook het feit wijst, dat hier de hoogste toppen van het gebergte het dichtst bij elkaar gevonden worden. Met opgewektheid aanvaardde ik den volgenden dag (8 Febr.), met gidsen mij door den Orang Kaja van Eli medegegeven, den tocht dwars door het eiland, in de richting naar Aad aan de Westkust, in de hoop wellicht in het centrale gebergte Boo andere en meer der vermelding waardige formaties, dan de eentonige kalkformatie te zullen vinden. Ten westen van Eli den steilen berg beklimmende, volgden wij nagenoeg denzelfden weg, die reeds vroeger door mij was afgelegd. Het riviertje Wer Oer werd op een hooger niveau (366 meter) overgestoken, en daarna werd de weg langs den berg eerst door sagopalm-bosschen, daarna door zware oerbosschen afgelegd. Reusachtige door de verweering ontstane rotsblokken kwamen weder op deze hoogte (413 m.) voor, zooals zij voor alle dergelijke hoogten kenmerkend zijn voor de koralenkalk.

Het hoogste punt van onzen weg, tusschen de gebergten Boo en Kaar, werd te ruim 12 uur bereikt (413 m.), waarop in de richting naar het Westen, steeds door de bosschen een weg kappende, de daling plaats had. Eenige beekjes kondigden als het ware aan, dat wij de kust naderden, die wij $^3/_4$ uur gaans ten noorden der negory Aad bereikten. In Aad overnachtte ik in het huis van den Orang Kaja, een armoedig inlandsch huis, waarin de slaapplaatsen op een soort zolder gelegen zijn. De gastvrijheid, mij bewezen, bestond o. a. ook hierin, dat mij als een soort van wacht door den Orang Kaja twee slaapkameraden werden toegevoegd, die zich des nachts ter linker en ter rechterzijde van mij neerlegden, als waarborg mijner veiligheid. Na een verfrisschend zeebad werd vroegtijdig (9 Febr.) de terugtocht naar Eli aanvaard, eerst per prauw naar het ten noorden van Aad gelegen huis van den Majoran (inlandsch hoofd). Van daar volgde ik een voetpad, dat eerst steil tot den top van het kustgebergte en vervolgens, door djagong-tuinen, naar de noordelijke hel-

lingen der ten noorden van Aad zich verheffende bergen leidde. Zacht glooiend leidt deze weg, nu eens stijgend dan dalend, door bosschen naar de vallei, waar sago-bosschen den moerassigen bodem bedekken en frissche beekjes naar het Noorden hun loop volgen. Ongeveer een half uur gaans van de kust komt de koralenkalk te voorschijn. Dit gedeelte van het eiland, dat „tanah Karòm bien" heet, behoort nog tot het gebied van Aad. Het tusschen Aad en Ngoerwoel, ten noorden aan de westkust, in zee mondende beekje is de grens van Aad. Dit beekje, Aroe geheeten, ontspringt op Boo en loopt verder in Noord-Westelijke richting, om ten zuiden van Ngoerwoel in zee te monden. Dit beekje werd op een niveau van 396 m. gepasseerd. Daarna werd weder gestegen en trok ik den centralen bergkam, op een niveau van 512 m., over. Bij het dalen ontmoette ik te 1 uur, op een niveau van 327 m., weder de kali Horenan (Wer Oer), die bij Oer in zee loopt. Daarna bereikte ik, langs den vroeger gevolgden weg, Eli te drie uur. Hoewel deze tocht geen nieuwe geologische gezichtspunten opleverde, mocht toch het vinden van leemlagen, aan eene kleine beekbedding tusschen sedimentaire kalkbanken, belangrijk genoemd worden, vooral met het oog op eene verklaring van het voorkomen van talrijke leemlagen aan de oppervlakte en in de valleien.

Den 10den Febr. vertrok ik langs de kust naar Haar. Eenige kleine, nog niet genoemde, negorytjes liggen tusschen Eli en Hare, namelijk Renfan (woonplaats van Radja Basmaas), Langiar (Holoch volgens de kaart van Planten) en Oer. Ten zuiden van Hare komt weêr aan de kust koraalkalk te voorschijn; in de onmiddellijke nabijheid van Haar het soeffangesteente, aan het witte zandstrand kenbaar. Onduidelijke stratificatie (N. 70 Z., vallen 20°) is aan dit gesteente nog zichtbaar, vooral in de nabijheid van een ten zuiden van Haar aan het strand gelegen put. Aan eene excursie viel den 10den en 11den Febr., tengevolge der hevige tropische regens, niet te denken. Ik bleef in Haar, waar ik nog een Raadszitting van inlandsche hoofden bijwoonde. Het gold thans een echtbreuk-drama. Eene vrouw, die haar man wegens ondergane mishandeling verlaten had, was een ander gevolgd, waarvoor haar man wraak nam door haar in den slaap, met een klewang, op den rug een groote wond toe te brengen. Hierover kwam zij zich thans beklagen. Eerst werd mijne hulp voor de wond ingeroepen. Nadat het mij gelukt was, met eenige hechtpleisters de gapende wond gedeeltelijk te verbinden, begon het verhoor. Telkens vroeg men mijn raad, maar ik verontschuldigde mij, door te zeggen dat zoolang zij geen Europeesche rechtspleging hadden, zij volgens de „adat" recht moesten spreken.

Den 12den Februari werd een tocht in het noordelijkste gedeelte van het eiland, van Haar uit, ondernomen. Wij vertrokken, met den Orang Kaja tot gids en een achttal inlanders, allen met kapmessen voorzien om in de wildernis te kunnen doordringen, te ruim 6 uur. Achtereenvolgens trokken wij eerst over het ten westen van Haar gelegen kustgebergte (gebergte Rau), vervolgens over het ten N.W. daarvan gelegen gebergte Wowoe (op de kaart van Planten Wawoe), daarna over het gebergte Aar, dat zich even hoog als Wowoe verheft, en eindelijk over het gebergte Watmoes. Het gebergte Aar, dat van het gebergte Wowoe door een zich in N. richting uitstrekkend dal gescheiden is, loopt in zee uit, en vormt daar een kaap, tandjong Toeroehan geheeten. De noordelijkste bergspits van het Aar-gebergte draagt den naam van Tikoer, terwijl de noordelijkste kaap van het eiland, „Tandjong Boerang", ten N. W. van een kleine baai, Howod genaamd, gevonden wordt. Het eilandje ten N. dier kaap gelegen, draagt den naam van Batoe Waroewaa. Op de instulping van de kust, die de N. Z. gerichte baai Howod vormt, volgt in het binnenland een vlak, groot en breed dal, dat met hoog en zwaar hout begroeid is en diep in het binnenland doordringt. Na dit dal doorgetrokken te zijn, trokken wij over het Makkra-gebergte (Zevengebergte), dat lager is dan de andere overgetrokken gebergten. Dit gebergte bestaat, volgens de inlanders, uit een zevental op elkaar volgende in westelijke richting loopende, door nauwe dalen van elkander gescheidene bergen. Een drietal daarvan werd door ons met zeer vele bezwaren overgetrokken, waarna wij eindelijk te 4 uur Weir aan de gelijknamige groote bocht bereikten. Van Weir uit werd, hoog op het gebergte dat steil in zee afstort, de oostelijke helling der baai gevolgd, zoodat wij tegen donker aan de baai Howod terugkeerden, waar een prauw ons wachtte, die ons langs Herat naar Haar terugbracht. Dit gedeelte van het eiland, waarvan ook het binnenland geheel uit koraalkalk bestaat, doet in rijkdom van bosschen, woestheid en schilderachtigheid van het chaotische berglandschap voor geen ander deel van het eiland onder. Hier zag ik de, door haar snelle bewegingen nauwelijks met het geweer te bereiken kangaroes, die in deze doodsche bosschen en onherbergzame oorden, in gezelschap der in de hooge boomen huizende buideldieren (opossums?), een schuilplaats vinden. Van de laatste, een door de inlanders zeer geliefde lekkernij, werd een tweetal, een mannetje en wijfje, door mijne inlanders op de volgende interessante wijze gevangen. Midden in het bosch bemerkte een der inlanders een dezer dieren hoog in een boom. Hij vroeg mij er jacht op te mogen maken,

en daar het tijd voor kampeeren was, werd halt gemaakt en de jacht begonnen. Eerst worden uit de hier ruimschoots voorkomende rotan lussen gemaakt. Daarop plaatsen zich de inlanders in een wijden kring om den boom, waarop het dier zich bevond en klommen, door middel van de lussen, rechtstandig langs de stammen der naastgelegen omringende boomen naar boven. Nu trachten zij, door schudden aan de takken, het dier te verschrikken, uit zijn schuilplaats te jagen en zoodra het in hun nabijheid komt, het met het kapmes te treffen. Het dier, dat zich vlug op de hoogste takken van het boschgewelf voortbewoog, wist herhaaldelijk den insluitenden kring door te breken. De inlanders werden echter niet moede telkens langs de naakte stammen af te dalen, om onmiddellijk daarop een verder gelegen boom te beklimmen en inderdaad gelukte het hun, ofschoon ik dien goeden uitslag niet verwacht had, na een uur tijds het dier zoo dicht bij een der inlanders te drijven, dat deze het met de parang een slag kon toebrengen, waardoor het bewusteloos ter aarde stortte. Te midden van de jacht op dit eene dier ging een juichkreet op toen het bleek dat een tweede dier, het mannetje, zich in de nabijheid bevond. Nu rustten de inlanders niet voordat ook zij dit dier machtig waren geworden. De dieren (opossums?) waren meer dan een meter lang. De vacht van het mannetje was prachtig wit, die van het wijfje donkerder van kleur. Den volgenden dag (13) Febr. vertrokken wij, om de Noord, maar de hevige zee dwong ons weldra in de baai Howod een schuilplaats te zoeken. Den volgenden dag, toen de zee ook weer zeer hol stond, konden wij het niet verder dan tot de baai Weir brengen. Ons vaartuigje was tegen de onstuimige zee niet opgewassen en dikwijls vreesden wij op de riffen te pletter geslagen te worden. Eerst den 15den Febr. bereikten wij, na vele gevaren, Aad en van daar Ellat. — Den 16den Febr. werd van een gunstigen wind gebruik gemaakt om naar het eiland Laag-Kei over te steken, waar wij des nachts eene veilige schuilplaats vonden in de diepe bocht Soengi-Lin, die zich in het zuidelijk gedeelte van het eiland Kei-Doella bevindt. Den 17den ging ik naar Toeal, na hiermede het onderzoek op het eiland Hoog-Kei volbracht te hebben. De hoofdeilanden waren derhalve onderzocht, zoodat ik mij van hunne geologische gesteldheid eene voldoende voorstelling kon vormen.

Den tijd, die nog tot aan mijn vertrek overbleef, besteedde ik voor excursies naar de kleinere lage omliggende eilanden, schoon ik vermoeden kon, dat hun onderzoek geen bijzondere uitkomsten zou ople-

veren. Den 18den Februari, 's morgens 7 uur, vertrok ik dan ook met mijn prauwtje naar Doella, met het doel, het ten noorden der meertjes gelegen gedeelte van dit eiland te bezoeken. Te 10 uur te Doella aangekomen kreeg ik den Keyeeschen oppas van den posthouder mede en trok, het terrein exploreerende, naar Defoe, de kleine negory, die zich aan de Westkust van eene diep landwaarts indringende N. Z. gerichte soengei en ten zuiden van tandjong Serbat bevindt. Het uit recente koraalkalk bestaande gesteente vertoont op dit terrein herhaaldelijk scheuren of kloven, 3 tot 6 meter breed, vijf tot 10 meter diep, die zich in de lengte tot 50, ja tot 100 meter voortzetten. De handstukken (Gest. Verz. n°. 154, 155), die ik uit de diepe kloven sloeg, leeren dat de koralenkalk in de diepte hetzelfde karakter heeft als aan de oppervlakte, terwijl de kloven zelve voor de niet geringe „Machtigkeit" der recente koraalkalk getuigen.

De bevolking der negory, waarvan de woningen ruim uiteenliggen, houdt zich met pottenbakkerij bezig, en telt in haar midden ook een smid. Behalve in de vroeger vermelde negoryen op Hoog-Kei, wordt nergens de pottenbakkerij zoo algemeen uitgeoefend als op Defoe. Op mijn verzoek bracht een inlander mij naar de plaatsen waar de voor het bakken benoodigde klei of leem (Gest. Verz. n°. 161 *a*) gedolven wordt. Daartoe stak ik met een prauwtje naar het zuidelijkste gedeelte der soengei, wier boorden rijkelijk met rhizophoren en waterplanten begroeid zijn, over en volgde van hier, gedurende een kwartier gaans, een in zuidelijke richting zich uitstrekkend dal. De wanden van deze ondiepe en niet breede inzinking bestaan uit koralenkalk, terwijl de bodem natuurlijk, vooral op de diepste plaatsen, een leemgrond blijkt.

Op die plaatsen van het dal, die o. a. met sago- en bamboe-bosschen bedekt zijn, bevinden zich de $1^1/_2$ à 2 meter diep uitgegraven leemkuilen of putten. Het leem is hier geelbruin tot roodbruin, soms ook donkerbruin, terwijl de bovengrond door humus donkerder gekleurd is. De putten waren gemeenlijk met water gevuld, daar door het leem, als waterkeerend gesteente, de daaronder liggende poreuze koraalkalk in het opnemen belet wordt. Ik voeg hierbij de opmerking, dat ook hier het innig verband tusschen plantengroei en den aard van den bodem zich duidelijk openbaarde. Daar waar bamboe- en sago-bosschen voorkomen (vooral in de valleien), bestaat de bodem altijd uit leem, dat door zijn waterkeerend vermogen aan de genoemde en andere gewassen rijkelijk de benoodigde hoeveelheid water verschaft. Ten gevolge der eigenschap van dezen leembodem, om weinig of bijna geen water door te

laten, kunnen hier talrijke lagere planten groeien, die in den loop der tijden, bij het droog worden der gronden, afsterven om bij nieuwen regenval nieuwe generaties voort te brengen en zoodoende tot een sterke humus-vorming aanleiding te geven.

Op koraalkalk-bergen neemt men een anderen plantengroei waar dan op de sedimentaire kalksteenbergen. Afgezien van het verschil, dat door andere factoren als helling, strijken en vallen der lagen, enz. die alle op de afwatering invloed hebben, wordt teweeggebracht, treft men op de koraalkalk-bergen hoofdzakelijk bosschen met zware, hoogopgaande stammen aan. Tengevolge van de poreuziteit van den bodem hebben de wortels dezer stammen, ten einde hun opslorpingsgebied zoo groot mogelijk te maken, zich sterk in de breedte en diepte ontwikkeld, zoodat zich een woud met zware uiteenstaande boomen vertoont.

Op de sedimentaire kalksteen-bergen, en natuurlijk nog meer in de valleien, tengevolge der structuur van het gesteente en den aard van den bodem, blijft het water in de lagen der oppervlakte. Van daar een dichte plantengroei, die terecht ondoordringbaar mag heeten, daar men slechts al kappend zich een weg er door kan banen, dien de welige groei weer spoedig doet verdwijnen. Den 14den Februari stak ik naar de ten N. W. van het eiland Doella gelegen eilanden over; in de eerste plaats naar Roemadan een tweeling-eiland, dat door koraalriffen verbonden, bij laagwater één samenhangend geheel vormt, verder naar de meer noordelijk gelegen eilandjes Poeloe Mas, Bajer, Soa en Roin, waarvan Poeloe Mas en Bajer de grootste zijn. Tusschen Poeloe Mas en Soa strekt zich een uitgebreide zandplaat uit. De eilandjes zijn begroeid maar vlak, alleen Bajer steekt een weinig boven de zee uit. Op Mas vindt men eenige tuinen en kalappa-aanplantingen. Bajer en de andere zijn onbewoond; men vindt er kreupelhout tusschen de hoog opgaande stammen. Den 20sten Februari vertrok ik naar de hoofdnegory Doella Laut, op de Noordkust van het gelijknamige eiland. Dien dag besteedde ik aan het doorkruisen van het eiland in verschillende richtingen, waarbij ik niets opmerkenswaardigs aantrof. Mijn prauw had ik inmiddels naar de Zuidwest-kust, naar de verlaten kampong Oweer gezonden. Daarmede stak ik denzelfden dag naar het eilandje Oet over, waarvoor mijne belangstelling bijzonder opgewekt was. Het eiland Oet heeft eene boogvormige gedaante waarvan de opening naar het Westen gekeerd is. Ten Noordwesten is het door een smal kanaaltje van het eilandje Koes, dat in het vervolg van den boog gelegen is, gescheiden. Zoowel Oet als Koes doen zich als boogvormige opgehevene koraalriffen voor. Het oostelijke gedeelte

van den boog is volkomen vlak en bestaat uit koraalzand met klapperbosch begroeid. In dit ruim 1 kilom. lange en ± 150 m. breede gedeelte treft men eene kleine negory aan, waarbij een afgodsbeeld staat. Dit afgodsbeeld is ± $\frac{3}{4}$ m. hoog en stelt eene vrouw voor (Werwad genaamd) die hare handen gekruist over den buik houdt. Een paar blauwe kralen dienen als oogappels en een pruik uit goemoetoer als hoofddeksel. Pinang en djagong lagen als offeranden in een bord, aan den voet van het afgodsbeeld. Ten zuiden en ten noorden van dit vlakke gedeelte verheft zich het terrein tot hoogstens ± 10 m. en valt, zoowel aan den buitenkant als aan den binnenkant van den boog, steil in zee. Ten Z. O. van het vlakke gedeelte van het eiland ligt, vlak onder de kust, het zoogenaamde „nieuw verrezen eiland", thans een geheel vlakke bij hoog water onderloopende plaat die, zoover enkele boomstronken en een tweetal boomstammen aanduidden, vroeger begroeid moet zijn geweest. Het eilandje is niet grooter dan $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ bunder en bestaat thans aan de oppervlakte uit een leemachtig slik, waaruit kalksteen (Gest. Verz. n°. 156 en 157) in lagen te voorschijn treedt. Ik vond dan ook hier en daar bruinijzersteen-knollen (Gest. Verz. n°. 158). Uit het bovenstaande kan men afleiden dat het terrein thans weder daalt. Deze gevolgtrekking stemt overeen met de mededeeling der inlanders, die een paar evenzeer opgerezen eilandjes weder zagen verdwijnen. Gaat de daling op dezelfde wijze voort, dan zullen van het eilandje Oet binnen eenige weinige tientallen van jaren slechts het zuidwestelijkste deel en het noordelijkste deel zichtbaar blijven, evenals thans de eilanden Kran, Esmanok en andere, die als overblijfsels van een in N.—Z. richting loopend, later opgeheven en weder neergedaald rif moeten worden aangemerkt. Vrijdag den 22sten Februari vertrok ik naar Doedoemahan en onderzocht het terrein ten zuiden van Ohideer (Odir). Daarbij bleek de hooge oostelijke zoom langs de baai, waarvan vroeger melding gemaakt is, zich tot ruim een kilometer in het binnenland voort te zetten en zich daar eerst in het hooger wordend terrein te verliezen. Evenzeer gaat de baai in het dal geleidelijk over, zoodat ook hier dus weder een N.—Z. gericht, opgeheven (10 à 20 m.) rif naast een in gelijke richting loopende soengei (baai of zeearm) aanwezig is. In het dal heeft de bevolking van Ohider talrijke goed onderhouden djagong-tuinen aangelegd. Des avonds vertrok ik naar Toeal om den 28sten Februari, in gezelschap van den Radja Kilmas, die in Toeal was en zoo welwillend was mij te vergezellen en als loods te dienen, de westelijke kleinere eilanden en de Kei-Tenimber-eilanden te bezoeken. Wij vertrokken

dien dag te 7 uur 's morgens, om, na Oet aangedaan te hebben, tegen den avond bij de westelijkste kaap van Laag-Kei, tandjong Ngidjoen, te ankeren. Den volgenden dag (1 Maart) stevenden wij naar het onbewoonde eiland Ngaaf of Ngaff. Schoon ik het deels uit koraalkalk-rotsen, deels uit koraalzand bestaande eiland spoedig in alle richtingen doorkruist had, moesten wij toch, wegens de onstuimige zee, tot den avond wachten, voordat wij het eiland Ney of Nai konden bereiken.

Wij ankerden aan de zuidzijde van het onbewoonde eiland, dat evenzeer overal doorkruist werd en ook alweer gedeeltelijk uit koraalzand, gedeeltelijk uit koraalrotsen (Gest. Verz. n°. 163) bleek te bestaan. Tegen 12 uur staken wij naar het niet tusschen, maar ten oosten der beide eilanden Hoat en Mea, gelegen eiland Varkekoer over. Op al die eilanden treft men dezelfde formatie als te Ngaaf en Nai aan. Wij zeilden daarna naar het zuidelijk gelegen grootere eiland Oer, op welks noordkust een kleine negory ligt, die tot het rechtsgebied van radja Matoeieir (westkust van Laag-Kei) behoort en voor een tiental jaren is opgericht. De Radja Kilmas trachtte den Orang Kaja der negory over te halen om als loods met ons naar de zuidelijkste eilandengroep, de Kei-Tenimber, mede te gaan, hetgeen hij echter, ondanks de verlokkende aanbiedingen, uit vrees voor de hooge zeëen, van de hand wees. Wij bezochten verder de eilanden Norbal en Menier ten oosten en Lea en Lebilien, twee kleinere eilandjes ten noorden van Oer. Ten zuid-westen van Oer ligt het, daarmede door een bij laag water droog loopende zandbank verbonden, eiland Woetier en dan verder zuid-westelijk het zeer kleine eilandje Faar en verder het eiland Noehoeta. Deze laatste eilanden werden niet door mij bezocht. Den volgenden dag (4 Maart) trachtten wij zonder loods de Kei-Tenimber te bereiken, doch de zee stond zoo hol, tengevolge der zware westenwinden, en de branding was zoo hevig, dat golven in ons vaartuig braken en wij slechts door uithoozen vlot konden blijven. In den Westmoeson zullen dus deze eilanden met een klein open vaartuig slechts onder buitengewoon gunstige omstandigheden te bereiken zijn. Wij wendden derhalve het roer en stevenden naar Poeloe Manir. Dit eiland is nog zeer boschrijk, maar onbewoond en biedt geen andere geologische bijzonderheden dan de overige eilanden aan. Wij staken nu naar Ohira over en landden bij de kampong, die aan de Westkust van Laag-Kei aan een West—Oost gerichte kleine ondiepe baai, gelegen is. De kampong ligt aan het strand en daar achter vindt men in de vlakke terreinen, die zich ten zuiden van Ohira uitstrekken, vele djagong- en rotan-tuinen aangelegd. Den volgenden dag (5 Maart) exploreerde ik het terrein ten

zuiden van Ohira. Daarbij bleek mij dat de „Soengei" van Ewoe zich in zuidelijke richting voortzet en ook naar het Oosten een arm, die zich in het binnenland verliest, uitzendt. Het terrein is golvend maar laag. Eenige beekjes vinden afwatering naar het Oosten in de soengei. Het hoogste gedeelte is als voortzetting van de heuvelrij ten Oosten van Wab te beschouwen, die de Westkust der soengei volgt, en gaat in eene vrij groote, spaarzaam met bosch begroeide, golvende vlakte over, die het geheele zuidelijke en westelijke deel van dit eiland uitmaakt.

Den 9den Maart ging ik van Ohira langs de kust met de prauw in zuidelijke richting. Het weder was zeer zwaar en de tocht hoogst gevaarlijk. Tegen de, ten Westen van Ohira gelegene, kaap was ons vaartuig bijna te pletter geslagen. De gansche bemanning moest alle krachten inspannen om, door middel van lange bamboe-staken, het vaartuig van de klippen af te houden. Toen eindelijk het gevaar gekeerd was konden wij het zeil hijschen en pijlsnel ging nu ons vaartuig door den krachtig doorstaanden westenwind gedreven, voorbij de negoryen Semlain, Matoeeir Ohider langs kaap Doan en het daarvoor gelegen kleine eiland of rots „Noehoe janat". Thans konden wij de zuidelijkste soengei binnenloopen en lagen weldra veilig voor anker, in het gezicht der negory Oef, die door een weg van 1 uur gaans met de zuidelijk gelegen negory Daunar verbonden is. Den 7den Maart deed zich, bij het onderzoek van het terrein tusschen Ohider en Oef, een prachtig profiel der gesteente-lagen aan kaap Doan voor, die zich als een bijna loodrechte wand ± 15 m. hoog verheft. Het liggende gesteente van kaap Doan is koraalzandsteen (Gest. Verz. n°. 164), foramineeren-bank (zie Prof. Martin, pag. 9 l. c.), waarboven zich 5 à 10 m. hoog koralenkalksteen (Gest. Verz. n°. 166) bevindt. Deze gesteenten zijn van elkander gescheiden door eene laag, die tengevolge van de uitgeloogde kalk der bovenliggende lagen, tot een vaste kalklaag gecementeerd is. De soengei, die hier naar het Noorden loopt, staat in verbinding met de soengei van Ewoe; slechts door rhizophorenbosschen is de open doorvaart aan het oog onttrokken. Uit een en ander blijkt dus voldoende, dat de landstrook tusschen noordelijk Totrean en zuidelijk Oef een eiland is, door een zeearm van Laag-Kei gescheiden, die in het zuidelijkste gedeelte bezig is dicht te groeien.

Den 8sten Maart vertrok ik van Ohider over land naar Daunar, een der grootste in het Zuiden gelegen negoryen. Zij bestaat eigenlijk uit drie van elkander gescheiden aan het strand gebouwde kampongs, waarvan de middelste en voornaamste door eene Mohammedaansche, de twee andere door eene heidensche bevolking bewoond worden. Op het

breede vlakke zandige strand zijn vele klapperbosschen aangelegd. Verder kenmerkt zich de kampong door een ruim plein, waaromheen de huizen gebouwd zijn en waarop een groote missigit staat, die, in tegenstelling van den in andere negoryen gewonen vierkanten vorm, zeszijdig is. In de heidensche negory bewaart men nog een afgodsbeeld, een man in hurkende houding voorstellende, die zijn beide handen op de knieën laat rusten. De naam van de persoon zou Balwerien zijn (Oersiwa). Den 9den Maart vertrok ik van Daunar. De majoor dier plaats had mij twee gidsen medegegeven, om mij een weg door het zuidelijk gedeelte van Laag-Kei te wijzen. Mijn prauw zond ik over zee naar Lamangoro, waar ik haar zou vinden. Aan het strand ten zuiden van Daunar trof ik als plaatselijke variatie der koralkalken, koraalbreccien en koraalzand (Gest. Verz. n°. 167) met koralen en schelpen aan. Verder in het binnenland was echter niets anders dan weder de bekende koralenkalk-formatie te vinden.

Tengevolge van de hevige regens was het zacht golvend terrein van het binnenland op diepe plaatsen onbegaanbaar (moerassen). Al kappende moesten wij dus door de remboet, hoogere gedeelten opzoeken. Terwijl de lagere moerassige gedeelten uit geelachtig tot roodbruin leem bestaan, wordt op de hoogere gedeelten de poreuze koralenkalk aangetroffen. De om hare olie zoo gezochte kajoe-poetih-boomen waren in dit gedeelte vrij veelvuldig, doch de olie wordt door de inboorlingen, naar ik meen, niet gewonnen. Te Lamangoro aangekomen scheepte ik mij in en bereikte vóór den avond Koemat, waar ik voor anker bleef. Van daar voer ik, door het vaarwater tusschen Pocloe Daar of Papoea en Noehoe Oewar, en door Straat Rosenberg naar Toeal, waar ik den 10den Maart te 11 uur aankwam. Einde Maart arriveerde de mail, waarmede ik naar Batavia terugkeerde en van daar per „Conrad" weder naar Holland.

Januari 1892.

SYSTEMATISCHE BESCHRIJVING

VAN DE

DOOR DE HEEREN PLANTEN EN WERTHEIM VERZAMELDE

ETHNOGRAPHICA,

TIJDENS HUN VERBLIJF OP DE ZUIDWESTER- EN DE ZUIDOOSTER-EILANDEN

DOOR

C. M. PLEYTE Wzn.

Conservator van het Ethnographisch Museum van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra".

EERSTE GEDEELTE.

Zuidwester-Eilanden.

A. Voorwerpen van Wetar.

N°. 1. **Vijzel**, houten, van cylindrischen vorm. Aan de buitenzijde in het midden van een insnoering voorzien, die versierd is met palmetten en haut relief, welke uit het midden ontspringen. Rond het midden is een band van palmblad gelegd, terwijl het bovenvlak, naar beneden toe, taps bijloopend is uitgehold. Wordt gebezigd om rijst en djagong in te stampen.
S. I, N°. 68, [1]) hoog 21 cM. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. I, fig. 1. [2])

---

1) De verwijzingen S. I of S. II, die onmiddellijk op de beschrijving der voorwerpen volgen, hebben betrekking op de nummers waaronder die voorwerpen in de gecombineerde Ethnographische Musea van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra" en der Nederlandsche Koloniale Vereeniging, beide te Amsterdam, werden opgenomen, zoodat zij, die de voorwerpen zelf wenschen te beschouwen, deze onder S. I of S. II met het daarachter gestelde volgnummer dadelijk kunnen vinden.

2) De verwijzing Pl. fig. onmiddellijk volgend op de vermelding der plaats van herkomst van het voorwerp, althans voorzooverre die is opgegeven, of anders achter de

Bässler, Ethnographische Beiträge etc., Intern. Archiv für Ethnogr. 1891, blz. 15, N°. 39; Taf. VII, fig. 2.

N°. 2. **Halsketen** met daaraan bevestigd halvemaanvormig, beenen borstsieraad, dat op de platte zijden met fijne, ingekraste krulornamenten is versierd. De rand der holle zijde is op regelmatige afstanden doorboord. Door de aldus gevormde gaatjes zijn snoeren gehaald, waaraan bundeltjes van telkens drie strengen gekleurde glaskralen, eindigend in een zaadje (coix lacrymae), zijn bevestigd. Aan de bolle zijde, ter hoogte van het midden, is de keten door middel van een koperdraadje met een knoopje bevestigd, op welk koperdraadje een witte en twee gemarmerde glaskralen geschoven zijn. Het overige gedeelte der keten bestaat uit een eenvoudig koord, voor de helft met kralen uit schelp en kokosnoot geslepen, beregen. De keten wordt in tweeën gedeeld door een groote kraal boven in het midden aangebracht, terwijl iedere helft nogmaals gedeeld wordt door een gemarmerde glaskraal.

S. I, N°. 75, lang 38,5 cM.; breedte van het beenen ornament 11,5 cM. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. I, fig. 2.

Vergelijk Riedel, de Kroes- en Sluikharige rassen tusschen Selebes en Papua, Plaat XLII, fig. 2. — Bässler, o. c., blz. 12, N°. 12; Taf. IX, fig. 5 en 5*a*.

N°. 3. **Monster bijenwas** in den vorm van een cylinder gekneed.

S. I, N°. 69, lang 15 cM., Pl. I, fig. 3.

Vergelijk Bässler, o. c., blz. 16, Taf. VII, fig. 3.

N°. 4. **Schild** van gelooide, onthaarde, hardgedroogde buffelhuid, flauw hol gebogen en in het midden van twee boogvormige, in de lengte aangebrachte uitsnijdingen voorzien, waartusschen een reepje is uitgespaard, dat tot handvat dient. De randen van het schild zijn als volgt uitgesneden: de bovenrand in den vorm van een gekartelde lijn met twee driehoekige uitsteeksels op de eindpunten, de beide zijranden tot op het midden glad en een weinig schuins inloopend. Daarna nemen zij den vorm van een opgebogen stompen, dubbelen spits aan, waaronder zij verder

---

opgave der afmetingen daarvan, slaan op de platen van een atlas, die door het Aardrijkskundig Genootschap zal worden uitgegeven en waarin alle voorwerpen langs photolithographischen weg zullen worden afgebeeld.

Nadere inlichtingen omtrent de wijze waarop, alsmede den tijd wanneer deze atlas voor belangstellenden zal worden verkrijgbaar gesteld, zullen binnenkort vanwege het Bestuur van het Genootschap voornoemd, worden verstrekt.

rechtstandig naar beneden loopen. De onderrand verloopt naar onderen toe in een stompen hoek. Op de voorzijde van het schild is, door middel van een rotan oog, op het midden van den bovenrand en aan de onderpunt aangebracht, een houten, op doorsnede driehoekige, geribde, met leder overtrokken, naar de uiteinden toe zich versmallende kam bevestigd. Aan iederen kant van dezen kam is, op het midden van het schild, in de breedte een reep geitenhuid met zeer lange, witte, afhangende haren genaaid. Aan den onderkant van het middenstuk van den kam zijn eenige roodbruine haren, naar voren uitstekend, ingeplant.

S. I, N°. 70, lang 50 cM., breed 34,5 cM. Inl. naam. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. I, fig. 4.

Vergelijk Riedel, o. c., pl. XLII, N°. 40.

Bässler, o. c., blz. 13, N°. 23 en 24. Taf. VIII, fig. 9 en 10.

[Beide hierboven vermelde afbeeldingen zijn van soortgelijke schilden, doch met afgeronden onderkant. Naar aanleiding van dit verschil in vorm deelt de heer Bässler mede, dat de schilden met ronden onderkant zeldzamer zijn].

N°. 5. **Zwaard** met houten scheede en hoornen gevest, dat naar boven toe breed uitloopt en aan de rugzijde met ingeplante bundels geitenhaar is versierd. Het lemmer, nabij den angel smal, loopt naar beneden toe in een driehoekige punt uit, waarvan de basis door de zacht glooiende snede gevormd wordt. De scheede bestaat uit twee, door middel van een zeer regelmatige rotanomwoeling bijeengehouden, platte stukken, wier ondereinden tot een ruwe krul bijgesneden en met een haarpluim versierd zijn. Het boveneinde van de scheede is eenigszins verdikt en aan den binnenkant tot een figuur uitgesneden; hieronder is om de scheede een stuk rood madapolam gewoeld, waarin een stuk wortel als amulet is verborgen. Aan de binnenzijde is dit stuk doek vastgestrikt, terwijl aan de buitenzijde daarvan een stuk getaand koord als koppel bevestigd is.

S. I, N°. 72, lengte zwaard 52 cM., lengte scheede 41 cM. Inl. naam. van het zwaard *opi*, der scheede *opi kapan*. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. II, fig. 1.

Vergelijk Riedel, o. c., pl. XLIV, fig. 6 en 7.

Bässler, o. c., blz. 13. N. 20 en 21. Taf. VII, fig. 9 en 9*a*.

N°. 6. **Kuitring** uit een reep bokkenhuid met een reepje rotan toegenaaid, vervaardigd, waaraan de lange, witte haren gelaten zijn. Waardigheidsteeken voor hen, die zich als koppensnellers onderscheiden hebben.

S. I, N°. 71. Middellijn 10 cM. Inl. naam. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. II, fig. 2.

Vergelijk mijne verhandeling: de geographische verspreiding van het koppensnellen enz. Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aardr. Gen., 1891, blz. 908.

Bässler, o. c., blz. 13, N°. 16 en 17. Taf. VIII, fig. 1 en 2.

N°. 7. **Handtrommel**, houten, kegelvormige met uitstekend, afgeplat voetstuk. Het grondvlak is bespannen met leguanenvel, dat door middel van rotanreepen, die aan een rotanhoepel, welke om het lichaam van de trom gaat, zijn vastgeknoopt, bevestigd is. Door tusschen den hoepel en de trom houten keggen in te drijven, wordt het trommelvel gespannen. Aan genoemden hoepel, alsmede aan een om het onderdeel van de trom vischgraatvormig gevlochten rotanband is een snoer bevestigd, die om den hals gaat, waardoor de trom schuin voor de borst komt te hangen. Nabij den band om het voetstuk zijn bovendien om dezen heen eenige oude lappen gewonden. Op het vel van de trom is met kalk een vette cirkel getrokken, met haakvormige uitsteeksels versierd zoodanig, dat de figuur aan een tandrad denken doet.

S. I, N°. 73, hoog 38 cM. Inl. naam *tifa*. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. III, fig. 1.

Vergelijk Riedel, o. c., pl. XLI, fig. 11.

Bässler, o. c., blz. 17, N°. 52, Taf. VII, fig. 5.

N°. 8. **Trom**, houten, cylindrische, aan weerszijden met buffelhuid bespannen en door middel van een dubbele rij houten nagels in den wand van de trom gedreven, vastgemaakt. Op het midden van de trom is een kruisvormige, doorboorde verhevenheid uitgespaard, waardoor een lus is gehaald. Opdat de huid niet over de nagels heen zal rekken, zijn rond de trom, aan beide einden, tusschen de nagels, banden van palmblad gelegd. Wordt, in tegenstelling van de sub N°. 7 vermelde trom, die men met de hand slaat, met stokjes bewerkt.

S. I, N°. 74, hoog 24 cM., middellijn 15 cM. Inl. naam *titir*. Verzameld te *Iliwaki*. Pl. III, fig. 2.

Vergelijk Riedel, o. c., pl. XLI, fig. .

Bässler, o. c., blz. 16, N°. 47. Taf. VII, fig. 15 en 15*a*.

B. Voorwerpen afkomstig van Leti.

N°. 1. **Pannetje**, schotelvormig van roode, gepolijste, gebakken aarde op drie platte, eenigszins buitenwaarts staande pootjes rustend.

S. I, N°. 90, hoog 8 cM., middellijn 21 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 1.

N°. 2. **Messcheede** van een breede reep koliblad (Borassus flabelliformis) gevlochten. Het boveneinde der scheede heeft den vorm van een scheefhoekig parallelogram; het ondereinde is recht afloopend. Op dit laatste deel vertoont het vlechtwerk eenige met de opstaande zijden om en om tegen elkaar geplaatste driehoeken.

S. I, N°. 91, lang 20 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 2.

N°. 3. **Messcheede** als voren; het boveneinde scheefhoekig links, het ondereinde scheefhoekig rechts verlengd.

S. I, N°. 91*a*, lang 16 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 3.

N°. 4. **Messcheede** als voren, het boveneinde stervormig.

S. I, N°. 91*b*, lang 19 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 4.

N°. 5. **Messcheede** als voren, het boveneinde links scheefhoekig verlengd.

S. I, N°. 91*c*, lang 21 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV fig. 5.

N°. 6. **Messcheede** als voren, het boveneinde tot een rechthoek met afhangende lip gevlochten en op het ondereinde in rechthoekige, gelijkmatige afdeelingen verdeeld.

S. I, N°. 92, lang 18 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 6.

Vergelijk voor fig. 2 en fig. 6, Riedel, o. c., plaat XXXVI, fig. 3.

N°. 7. **Sirihdoos**, vierkant, van roodgekleurde en ongekleurde reepjes koliblad zeer fraai in zigzag lijnen gevlochten. In de randen van de doos en het deksel zijn dikke reepen palmblad aangebracht, zoodanig, dat deze zich een weinig verheffen. Zij dienen tot meerdere stevigheid van het voorwerp. Inwendig is de doos van een dubbelen bodem voorzien, die in twee afdeelingen is verdeeld.

S. I, N°. 93, lang en breed 21 cM.; hoog 10 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. IV, fig. 7.

N°. 8. **Sirihmandje**, vierkant, met glooiend afloopende zijwanden, ruitvormig van koliblad gevlochten, zoodanig dat langs den bovenrand van het overschuivend deksel een verhoogde rib is ontstaan. Het deksel staat een weinig in den vorm van een vierzijdige pyramide omhoog (is thans ingevallen).

S. I, N°. 94, lang en breed 14,5 cM.; hoog 7 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. IV, fig. 8.

N°. 9. **Mandje** met overschuivend deksel in zeshoekig patroon van dunne reepjes koliblad gevlochten. Het deksel is op het bovenvlak zeskant; de opstaande zijden zijn glooiend rond, terwijl de bodem weder vierkant is. Op het deksel is, door invlechting van nopjes, evenwijdig aan den rand

een verheven zeshoek ontstaan, waarin op dezelfde wijze de diagonalen zijn aangebracht. Rond het snijpunt van deze is voorts weder een kleinere zeshoek, op gelijke wijze aangebracht.

S. I, N°. 95, hoog 8 cM.; middellijn 10 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. V, fig. 1.

N°. 10. **Mandje** als voren, doch van iets grover vlechtwerk. Het deksel is wederom zeshoekig en met een ronden, hooggevlochten rand omgeven. In den zeshoek zijn gelijk bij N°. 9 de diagonalen en een kleiner zeshoekje aangebracht, terwijl de eerste bovendien in de hoeken van den zeshoek tot stervormige, verheven figuurtjes zijn uitgevlochten.

S. I, N°. 96, hoog 9 cM.; middellijn 24 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. V, fig. 2.

N°. 11. **Mandje**, cylindrisch van vorm, van zeer dunne reepjes koliblad gevlochten. De vertikale reepjes zijn alle ongekleurd, de horizontale zwart, waardoor een niet onfraai patroon is ontstaan, in hoofdzaak in de rondte op elkaar volgende, hartvormige figuren voorstellende. De bovenrand is met een breede, roodgekleurde bies omboord en dient tot steun voor het platte ondiepe mandje, dat als dubbele bodem in het eerste mandje hangt.

S. I, N°. 97, hoog 8 cM.; middellijn 11,5 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. V, fig. 1.

N°. 12. **Kleedje** (sarung) van rood gekleurd katoen geweven, waartusschen, op regelmatige afstanden smalle en breede zwarte streepen, door dunnere, witte stippellijnen gescheiden, zijn aangebracht. De zwarte streepen zijn opgevuld met, op gelijkmatige afstanden geplaatste witte figuren, terwijl hier en daar ook een band met dergelijke figuren in den vorm van een liggende ∞ worden aangetroffen.

S. I, N°. 98, lang 130 cM.; breed 70 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. V, fig. 4*a*, en 4*b*.

N°. 13. **Gordel** ter bevestiging van de sarung, lang en smal met afhangende franje aan de smalle zijden, van rood katoen geweven en met ingeweven, ruitvormige figuren van ongebleekte draden op geärceerden grond versierd.

S. I, N°. 113, lang 136 cM.; breed 5 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. V, fig. 5*a*. fig. 5*b*.

N°. 14. **Gordel** als voren van oranje draden geweven met scheering van ongebleekt katoen. Het patroon vertoont kruisvormige figuren.

S. I, N°. 114, lang 136 cM.; breed 3 cM. Verzameld te *Serwaroe*. Pl. V, fig. 6*a*, fig. 6*b*.

N°. 15. **Plankje** in den vorm van een scheepsroer, met lang, dun, langwerpig vierkant steeltje en in den vorm van een scheefhoekig parallelogram, met ingesneden korte zijden, verbreed ondereinde. Op het voorvlak van dit verbreede gedeelte zijn, in een vierkant raampje, twee hanen, die een hagedis uit elkander trekken en bas relief gesneden. Het voorwerp wordt bij het weven gebezigd om de scheering aan te drijven.

S. I, N°. 102, lang 39 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VI, fig. 1.

Vergelijk Wilken, de hagedis in het volksgeloof der Malayo Polynesiërs, blz. 471, plaat II, fig. 8.

N°. 16. **Mandje**, bolvormig, met pyramidevormigen van een knopje op het midden voorzienen bodem en platten, breeden rand. Het geheele voorwerp is in vischgraatvormig patroon gevlochten. Gevuld met gezuiverde kapok om draad van te slaan.

S. I, N°. 101, hoog 12 cM., middellijn 9 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VI, fig. 2.

N°. 17. **Mandje**, zeer grof, bakvormig in ruitvormig patroon van koliblad gevlochten. Inwendig bevindt zich een halve klapperdop, een weinig asch bevattend, die bij het draadslaan wordt gebezigd.

S. I, N°. 100, hoog 7,5 cM., middellijn 9 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VI, fig. 3.

N°. 18. **Spinrokken** bestaande uit een naaldvormig staafje van zwart palmhout (Areca catechu) waarom de reeds gereede draad gewonden wordt. Het staafje wordt met de vingers in draaiende beweging gezet, welke beweging bestendigd wordt door een stukje schelp, (het bovendeel van een Conus spec?) dat in het midden doorboord, onderaan het staafje gestoken is.

S. I, N°. 99, lang 34,5 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VI, fig. 4.

[Omtrent de vervaardiging van garen op de Tanimber-eilanden, alwaar volmaakt gelijke gereedschappen daartoe gebezigd worden als hier ter plaatse, zoodat men wel mag aannemen, dat dit op beide groepen op dezelfde wijze wordt verricht, deelt de heer Langen mede, dat de asch gebezigd wordt om de draad glad te maken, alsmede de vingers droog te houden. De vrouwen, die met spinnen bezig zijn — het meeste werk wordt hier door de vrouwen verricht — wrijven een weinig asch tusschen den duim en den wijsvinger, telkenmale als zij voldoende katoen voor ééne omwikkeling van het spinrokken gereed hebben.

Langen, Verh. der Berl. Gesell. f. Ethnol. Anthropol. und Urgeschichte 1889, blz. 123].

N°. 19. **Handtrommel**, kegelvormig, het bovenvlak met bokkenhuid bespannen, het ondervlak van een uitwaartsgebogen, verdikten rand voorzien. De huidlap, die tot bespanning dient, gaat een klein eind over den rand heen en is aldaar bij wijze van zoom omgeslagen, zoodat een verdikte rand gevormd wordt. Deze rand is op regelmatige afstanden van gaten voorzien, waardoor koorden van gespleten rotan gehaald zijn, die om een van rotan gevlochten hoepel, om het midden van de trom gelegd, bevestigd zijn. Door dezen hoepel met keggen aan te drijven, wordt de huid de noodige spanning gegeven. Aan de huid is bovendien een lipvormig verlengsel gelaten, waarin eveneens een gat is gemaakt, ter bevestiging van een gedraaid rotankoordje, dat in een aangesneden oog van den onderrand der trom is vastgeknoopt en dient om de trommel om den hals te kunnen hangen. Juist boven den onderrand is op het lichaam van de trom een kartelrandje uitgestoken, waarboven een vischgraatvormige gevlochten rotanband is gelegd.

S. I, N°. 103, hoog 33 cM. Inl. naam *tifa*. Verzameld te *Tombra*. Pl. VII, fig. 1.

N°. 20. **Handtrommel** als voren, doch kleiner. De onderrand is ringvormig verdikt en op het midden van een ronde, rugvormige, omloopende verhevenheid voorzien. Aan den spanhoepel bevindt zich een oog en daartegenover in den onderrand een gat, waarschijnlijk beide dienend om een draagkoord aan te bevestigen. Kinderspeelgoed.

S. I, N°. 104, hoog 23 cM., middellijn bovenvlak 7,5 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VII, fig. 2.

N°. 21. **Dansmasker** in den vorm van een zwijnskop uit hout gesneden met natuurlijke slagtanden, dunnen, platten à jour gewerkten neus, schildpadden, à jour gewerkte, driehoekige ooren en hoornvormige versiersels van zwijnstand op den kop, vóór welke eenige bosjes haar zijn ingeplant. De oogen worden voorgesteld door ronde, geslepen schelpplaten, terwijl aan de onderkaak lange, afhangende snoeren van gele kralen bevestigd zijn. Aan den achterkant van het masker bevindt zich een driekantige lip om het voorwerp, vóór het gelaat, in den mond te kunnen houden. Wordt gebezigd bij den zoogenaamden varkensdans *poreke*. Bovengenoemd voorwerp is reeds zeer oud en was, volgens mededeeling van den inlander, die het aan den heer Planten verkocht, het eenige van dien aard, dat nog op het eiland gevonden werd.

S. II, N°. 154, lang 10 cM., breed 6,5 cM. Verzameld te *Tombra*. Pl. VII, fig. 3*a* fig. 3*b*.

Vergelijk mijne verhandeling: „Indonesische Masken" Globus, Bnd. LXI, blz. 341.

N°. 22. **Zielenbeeldje**, mannelijk, van bruin hout gesneden in hurkende houding. De armen rusten met de ellebogen op de knieën, kruisen zich voor de borst zoodanig, dat de handen ter weerszijden van het borstbeen den hals raken. Op het hoofd is aan de linker- en aan de rechterzijde een kamvormig, naar achteren ombuigend sieraad aangebracht.

S. I, N°. 105, hoog 37 cM.; Inl. naam *Iène*. Pl. VII, fig. 4*a* en fig. 4*b*.

N°. 23 **Zielenbeeldje**, mannelijk, als voren. De armen zijn op de knieën over elkander geslagen. Rond het hoofd bevindt zich een bandvormige versiering en aan den onderkant der ooren heeft het ruwgesneden oorsieraden.

S. I, N°. 106, hoog 17 cM. Inl. naar *Iène*. Pl. VIII, fig. 1*a* en fig. 1*b*.

N°. 24. **Zielenbeeldje**, mannelijk, als voren, met een knop op het hoofd, het opgenomen haar voorstellend. In de ooren bevinden zich ruw gesneden, ruitvormige sieraden.

S. I, N°. 107, hoog 16 cM. Inl. naam *Iène*. Pl. VIII, fig. 2*a* en fig. 2*b*.

N°. 25. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk. Het voetstukje, waarop het rust, is aan de zijkanten met ruitvormige figuren en krullijnen versierd. Op het hoofd draagt het een mijtervormig, fraai en relief gesneden hoofddeksel, in de ooren fraaie, eveneens en relief gesneden oorhangers.

S. I, N°. 108, hoog 16 cM. Inl. naam *Iène*. Pl. VIII, fig. 3*a* en fig. 3*b*.

N°. 26. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk, zeer verweerd met groote oorsieraden en driehoekige, spits omhoogstaande, kamvormige sieraden ter weerszijden van het hoofd.

S. I, N°. 110, hoog 13,5 cM. Inl. naam *Iène*. Pl. VIII, fig. 4*a* en fig. 4*b*.

N°. 27. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk. Op het hoofd is een dwars geplaatste kam nagebootst met een kleine vierkante verdikking daarvoor. De ooren zijn met zware oorhangers versierd.

S. II, N°. 157, hoog 18,5 cM. Inl. naam *Iène*. Pl. VIII, fig. 5*a* en fig. 5*b*.

N°. 28. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk. Op het hoofd heeft het een mijtervormig, fraai regelmatig, en relief gesneden hoofdtooisel, in de ooren zware, en relief gesneden oorhangers.

S. II, N°. 158, hoog 13 cM. Inl. naam *Iène*. Pl. VIII, fig. 6*a* en fig. 6*b*.

N°. 29. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk. Op het hoofd draagt het een zeer hoog, fraai mijtervormig, en relief gesneden hoofdtooisel en zware, en relief gesneden hangers in de ooren.

S. II, N°. 159, hoog 21 cM. Inl. naam *Ìènè*. Pl. VIII, fig. *7a* en fig. *7b*.

N°. 30. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk, met een knopvormige verhevenheid op het hoofd. Het voetstuk is bevestigd op een cylindrisch staafje, dat in een vierkant, spadevormig onderstuk eindigt.

S. I, N°. 112, lang 30 cM. Pl. VIII, fig. *8a* en fig. *8b*.

N°. 31. **Zielenbeeldje** als voren, mannelijk?. Het rechterbeen is een weinig schuins binnenwaarts gebogen, zoodanig, dat de rechtervoet met de teenen op die van den linkervoet rust. De handen, die omhoog geheven zijn, rusten met de ellebogen op de knieën en omvatten een bakje, dat ter hoogte van de schouders voor den mond gehouden wordt. De ooren zijn met stervormige oorhangers voorzien; het haar is als in een knoop op het achterhoofd bevestigd, nagebootst.

S. II, N°. 155, hoog 24 cM. Inl. naam *Ìène*. Pl. VIII, fig. *9a* en fig. *9b*.

N°. 32. **Zielenbeeldje** als voren, vrouwelijk. De beenen onder het lichaam zijn gekruist (bĕrsila), waarop de onderarmen rusten, die met de handen een potje omvat houden. Op het achterhoofd ziet men een naar achteren glooiend oploopend sieraad, terwijl zware, en relief gesneden hangers de ooren versieren. Het voetstukje, waarop het beeldje zit, is aan de beide zijkanten met meandervormige figuren en aan den voorkant met driehoekige ornamenten besneden.

S. I, N°. 109, hoog 17,5 cM. Inl. naam *Ìène*. Pl. IX, fig. *1a* en fig. *1b*.

N°. 33. **Zielenbeeldje** als voren, vrouwelijk. Op het achterhoofd is een laag, kamvormig sieraad en in de ooren zijn zware, en relief gesneden ringen aangebracht.

S. I, N°. 109, hoog 15 cM. Inl. naam *Ìène*. Pl. IX, fig. *2a* en fig. *2b*.

N°. 34. **Zielenbeeldje**, staande, met spitsen neus en wanstaltig korte armen. Het linker oog wordt voorgesteld door een rood zaadje (Abrus praecatorius L.), het andere heeft dit verloren. Voetstukje rond; het geheel zeer ruw bewerkt.

S. II, N°. 156, hoog 28 cM. Inl. naam *Ìène*. Pl. IX, fig. *3a* en fig. *3b*.

[De beeldjes vermeld onder N°. 22—N°. 34, dienen den zielen der afgestorvenen, *tartani*, tot tijdelijke verblijfplaats, zijn dus mediums om zich met deze in betrekking te kunnen stellen. Wil men zich met de ziel van eenen afgestorven bloedverwant onderhouden, dan plaatst men vóór diens beeld, op een steen, na eerst zijn naam fluisterend uitgesproken te

hebben, wat rijst, sirih-pinang en kippenvleesch of een weinig van een hard gekookt eierdooier, en smeekt zijnen zegen af. De beeldjes worden door deskundigen, tegen betaling, van een bepaalde houtsoort, vervaardigd. Riedel, o. c., blz. 376, Pl. XXXVII].

Zie verder: v. Hoëvell, Tijdschrift v. Ind. T. L. VK., dl. XXXIII, blz. 205, 206.

C. Voorwerpen van Babar.

N°. 1. **Beslagplank**, houten, driehoekig met afgeronden onderkant en driehoekig handvat, welks bovenrand uit een verdikte staaf bestaat, die door middel van à jour gesneden staafjes aan de plank bevestigd is. Wordt gebezigd tot het bereiden van deeg uit sagomeel en gestooten kanarinoten bestaande.

S. II, N°. 162, lang 33 cM., breed 19 cM. Pl. X, fig. 1.

N°. 2. **Tabak**, cylindrisch opgerold in een naar de uiteinden toe puntig uitloopend pak. De tabak is allereerst met een stuk grof geklopten boombast omwonden en daarna met een reep gespleten rotan stevig omwoeld.

S. I, N°. 76, lang 61 cM. Pl. X, fig. 2. Verzameld te *Tepa*.

N°. 3. **Sirihzak**, langwerpig vierkant, in ruitvormig patroon van koliblad gevlochten. Langs den bovenrand is het vlechtwerk grover en met een rood gekleurde bies zoodanig doorschoten, dat aldaar een breede, sierlijke band van rechthoekige, slingerende lijnen is ontstaan. Op een derde der lengte, van boven afgerekend, is een dubbel kartelbandje op gelijke wijze aangebracht.

S. I, N°. 80, lang 27,5 cM., breed 34,5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. X, fig. 3.

N°. 4. **Sirihtasch** van koliblad ruitvormig gevlochten, met een zeer sierlijk in rood bies aangebracht patroon, in den vorm van met de toppen op elkaar staande driehoeken versierd. Aan den bovenrand terzijde is een draagband van rood madapolam vastgeknoopt, terwijl de zijkanten met rood-schotsch katoen zijn omboord. In de tasch bevinden zich: een klein, langwerpig vierkant doosje eveneens van koliblad gevlochten voor tabak, een cylindrisch doosje voor pinang en een plat doosje voor gambir.

S. II, N°. 163, lang 29 cM., breed 26 cM. Pl. X, fig. 4, fig. 4*a*, fig. 4*b*, fig. 4*c*.

N°. 5. **Draagmandje**, zeshoekig, van gespleten rotan gevlochten. Rond het mandje, in de opstaande zijden zijn, door invlechting met geel gekleurde reepjes rotan, regelmatig wederkeerende, stervormige figuurtjes aangebracht. Wordt door middel van een band om het hoofd bevestigd, gedragen.

S. I, N°. 77, hoog 23,5 cM., middellijn 26.5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. X, fig. 5.

N°. 6. **Klepmand**, ronde, zeer stevig van palmblad gevlochten, met schijfvormig deksel en oor aan den bovenrand. Wordt vooral gebezigd om kleederen en kostbaarheden in te bewaren.

S. I, N°. 79, hoog 28 cM., middellijn 38,5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. X, fig. 6.

N°. 7. **Lijfgordel**, bestaande uit een reep nipablad met blauw katoen overtrokken en langs de randen met ronde en driehoekige, elkaar afwisselende stukjes paarlmoerschelp benaaid. Op het midden is een smalle, gelijk een dambord in ruiten verdeelde band aangebracht, door afwisselend roode, witte en blauwe stukjes katoen op den gordel vast te naaien ontstaan.

S. II, N°. 164, omtrek 24 cM., breed 6,5 cM. Pl. XI, fig. 1.

N°. 8. **Halssieraad**, bestaande uit een rotanring aan welks buitenranden door middel van eigen geslagen vezeltouw een dunner rotanreepje bevestigd is. Het eene der dun uitloopende uiteinden is van een lus, het andere van een koperen marineknoop voorzien om den ring te kunnen sluiten. Aan de buitenzijde van den ring zijn eierschelpen (Ovulum ovum) bevestigd door hun mondgedeelten te doorbooren en daardoor heen een rotanbies te brengen, die aan den ring bevestigd is. Van het midden van den ring hangt een van roode en witte, regelmatig afwisselende glaskoralen vervaardigd kettinkje naar beneden aan welks ondereinde twee vischkaken, V vormig uitstaande, bevestigd zijn.

S. I, N°. 86. Middellijn 26 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XI, fig. 2.

N°. 9. **Halssieraad**, als voren, wordt door middel van een beenen knoopje gesloten. De aan den buitenrand van den ring bevestigde schelpjes, zijn slakkehuisvormig (Nassa); aan het midden is een eenvoudig koordje, eindigend in een knoopje, bevestigd.

S. I, N°. 88. Middellijn 21,5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XI, fig. 4.

N°. 10. **Halssieraad**, als voren; alleen aan de uiteinden omwoeld. De knoop tot sluiting dienend, bestaat uit een blauwe, met witte stippen versierde, ronde kraal, zoogenaamde *aggri-kraal.*

S. I, N°. 87. Middellijn 22,5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XI, fig. 4.

[De kralen, zooeven vermeld zijn, hoewel zij op verschillende eilanden van den Archipel in tamelijke hoeveelheid worden aangetroffen, niet van inheemsch fabrikaat. Hoe zij daarheen kwamen, is vooralsnog een raadsel tot oplossing waarvan verschillende gissingen zijn geopperd. (Andree, Aggriperlen, Zeitschrift für Ethnologie, 1885, blz. 110, v.v.). De meesten evenwel beschouwen ze als van Venetiaanschen oorsprong en meenen, dat zij in vroegere tijden, als ruilmiddel gebezigd, over de gansche wereld werden verspreid. Wat hier ook van zij, zeker is, dat de inlanders hieromtrent niet de minste herinnering hebben bewaard, doch ze als van bovennatuurlijke afkomst zijn gaan beschouwen. Nu eens stellen zij zich voor, dat deze kralen direct uit den hemel gevallen zijn, dan weder, dat zij op sommige plaatsen in den grond ontstaan en na de hevige regenbuien van den West-moeson als vruchtjes aan de grasscheuten te voorschijn komen. Dit laatste wordt door den heer Roos bepaaldelijk van de heidenen van Flores vermeld.]

N°. 11. **Kam**, uit een plat stuk bamboe gesneden, met tien lange, naaldvormige punten en driekant bovenstuk, waarin, in het midden een ovaal gat is gesneden ter opname van de punt van een dun, lang, buigzaam bamboelatje waarop, een eind boven het ondereinde, een kegelvormig knopje, met blauwe hanenvederen, aan hunne ondereinden met roode en witte katoenbandjes omwikkeld en op een rond schijfje kalabas rustend, is bevestigd. Op eenigen afstand daarboven bevindt zich een dergelijk schijfje, waarop een rond riethulsje, dat over het bamboestaafje geschoven is, steunt, zoodanig, dat het draaien kan. Aan dit riethulsje is een Hollandsche vlag vastgenaaid. Weder hierboven, mede op eenigen afstand van het ondereinde, is aan het latje een half rond gebogen dwarsstaafje met sterk oploopende punten bevestigd, dat door een wartel in dien stand gehouden wordt, terwijl op de uiteinden daarvan, alsmede op de punt van het eerste staafje, pluimen van witte en zwarte kippenvederen gestoken zijn, waaraan ter plaatse, waar zij aan de staafjes vastgemaakt werden, roode lapjes, bij wijze van vlaggetjes zijn vastgehecht.

S. II, N°. 165, lengte der kam 23 cM.; lengte der pluim 90 cM. Pl. XII, fig. 1 *a* en fig. 1 *b*.

N°. 12. **Kam**, als voren, met zeven wijduitstaande punten en halfrond bijgesneden boveneinde, dat ter plaatse, waar de punten beginnen, met een dubbele reeks krullen en basrelief gesneden en met kalk opgevuld, is versierd. Het boveneinde is eveneens doorboord ter opname van een pluim, bestaande uit een aan het ondereinde met roode en witte katoenen bandjes

omwonden staafje, waarop een stukje klapperdop, waarin zwarte hanevederen kransvormig bevestigd zijn, gestoken is, dat op een schijfje kalabas kan draaien. Daarboven is weder, gelijk bij N°. 11 een vlaggetje vastgehecht, terwijl op de spits een pluim van witte kippenvederen gebonden is.

S. II, N°. 166, lengte kam 31,5 cM.; lengte pluim 70 cM. Pl. XII, fig. 2 *a* en fig. 2 *b*.

N°. 13. **Kam**, als voren, met dertien lange en één korte punt. Het boveneinde is eerst halvemaanvormig uitgesneden, nabij den zijrand doorboord en in het midden van een vertikaal uitsteeksel voorzien, dat in een rond, doorboord knopje, ter opname van de pluim, eindigt. De pluim zelf bestaat uit een zeer lang, cylindrisch bamboestaafje, waarop, ongeveer te halver hoogte, een plat, kruisvormig, houten sieraad, zoodanig dat dit draaien kan, bevestigd is. De beenen van het kruis zijn aan de zijkanten met ingebrande kerven voorzien en eindigen in ronde knopjes, die in het midden doorboord zijn, tot het bevestigen van pluimen van witte vederen, waaraan, aan het ondereinde, dat door het gaatje heengaat, snoertjes van witte, roode en zwarte kralen bevestigd zijn. Aan het einde van ieder dezer is een rond schijfje palmblad vastgeknoopt. Op korten afstand boven dit kruis is weder een schijfvormig plaatje kalabas op het staafje gestoken, waarop een lang rietbuisje rust op welks boveneinde een van hout gesneden vogel — vermoedelijk een kip — met uitgespreide vleugels is bevestigd, zoodanig dat het beeldje rond de staaf kan draaien. Een weinig daarboven bevindt zich weder een kalabasschijfje, dat een vlagje draagt, terwijl op de spits van de staaf een pluim van witte vederen, waarin één driehoekig uitgesneden, zwarte kippenveer, door middel van een rood katoenen bandje is vastgehecht.

S. I, N°. 82, lengte kam 30,5 cM., lengte pluim 94 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XIII, fig. 1.

N°. 14. **Kam**, als voren, doch kleiner. Het doorboorde bovenstuk draagt een pluim van twee sterk oploopende, met rood en wit katoen afwisselend omwoelde bamboestaafjes aan wier uiteinden een vlaggetje bevestigd is, gekroond door een witte pluim. De buiging der staafjes wordt bestendigd door twee draadjes rood-katoenen garen aan de punt, waarmede de pluim in de kam gestoken wordt, vastgemaakt. Naast deze punt, op het einde der dwarsstaafjes, is een vertikaal staafje, eveneens met een vlaggetje en een witte pluim versierd, aangebracht. De geheele pluim schijnt den boeg van een prauw voor te stellen.

S. I, N°. 83 (kam) en S. I N°. 84 (pluim), lengte kam 19 cM., lengte pluim (schuins gemeten) 54 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XII, fig. 2.

N°. 15. **Pluim** van blauw-zwarte, van boven gelijkgeknipte, hanenvederen in een kegelvormige huls van koliblad bevestigd en op een met rood, wit en blauw katoen omwikkeld staafje gestoken. De vederen staan een weinig kegelvormig uiteen.

S. I, N°. 85, lang 19,5 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XIII, fig. 3.

N°. 16. **Lamp** bestaande uit een gedeelte van een bamboe-cylinder met aangesneden, in de zijkanten uitgekeepte verlengsels, wier boveneinden doorboord en door een dwarslat verbonden zijn. In het midden van deze dwarslat is wederom een gat aangebracht, waardoor een bamboestaafje met verdikt ondereinde, opdat het niet geheel door het gat zal kunnen gaan, is gestoken. Aan het boveneinde van dit staafje is een dwarslatje met vezelkoord zoodanig vastgeknoopt, dat dit met het staafje een haak vormt, waaraan de lamp opgehangen wordt. Het oliereservoir bestaat uit een schelp (Tridacna gigas) met bijgehakte randen, die op het bovendeel van den cylinder, tusschen de aan de zijkanten opstaande staafjes rust.

S. I, N°. 78, hoog 29 cM. Verzameld te *Tepa*. Pl. XIII, fig. 4.

N°. 17. **Zak**, zeer grof, met wijde steeken van palmblad gevlochten. Aan den bovenkant, die rond bijloopt, bevindt zich een lus en links een uitsteeksel. Aan dit, alsmede aan de tegenoverliggende hoekpunt van den zak zijn reepen palmblad bevestigd, die onder de rechterpunt tot een knoop vereenigd zijn. Wordt gebezigd om met offerspijzen gevuld in de boomen te worden opgehangen ten bate der *wuliainaman*, de geesten der van Tanimber afkomstige voorvaderen.

S. II, N°. 167, lang 16 cM, breed 22 cM. Pl. XIV, fig. 1.

N°. 18. **Zak**, als voren, in den vorm van een prauw met hoog oploopende stevens. In het midden bevindt zich eene opening, waardoor de zak gevuld kan worden.

S. II, N°. 168, lang 50 cM., breed 10 cM. Pl. XIV, fig. 2.

Vergelijk Riedel, o. c., blz. 337,

N°. 19. **Zak**, als voren, langwerpig vierkant, aan de bovenste smalle zijde opengelaten en aldaar van een lus, waarmede de zak opgehangen wordt, voorzien.

S. II, N°. 169, lang 44 cM., breed 6 cM. Pl. XIV, fig. 3.

N°. 20. **Zak**, als voren, met driehoekigen bovenkant in wiens midden een lus bevestigd is, rechte zijkanten en rechten onderkant.

S. II, N°. 170, lang 13 cM., breed 14 cM. Pl. XV, fig. 4.

N°. 21. **Zak**, als voren, bestaande uit een ruitvormig middenstuk met een langwerpig vierkant zijstuk. Aan de buitenste punten dezer zijstukken zijn lussen van palmblad bevestigd.

S. II, N°. 171, lang 18 cM., breed 22 cM. Pl. XIV, fig. 5.

N°. 22. **Zielenbeeldje**, zeer klein, tamelijk kunstig van ebbenhout gesneden, zittend in hurkende houding, met gekruiste, op de knieën rustende armen. Op het hoofd is een tulbandvormig versiersel aangebracht.

S. I, N°. 89, hoog 8 M. Verzameld te *Tepa*. Pl. XIV, fig. 6*a* en fig. 6*b*.

Vergelijk Riedel, o. c., blz. 337 vv., Pl. XXXIV.

[In deze beeldjes houden de geesten der *matemuli* of afgestorvene verwanten tijdelijk verblijf. Wenscht men zich met hen in betrekking te stellen, dan wenkt men hen met een zijden doek, zeggende: „*e matemuli meai mamiina*", d. i. O geesten der afgestorvenen, komt bij ons eten.

De hurkende houding dezer beeldjes werd door wijlen den hoogleeraar Wilken aldus verklaard. In het dagelijksche leven zijn de inlanders gewoon op de hurken te zitten. In deze houding begraven zij ook hunne dooden. Aangezien nu deze beeldjes de personen moeten voorstellen in hun dagelijksch zijn, kwam men er van zelf toe, dezen beeldjes eene hurkende houding te geven.

Wilken, Iets over de Papoewa's van de Geelvinksbaai, Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Nederl. Indië. 5de vlgr. dl. II, blz. 620 vv.

Over het gebruik van beelden bij den voorouderdienst in het algemeen raadplege men zijn werk getiteld: het Animisme bij de volken van den Oost-Indischen Archipel, blz. 171 vv.

N°. 23. **Beeldje**, waarschijnlijk een amulet uit een cylindrisch beenstaafje gesneden, uitsluitend uit een rond staafje met een gelaat bestaande, waarvan oogen, neus en mond en basrelief gesneden zijn. Op het hoofd draagt het een puntige verhevenheid, een kam voorstellend. Oogen en mond zijn uitgeboord en met hout opgevuld. Tegen het lichaam van het beeldje zijn, ter hoogte van de schouders, stukjes geneeskrachtige wortel bevestigd, terwijl het geheel met franjeachtige, lange, rood-schotsche en eenvoudig roode lappen omwikkeld is, waaromheen vezelkoorden ter bevestiging der lappen en franje zijn gewoeld. Om den hals van het beeldje is een koordje van vezeltouw vastgehecht, dat een zoo wijde lus vormt, dat men het beeldje, door de lus over het hoofd heen te schuiven, om den hals bevestigen kan.

S. II, N°. 172, lang 44 cM. Pl. XV, fig. 1.

Vergelijk voor soortgelijke beeldjes, door de Duitsche Ethnographen

terecht „Stabamuletten" genoemd, Uhle, Holz- und Bambusgeräthe aus Nord-West Neu-Guinea, Publicationen aus dem K. Ethnographischen Museum zu Dresden, Band VI en vooral Wilken, Iets over de Papoewa's van de Geelvinksbaai, o. c., blz. 625, alsmede mijne verhandeling „zur Kenntnis der religiösen Ansschauungen der Bataks", Globus, Bnd. LX, blz. 310.

D. Voorwerpen van Dama.

N°. 1. **Prauwmodel**, met twee uitleggers, zeil en treil. Zeer lang, smal vaartuig met sterk oploopenden voor- en achtersteven, die ongeveer te halverhoogte van een binnenwaarts aangebracht uitsteeksel zijn voorzien. Het boord is aan de voorplecht met één enkelen balk opgeboeid, waarop een verhooging, uit een tweetal, door paaltjes gescheiden platen bestaande, rust. Aan het achtereinde dezer opboeiing is een dwarsbalk stevig met rotanvezels bevestigd, tegen wiens midden de mast, in eene uitholling in den bodem van het vaartuig rustend, is vastgemaakt. Op gelijken afstand van den achtersteven is, op een korte opboeiing, een dergelijke dwarsbalk bevestigd. Beide dwarsbalken zijn aan hun uiteinden van rechthoekig naar beneden gaande staven voorzien, aan wier ondereinden, ter weerzsijden van het vaartuig, de met ingebrande, ruitvormige figuren versierde loefbalk stevig met rotan bevestigd is. Het boveneinde van den mast draagt een verdikten, doorboorden knop, waardoor de val van het zeil, die op den achterdwarsbalk, aan een nagel bevestigd wordt, heenloopt. Het zeil bestaat uit een langwerpig vierkanten lap, blauw geruit katoen en is aan den boven- en onderkant van een spriet voorzien. Aan den ondersten spriet is, aan den rechterkant, de schoot bevestigd.

S. I, N°. 116, lang 77 cM. Verzameld te *Batoe-merah*. Pl. XVI, fig. 1.

TWEEDE GEDEELTE.

Zuidooster-Eilanden.

A. Voorwerpen der Tanimber- en Timorlaut-eilanden.

N°. 1. **Schelplepel**, vervaardigd uit den buitenring van een Nautilusschelp, waarvan daartoe een segment is afgesneden. De lepel is dus halfrond gebogen. De steel is ontstaan, door het boveneinde van het schelpstuk, naar beneden toe, schuins inloopend bij te snijden, de eigenlijke lepel, door het overblijvende deel bij te ronden en aan de punt een weinig toe te spitsen. Langs den rand van den lepel, op de binnenzijde, zijn een paar evenwijdige lijnen, met elkaar snijdende arceeringen opgevuld, ter versiering aangebracht. Het boveneinde van den lepel is van een gaatje voorzien, waardoor een lusje gestoken is om den lepel te kunnen ophangen.

S. I, N°. 1, lang (gemeten volgens de koorde) 16,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVII, fig. 1.

N°. 2. **Schelplepel**, als voren, aan de binnenzijde van den steel met gearceerde figuren versierd. Even onder den bovenrand en daar, waar de steel in den lepel overgaat, bestaat deze uit een dubbel stel evenwijdige lijnen, gescheiden door opstaande, eveneens evenwijdige lijnen, met gladde, door een ingekrast kruisje gescheiden blokjes opgevuld. Op de naar het midden toe gekeerde zijden der eerste lijnen bevinden zich driehoekige figuurtjes, met ruitjes vòrmende inkrassingen opgevuld. Aan de zijranden bevindt zich slecht één enkel paar evenwijdige lijnen, die grootendeels oningevulde driehoekjes, op de aan den binnenwand gelegen zijden dragen. In den aldus ontstanen vierhoek is een figuur in den vorm van een schildpad (Chelonia) geëtst.

S. I, N°. 1*a*, lang 15 cM. Verzameld op *Sera*, Pl. XVII, fig. 2.

N°. 3. **Schelplepel**, als voren, doch met zeer langen steel op wiens binnenzijde een dambordvormige figuur is gearceerd, waarboven een zeer slechte afbeelding van een mensch is ingekrast. Onder de dambordvormige figuur is een zespuntige gearceerde ster aangebracht in wier gladde middenstuk een gat is geboord. Daaronder zijn twee evenwijdige lijnen, waarvan de buitenste met kruisjes zijn opgevuld, geëtst, die driehoekige, met een omgebogen lijn gekroonde en met ruitjes opgevulde figuurtjes dragen.

S. II, N°. 152, lang 17,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVII, fig. 3.

N°. 4. **Schelplepel**, als voren, ter plaatse waar de steel in den lepel overgaat met twee aangesneden uitsteekseltjes versierd. Op de binnenzijde van den steel is een dambordvormige figuur van groote vakken geëtst, besloten langs de zijkanten tusschen een paar gearceerde, evenwijdige lijnen en aan den onderkant, door drie dergelijke lijnen, opgevuld met, met de bases naar boven gekeerde, gearceerde driehoeken terwijl de overblijvende tusschenruimte met een ingekraste negenpuntige ster is versierd. Daaronder zijn weder drie evenwijdige, met driehoekjes opgevulde lijnen, waarvan de buitenste, driehoekige figuurtjes dragen, aangebracht.

S. II, N°. 153, lang 18 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVII, fig. 4.

[Omtrent het gebruik en de vervaardiging dezer lepels merkt de heer von Hoëvell op: „Zij (de bewoners der Timorlaut- en Tanimber-eilanden) eten niet, zooals de meeste indische volken, met de handen of vingers, doch in den regel met lepeltjes, die zij van de nautilusschelp weten te vervaardigen. In het maken van deze paarlmoeren lepeltjes *uru lilir* genaamd, zijn zij zeer bedreven en weten zij deze aan den binnenkant op te sieren met allerlei teekeningen van schepen en menschen, die er met een mes of ander puntig voorwerp ingegrift worden". van Hoëvell, de Tanimbar- en Timorlaut-eilanden, Tijdschrift v. Indische T. L. en Vk., dl. XXXIII, blz. 177. Langen, o. c., blz. 124.]

N°. 5. **Kokertje** voor sirihkalk uit een cylinder van bamboe vervaardigd, die geheel met gepolijst schildpad is omkleed. Dit omkleedsel wordt bevestigd door een, in de lengte op het kokertje met houten pennetjes vastgehouden, aan de zijden gladgesneden, beenen plaatje. Bodem en deksel van het kokertje bestaan uit een schijfje kalabas; het laatste is van een pluimpje bokkenhaar voorzien om het op te kunnen heffen.

S. I, N°. 2, lang 21 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVIII, fig. 1.

N°. 6. **Kokertje** als voren. Het schildpadden omkleedsel is door middel van een aan de zijden uitgekeept, beenen plaatje bevestigd. Deksel en bodem zijn eveneens met schildpad bekleed, terwijl het eerste, in het midden bovendien van een stropje is voorzien om het te kunnen optrekken.

S. I, N°. 3, lang 8,5 cM., middellijn 5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVIII, fig. 2.

N°. 7. **Kalkkokertje**, als voren, doch dunner. De schildpadomkleeding is op dezelfde wijze aangebracht.

S. I, N°. 4, lang 13,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVIII, fig. 3.

N°. 8. **Kalkkokertje** uit een cylindrisch stukje grauwbruine bamboe vervaardigd met bodem en deksel van kalabasschijfjes. Aan het dekseltje is een ketentje van messingdraad als stropje bevestigd.

S. I, N° 5, lang 13 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVIII, fig. 4.

N°. 9. **Sirihtaschje**, plat, langwerpig vierkant, van reepjes koliblad in ruitvormig patroon gevlochten, met geheel overschuivend deksel. Het deksel is aan boven- en onderrand, evenals de onderrand van den bodem, met een zwartbruine bladomvlechting, een weinig opkomend, versierd, terwijl op de zijden van het deksel, diagonaalgewijze verloopende streepen van zwartkleurig blad zijn ingevlochten, zoodanig dat afwisselend één zwart en één wit ruitje is ontstaan.

S. I, N°. 6, lang 21,5 cM., Verzameld te *Sera*. Pl. XVIII, fig. 5.

N°. 10. **Sirihtaschje**, als voren, op de buitenzijde met telkens twee zwarte, door een roode bies gescheiden, diagonaalsgewijze loopende lijnen versierd.

S. I, N°. 7, lang 15,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XVIII, fig. 6.

N°. 11. **Sirihtaschje**, als voren, doch met rooden rand aan den bodem en den onderkant van het deksel. Bovendien zijn de bovenrand van den bodem en die van het deksel met aangevlochten, driehoekige puntjes versierd. Op het voorvlak is een dergelijke versiering als bij N°. 10 aangebracht, doch afwisselend zijn de streepen hier twee roode gescheiden door een zwarte of twee zwarte gescheiden door een roode.

S. I, N°. 9, lang 165 cM., breed 9 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XIX, fig. 1.

N°. 12. **Sirihtaschje**, als voren. Aan de hoeken van den bovenrand van het deksel en aan den onderrand van den bodem bevinden zich twee aangevlochten, driehoekige puntjes. Het deksel is geheel uit zwarte en ongekleurde biezen ruitvormig gevlochten.

S. I, N°. 9, lang 16 cM., breed 9 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XIV, fig. 2.

N°. 13. **Sirihdoosje** met overschuivend deksel van dunne reepjes koliblad in zeshoekig patroon gevlochten, langwerpig vierkant van vorm. Het deksel, zoowel als de opstaande zijden, zijn met gevlochten rood en zwart gekleurde biezen versierd. Op het deksel zijn hierdoor lijnen en driehoekige figuurtjes en op de zijwanden vierkanten waarin ruiten ontstaan. De boven- en onderrand, alsmede de onderrand van den bodem zijn met verheven biesranden omwoeld. Op het midden van het deksel is een stropje aangebracht om dit te kunnen optillen.

S. I, N°. 10, lang 9,5 cM., breed 5,5 cM., hoog 4,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XIX, fig. 3.

N°. 14. **Gambirdoosje** als voren, doch rond. Op het bovenvlak van het deksel zijn langs den rand zes kegelvormige verhevenheden aangevlochten met een knopje in het midden.

S. II, N°. 173, hoog 4,5 cM., middellijn 4 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XIX, fig. 4.

N°. 15. **Gambirdoosje,** als voren, cylindrisch, in het midden van eene afscheiding voorzien. Het deksel schuift geheel over den bodem heen en is in den vorm van een kroontje gevlochten.

S. II, N°. 174, lang 7 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XIX, fig. 5.

N°. 16. **Tabakstaschje,** met overschuivend deksel, langwerpig vierkant, van koliblad in ruitvormig patroon gevlochten. Het deksel is door invlechting van roode biesreepjes met op evenwijdige reeksen geplaatste driehoekjes versierd.

S. II, N°. 175, lang 9 cM.; breed 4,5 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XIX, fig. 6.

N°. 17. **Tabakstaschje,** als voren. Het deksel is met soortgelijke driehoekjes in rood bies versierd, waartusschen vertikale lijntjes van hetzelfde materiaal zijn aangebracht. Van binnen is het taschje met een dubbelen, eveneens van palmblad gevlochten wand bekleed.

S. II, N°. 176, lang 8 cM., breed 4 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XIX, fig. 7.

N°. 18. **Tabakstaschje,** als voren, geheel van ongekleurd koliblad gevlochten. In het taschje bevindt zich de bovensnavel van een papagaai, waarschijnlijk tot voorbehoedmiddel daarin geborgen.

S. II, N°. 177, lang 8,5 cM. Verzameld op *Sera.*

N°. 19. **Tabakstaschje,** zeer grof van koliblad gevlochten in den vorm van een parallelepipidum. Het deksel is overschuivend en op het bovenvlak met een enkel stukje geel bies versierd, hetwelk aan den bodem door een rood vervangen is.

S. II, N°. 178, lang 6,5 cM.; breed 3,5 cM., dik 1,5 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XX, fig. 1.

N°. 20. **Vuurslag,** bestaande uit een langwerpig vierkant stukje staal, een roodbruinen vuursteen en wat tonder, alle bewaard in een langwerpig vierkant van koliblad gevlochten taschje met overschuivend deksel.

S. II, N°. 179, lengte taschje 8 cM.; breedte 5,5 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XX, fig. 2, *2a*, *2b*.

N°. 21. **Kleedje** van lontarpalmbladvezels geweven; langs den onderrand versierd met drie evenwijdige, gele (*antumu*) strepen, gescheiden

door drie smallere zwarte (*manmeten*). In het midden bevindt zich een zeer breede zwarte streep, waarnaast, ter weêrszijden, elkaar op regelmatige afstanden opvolgende roode en zwarte streepen zijn aangebracht. In de zwarte streepen zijn dikwijls nog maeandervormige, driehoekige figuren van ongekleurde vezels ingeweven. Aan de achterzijde is het weefsel niet voortgezet, zoodat aldaar de scheering alleen aanwezig is, die, vóór het gebruik, wordt doorgesneden en dan franje vormt. De scheering bestaat aan den bovenrand uit zes katoenen draden.

S. I, N°. 11, lang 49 cM. breed 65 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XX, fig. 3. Inl. naam *tavil*.

[De vezels waarvan bovenvermelde kleedjes geweven zijn, worden verkregen door jonge bladeren van den lontarpalm zoolang af te schrapen, totdat alleen de vezels overblijven, die, ineengedraaid, het daarvoor benoodigde sterke garen leveren. Zie van Hoëvell, o. c., blz. 170—171. Vergelijk Riedel, o. c., blz. 292].

N°. 22. **Vrouwengordel** van een stuk langwerpig vierkant, zwart gekleurden kolibast vervaardigd. De beide uiteinden zijn omgezoomd, zoodat hierdoor een sleuf is ontstaan, waarin aan de boven en onderzijde een grove, hoornen kam met drie punten ter sluiting gestoken wordt.

S. I, N°. 12, lang 72 cM., breed 6,5 cM. Inl. naam *ngesa*.

Verzameld op *Sera*. Pl. XX, fig. 4.

[Vergelijk beide bovengenoemde werken ter plaatse].

N°. 23. **Vrouwengordel**, als voren. Het omgezoomde gedeelte is zoodanig ingesneden, dat hierdoor als het ware een scharnier gevormd wordt, waarin een breede, platte pen ter sluiting wordt geschoven. De bovenrand van deze pen, alsmede de beide zoomen, zijn met zeer fraai, met kalk opgevuld lofwerk besneden.

S. I, N°. 13, lang 73 cM., breed 7,5 cM. Inl. naam *ngesa*. Verzameld op *Sera*. Pl. XX, fig. 5.

[Literatuur: zie boven en Forbes, Wanderungen eines Naturforschers im Mal. Arch. dl. II, blz. 35].

N°. 24. **Haarbundel**, plat uitgestreken en tusschen twee houtjes vastgeklemd. Proeve van de wijze waarop het haar kunstmatig wordt gekleurd.

S. I, N°. 14. Verzameld op *Sera*.

[Het haar, althans dat der mannen, dat lang en sluik is, wordt door middel van een loog, waartoe de asch van den bast van jonge klappers gebezigd wordt, uitgebeten, tot het een hoogblonde kleur, bij rood af ver-

krijgt (van Hoëvell, o. c., bl. 169). Het instrument, dat hierbij gebezigd wordt, bestaat uit een 63 cM. lange bamboe cylinder, van boven en onderen door een knop gesloten en nabij het boveneinde van eene rond bijgesneden uitkeping, waardoor hij met water kan gevuld worden, voorzien. In den bodem is een dun buisje gestoken, waardoor dit water druppelsgewijze kan afvloeien. In dit water wordt de asch gestort, waarna men de loog op de haren laat druppelen. De heer C. H. Read, Assistent keeper der ethnografische afdeeling van het Britsch Museum, had de welwillendheid mij een teekening van dit kleurgereedschap toe te zenden, dat door Forbes in 1883 te *Ritabel*, eiland *Larat* werd verzameld.

N°. 25. **Haarkam** voor mannen uit een lang, plat stuk bamboe gesneden, met rond bijgewerkt bovenstuk, dat van een rond gat ter bevestiging van een pluim is voorzien. Ter plaatse waar de punten beginnen, is het bovenstuk met een reeks accoladevormige figuren, door punten en lijntjes gescheiden en met kalk opgevuld, versierd. De kam heeft zeven wijd uitstaande, naaldvormige punten, waarvan de twee buitenste aan hunne boveneinden zaagvormig zijn uitgesneden.

S. I, N°. 15, lang 32 cM. Inl. naam *uwal perana.* Verzameld op *Sera.* Pl. XXI, fig. 1.

N°. 26. **Haarkam** als voren. Het boveneinde is tot een boogvormige figuur uitgesneden en ter plaatse waar de tanden aanvangen met ingesneden krullen, door ingesneden driehoekjes gescheiden, versierd. De kam heeft twee stellen, lange, naaldvormige punten, een van vijf en een van zes punten, door eene breede opening van elkaar gescheiden.

S. I, N°. 16, lang 18 cM. Inl. naam *uwal perana.* Verzameld op *Sera.* Pl. XXI, fig. 2.

N°. 27. **Vrouwenhaarkam**, bestaande uit een dik, vierkant stuk bamboe, met zestien aangesneden, naaldvormige punten, waarvan de beide buitenste aan hunne boveneinden zijn gekarteld. Op de voorzijde, op het bovenstuk van den kam, is, door wegsnijding der epidermis een uit op elkaar volgende driehoeken bestaande lijn aangebracht, die met sirihkalk, tusschen de driehoeken in gesmeerd, is verduidelijkt.

S. I, N°. 17, lang 9,4 cM. Verzameld op *Sera.* Pl. XXI, fig. 5.

N°. 28. **Vrouwenkam**, als voren, met twaalf naaldvormige punten. Op het bovendeel is een dubbele reeks krulvormige, uitgesneden en met kalk opgevulde versieringen aangebracht, waarboven gebrande vlekjes zichtbaar zijn. De achterzijde van het bovendeel van den kam is vlak bijgesneden, terwijl de hoeken zijn afgerond en zoodanig uitgediept, dat

er een plat plankje hout, zwaluwstaartsgewijze bijgesneden, ingestoken kan worden en ook is. Daar dit zeer klemt en er tusschen het lichaam van den kam en het bewuste plankje niet de minste ruimte overblijft, is mij de strekking hiervan niet duidelijk.

S. I, N° 18, lang 6 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXII, fig. 1.

[Voor de N°. 25—28 vergelijke men van Hoëvell o. c., blz. 169. Riedel, o. c., pl. XXXI, N°. 10].

N°. 29. **Mannenhaarband** bestaande uit een strook blauw katoen op wier buitenzijde de monddeelen van katjesschelpen (Cypraea moneta) in stervormige figuurtjes zijn vastgenaaid.

S. I, N°. 20, lang 74 cM., breed 4 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXII, fig. 2.

[Van Hoëvell o. c., blz. 169].

N°. 30. **Oorhanger**, driehoekig van vorm uit een stuk dujongbeen gesneden. Het bovenstuk is à jour gewerkt, zoodat er een haak is ontstaan waarvan het eene been niet volkomen tot het onderstuk reikt. Tengevolge hiervan is een spleet gevormd, waardoor de onderrand van de doorboorde oorlel wordt geschoven. Op den top van de oorbel bevindt zich een kroonvormig uitsteekseltje.

S. I, N°. 22, lang 5 cM. Inl. naam *ilwelak*. Verzameld te *Ritabel*, eiland *Larat*. Pl. XXII, fig. 3.

N°. 32. **Oorhanger**, als voren, doch massiever. Op het onderstuk met een gepointilleerde lijn langs de randen versierd.

S. I, N°. 23, lang 7 cM.. Inl. naam *ilwelak*. Verzameld op *Sera*. Pl. XXII, fig. 4.

N°. 33. **Oorbel** van dujongbeen in den vorm van twee met de tappen omhoog tegen elkaar geplaatste kanonen, waartusschen een spleet is aangebracht om haar in de oorlel te kunnen bevestigen. De zijden zijn met twee verheven aangesneden nopjes, het bovendeel met een dergelijk plat schijfje versierd, terwijl het ondereinde uit drie kegelvormig uitstaande ringen bestaat.

S. I, N°. 21, lang 6,5 cM. Inl. naam *ilwelak*. Verzameld te *Ritabel*. Pl. XXII, fig. 5.

Vergelijk Riedel, o. c., pl. XXXI, fig. 3.

N°. 34. **Oorbel** van lood in den vorm van een achtpuntige ster, met stompe, vierkante punten, waarvan de middelste tot een langwerpig vierkant staafje verlengd is. Deze is aan het boveneinde tot een oogje vervormd, met eene uitsnijding aan den onderkant om de oorlel door te laten.

S. I, N°. 24, lang 4,5 cM. Inl. naam *lorlora*. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIII, fig. fig. 1.

N°. 35. **Oorbel**, als voren, bestaande uit een zespuntige ster met een puntje op het voorvlak en een ingekeept oogje aan de bovenpunt.

S. I, N°. 25, lang 3,5 cM. Inl. naam *lorlora*. Verzameld op *Sera*. Pl. XXII, fig. 2.

Vergelijk de tatuëeringsfiguren bij Riedel, o. c., pl. XXX, fig. 33 en 34.

N°. 36. **Oorbel**, als voren, ovaal van vorm met uitgehold voorvlak en oogje aan de bovenpunt.

S. I, N°. 26, lang 3,5 cM. Inl. naam *lorlora*. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIII, fig. 3.

N°. 37. **Oorbel** van ebbenhout met dik, rond onderstuk en eenigszins rond gebogen, haakvormig bovendeel, waarop, op den top, een puntje is aangesneden.

S. I, N°. 27, lang 5 cM. Inl. naam *lorlora*. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIII, fig. 4.

N°. 38. **Polsband** (paar) uit een ring klapperdop gesneden, die aan den buitenrand met reeksen van telkens vijf uitgesneden puntjes, gescheiden door een diepe uitholling is versierd.

S. I, N°. 28, middellijn 8 cM.; dikte 0,7 cM., Verzameld op *Sera* Pl. XXIII, fig. 5.

N°. 39. **Polsband** (paar) als voren. Op den buitenrand zijn een onregelmatig aantal uitgesneden puntjes, door ondiepe uithollingen gescheiden, aangebracht.

S. I, N°. 29, middellijn 7,5 cM.; dikte 0,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIII, fig. 6.

N°. 40. **Polsband** (paar) als voren. De buitenrand is geheel met aangesneden, stomp driehoekige puntjes versierd.

S. I, N°. 30, middellijn 7,5 M.; dikte 0,5 c.M. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIII, fig. 7.

N°. 41. **Polsband** van messing bestaande uit een plat, breed bandje in den vorm van een ellips gebogen, dat aan de achterzijde opengelaten is, terwijl de uiteinde aldaar zijn bijgerond. Op de voorzijde zijn ingekraste figuren aangebracht en wel als volgt: in het midden een ster van ovalen en cirkeltjes, daarnaast op eenigen afstand aan weërszijden twee evenwijdige lijnen met kwartcirkelvormige figuurtjes aan de boveneinden, daarnaast aan beide zijden weder een sterretje van cirkeltjes, daarnaast weder een paar evenwijdige lijnen als boven en vervolgens nog een cirkeltje als voornoemd.

S. I, N°. 31, lengte 5,5 cM., breedte 1,8 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 1.

N°. 42. **Polsband**, als voren, van dikker metaal, op de buitenzijde versierd met een radvormige figuur (rad van St. Catharina). In het midden en daarnaast zijn aan weêrskanten zandloopervormige ornamenten aangebracht, daarop volgen driehoekige figuren door een halven cirkel gekroond, terwijl op de uiteinden nogmaals het radvormige ornament is voorgesteld.

S. I, N°. 32, lang 6 cM., breed 1,8 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 2.

N°. 43. **Polsband**, als voren. Het eene uiteinde is afgebroken, doch zoodanig gebogen, dat de band voor een kind nog bruikbaar is. Op de voorzijde is een dubbele reeks ingekraste streepjes aangebracht, zoodanig, dat deze twee evenwijdig loopende vischgraten vormen.

S. I, N°. 33, lang 4 cM., breed 1,3 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 3.

N°. 44. **Polsband** vervaardigd uit een dik stuk messingdraad, ellipsvormig gebogen en aan den achterkant opgengelaten. De voorzijde is versierd met hol uitgevijlde, parelvormige figuurtjes, gescheiden door dwarse streepjes. Op de uiteinden zijn eenvoudig uitgevijlde, evenwijdig loopende streepen aangebracht.

S. I. N°. 34, lang 5,5 cM., dikte 0,3 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 3.

N°. 45. **Polsband**, als voren, doch van dunner draad. Op de voorzijde is hij versierd met eenvoudige ondiepe kruisjes, gescheiden door telkens drie vertikale lijntjes.

S. I, N°. 35, lang 6,5 cM., dikte 0,2 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 5.

N°. 46. **Polsband** van zwart koraal (*akar bahar*), ellipsvormig gebogen, aan den buitenkant bijgerond en van achteren opengelaten. Op de voorzijde zijn vijf evenwijdige reeksen van koperen stipjes aangebracht, ontstaan door het indrijven van messingen nageltjes en het daarna met den buitenkant van den armband gladvijlen van deze.

S. I, N°. 36, lang 5,5 cM., dik 0,8 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 6.

N°. 47. **Vingerring** van een dik stuk messingdraad cirkelvormig gebogen zoodanig, dat de uiteinden elkaar niet volkomen raken. Op de voorzijde zijn ingevijlde schuins links en schuins rechts loopende lijnen aangebracht, op het midden gescheiden door drie vertikale, evenwijdige streepen.

S. I, N°. 37. Middellijn 2,8 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXIV, fig. 7.

N°. 48. **Vingerring**, als voren, de schuinsche invijlingen, die alle ééne richting uitgaan, gescheiden door zeven op het midden aangebrachte evenwijdige streepen.

S. I, N°. 38, middellijn 2,5 cM. Verzameld op *Sera*. Plaat XXV, fig. 1.

N°. 49. **Vingerring**, als voren doch van dunner draad. Op de buitenzijde is deze met uitzondering van de beide uiteinden, waar deze streepen schuins loopen, met vertikale ingevijlde, evenwijdige streepen, in het midden door twee kruisjes gescheiden, versierd.

S. I, N°. 39, middellijn 2,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXV, fig. 2.

N°. 50. **Vingerring** van glad messingdraad, cirkelvormig gebogen, zoodanig dat de uiteinden een eind over elkaar heenvallen.

S. I, N°. 40, middellijn 2,5 cM. Verzameld op *Sera*. Plaat XXV, fig. 3.

N°. 51. **Vingerring** van schelp (Conus) ongeveer uit het midden van een kleine schelp gezaagd. De zijden zijn vlak geslepen, aan den binnenkant recht afgesneden en aan de buitenzijde bijgerond.

S. I, N°. 41, middellijn 3 cM. Verzameld op *Sera*. Plaat XXV, fig. 4.

N°. 52. **Vingerring** in vorm volkomen gelijk aan N°. 51, doch iets dunner en uit klapperdop geslepen.

S. I, N°. 42, middellijn 3,4 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXV, fig. 5.

N°. 53. **Knilband** voor mannen, bestaande uit een strookje katoen, waaraan negentien witte schelpjes (Nassa) geregen zijn.

S. I, N°. 43, lang 45 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXV, fig. 6.

N°. 54. **Mesje** in den vorm van een stomphoekigen driehoek met glooiende basis, bevestigd in een op doorsnede ovaalvormig, grijshouten hechtje, welks boveneinde met drie beenen en drie hoornen, elkaar afwisselende ringen, versierd is.

S. I, N°. 45, lang 12,5 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXV, fig. 7.

N°. 55. **Vijl** bestaande uit een houten, zwart berookten priem om wiens puntige ondereinde een stuk haaienvel gewikkeld is. Nabij het boveneinde van het handvat bevindt zich een ringvormige, verdiepte insnijding.

S. I, N°. 46, lang 42 cM. Verzameld op *Sera*. Pl. XXV, fig. 8.

N°. 56. **Boog** vervaardigd uit een pinanghouten (Areca catechu) lat, vierkant op doorsnede, met een verdikking in den vorm van een omgekeerde ⊥ aan het eene uiteinde en een driehoekige punt, waarboven een keep aan het tegenovergestelde einde. De boog is geheel met dun vezelkoord omwoeld, waarover een soort van lak is gestreken, benevens van een, uit boomvezels bestaande pees voorzien, die aan het ⊥ einde met een aantal halve steken bevestigd is en aan het andere einde een lus heeft.

S. I, N°. 48, lang 200 cM. Verzameld te *Ritabel*. Pl. XXV, fig. 9.

N°. 57. **Boog**, als voren, de omwoeling in breede evenwijdige banden rond den boog aangebracht.

S. I, N°. 50, lang 212 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 1.

N°. 58. **Boog**, als voren, doch zonder omwoeling.

S. I, N°. 51, lang 209 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 2.

N°. 59. **Boog**, als voren, doch zonder omwoeling en zonder ⊥ vormig einde, doch inplaats daarvan een borst waarboven het booghout dunner uitgesneden is.

S. I, N°. 52, lang 207 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 3.

N°. 60. **Boog** als N°. 58. Het puntige uiteinde à jour gesneden.

S I, N°. 53, lang 198 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 4.

N°. 61. **Boog**, als voren, doch van bamboe. (Nagenoeg vergaan).

S. II, N°. +, lang 178 cM. Verzameld te *Ritabel.*

N°. 62. **Boog**, als voren, doch met eenvoudig rond bijgesneden boven- en ondereinde.

S. II, N°. 17, lang 165 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 6.

N°. 63. **Pijl** met rieten schacht en bamboe, lancetvormige punt door middel van omvlechting met roodkleurig band op de schacht bevestigd. De punt is aan het ondereinde, op de zijkanten met ingesneden keepjes versierd, en op de bovenzijde van ingekraste driehoeken, gescheiden door ingekraste lijnen voorzien. Het ondereinde van de schacht is, tot steun van de pees van eene inkeeping voorzien.

S. I, N°. 53, lang 185 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 7.

N°. 64. **Pijl**, als voren, met onbewerkte punt, die door een omwoeling van gespleten rotan op de schacht bevestigd is.

S. I, N°. 54, lang 175 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 8.

N°. 65. **Pijl**, met ijzeren punt en rieten schacht. Ter plaatse waar de punt, die den vorm van een lancet heeft, in de schacht is bevestigd, is eene omwoeling van vezelkoord aangebracht. Nabij de spits van de punt bevindt zich een oogje. De schacht is van onderen ingekeept.

S. I, N°. 58, lang 163,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 9.

N°. 66. **Pijl**, als voren, punt bladvormig. Daar, waar de punt in de schacht gestoken is, is deze met een roodkoperen busje omkleed.

S. II, N°. 62*a* lang 164 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 10.

N°. 67. **Pijl**, als voren; de punt een weinig ronder van vorm en naar boven toe meer spits.

S. I, N°. 57, lang 166,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVI, fig. 11.

N°. 68. **Pijl**, als voren, punt eenigszins verschillend.

S. I, N°. 53*a*, lang 170,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 1.

N°. 69. **Pijl**, als voren, punt eenigszins verschillend.

S. I, N°. 55, lang 164,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 2.

N°. 70. **Pijl**, als voren, punt eenigszins verschillend.

S. I, N°. 56, lang 162,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 3.

N°. 71. **Pijl**, als voren, punt eenigszins verschillend.

S. I, N°. 59, lang 157,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 4.

N°. 72. **Pijl** met rieten schacht en houten punt, die op doorsnede den vorm van een gelijkbeenigen driehoek heeft. Aan ééne zijde is de punt van stompe weêrhaken voorzien en wel zoo, dat aan het boveneinde een lange scherpe spits is gevormd, en daaronder vier even groote, een weinig schuins naar onderen gekeerde punten, die naar het ondereinde van de punt steeds grooter worden, te voorschijn komen. De punt is door middel van omvlechting met gespleten rotan op de schacht bevestigd.

S. I, N°. 60, lang 155,5 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 5.

N°. 73. **Pijl** met rieten schacht en houten punt, waarop een roggensteekel bevestigd is geweest, die echter is afgebroken. De houten punt, met rotanomwoeling op de schacht vastgemaakt, is fraai uitgesneden tot een vijftal hurkende beeldjes, gescheiden door een kraal, die om en om naar voren en naar achteren uitzien.

S. I, N°. 61, lang 150 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 6.

N°. 74. **Pijl** met rieten schacht en houten punt, waarop een vierkante, bajonetvormige spits van been is aangebracht. De houten punt is aan het ondereinde van negen kraalvormige insnijdingen voorzien, waarna het overblijvende tot een lang beeldje, in hurkende houding is gefatsoeneerd.

S. I, N°. 65, lang 155 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 7.

N°. 75. **Pijl** als voren; de beenen spits is met ruitvormige inkrassingen versierd.

S. V, N°. 64, lang 160 cM. Verzameld te *Ritabel.* Pl. XXVII, fig. 8.

[Naar aanleiding van de sub N°. 69—N°. 71 beschreven pijlen een paar opmerkingen:

1°. Het voorkomen van pijlen met tot beeldjes gesneden punt is niet alleen tot deze groep beperkt. Behalve op de Tanimber- en Timorlaut-

eilanden komen zij, althans zooverre ons bekend ook op Nieuw-Guinea voor en, voor zooveel dit het Noordwestelijk gedeelte betreft, bij de bewoners der Humboldtsbaai en bij de bevolking der onder den naam van Tanah merah bekende kuststrook. De eersten, die op deze bijzonderheid de aandacht hebben gevestigd, zijn Dr. Uhle in zijn reeds geciteerd prachtwerk (blz. 7 Taf. VI, fig. 6) en Dr. Serrurier in zijne belangrijke studie getiteld: Versuch einer systematik der Neu-Guinea Pfeile" (Internationales Archiv für Ethnographie, Bnd I, blz. 20). Verder vindt men soortgelijke pijlen in het Zuidoostelijk gedeelte van Nieuw-Guinea en op de eilanden van de Torrestraat, o. a. Darnley-Island. Opmerkelijk nu is, dat al deze pijlen èn ongeveer dezelfde lengte hebben 150 à 200 cM. èn van een rieten schacht voorzien zijn, waarin een tot beeldje gesneden, houten punt is gestoken, waarop bovendien een van been vervaardigde of een uit een roggensteekel bestaande spits bevestigd is.

2°. Hoe moeten wij de aanwezigheid dezer beeldjes aan de pijlen verklaren.

In onze bespreking van de verhandeling van den heer Schmeltz, getiteld „Indonesische Prunkwaffen" verschenen in de Indische Gids (1890, bl. 1805—1813) hebben wij getracht, het voorkomen van dergelijke beeldjes aan wapenen, huisraad en andere voorwerpen van dagelijksch gebruik te verklaren, welke verklaring door wijlen den hoogleeraar Wilken in zijn bekend opstel „de hagedis in het volksgeloof der Malayo Polynesiërs" (Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië, 5e volksreeks, dl. VI, blz. 472) door tal van feiten bevestigd werd. Destijds deden wij uitkomen, dat, voorzoover deze beeldjes dieren voorstellen, zij als eene uiting van totemistische begrippen te beschouwen zijn en, voorzoover zij personen nabootsen, als portretten van afgestorvenen, als *lares privati*, moeten opgevat worden.

Ter vaststelling van de strekking der beeldjes, aan de boven beschreven pijlen voorkomend, hebben wij dus allereerst na te gaan, of dodenvereering onder den vorm van beeldjes op de genoemde plaatsen voorkomt. Kortheidshalve zullen wij ons hierbij tot Noordwest Nieuw-Guinea en de Tanimber- en Timorlaut-eilanden bepalen.

Zooals bekend is, vereeren de Papoewa's van eerstgenoemde kust de zielen hunner dooden — bepaaldelijk die, welke in de schaduw zetelen — onder den vorm van houten beelden *korwar* geheeten (v. Balen, Iets over het doodenfeest bij de Papoewa's van de Geelvinks baai, Tijdschr. v. Ind T., L. en Vk., dl. XXXI, blz. 558).

Dezelfde vereering — doch hier bepaadelijk van den levensgeest — treffen wij op de Taniber- en Timorlaut-eilanden aan, waar deze beeldjes *waluta* (zie N°. 79) genaamd zijn. Op alle genoemde eilanden hebben deze

beeldjes echter een permanente plaats in de woning. Een tweede vraag is derhalve, worden soortgelijke beeldjes ook als amuletten medegedragen of als voorbehoedmiddelen aan verschillende voorwerpen bevestigd. Omtrent Nieuw-Guinea werd deze vraag reeds vroeger bevestigend beantwoord (Uhle, o. c., blz. 6. — Wilken, Papoewa's blz. 625) en wat de laatste eilanden betreft, hiervan bezit het museum een vijftal verkleinde beeldjes, waarvan er drie aan kettingen bevestigd zijn om ze om den hals te kunnen dragen, terwijl de overige, naar de ruwe wijze waarop zij gesneden zijn te oordeelen, hoogst waarschijnlijk aan andere voorwerpen zijn bevestigd geweest. (Vergelijk ook v. Hoëvell, o. c., blz. 206). Het gebruik bestaat dus, gelijk wij zien om, behalve de woning, ook zichzelf en voorwerpen van dagelijksch gebruik onder de hoede der verscheiden verwanten te stellen. Waar wij dit dus zien gebeuren, is er geen enkele reden, die ons belet om, waar deze beeldjes aan pijlen voorkomen, aan te nemen, dat dit met dezelfde bedoeling geschiedt. En daar men, zonder de vlucht van den pijl te belemmeren, daaraan geen amulet kan vastbinden, nam men zijn toevlucht tot een houten tusschenstuk, dat in de gewenschte gestalte werd gesneden, om op die wijze het wapen onder den invloed der geesten te stellen en het daarmede nimmerfalende macht te verleenen.]

N°. 76. **Pijl**, als voren; de houten punt eenvoudig tot een reeks bolletjes, gescheiden door ringen uitgesneden.

S. I, N°. 62, lang 200 cM. Verzameld te *Ritabel*. Pl. XXVIII, fig. 1.

N°. 77. **Lans** met pinanghouten schacht en ijzeren, lancetvormige punt, die door middel van eene spiraalsgewijze omwinding van messingblik aan de schacht bevestigd is. De schacht is glad, cylindrisch en ter hoogte van een derde zijner lengte van een kraalvormige insnijding voorzien.

S. I, N°. 66, lang 287 cM. Verzameld te *Ritabel*. Pl. XXVIII, fig. 2.

N°. 78. **Patroontasch** bestaande uit een langwerpig vierkante, van de haren ontdane, buffellederen tasch met overslaande klep, die op den bovenkant en de voorzijde geheel met stukjes van katjesschelpjes in stervormige figuren en ronde, stervormige paarlmoerplaatjes is benaaid. Op de voorzijde, op de helft der lengte, zijn een aantal snoertjes kralen eindigend in een zaadje (Coix lacrimae) bevestigd, zes aan zes gescheiden door een langer snoertje, aan welks ondereinde een bundeltje kraaltjes hangt. Aan de boveneinden der zijkanten is een eenvoudige snoer als draagband bevestigd.

S. II, N°. 173, lang 32 cM., breed 16 cM., hoog 8 cM. Inl. naam *sudawa*. Verzameld te *Ritabel*. Pl. XXVIII, fig. 3.

Vergelijk v. Hoëvell, o. c., blz. 170. — Riedel, Plaat XXX, fig. 5.

N°. 79. **Zielenbeeldje** in hurkende houding op voetstukje. De haren zijn tot een pyramidevormig tooisel opgenomen, nagebootst. De oogen bestaan uit halfcirkelvormige, ingelegde stukjes paarlmoer, terwijl de armen met de ellebogen op de knieen rusten. De rechteronderarm is rechthoekig vooruitgestoken, de rechterhand gewapend met een knuppel, die op den voet steunt. De linkerhand omklemt een bekervormig napje.

S. I, N°. 67, hoog 20 cM. Verzameld op *Sera.* Inl. naam *waluta.* Pl. XXVIII, fig. 4*a* en fig. 4*b*.

Vergelijk Riedel, o. c., blz. 288, pl. XXVII, fig. 7 en 8. — Langen, o. c., blz. 124.

DERDE GEDEELTE.

Voorwerpen afkomstig van de Kei-eilanden.

GROEP I.

a Kookgereedschap.

N°. 1. **Kookpot** van gebakken aarde, eenigszins buikig met flauw omgebogen rand en sterk bol gebogen deksel, dat op het midden van een knop is voorzien. Het bovendeel van het deksel is met eene figuur, die vóór het bakken in de nog weeke klei gedrukt werd, een geopende bloem voorstellende, versierd. De pot is door langdurig gebruik geheel zwart gebrand. *Banda-Eli.*

S. II, N°. 1 [1]), hoog 11 cM. Pl. XXIX, fig. 1.

N°. 2. **Kookpot** als voren, met gekartelden rand onder welken, op den buik een uit ingedrukte figuren bestaanden band ter versiering is aangebracht V V V /))))))))) / ◡◡◡◡◡◡, die wederom uit drie smallere banden bestaat, waarvan de bovenste door driehoekige figuren, de daarop volgende door uit-

1) Onder Serie I zijn de voorwerpen, door den heer Wertheim verzameld, opgenomen.

geschulpte figuren gevormd wordt en de laatste uit een golflijn bestaat. Het deksel is sterk gebogen en nabij den rand op twee plaatsen doorboord, zoodanig dat beide gaatjes op een middellijn liggen. De rand van den pot is tegenover deze gaatjes eveneens doorboord, terwijl door de vier gaatjes, die dus twee aan twee correspondeeren, een reepje rotan is gehaald, dat met een lossen knoop onder den rand van den pot bevestigd is om te voorkomen, dat het deksel van den pot afvalt. *Toeal.*

S. I, N°. 124 [1]), hoog 16,5 cM. Inl. naam *veran.*

N°. 3. **Kegelvormig pootje** met schijfvormigen, dikken band even onder den top aangebracht. Het pootje zoowel als de band is met ingedrukte, lijnvormige figuren en uitgeschulpte ornamenten versierd. Drie dezer pootjes, in een driehoek geplaatst, vormen de treeft, waarop de kookpot (N°. 1 — N°. 2) wordt geplaatst en waartusschen het vuur wordt aangelegd. *Banda-Eli.* Pl. XXIX, fig. 1*a.*

S. I, N°. 125, hoog 10 cM., middellijn band 9,5 cM. Inl. naam *tanat.*

[In de verzameling S. II, bevinden zich twee dergelijke pootjes, die een weinig grooter zijn en waarvan de band door eene half-bolvormige schijf, die den top van den kegel uitmaakt, vervangen is.]

b. Rijstpotten.

N°. 4. **Pot** met deksel van rossig-grauwe, gebakken aarde om rijst in te bewaren, beide zijn geheel met facetvormige, uitstekende, in evenwijdig, rond elkaar loopende cirkels geplaatste punten versierd. Het deksel is bovendien van een kegelvormigen knop voorzien zoodanig, dat pot en deksel te zamen als 't ware een *durian* voorstellen.

S. II, N°. 3, hoog 20 cM. Pl. XXIX, fig. 2.

N°. 5. **Pot** als voren, de punten zijn slechts flauw aangegeven, doch de rijen figuren afwisselend met roode kleurstof en sirihkalk bestreken. *Banda-Eli.*

S. I, N°. 121, hoog 21 cM. Pl. XXIX, fig. 3.

c. Drink- en watervaten.

N°. 6. **Waterkruik** van grauw-zwarte, gebakken aarde, met ronden, nabij de polen afgeplatten, dikken buik en smallen hals in den vorm van een met zijn grondvlak naar boven gekeerden, afgeknotten kegel. De buik is zeer fraai met uitgestoken figuren versierd zoodanig, dat bij den hals beginnende allereerst een band bladornamenten wordt aangetroffen,

---

1) Onder Serie II die door den heer Planten werden bijeengebracht.

aan den benedenrand begrensd door een reeks kruisvormige bloemfiguren van den eersten band door een verheven, glad randje gescheiden. Daarop volgt, wederom naar onderen toe, tusschen twee gladde, verheven randen ingesloten een breede strook van om en om staande, in driehoeken geplaatste arabesken, waaronder een smalle band ruitvormige figuurtjes is aangebracht, welke versiering zich onder den thans volgenden breederen band, die met maeanders is gevuld, herhaalt. Deze laatste wordt begrensd door in het onderdeel van den buik te niet loopende bladornamenten. Volgens mededeeling van den heer Planten was dit voorwerp *pusaka*, een erfstuk, dat reeds uit lang vervlogen tijden dagteekent. Heden ten dage zoekt men op de Kei-eilanden te vergeefs naar lieden, die dergelijk fraai vaatwerk weten te maken.

S. II, N°. 4, hoog 21 cM. Pl. XXIX, fig. 4.

N°. 7. **Drinkvat** tevens trekpot van roodachtige, gebakken aarde met ronden buik, naar onderen afgeplatten bodem, en breeden, oversteekenden rand. Aan de eene zijde bevindt zich, onder den rand en op het midden van den buik bevestigd, een oor, aan de tegenovergestelde een tuit. Onder den rand en rond het midden van den buik zijn twee evenwijdig loopende, flauw aangegeven lijnen als versiering aangebracht.

S. II, N°. 5, hoog 11 cM. Pl. XXIX, fig. 5.

N°. 8. **Trekpot** van roodbruin gekleurde, gebakken aarde met kegelvormig, in het midden van een knopje voorzien deksel, bandvormig, massief, over het deksel heenbuigend hengsel en kegelvormigen tuit. De bovenrand van den trekpot is een weinig ringvormig verdikt, terwijl een weinig hieronder een dergelijk omloopend bandje is aangebracht. Aan den bodem bevindt zich een smalle, opstaande rand.

S. II, N°. 6, hoog 17 cM. Pl. XXX, fig. 1.

N°. 9. **Koelpot** voor water van grauwe, gebakken aarde met kegelvormigen, slechts weinig omhoogstaanden hals, welke van een omgebogen rand is voorzien. De buik loopt van den hals af glooiend omlaag, gaat op $^1/_3$ der hoogte over in een naar onderen toe wijder wordenden, vlakken band, die wederom in een naar den bodem toe bijglooiend vlak overgaat. De bodem is plat en van een slechts weinig verheven rand voorzien, waarin het laatste vlak verloopt. Het bovenvlak van den pot is met een en relief aangebrachte, stervormige figuur en nabij de overgangsplaats met een smallen, omloopenden rand van driehoekige blokjes versierd. De middenband is verfraaid met gestileerde, ruitvormige bloemornamenten met uitgeschulpte, driehoekige figuurtjes uit halve cirkels bestaande daartus-

schen. Het ondervlak en de bodem zijn eenvoudig met geschilderde poortvormige figuren versierd. De relief-figuren zijn, om deze beter te doen uitkomen, rood gekleurd, de daar tusschen liggende ruimten in hunne natuurlijke kleur, dus grauw gelaten.

S. II, N°. 7, hoog 20 cM. Pl. XXX, fig. 2. Inl. naam *ub.*

N°. 10. **Koelkruik** van gele, gebakken aarde met nauwen, rechtopgaanden hals, die van een platten, omgebogen rand is voorzien. De bovenhelft der kuik is convex het onderdeel concaaf gevormd. Het convexe deel is met en relief figuren versierd en wel als volgt: nabij den hals met een met witte kalk opgevulden, slangvormigen band, waaronder een smallere rand van driehoekjes is aangebracht, die door een breeden band van vijfhoekige facetten, wier middenvlakken gewit zijn aan de bovenzijde wordt begrensd. Het concave gedeelte bestaat uit elf elkaar in de rondte opvolgende vlakken met poortvormige, roode figuren beschilderd, beurtelings op een smalleren en breederen witten grond zich verheffend. De relief-figuren zijn rood gekleurd en op hare hoogste deelen met witte kalk beschilderd. Aan de onderzijden van een der vlakken is een korte tuit aangebracht, terwijl de geheele pot op een lagen, een weinig buitenwaarts gebogen rand rust. *Banda-Eli.*

S. I, N°. 118, hoog 25 cM. Pl. XXX, fig. 3. Inl. naam *ub.*

N°. 11. **Koelkruik** van grauwe, gebakken aarde met platronden, naar onderen toe kegelvormig verloopenden buik, die geheel met in slingers aangebrachte plantenmotieven is versierd, terwijl de tusschenliggende ruimten met kalk zijn wit gemaakt. De hals is nauw, eenigszins buitenwaarts gebogen, zoo ook de voet, wiens bovendeel wit is gekleurd. Aan de onderzijde van den buik, die glad afgewerkt en geheel rood gekleurd is, bevindt zich een korte tuit in den vorm van twee op elkaar staande, afgeknotte kegels. *Banda-Eli.*

S. I, N°. 119, hoog 19,5 cM. Pl. XXX, fig. 4. Inl. naam *ub.*

N°. 12. **Koelkruik** van gele, gebakken aarde, in den vorm van een lampetkan, met platten van de opening af breeder wordenden tuit en haakvormig, een weinig naarboven buigend oor, dat aan den bovenrand van de kruik en op het bovendeel van den buik bevestigd is. De bovenhelft van den buik is door vier omgaande, evenwijdig loopende, verheven banden in vier ringen verdeeld, waarvan de drie bovenste met in wit en rood geschilderde figuren zijn opgevuld, terwijl de vierde met stervormige, ingedrukte figuren, wier tusschenruimten met witte kalk zijn bestreken, zijn versierd. Het onderdeel van den buik is met roodgekleurde slin-

gers en basrelief verfraaid, terwijl de ruimten tusschen de slingers eveneens zijn wit gemaakt. Ook bevindt zich nabij den kegelvormigen, met witte, vierkante vakken beschilderden voet de tuit. De voet zelf eindigt in een platten, eenigszins afgeronden rand.

S. I, N°. 120, hoog 28 cM. Pl. XXX, fig. 5. Inl. naam *ub*.

N°. 13. **Potje** van roode, gebakken aarde met hoogen, wijd uitstaanden hals, die van een platten rand is voorzien. Rond den, naar onder toe vlakker wordenden buik bevindt zich een lage, rechtopgaande voet. Op het bovendeel van den buik is een kommavormige figuur in witte kalk aangebracht. *Banda-Eli.*

S. I, N°. 122, hoog 15 cM. Pl. XXX, fig. 6.

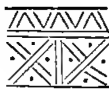
N°. 14. **Waterkruikje** van geelachtige, gebakken aarde met wijden, naar buiten omgebogen hals en platronden buik, die geheel met schubsgewijze aan elkaar sluitende, half cirkelvormige, in roodbruine kleurstof aangebrachte figuren beschilderd en nabij den bodem van een kegelvormig tuitje is voorzien. Het kruikje is besloten in een tot de helft der hoogte reikend, in grove mazen gevlochten rotan mandje, waaraan een voet is gevlochten en dat van boven van een hengsel van gedraaid rotantouw is voorzien. *Banda-Eli.*

S. I, N°. 129, hoogte kruikje 14 cM., hoogte mandje 15,5 cM, Pl. XXX, fig. 7.

N°. 15. **Drinknapje** tevens etensbakje van grauwe, gebakken aarde van ronden vorm met nagenoeg rechtstandig verloopenden wand en rechtopstaanden voet. Langs de buitenzijde is het geheel met in roode kleurstof aangebrachte poortvormige figuren beschilderd.

S. I, N°. 117, hoog 16 cM. Inl. naam *fing*. Pl. XXX, fig. 8.

N°. 16. **Drinknapje** tevens etensbakje als voren, van gele, gebakken aarde op de buitenzijde met kruisvormige in vierhoeken besloten figuren, door een rand driehoekige figuren aan de bovenzijde begrensd, versierd.

 De figuren zijn in rood-bruine kleurstof op den ongekleurden grond aangebracht. *Toeal.*

S. I, N°. 123, hoog 6,5 cM. Pl. XXX, fig. 9.

[Het vaatwerk vermeld onder N°. 1—N°. 16 wordt uitsluitend door de

vrouwen vervaardigd. De pottebakkersaarde wordt door haar hiertoe met zand en water gemengd, totdat zij den vereischten samenhang gekregen heeft. Dan wordt een klomp van die aarde op het oog eenigszins tot den verlangden vorm gefatsoeneerd en vervolgens de linkerhand, waarin een platten, ronden steen gehouden wordt er in gebracht. Nu weten zij, door van buiten met een plat stuk hout op de kluit te kloppen, deze, door haar onophoudelijk te draaien en te wenden den juisten vorm te geven. De potten en kommen op deze wijze vervaardigd, zijn soms zoo zuiver rond, als waren zij met een passer getrokken. Later worden, vóór de leem geheel droog is, allerlei figuren, arabesken, bladeren etc., op de potten geteekend, welke figuren symetrisch zijn en ook alleen uit de hand met een stukje bamboe gegrift of en relief worden aangebracht. Jammer is, dat zij de figuren daarna op een ruwe wijze beschilderen met een soort bruinroode oker, die in 't gebergte gevonden wordt, waardoor de zoo kunstig geteekende figuren veel van hare zuivere omtrekken en lijnen verliezen. Van Hoëvell, Tijdschrift v. Ind. Taal-, Land- en Volkenk., dl. XXXIII, blz. 137 vv.

N°. 17. **Drinknapje** of etensbakje, geheel met rood-bruine kleurstof ingewreven en onder den bovenrand met ingedrukte figuren in een dubbele reeks aangebracht, versierd. De bovenste reeks bevat slechts vierhoekjes door twee verticale lijnen van elkaar gescheiden en opgevuld met evenwijdig loopende, horizontale streepjes, de daaronder volgende, dubbele, gothieke boogjes. Aan den bodem is een opstaande rand als voet aangebracht, welke tweemaal is doorboord. Door deze gaatjes is een koordje gehaald om het kommetje te kunnen ophangen. In de onderzijde van den bodem bevindt zich het merk der maakster, zijnde een ingekraste figuur in den vorm van een halve maan met een ster op eenigen afstand van de holle zijde. *Tajando.*

S. 39, N°. 9, hoog 7,5 cM. Inl. naam *uran.* Pl. XXX, fig. 10.

[Bovengenoemd potje, hoewel niet tot de collectie Planten-Wertheim behoorende, doch door den off. v. gez. 1 klasse J. S. Portenge aan het Museum geschonken, werd hier beschreven en afgebeeld ter vergelijking, wijl het vaatwerk, dat op Tajando vervaardigd wordt, geheel van dat, hetwelk op de overige eilanden der Kei-groep gemaakt wordt, afwijkt. Wel geschiedt de vorming ook hier uit de hand en door de vrouwen, doch de volgende bewerking, het verglazen is elders onbekend. Zoodra de potten gereed zijn om gebakken te worden, worden zij op dit eiland met zeewater overgoten, waardoor het zout, dat alsdan in de poriën dringt een soort van glazuur aan het vaatwerk mededeelt. Een andere eigen-

aardigheid is, dat vaatwerk van Tajando steeds van het merk der vervaardigster is voorzien. Iedere vrouw heeft haar eigen teeken, zoodat verwisseling onmogelijk is. Zie v. Hoëvell, o. c., blz. 151].

N°. 18. **Waterkom**, bekervormig, van grauwe, gebakken aarde op hoogen voet. De buitenzijde is met sierlijke, roodgekleurde arabesken en basrelief versierd, terwijl de voet met driehoekige, van een stip voorziene figuren, eveneens in roode kleurstof aangebracht, is beschilderd.

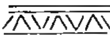
S. II, N°. 7, hoog 18 cM., Pl. XXXI, fig. 1.

N°. 19. **Klapperdop** aan de buitenzijde gladgeschaafd. Wordt op den hals der waterkruiken geplaatst, opdat geene insecten daarin zullen vallen.

S. II, N°. 11, Pl. XXXI, fig. 2.

d. **Sagovormen.**

N°. 20. **Sagoöventje**, langwerpig vierkant, van roode, gebakken aarde met vier afdeelingen en een lipvormig uitsteeksel op het midden van ieder der smalle zijden. Nabij den bovenrand is het met een rand van ruwe, ingekraste, twee aan twee elkaar snijdende lijnen versierd.

S. I, N°. 126, hoog 13,5 cM., lang 6 cM., breed 10 cM., Inl. naam *baan*, Pl. XXXI, fig. 3.

N°. 21. **Sagoöventje** als voren, zeer ruw afgewerkt en geheel zwart gebrand.

S. I, N°. 127, hoog 4 cM., lang 11 cM., breed 7,5 c.M. Inl. naam *baan*, Pl. XXXI, fig. 4.

N°. 22. **Sagovorm** van grauwe, gebakken aarde in den vorm van een schijf, waarvan het bovenvlak rond doch het ondervlak hoekig is. Het bovenvlak is uitgehold in den vorm van een blad, het ondervlak in dien van een ster. De koekjes, die met het bovendeel gebakken worden zijn dus bladvormig, die, welke het onderdeel levert, stervormig.

S. I, N°. 128, hoog 4 cM., middellijn 14,5 cM. Inl. naam *baan*. Pl. XXXI, fig. 5.

N°. 23. **Sagovorm** als voren, doch vierkant. In het boven- zoowel als in het ondervlak is de vorm van een blad uitgesneden.

S. II, N°. 16, hoog 4,5 cM., lang en breed 16 cM. Pl. XXXI, fig. 6.

N°. 24. **Sagovorm** met deksel, langwerpig vierkant, uit witten kalksteen gehouwen. Op het deksel, welks zijden glooiend zijn bijgewerkt, is een afgeronde, langwerpige lip als handvat uitgespaard. De beide lange zijden zoomede de beide korte zijn met ondiep ingesneden ster- en ruit-

vormige figuren versierd, terwijl in het bovenvlak van den vorm zeer zuiver het beeld van een visch is uitgehakt.

S. II, N°. 14, lang 13,5 cM., breed 7,5 cM., hoog 4,5 cM. Pl. XXXI, fig. *7a*, *7b*.

N°. 25. **Sagovorm** van grauwachtigen kalksteen gehouwen met een cylindrisch uitsteeksel aan ieder der korte zijden, die op hare voorvlakten van tapstoeloopende uithollingen zijn voorzien, die als handvatsels dienst doen. Het oventje zelf heeft slechts drie afdeelingen.

S. II, N°. 15, lang met handvatsels 15 cM., hoog 5,5 cM., breed 5 cM. Inl. naam *baan mango*. Pl. XXXI, fig. 8.

[De sagoöventjes en sagovormen N°. 20—N°. 25 worden aldus gebruikt. Nadat zij vooraf in het vuur of in de heete asch zijn warm gemaakt, wordt het sagomeel in de afdeelingen gestort door middel van een vuller (zie N°. 26). Zijn zij gevuld, dan wordt het oventje met een pisangblad toegedekt, waarna de koekjes in weinige minuten gaar zijn. Gedeeltelijk worden deze dan versch genuttigd of voor later gebruik op platte manden gedroogd.]

N°. 26. **Trechter** om sagovormen te vullen (behoort bij N°. 21) bestaande uit een gedeelte van een bamboe-cylinder waarvan de bovenhelft is afgekloofd. Het achtereinde wordt gesloten door het overblijfsel van den knoop; het vooreinde is spitsrond bijgesneden. In het midden is, overlangs in de bamboe, een langwerpig vierkante opening gemaakt, passend op de afdeelingen van oventje N°. 21. Deze trechter wordt met sagomeel gevuld, vervolgens op een afdeeling van het oventje geplaatst, die daarna door den trechter zachtjes heen en weder te schudden, wordt gevuld.

S. I, N°. 131, lang 27,5 cM., breed 10,5 cM. Inl. naam *dangas*. Pl. XXXI, fig. 9.

N°. 27. **Schelpje,** Arca spec., dient om de verbrande randen der sagokoekjes af te krabben. Pl. XXXI, fig. 10.

e. Palmwijnnapje.

N°. 28. **Napje** van kalabas met platten bodem. Aan den rand is een lipvormige uitsnijding gelaten, die doorboord en van een koordje van vezeltouw voorzien is om het napje te kunnen ophangen. Wordt gebezigd tot het drinken van palmwijn.

S. II, N°. 21, hoog 3,5 cM., middellijn 11 cM. Inl. naam *taau tuak*. Pl. XXXI, fig. 11.

f. Lepels en roerspatels.

N°. 29. **Schelpenlepel** uit den buitensten omgang van een Nautilus gesneden. Het achterstuk van den lepel is recht, het voordeel spitsrond bijgesneden.

S. II, N°. 26, lang 15 cM. Inl. naam *hur lilir*. Pl. XXXI, fig. 12.

N°. 30. **Lepel** als voren; de epidermis is aan de buitenzijde verwijderd en het boveneinde tot een versierde, stompe spits bij wijze van steel gesneden.

S. II, N°. 27, lang 17,5 cM. Inl. naam *hur lilir*. Pl. XXXI, fig. 13.

N°. 31 **Pollepel** bestaande uit een schijf klapperdop, die aan een knievormigen, langwerpig vierkant bijgesneden steel door middel van rotanbies bevestigd is.

S. II, N°. 23, lang 27 cM., middellijn lepel 8,5 cM. Pl. XXXI, fig. 14.

N°. 32. **Pollepel**, houten, met ronden, naar het achtereinde toe ombuigenden steel; uit één stuk gesneden. Het uiteinde van den steel is eenigszins verdikt en tot een half ontloken bloemknop uitgesneden, wiens midden doorboord en van een touwtje voorzien is.

S. II, N°. 24, lang 28 cM. Inl. naam *wes irus*. Pl. XXXI, fig. 15.

N°. 33. **Roerspatel**, houten, met platrond onderstuk en cylindrischen steel, wiens boveneinde driehoekig verbreed en in fraaie arabesken en relief uitgesneden is. Wordt gebezigd om de kookende spijs om te roeren.

S. II, N°. 28, lang 42,5 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 1.

N°. 34. **Roerspatel** als voren, doch breeder en met fraai à jour gesneden boveneinde.

S. II, N°. 29, lang 44 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 2.

N°. 35. **Roerspatel** als voren; het boveneinde van den steel is plat vierkant bijgesneden.

S. II, N°. 30, lang 43 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 3.

N°. 36. **Roerspatel** als voren; het boveneinde van den steel werd in den vorm van eenige op elkaar staande pyramides bijgesneden.

S. II, N°. 31, lang 44 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 4.

N°. 37. **Roerspatel** als voren. Het boveneinde van den steel eindigt in een vierkanten knop.

S. II, N°. 32, lang 38 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 5.

N°. 38. **Roerspatel** als N°. 34. Onder het geornamenteerde gedeelte van den steel bevindt zich een omgaande, aangesneden ring.

S. I, N°. 132, lang 41 cM. Pl. XXXII, fig. 6.

N°. 39. **Roerspatel** als voren; het boveneinde van den steel is minder uitvoerig versierd.

S. I, N°. 133, lang 42,5 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 7.

N°. 40. **Roerspatel** als voren; het boveneinde van den steel bestaat uit twee op elkaar geplaatste, bladvormige figuren, bekroond door een hartvormige punt.

S. I, N°. 134, lang 45 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 8.

N°. 41. **Roerspatel** als voren; het onderstuk is min of meer zeskantig, terwijl de steel aan het boveneinde met een pyramidevormigen knop, wiens zijden diep ingesneden zijn, is versierd.

S. I, N°. 135, lang 36 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 9.

N°. 42. **Roerspatel** als voren; het kroonvormige bovendeel is pyramidevormig, fraai en relief bijgesneden.

S. I, N°. 136, lang 43 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 10.

N°. 43. **Roerspatel** als voren; het boveneinde van den steel is plat, driehoekig en heeft glooiende, tot een kroonvormig sieraad uitloopende, uitgesneden zijden.

S. I, N°. 137, lang 45 cM. Inl. naam *wes*. Pl. XXXII, fig. 11. *Toeal.*

g. Borden en schotels.

N°. 44. **Dienbord**, langwerpig vierkant, plat houten met flauw ingesneden, bijgeronde hoeken en hollen, opstaanden rand. Wordt gebezigd om spijzen op neder te leggen.

S. I, N°. 143, lang 33 cM., breed 24 cM. Inl. naam *bahan ai*. Pl. XXXII, fig. 12.

N°. 45. **Dienbord** als voren, doch van grooter afmeting en met hol ingesneden hoeken.

S. II, N°. 13, lang 57 cM., breed 40 cM. Inl. naam *bahan ai*. Pl. XXXII, fig. 13.

N°. 46. **Tafeltje**, houten, op vier, twee aan twee onderling verbonden, korte pootjes. De verbindingsstaven der pootjes zijn fraai met snijwerk versierd, terwijl het blad aan de hoeken is bijgerond. Wordt als spijsbord gebezigd.

S. II, N°. 20, lang 25 cM., breed 23 cM., hoog 7 cM. Inl. naam *bahan.* Pl. XXXII, fig. 14.

N°. 47. **Spijsschotel,** ronde, rood gekleurd houten met een flauw verheven, omgaand randje onder tegen den bodem en schuin naar buiten opstaanden, aan den bovenkant afgeronden rand.

S. II, N°. 12, hoog 5 cM., middellijn 39 cM. Pl. XXXII, fig. 15.

h. Gereedschap tot spijsbereiding.

N°. 48. **Beslagplank,** houten, dun en plat van ovalen vorm, met driehoekig in bloemornamenten uitgesneden handvat. Wordt gebezigd tot het bereiden van koekdeeg, dat uit sagomeel en fijngestooten kanari-noten bestaat, waarvan een soort koekjes, die een zeer geliefkoosde lekkernij uitmaken, worden gebakken.

S. II, N°. 17, lang 64 cM. Inl. naam *eisan.* Pl. XXXIII, fig. 1.

N°. 49. **Beslagplank** als voren, doch kleiner, met driehoekig handvat en zeer fraai à jour gesneden lofwerk.

S. II, N°. 18, lang 40,5 cM. Inl. naam *eisan.* Pl. XXXIII, fig. 2.

N°. 50. **Beslagplank** als voren, doch vierkant met afgeronde bovenhoeken. Het handvat is à jour gewerkt in den vorm van een kruis waarvan de eindpunten door eenigszins binnenwaarts gebogen staafjes verbonden zijn. Het bovendeel bestaat uit een verdikt, langwerpig vierkant staafje, welks bovenzijde bijgerond is.

S. II, N°. 19, lang 47 cM. Inl. naam *eisan.* Pl. XXXIII, fig. 3.

N°. 51. **Vijzeltje** uit een blokje zwart hout gehouwen in den vorm van een afgeknotte, tienzijdige pyramide met naar boven gekeerd grondvlak, waarin een cylindervormige uitholling is aangebracht. Op een der zijvlakken, op de helft der hoogte, is een handvatje uitgespaard, dat een weinig omhooggaat en aan het uiteinde van een ombuigend knopje is voorzien. Door middel van een touwtje, om het handvat vastgeknoopt, is aan het vijzeltje de stamper, in den vorm van een maïskolf bevestigd. Het geheele voorwerp wordt gebezigd om zout en peper ondereen te stampen.

S. II, N°. 33, hoogte vijzeltje 5 cM., lengte stamper 14 cM. Inl. naam van het vijzeltje *luhun*, van den stamper *luhun janan.* Pl. XXXIII, fig. 4.

N°. 52. **Rasp,** bestaande uit een vierkant plankje met afgeronde bovenhoeken en spits, in een dubbelen, ruitvormigen knop eindigend handvat. In het bovenvlak van het plankje zijn, in de lengte tamelijk diepe, evenwijdig loopende groeven aangebracht, gescheiden door op doorsnede

driehoekige met den top naar boven gekeerde ribben, die de rasp vormen. Wordt gebezigd tot het fijnraspen van klappers.

S. II, N°. 22, lang 27,5 cM., breed 10,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 5.

N°. 53. **Stampblok** voor djagong (model) met stamper. Het bovendeel is langwerpig vierkant, bakvormig met dikken, verheven rand en in den bodem van een tapstoeloopende uitholling voorzien. De buitenzijden zijn naar onder toe bijgerond. Het bakvormige gedeelte rust op een voet in den vorm van een vierzijdige pyramide. De stamper is cylindrisch van vorm met bijgeronde einden en ter plaatse, waar hij moet aangevat worden, een weinig ingenomen.

S. I, N°. 144, lang 21 cM., breed 15 cM., hoog 15 cM. Inl. naam *luhun* Pl. XXXIII, fig. 6.

i. Stookgereedschap.

N°. 54. **Vuurtuig**, bestaande uit het bolle gedeelte van een in de lengte gekloofde bamboegeleding, waarin in dezelfde richting een insnijding is gemaakt op wier kanten wederom dwarse kepen zijn aangebracht. In deze dwarse inkepingen wordt, nadat de toestel op den grond op een bosje klappervezels is geplaatst, met een latvormig stuk bamboe gezaagd, zoolang totdat eenig gloeiend pulver, door de wrijving losgemaakt, door de opening op de daaronder liggende klappervezels valt en deze in brand steekt. Daarna wordt de bamboe verwijderd en de gloeiende massa door blazen, in vlam gezet.

S. I, N°. 140, lang 23,5 cM., (onderstuk), zaag 39 cM. Inl. naam *sur*. Pl. XXXIII, fig. 7.

[Vergelijk onze verhandeling „Indonesisches Feuerzeug” Globus, Bnd. 59, N°. 4].

N°. 55. **Bal** van gespleten bamboe in zeer wijde mazen van drie- en vierhoekigen vorm gevlochten, opgevuld met klappervezels benoodigd tot het vuurmaken.

S. II, N°. 73. Omtrek 36 cM. Pl. XXXIII, fig. 8.

N°. 56. **Blaaspijp** van bamboe om het vuur aan te blazen, bestaande uit een dunne bamboegeleding waarvan de knoopen aan beide einden verwijderd zijn. Aan het eene einde, waarmede het voorwerp in den mond gehouden wordt, is de epidermis weggekrabd.

S. II, N°. 61, lang 44 cM. Inl. naam *tiret jaf*. Pl. XXXIII, fig. 9.

N°. 57. **Tang**, vervaardigd uit een zoodanig in tweeën gevouwen bam-

boelatje, dat op de buigingsplaats een ronde hoek gevormd is, die als veer dienst doet.

S. II, N°. 63, lang 30 cM. Inl. naam *semut.* Pl. XXXIII, fig. 10.

N°. 58. **Tang**, vervaardigd uit twee bamboelatjes, waarvan het eene nabij het boveneinde van een langwerpig vierkante insnijding is voorzien, waardoor het andere latje, dat even onder het boveneinde op dezelfde dikte als de wijdte der insnijding uitgekeept is, wordt gestoken en daarna omgedraaid, zoodat het dikkere ondereinde belet, dat het weder door de opening valt. De boveneinden der beide latjes zijn vervolgens te zamen gebonden, zoodanig dat de tang van zelf openstaat en zich slechts bij drukking op de beide beenen sluit. Wordt gebezigd om de heete sagovormen uit het vuur te nemen.

S. I, N°. 141, lang 24 cM. Inl. naam *semut.* Pl. XXXIII, fig. 11.

N°. 59. **Tang**, houten, in den vorm van een passer, met ronden, schijfvormigen kop en lange, aan de buitenzijden afgeronde beenen, die op het midden halfcirkelvormig buitenwaarts uitgesneden zijn. Wordt gebezigd om de heete sagokoekjes aan te vatten.

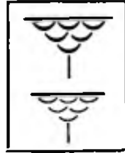
S. I, N°. 142, lang 39 cM. Inl. naam *semut.* Pl. XXXIII, fig. 12.

j. Gereedschap in gebruik bij het kauwen en rooken van tabak en het pruimen van sirih-pinang.

N°. 60. **Tabakspot** met plat deksel van geelgrauwe, gebakken aarde, met cylindrischen, schijfvormigen buik, waarvan het bovenvlak een weinig omhoogloopt, tot aan eene diepe insnoering, die zich iets hooger buitenwaarts ombuigt, vervolgens een smal, kraalvormig randje vormt en daarna overgaat in den rechtopgaanden bovenrand. Het deksel is schijfvormig met eene verdieping in het midden waarop een oogvormig handvat is aangebracht; bodem plat. Het deksel zoowel als de hals van den pot zijn met in rood geschilderde figuren, de eerste van driehoekige, de laatste van breede, schuine streepen vervaardigd, versierd, terwijl op het bovenvlak van den buik eveneens ronde, geschilderde, ingedrukte, kruisvormige figuren zijn aangebracht. Op den buik zijn deze tusschen twee rood gekleurde banden gevat en met twee rood gekleurde, evenwijdige lijnen opgevuld en verder weder door een scheefhoekig parallelogram en stervormige, rood gekleurde ornamenten en bas-relief gescheiden.

S. II, N°. 8, hoog 14,5 cM. Inl. naam *lak-lak.* Pl. XXXIII, fig. 13.

N°. 61. **Tabakspot** van grauwe, gebakken aarde met deksel. Buik cy-

lindrisch met afgeplat bovenvlak, dat diep ingesnoerd is en daarna overgaat in een smallen rechten rand. Deksel als bij N°. 60; bodem plat. De buitenzijde van den buik is met een evenwijdig loopende, dubbele reeks, uit twee aan twee op elkanders midden staande, halfcirkelvormige, pyramidevormig opgestapelde indruksels versierd, terwijl langs den onderrand, tusschen twee evenwijdige, flauw ingekraste lijnen een reeks ruitvormige figuren, die wederom in kleinere ruitjes onderverdeeld zijn, werden aangebracht. Het geheele voorwerp is besloten tusschen twee van gespleten bamboe vervaardigde en met rotan-bies omwoelde hoepels, die door gespleten rotan-biezen, gelijk tromlijnen gespannen, verbonden zijn. Aan den bovensten hoepel zijn bovendien twee ooren van rotan, door een rotan-koord verbonden, aangebracht om als hengsel dienst te doen.

S. II, N°. 10, hoog 17,5 cM. Inl. naam *lak-lak*. Afkomstig van den Radja van *Toeal*. Pl. XXXIII, fig. 14.

N°. 62. **Tabaksdoosje** van klapperdop, tonvormig, met houten deksel en bodem. Deksel en opstaande zijden zijn met zeer fraai, uiterst fijn lofwerk besneden. Aan bodem en deksel zijn in de richting eener middellijn aan weerszijden oogjes aangesneden, waardoor een koordje is gehaald, dat het verliezen van het deksel belet.

S. II, N°. 39, hoog 9 cM. Inl. naam *ta-au*. Pl. XXXIII, fig. 15.

N°. 63. **Tabaksmandje**, rond, van koliblad (Borassus flabelliformis) gevlochten met overschuivend, kroonvormig en van uitsteeksels voorzien deksel en zes dergelijke uitsteeksels als pootjes aan den bodem. Rond het deksel zijn drie vischgraatvormige banden van rood en zwart gekleurd bies ingevlochten, terwijl een dito bandje langs den rand van het deksel loopt.

S. II, N°. 44, hoog 9 cM. Pl. XXXIII, fig. 16.

N°. 64. **Tabaksmandjes** van ruitvormig gevlochten koliblad, vier stuks, door een kruisgewijze gedraaid, in de deksels bevestigd snoertje te zamen gehouden. De deksels zijn overschuivend en gelijk de bodem versierd met puntjes van hetzelfde materiaal.

S. II, N°. 40, hoog 13 cM. Pl. XXXIII, fig. 17.

N°. 65. **Tabakstaschje** ruitvormig van koliblad gevlochten, langwerpig vierkant met overschuivend deksel. In de randen van bodem en deksel

zijn tusschen het vlechtwerk bamboestaafjes gestoken, om het doosje zijn vorm te doen behouden.

S. II, N°. 45, lang 11 cM., breed 10 cM., dik 3 cM. Pl. XXXIII, fig. 18.

[Omtrent het gebruik, dat van de tabak op deze eilanden gemaakt wordt, valt op te merken, dat zij slechts zelden uit pijpen, doch meestal in den vorm van strootjes, d. w. z. als sigarettes wordt gerookt, waartoe de tabak zeer fijn gekorven en in den vorm van een Manilla-sigaar in gedroogde maïs- of pisangbladeren wordt opgerold. De aldus gevormde sigarette wordt dan aan het dikkere einde aangestoken. Ook het pruimen van tabak komt voor. De alhier geconsumeerd wordende tabak is òf eigen geplant gewas òf geïmporteerd. Aan de laatste soort geeft de bevolking de voorkeur, daar de eerste van zeer inferieure kwaliteit is].

N°. 66. **Sirihmandje**, langwerpig vierkant, plat, met overschuivend deksel, zeer fraai uit dunne reepjes koliblad ruitvormig gevlochten. Op het bovenvlak zijn door invlechting van roode en zwarte biesreepjes, kleine, op regelmatigen afstand van elkaar verwijderde figuurtjes aangebracht, terwijl langs den onderrand van het deksel op dezelfde wijze een zwart bandje is gevormd.

S. I, N°. 162, lang 12 cM., breed 8 cM., hoog 4,5 cM. Inl. naam *bis janan*. Pl. XXXIII, fig. 19.

N°. 67. **Sirihdoosje** met overschuivend deksel, langwerpig vierkant, van koliblad ruitvormig gevlochten. Aan het deksel, alsmede aan den bodem zijn oogjes aangevlochten waardoorheen dunne bamboestaafjes gestoken zijn om het doosje in den vorm te houden. Het doosje is gevuld met aan speetjes geregen staartpepers en andere vruchtenzaden, die als surrogaat voor sirih gekauwd worden.

S. II, N°. 41, lang 14,5 cM., hoog 5 cM., breed 5,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 20.

N°. 68. **Sirihdoosje** van koliblad zeshoekig gevlochten in den vorm van een afgeknotte, vierzijdige pyramide, uit drie afzonderlijke, met rood katoen omboorde, in elkander geschoven mandjes bestaande, aan wier tegenover elkander liggende zijwanden oogjes zijn aangebracht, waardoor een bandje is gehaald om de deelen van het doosje bijeen te houden.

S. II, N°. 42, hoog 10 cM. Pl. XXXIII, fig. 21.

N°. 69. **Sirihmandje**, cylindervormig, van koliblad gevlochten in ruitvormig patroon, met zeskantigen bodem en deksel. Rond het lichaam van het mandje, alsmede langs de randen zijn elkaar afwisselende in rood en zwart bies gevlochten, vischgraatvormige figuren aangebracht, terwijl genoemde

randen daaronder met geel katoen zijn omboord. Het deksel is met een koordje van gevlochten koliblad aan het mandje verbonden.

S. II, N°. 43, hoog 11 cM. Pl. XXXIII, fig. 22.

N°. 70. **Sirihmandje**, rond, schijfvormig met overschuivend deksel, ruitvormig van koliblad gevlochten. Op het midden van het deksel is een kegelvormig gevlochten knopje als handvat aangebracht.

S. I, N°. 166, hoog 6,5 cM., middellijn 18,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 23.

N°. 71. **Kalkkokertje** van bamboe, cylindervormig, met overschuivend dekseltje mede van bamboe om welks onderrand een vischgraatvormige, van bruine bamboe gevlochten ring is aangebracht. Tot op $^2/_3$ der lengte van het kokertje, van boven af gerekend, is de epidermis verwijderd.

S. II, N°. 35, lang 12,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 24.

N°. 72. **Kalkkokertje** als voren, doch kleiner; het deksel is aan de bovenzijde een weinig rond bijgesneden en met een ring van gevlochten, gespleten rotan omwoeld.

S. II, N°. 36, lang 6,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 25.

N°. 73. **Kalkkokertje** als voren, doch langer en met een bamboedekseltje welks bovenvlak tot een sierlijke ster is uitgesneden en van een inloopend randje is voorzien, dat om de opening van het kokertje sluit. In het midden van het dekseltje is een koordje bevestigd, dat op het midden van het kokertje, den wand doorborend, aan de binnenzijde is vastgemaakt.

S. I, N°. 146, lang 16,5 cM. Inl. naam *kowa*. Pl. XXXIII, fig. 26.

N°. 74. **Kalkkokertje** als voren van zwarte bamboe met houten bodem en deksel. De laatste is met een stervormige figuur, pyramidevormig oploopend, versierd.

S. I, N°. 151, lang 8 cM. Pl. XXXIII, fig. 27.

N°. 75. **Kalkkokertje**, eenigszins kegelvormig, met schuinschen bodem en kroonvormig deksel van bamboe-*bulir* vervaardigd. Het bovenvlak van het deksel is met drakenbloed hoogrood gekleurd, terwijl de rand met een breeden ring van vischgraatvormig gevlochten reepjes rotan is omwoeld. De epidermis is op een breeden rand nabij den bodem na, geheel van de bamboe afgeschrapt. Deze rand wordt afgesloten door een smallen zwartgebranden ring aan iedere zijde en is met ingekraste ruiten versierd waarvan er een is zwart gebrand.

S. I, N°. 145, lang 8 cM. Inl. naam *kowa*. Pl. XXXIII, fig. 28.

N°. 76. **Kalkdoos** van klapperdop met houten bodem en deksel. De laatste is met diep ingesneden figuren in den vorm van naar elkaar toege-

keerde S sen versierd, waartusschen de overblijvende ruimten met kalk zijn opgevuld. De zijwand van de doos is met poortvormige, ingekraste en met kalk ingewreven ornamenten voorzien.

S. II, N°. 37, hoog 7,5 cM., middellijn 10,5 cM. Pl. XXXIII, fig. 29.

N°. 77. **Kalkdoos** als voren; de opstaande rand is met uitgestoken, langwerpige figuren, in wier midden ovale ornamenten zijn aangebracht, versierd. Het deksel is met een pyramidevormige, uitgestoken figuur versierd, bestaande uit drie elkaar bedekkende, naar boven toe kleiner wordende sterren.

S. II, N°. 38, hoog 5 cM., middellijn 8 cM. Pl. XXXIII, fig. 30.

N°. 78. **Kalkdoosje** als voren met een kroonvormig, met een ster versierd deksel en houten bodem, waarboven de opstaande wand tot een zeer ondiepen ring is uitgehold.

S. I, N°. 149, hoog 3 cM., middellijn 7 cM. Inl. naam *faan*. Pl. XXXIII, fig. 31.

N°. 79. **Kalkdoosje** als voren; het deksel vertoont een en relief uitgesneden vierkant waarop eene in het midden pyramidevormig omhoog loopende bloemversiering is aangebracht.

S. I, N°. 150, hoog 5 cM., middellijn 8,5 cM. Inl. naam *faan*. Pl. XXXIII, fig. 32.

N°. 80. **Kalkdoosje** uit een kolfvormig kalabasje vervaardigd, dat van boven voorzien is van een kegelvormig stopje om het kalabasje te kunnen te vullen en op het midden, daar waar de omtrek het grootst is, van een dito stopje om er de kalk, voor de sirihpruim benoodigd, uit te kunnen schudden.

S. I, N°. 147, hoog 8 cM. Inl. naam *jufur wad*. Pl. XXXIII, fig. 33.

N°. 81. **Kalkdoosje** als voren, met fraai gesneden stopjes, die met een touwtje onderling verbonden zijn.

S. I, N°. 148, hoog 9 cM. Inl. naam *jufur wad*. Pl. XXXIII, fig. 34.

GROEP II.

SIERADEN EN KLEEDING.

a. Haarkammen.

N°. 82. **Vrouwenhaarkam** uit een vierkant, eenigszins holgebogen stuk bamboe gesneden. Het bovendeel, dat een breeden band vormt, is aan den bovenkant uitgeschulpt en op het voorvlak met driehoekige en ruitvormige stukjes paarlmoer ingelegd. De punten zijn op $^1/_3$ harer lengten, aan het boveneinde vierkant, daarna naaldvormig toegesneden en zesendertig in

getal. Wordt en mag uitsluitend in de negoryen Banda Eli en Ellat gedragen worden.

S. II, N°. 48, lang 10 cM., breed 12 cM. Verzameld te *Banda Eli*. Pl. XXXIII, fig. 35.

N°. 83. **Vrouwenhaarkam** als boven, het bovenstuk is geheel met zeer fraai lofwerk, met kalk opgevuld, besneden.

S. II, N°. 49, lang 12,5 cM., breed 13,3 cM. Verzameld te *Banda Eli*. Pl. XXXIV, fig. 1.

N°. 84. **Vrouwenhaarkam** als voren, doch kleiner. De bovenkant is recht afgesneden en het bovendeel met kleiner wordende vierkanten, met golflijnen omgeven, versierd, in wier midden een langwerpig vierkant stukje ijzerblik is vastgelijmd. Wordt door de heidensche bevolking gebruikt.

S. II, N°. 50, hoog 8,3 cM., breed 6,5 cM. Inl. naam *horoa*. Pl. XXXIV, fig. 2.

N°. 85. **Vrouwenhaarkam** als voren, doch op het bovendeel met twee ingelegde, paarlmoeren sterretjes aan weerskanten van het stukje ijzerblik versierd.

S. II, N°. 51, hoog 8,3 cM., breed 6,5 cM. Inl. naam *horoa*. Pl. XXXIV, fig. 3.

N°. 86. **Kam** als voren. Het bovenstuk is uitsluitend met snijwerk versierd en wel met twee paar elkaar snijdende, evenwijdige lijnen, met langs de zijden omloopende maeanders, in wier midden vier sterretjes zijn uitgesneden.

S. II, N°. 52, lang 7 cM., breed 7 cM. Inl. naam *horoa*. Pl. XXXIV, fig. 4.

N°. 87. **Knijpertje** van bamboe, bestaande uit een juist middendoor gespleten bamboe cylinder, aan wiens boveneinde de knoop gelaten is. In de spleet is, om deze een weinig open te doen staan, een dun, houten kegje gestoken, terwijl de beide beenen, ter hoogte van dit kegje, op hunne zijvlakken ellipsvormig, tot steun voor de vingers zijn uitgesneden. Verder zijn beide beenen, met ingebrande, op regelmatigen afstand elkaar snijdende lijnen versierd. Wordt gebezigd om de baardharen en die welke onder de oksels en boven de pudenda ontspruiten, uit te rukken.

S. II, N°. 83, lang 18,7 cM. Inl. naam *kam-kamas*. Pl. XXXIV, fig. 5.

N°. 88. **Luizendooder**, bestaande uit een dun, plat bamboestaafje, dat aan beide einden rond is toegespitst. Wordt gebezigd om bij het luizen zoeken, de haren te scheiden en de opbrengst van de jacht fijn te drukken.

S. II, N°. 54, lang 24 cM., breed 2,5 cM. Pl. XXXIV, fig. 6.

b. Pols- en armbanden, vingerringen.

N°. 89. **Polsband**, ringvormig, uit een stuk schelp (Conus spec.?) geslepen, waarvan de randen daarna glad bijgewerkt zijn.

S. II, N°. 55, middellijn 8 cM. Inl. naam *sowīl.* Pl. XXXIV, fig. 7.

N°. 90. **Polsband** als voren, doch dunner en nauwer.

S. II, N°. 56, middellijn 7 cM. Inl. naam *sowīl.* Pl. XXXIV, fig. 8.

N°. 91. **Polsband** als voren, doch zuiverder bewerkt en op den buitenrand met trapsgewijze oploopende pyramides versierd.

S. I, N°. 154, middellijn 5,3 cM. Verzameld op *Tior.* Pl. XXXIV, fig. 9.

N°. 92. **Polsband** (paar) uit een dun bandje messingblik, ovaalvormig gebogen, vervaardigd. De achterkant is open en het messingblik aldaar aan de einden van den band tot een staafje ineengerold. Op de voorzijde is de band met een ingekraste, met den boven- en den onderrand evenwijdig loopende lijn, verbonden door telkens twee, schuins evenwijdige, streepen versierd, waartusschen, in de overblijvende parallelogramvormige ruimten, dubbele S-vormige figuren zijn aangebracht, terwijl zich op het midden een figuur in den vorm van het rad van St. Catharina bevindt.

S. II, N°. 60, lang 5 cM., breed 1,5 cM. Inl. naam *bes.* Pl. XXXIV, fig. 10.

N°. 93. **Polsband** (paar) als voren, doch van dikker metaal, waarvan het eene uiteinde aan de achterkant rond, het andere rechthoekig is bijgewerkt. Op de voorzijde is in het midden een rechthoek gegraveerd met de beide diagonalen, op wier snijpunt een radvormig figuur als boven is aangebracht, terwijl in de hoeken bloemvormige ornamenten zijn ingekrast. De beide uiteinden zijn met een dubbele reeks kruisjes, gescheiden door een gladden band, bewerkt.

S. I, N°. 155, lang 6 cM., breed 1,6 cM. Inl. naam *bes.* Pl. XXXIV, fig. 11.

N°. 94. **Polsband**, vervaardigd uit een ovaalvormig omgebogen stuk zwarte koraal *akar bahar* van nagenoeg cylindrische gedaante. De achterzijde is, evenals bij de koperen armbanden, opengelaten.

S. I, N°. 153, lang 7 cM. Inl. naam *men wuun.* Pl. XXXIV, fig. 12.

N°. 95. **Vingerring** van paarlmoer met bijgeronden buitenkant en rechthoekig verdikt aanzetsel, zooals dit aan een zegelring wordt aangebracht.

S. II, N°. 57, middellijn (buitenwerks) 2 cM. Inl. naam *tan-tan.* Pl. XXXIV, fig. 13.

c. **Oorsieraden.**

N°. 96. **Oorbel** van zilver in den vorm van twee met de tappen omhoogstaande, tegen elkaar geplaatste kanonnen, waartusschen eene ovale spleet is aangebracht om de oorlel in te kunnen bevestigen. De zijden zijn scherphoekig en met twee verheven, kogelvormige, aangegoten puntjes versierd. Het bovendeel eindigt in een stomp puntje, terwijl het ondereinde uit drie kegelvormige, tegen elkaar gegoten kogeltjes bestaat. Op het voor- en achtervlak, daar waar de spleet het nauwst is, zijn nogmaals ter weerszijden een paar kogeltjes vastgesoldeerd.

S. II, N°. 658, lang 4 cM. Inl. naam *bubu.* Pl. XXXIV, fig. 14. [Vergelijk Pl. XXII, N°. 5].

N°. 97. **Oorsieraad,** (paar) zilveren, bestaande uit een ovaal oorbelletje met kleine, aangesoldeerde kogeltjes aan den onderrand zoodanig geplaatst, dat zij als een reeks dien rand bedekken en twee driehoekjes aan de einde daarvan vormen. In het midden zijn zij tot een kruisvormig ornamentje vereenigd. Tegen de onderzijde aan den binnenkant van het belletje is een krakelingvormig sieraad vastgesoldeerd.

S. II, N°. 59, lang 2,5 cM. Inl. naam *med-med.* Pl. XXXIV, fig. 15.

N°. 98. **Oorsieraad** als voren doch van dikker metaal, wordt, evenals het onder N°. 97 beschrevene, in den bovenrand van de oorschelp gedragen.

d. **Draagtaschjes.**

N°. 99. **Sirihmandje,** bestaande uit een zeer stevig, van fijngespleten rotan gevlochten korfje in den vorm van een parallelepidum. Op de voor- en de beide smalle zijden, zijn, tot meerdere stevigheid vertikale ribben aangebracht, die in een houten, spanen rand, welke den bodem draagt, bevestigd zijn. Daar waar het mandje, dat met een snoer over den rechter schouder onder den arm gedragen wordt, het lichaam raakt, is het met nipahblad bekleed. Het wordt gesloten door een houten klep, scharnierend op twee rotan-stropjes.

S. II, N°. 34, lang 17 cM., breed 14,5 cM., dik 6,5 cM. Pl. XXXIV, fig. 16.

N°. 100. **Draagtaschje,** bestaande uit een reeks van zeven langwerpig vierkante, van koliblad gevlochten zakjes, met een sluitkoordje aan den bovenrand en met de ondereinden, die eenigszins versmald zijn, saamgevlochten in een langwerpig vierkant, à jour gevlochten raam. Wordt gebezigd om tabak, sirih, geld en kleinoodiën in mede te dragen.

S. I, N°. 206, lang, 22,5 cM., breed 33,5 cM. Inl. naam *bīs janan* Pl. XXXIV, fig. 17.

N°. 101. **Amuletkokertje**, bestaande uit een bamboe cylindertje aan weerszijden gesloten met een kegelvormige, door een knopje gekroonde stop. Om het kokertje heen zijn twee van rotan gevlochten en van een oog voorziene banden gelegd, terwijl de buitenwand van den cylinder met ingebrande figuren is versierd.

S. II, N°. 149, lang 13,5 cM. Pl. XXXIV, fig. 18.

N°. 102. **Amuletdoosje**, bestaande uit een vierkant koffertje van hout met blauw katoen overtrokken en door middel van een klepje gesloten. Op den voorkant is een bloemfiguur vervaardigd uit ineengestrengelde takjes borduursel, met Nassa-schelpstukjes als bladeren, opgenaaid, die omsloten wordt door een rand van dezelfde schelpstukjes. Aan de smalle zijden bevinden zich eenige boven elkaar bevestigde snoertjes kralen, terwijl het geheel aan een gestikten draagband, die om den hals gedaan wordt, zoodat het doosje op de borst komt te hangen, is bevestigd. Deze band is eveneens met schelpstukjes in ruitvormige figuurtjes benaaid.

S. II, N°. 123, lang 13 cM., breed 2,5 cM. Pl. XXXIV, fig. 19.

In het doosje bevindt zich een op papier geschreven formulier *asimat babaan* waarop het volgende voorkomt.

1 بولن ڤورنما

2 وهو هو

3 الہ الا اموالا اوولا

4 ک ا وه ا والا االموه

5. وسوا سوا الان ک ه

6 ووا او واهو مد ه ولو ه

7 وبعلم لام لولا ه

8 ما اا لام و ه

9 يوم لا ينطقون ولا يوذن لهم فيعتذرون (10) فوقع الحق وبطل ما كانوا يعملون ووقع القول عليهم (11) بما ظلموا فهم لا ينطقون جمقسق (12) حمية كهيعص كفيت عقدان (13) عنك يا حامل كتابى هذا لسنة تخلو والشر من (14) كل انثى وذكر يالف (?) لا حول ولا قوة الا بالله العلى (15) العظيم وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم

1 Volle maan
2 en Hij is Hij

3—8 zijn slechts letters zonder zin, waaraan de djimat waarschijnlijk juist hare kracht ontleent.

9 Korān 77, vers 35, seq. „Dit zal een dag wezen, waarop de schuldigen sprakeloos zullen zijn en het hun niet toegestaan zal worden zich te verontschuldigen."

10 Korān 7, vers 115. „Daardoor was de waarheid bevestigd, en dat wat zij gedaan hadden, ijdel geworden."

11 Korān 27, vers 87. „En het vonnis zal tegen hen geveld worden voor hunne onrechtvaardige handelingen, en zij zullen geen woord tot hunne verontschuldiging kunnen spreken."

12 Een paar onverklaarbare woorden. Daarna Kaf. Ha. Ya. Ain. Sad. (De vijf geheimzinnige letters aan het hoofd van Korān 19, vers 1).

13—15 „Gij zijt gewaarborgd tegen knoopen (tooverknoopen), o drager van dit mijn schrift, voor een jaar en tegen het kwaad van elk mannelijk en vrouwelijk persoon. Er is geen hulp of kracht dan door God, den Hoogen, den Grooten, en God zegene Mohammed en zijne familie en zijne gezellen."

Prof. Dr. M. J. de Goeje, die de welwillendheid had, mij bovenstaande djimat te verklaren, deelde mij nog mede, dat het stukje in vrij slecht Arabisch is gesteld.

GROEP III.

HUISRAAD.

a. Lampen.

N°. 103. **Lamp**, bestaande uit een in de lengte gespleten, van boven van den knoop voorziene bamboe-geleding, onder welken, zoodanig dat de ondereinden knijpen, een omwoeling van rotan is aangebracht, waaraan een strop, om de lamp te kunnen ophangen, bevestigd is. Tusschen de ondereinden van de beenen van den knijper is een schelp (tridacna gigas) geklemd. Zij wordt vastgehouden door een om haar heen geslagen koord, dat rond de einden van de beenen vastgeknoopt is en dient tot oliebassin.

S. II, N°. 62, lang 41 cM., breed 18 cM. Pl. XXXV, fig. 1.

b. Wannen.

N°. 104. **Wan**, langwerpig vierkant, met afgeronde hoeken en smallen, rechtopstaanden rand van gespleten bamboe, waartusschen een bolvor-

mige bodem van zeer dunne, smalle bamboereepjes vischgraatvormig gevlochten, is aangebracht.

S. I, N°. 202, lang 26 cM., breed 22 cM. Inl. naam *kofaāk*. Verzameld te *Langiaar*. Pl. XXXV, fig. 2.

N°. 105. **Wan** als voren, doch ovaal van vorm. Het vlechtwerk is door middel van rotanbies aan den rand bevestigd.

S. I, N°. 203, lang 36 cM., breed 19 cM. Inl. naam *sifat*. Verzameld te *Haar*. Pl. XXXV, fig. 3.

N°. 106. **Wan** als voren, in den vorm van een driehoek met afgeronde hoeken. Het vlechtwerk is belangrijk grover dan van de beide vorige. Wordt gebezigd om padi te wannen.

S. II, N°. 64, lang 42,5 cM., basis 32 cM. Inl. naam *sīl*. Pl. XXXV, fig. 4.

N°. 107. **Wan** als voren, doch rond van vorm en met smallen rand.

S. I, N°. 204, middellijn 25 cM. Inl. naam *sīl*. Verzameld te *Haar*. Pl. XXXV, fig. 5.

N°. 108. **Wan** als voren, doch kleiner.

S. II, N°. 68, middellijn 22 cM. Inl. naam *sifat*. Pl. XXXV, fig. 6.

c. Zeven.

N°. 109. **Zeef**, bestaande uit een veerkrachtig, van gespleten bamboe, in zeshoekige mazen gevlochten vlechtwerk met opstaanden, driehoekigen rand, waarvan de hoeken bijgerond zijn. Tot meerdere stevigheid is langs den rand van den bodem, alsmede langs dien van den opstaanden kant een rotan bevestigd. Wordt gebezigd om gezouten visch op te drogen.

S. I, N°. 209, lang 35 cM., basis 6 cM. Inl. naam *marwattan*. Pl. XXXV, fig. 7.

N°. 110. **Zeef** als voren, doch veel grooter, met ronden rand en zeskantigen bodem. In den opstaanden rand, zijn, tusschen het vlechtwerk, drie reepen gespleten bamboe gestoken om dezen te doen opstaan.

S. I, N°. 167, middellijn 45 cM. Inl. naam *marwattan*. Pl. XXXV, fig. 8.

N°. 111. **Zeef** als voren, doch kleiner. Het vlechtwerk van den bodem is zoodanig gevlochten, dat driehoekige mazen zijn ontstaan en bovendien, door uitlating van een bies in de richting der diagonalen, een zespuntige ster wordt gevormd van naar de hoekpunten toe grooter wordende ruitjes, terwijl in het midden een zeshoek is uitgespaard.

S. II, N°. 69, middellijn 31 cM. Pl. XXXV, fig. 9.

N°. 112. **Zeef** als voren, doch vierkant, met opstaanden rand van visch-graatvormig vlechtwerk en uit open vierkantjes bestaanden bodem. Wordt gebezigd tot het zeven van sago- en maïsmeel.

S. II, N°. 65, lang 22 cM., breed 18 cM. Inl. naam *kabïr matan.* Pl. XXXV, fig. 10.

N°. 113. **Zeef**, vierkant, met bodem uit trapvormig, zeer fijn vlechtwerk bestaande en van een opstaanden rand van nipahblad voorzien, dat omgevouwen is en waartusschen het vlechtwerk wordt vastgehouden door een als rijgkoord gebezigd stuk rotanbies, waarmede beide deelen aan hunne onderzijden te zamen zijn genaaid.

S. II, N°. 66, lang × breed 28 cM. Inl. naam *kabïr ihren.* Pl. XXXV, fig. 11.

d. **Manden.**

N°. 114. **Mandje** met platten bodem en opstaanden, aan de bovenzijde van drie hoekige puntjes voorzienen rand, in zeshoekig patroon van koli-blad-reepen zeer dicht gevlochten. De bodem vormt een driehoek met schuins afgesneden hoeken en is tot meerdere stevigheid van tusschen het vlechtwerk gestoken bamboestaafjes voorzien. De rand vormt een driehoek, met afgeronde hoeken. Wordt gebezigd om sagomeel op te drogen.

S. I, N°. 208, lang × breed 30 cM. Inl. naam *baku.* Pl. XXXV, fig. 12.

N°. 115. **Mandje** als voren, doch kleiner en vierkant. Wordt gebezigd om kanarinoten op te drogen.

S. I, N°. 67, lang × breed 14 cM. Inl. naam *baku.* Pl. XXXV, fig. 13.

N°. 116. **Mandje** als voren, doch rond en zeer grof gevlochten.

S. I, N°. 207 *c*, middellijn 19 cM. Inl. naam *baku.*

N°. 117. **Mandje** als voren, doch zonder gepunten bovenrand en met zeskantigen bodem.

S. I, N°. 207 *a*, middellijn 21 cM. Inl. naam *baku.* Pl. XXXV, fig. 14.

N°. 118. **Mandje** in den vorm van een omgekeerden kegel op lagen voet, gevlochten uit palmblad-nerven, waaraan een zeer smal strookje blad is gelaten. Het vlechtwerk is vrij dicht, steeds een op een neer en bij den bodem aangevangen, waar ook de uiteinden der bladeren weder te zamen komen, na eerst den bodem de gedaante van een ster te hebben verleend. Aan den onderkant van dezen zijn zij in twee knoopen bevestigd.

S. II, N°. 70, middellijn 30 cM. Pl. XXXV, fig. 15.

e. Spijsdeksels.

N°. 119. **Deksel** van koliblad in den vorm van een negenzijdige pyramide, zeer fraai gevlochten. De top wordt gekroond door een stervormig ornament uit welks midden een cylinder ontspruit, die een kegelvormig, in een punt eindigend en aan den onderrand van puntjes voorzien topje draagt. De ribben zijn op den buitenkant met flauw verheven nopjes versierd, die aan de basis op regelmatige afstanden, en duidelijker voorkomend, zijn aangebracht. In de zijden van de pyramide zijn, op regelmatige afstanden, bamboespeetjes gestoken, om deze in den vorm te houden. Aan de basis is een ronde, naar beneden gebogen rand aangebracht. Wordt gebezigd om spijsschotels, waterkruiken, proviandzakken enz. mede te bedekken.

S. II, N°. 71, hoog 20 cM. Inl. naam *nut-nutun banau.* Pl. XXXVI, fig. 1.

N°. 120. **Deksel** als voren, doch kleiner, in den vorm van een zeszijdige pyramide met knopje in den vorm van een ster.

S. II, N°. 71*a*, hoog 10 cM. Inl. naam *nut-nutun banau.* Pl. XXXVI, fig. 2.

N°. 121. **Deksel** als voren, kegelvormig, met uitstekende puntjes langs den rand van het grondvlak en vijf vierkante nopjes op den top, in wier midden een cylindervormig staafje is geplaatst, dat een koepelvormig knopje draagt.

S. II, N°. 71*b*, hoog 13 cM. Inl. naam *nut-nutun banau.* Pl. XXXVI, fig. 3.

N°. 122. **Deksel** als voren, doch platter, in den vorm van een twaalfzijdige pyramide, met rond grondvlak en scherphoekig omgebogen rand, die aan den onderkant met gespleten rotan is omwoeld. Op den top is een knopvormig kroontje aangebracht.

S. I, N°. 210, hoog 12 cM. Inl. naam *nut-nutun banau.* Pl. XXXVI, fig. 4.

N°. 123. **Deksel** als voren, met stervormigen knop en eenigszins buitenwaarts uitstaanden rand.

S. I, N°. 211, hoog 9 cM. Inl. naam *nut-nutun banau.* Pl. XXXVI, fig. 5.

N°. 124. **Mandje** met deksel, cylindrisch van vorm, met rond afloopenden bodem en rond oploopend deksel. Aan den bodem is een rand tot voet bevestigd en boven op het deksel een smallere rand aangebracht. Mand en deksel zijn uit dunne rotan in zeer wijde mazen, sierlijk gevlochten en worden te zamen gehouden door een touw, dat door oogen, aan iederen

kant van bodem en deksel aangevlochten, loopt. Wordt gebezigd om djagongklossen in op te bergen.

S. I, N°. 164, hoog 25 cM. Inl. naam *robang*. Pl. XXXVI, fig. 6.

f. Zakken voor sagomeel, vruchten etc.

N°. 125. **Zak**, langwerpig vierkant, van koliblad in ruitvormig patroon gevlochten. Wordt gebezigd om sagomeel in te bewaren.

S. I, N°. 160, lang 39 cM. Inl. naam *bēs*. Vervaardigd te *Toeal*. Pl. XXXVI, fig. 7.

N°. 126. **Zak** als voren, doch breeder en korter.

S. II, N°. 161, lang 43 cM. Inl. naam *bēs*. Vervaardigd te *Toeal*. Pl. XXXVI, fig. 8.

N°. 127. **Zak** als voren, aan den onderrand in het midden van eenige uitsteeksels voorzien.

S. I, N°. 161, lang 53 cM. Inl. naam *bēs*. Vervaardigd te *Toeal*. Pl. XXXVI, fig. 9.

g. Berggereedschap.

N°. 128. **Bordenhanger**, bestaande uit een lensvormige, van dunne rotan, in wijde mazen gevlochten mand, waarvan de bovenzijde is opengelaten ter breedte van de middellijn van een gewoon tafelbord, dat hier doorheen geschoven en met den hanger, die daartoe van een lus aan den bovenrand voorzien is, opgehangen wordt.

S. II, N°. 163, middellijn 33 cM. Inl. naam *lakāt*. Pl. XXXVI, fig. 10.

N°. 129. **Hanger** als voren, doch van kleiner afmeting. Wordt gebezigd om schoteltjes in te bewaren.

S. I, N°. 165, middellijn 22 cM. Inl. naam *lakāt*. Pl. XXXVI, fig. 11.

N°. 130. **Korfje** met overschuivend deksel, langwerpig vierkant met bodem en bovenvlak van het deksel van nipahblad vervaardigd en vischgraatvormig, van gespleten bamboe gevlochten zijwanden. Bodem en deksel zijn aan den rand van een omgaanden, opstaanden rand van gespleten bamboe voorzien. De rand van het deksel is aan de voorzijde met ingebrande, boomvormige figuren versierd. Wordt gebezigd om kostbaarheden in te bewaren.

S. I, N°. 157, lang 28 cM., breed 17 cM., hoog 15,5 M. Inl. naam *kīr*. Vervaardigd te *Moen*. Pl. XXXVI, fig. 12.

N°. 131. **Korfje** als voren, doch ruitvormig à jour gevlochten. Bodem en deksel zijn beide zeefvormig. Wordt gebezigd om sagomeel in te bewaren.

S. I, N°. 158, lang 29 cM., breed 23,5 cM., hoog 18 cM. Inl. naam *kir*. Pl. XXXVI, fig. 13.

N°. 132. **Korfje** als voren, doch kleiner. Het deksel is van een stuk nipahblad vervaardigd, waarop met gele oker een figuur in den vorm van een boom is aangebracht.

S. I, N°. 159, lang 23,5 cM., breed 18,5 cM., hoog 15 cM. Inl. naam *kir*. Pl. XXXVI, fig. 14.

N°. 133. **Korfje** zeer stevig van gespleten, zwart gekleurde rotan vervaardigd met eenigszins oploopend deksel, vier pootjes, en een aan iedere lange zijde aangebracht hengsel van rotan. De rotan, waaruit het korfje is vervaardigd is in dunne reepen nevens elkaar gelegd en daarna door gespleten rotan met halve steeken aan elkaar genaaid. Ter versiering worden de zwarte reepen hier en daar door twee ongekleurde afgewisseld.

S. II, N°. 173, lang 30 cM., breed 20 cM., hoog 40 cM. Pl. XXXVI, fig. 15.

h. Slaapmatten.

N°. 134. **Slaapmat** uit zeer zachte reepen palmblad in ruitvormig patroon gevlochten, langwerpig vierkant van vorm en met een rood katoenen strook omboord, waarbinnen een gespikkelde, blauw katoenen zoom is aangebracht. De matten worden overdag opgerold en in daartoe expresselijk vervaardigde hangers weggeborgen.

S. I, N°. 171, lang 109 cM., breed 47,5 cM. Vervaardigd te *Toeal*. Pl. XXXVI, fig. 16.

N°. 135. **Mattenhanger** (paar), bestaande uit een breeden, van gespleten bamboe in zeshoekige mazen, à jour gevlochten band zonder eind. Aan de randen is tot meerdere stevigheid een omwoeling met dun rotan aangebracht.

S. I, N°. 172, lang (binnenwerks) 50 cM., breed 5,5 cM. Inl. naam *dardilan*. Pl. XXXVI, fig. 17.

N°. 136. **Mattenhanger** (paar) van koliblad in ruitvormig patroon gevlochten.

S. I, N°. 205, lang (binnenwerks) 55 cM., breed 5 cM. Inl. naam *dardilan*. Pl. XXXVI, fig. 18.

N°. 137. **Drooglijn**, bestaande uit een reep rotan, waaraan drieënveertig ronde, gladde vruchten, die eenigszins op sparappels gelijken, geregen zijn. De reep wordt tusschen twee palen, die daartoe in den grond

gedreven worden, gespannen, waarna het gewasschen goed over de vruchten heen te drogen wordt gehangen.

S. II, N°. 72, lang 120 cM. Inl. naam *wo-an*. Pl. XXXVI, fig. 19.

i. Woningen.

N°. 138. **Woning** (model), staande op vier rijen ieder van drie palen, die op een afstand van ongeveer 20 cM. boven den grond door dwarsleggers in de lengte verbonden zijn. Hierop rusten vier dwarsleggers, in de breedte aangebracht, en daarop ligt de vloer, die uit gespleten bamboelatten bestaat, op eenigen afstand van elkander met rotan-bies bevestigd. Langs de vloer is, aan de voorzijde, een smal plint aangebracht, waarop in het midden de deur rust, wier posten poortvormig zijn en tot de gording doorloopen. Een dergelijk plint bevindt zich, vertikaal geplaatst, op de hoeken van den voorwand. Deze zelf bestaat uit op hun kant staande atappen tusschen vertikale bamboespijlen bevestigd en is van een aan iedere zijde van de deur aangebrachte uitsnijding, als venster dienst doende, voorzien. De achter- en zijwanden zijn eveneens van atappen vervaardigd, doch geheel gesloten. De spijlen, die de atappen wanden vastklemmen, dragen op hunne boveneinden de gordings. Op de voor- en achtergording zijn de daksparren op regelmatigen afstand van elkander gelegd. Onderling zijn deze weder door dwarsleggers verbonden. De nokbalk wordt gesteund door twee lange bamboestijlen, die op het midden der onderste leggers van den zijwand rusten en aan de bovenste leggers vastgemaakt zijn. Op de sparren rust een dak van over elkaar geschoven palmbladeren, ter hoogte van den voor- en achterwand met een bamboelat, om opwaaien te voorkomen, belegd. Ook steken zij eenigszins vooruit, zoodat zij eene veranda vóór en achter het huis vormen, terwijl als vorst een in de lengte doormidden gekloofde bamboe dienst doet. De toegang tot de woning wordt verleend door een trap met stijlen en sporten van bamboe. Rechts naast de deur is een palmblad, waarvan het boveneinde ineengevlochten is, opgehangen, ten teeken, dat de woning verlaten is en niemand mag binnentreden.

S. II, N°. 77, hoog 75 cM. Pl. XXXVI, fig. 20.

N°. 139. **Vloerbedekking** (model) bestaande uit eenige stukken gespleten en op regelmatige afstanden van elkander door middel van rotanbies verbonden bamboe.

S. I, N°. 74, lang 38 cM., breed 38 cM. Inl. naam *blur*. Pl. XXXVI, fig. 21.

GROEP IV.

VISCHTUIG EN JACHTGEREEDSCHAP.

N°. 140. **Pijl** om visch te schieten met rieten schacht en kegelvormige, uit een aantal tot een bundel vereenigde, scherpgepunte bamboenaalden bestaande punt, die door middel van gespleten rotan op de schacht gestoken is. Hier ter plaatse is een van rotan gevlochten ringetje aangebracht, terwijl een dergelijk ringetje om het midden van den bundel is gelegd.

S. II, N°. 118, lang 106 cM. Pl. XXXVII, fig. 1.

N°. 141. **Elger**, bestaande uit een lange bamboeschacht, waarin een driehoekige, ijzeren, aan de binnenzijde der punten geweerhaakte, vork gestoken is, die door middel van een spiraalsgewijze gewonden ijzeren bandje, rond de schacht gelegd, wordt vastgehouden.

S. I, N°. 185, lang 210 cM. Inl. naam *hoho*. Pl. XXXVII, fig. 2.

N°. 142. **Elger** als voren, doch met aan de binnenzijden van twee boven elkaar geplaatste weerhaken voorzien.

S. II, N°. 81, lang 137,5 cM. Pl. XXXVII, fig. 3.

N°. 143. **Elger**, bestaande uit een van zeer zwaar ijzer, dubbel geweerhaakte vork, steel ontbreekt. Wordt gebezigd voor de jacht op den dujong (Halicore indicus).

S. II, N°. 82, lang 31,5 cM.

N°. 144. **Lans** met rieten schacht en met een bundel kegelvormig uiteenstaande bamboesplinters tot punt, die door middel van rotanbies op de schacht gestoken is. Wordt gebezigd om visch te steken.

S. I, N°. 214, lang 206 cM. Inl. naam *zak*. Pl. XXXVII, fig. 4.

N°. 145. **Lans** als voren; de punt bestaat uit een bundel scherpgepunte pinangstaafjes, in het midden te zamengebonden en met rotanbies op de schacht bevestigd.

S. I, N°. 215, lang 162 cM. Inl. naam *zak*. Pl. XXXVII, fig. 5.

N°. 146. **Wortels** der tuba?-plant, worden gebezigd om het water te vergiftigen en op die wijze de visch te bedwelmen.

S. I, N°. 212.

N°. 147. **Stuk hout** eenigszins gelijkend op berkenhout. Wordt gebezigd om het water te vergiftigen en aldus de visch te bedwelmen.

S. I. N°. 213, Inl. naam *etif*.

N°. 148. **Vischdobber**, bestaande uit een schoenvormig stukje gaba-gaba, dat naar de punt toe een weinig omhoog loopt. In het midden, tot nabij de punt, is in het bovendeel een uitsnijding aangebracht, waarin, ter plaatse waar zij aanvangt, een houten pennetje loodrecht gestoken is. Aan dit pennetje is een dunne snoer van worteltouw bevestigd aan wier ondereinde een haak is vastgemaakt.

S. II, N°. 86, lang 20 cM. Pl. XXXVII, fig. 6.

N°. 149. **Zethengel** bestaande uit een dun, rechtopgaand stammetje met tien divergeerende zijtakjes, waaraan katoenen snoertjes aan hunne ondereinden van een scherpgepunt dwarsstaafje voorzien, dat als haak dienst doet, bevestigd zijn. Wordt op een stille plaats, even boven den waterspiegel in den grond gestoken.

S. II, N°. 86, lang 108 cM. Inl. naam *boar*. Pl. XXXVII, fig. 7.

N°. 150. **Stulpmand** bestaande uit een cylindrische, in wijde mazen van bies gevlochten mand met trechtervormige opening. Wordt gebezigd in ondiep water. De visscher tracht, al wadende, de visschen hieronder te verschalken, door de mand plotseling over deze heen te duwen.

S. I, N°. 196, lang 33,5 cM. Inl. naam *assieit*. Pl. XXXVII, fig. 8.

N°. 151. **Stulpmand** van dunne, trechtervormig bijeengebonden gabagabastelen vervaardigd, die van onderen in een punt, die als handvat dient, door middel van rotanomwoeling zijn vereenigd en van boven door middel van drie, op regelmatige afstanden aangebrachte, ingevlochten ringen van rotanbies worden uiteengehouden.

S. I, N°. 197, lang 60 cM. Inl. naam *tawat*. Pl. XXXVII, fig. 9.

N°. 152. **Vischmand** van de gladde buitenschil der gaba-gaba in zeshoekige wijde mazen gevlochten en met schuinsoploopenden, met bast omwoelden bovenrand. Wordt gebezigd om visch in te dragen.

S. I, N°. 198, lang 50 cM. Inl. naam *ngiar*. Pl. XXXVII, fig. 10.

N°. 153. **Vischfuik**, model eener verplaatsbare, in den vorm van een ruitvormigen, lagen korf, van gespleten, in zeskante mazen gevlochten bamboe. In het midden van het bovenvlak is eene ronde opening aangebracht, die trechtervormig naar beneden bijna tot den bodem doorloopt en aldaar gesloten is door dunne, veerkrachtige bamboereepjes, die wel naar binnen toe ombuigen kunnen, doch niet naar boven toe. De visch, die in de fuik loopt, buigt dus deze reepjes een weinig uit, komt in de ruitvormige ruimte en kan niet weder terug. Aan de onderzijde zijn een menigte, naar alle zijden uitstaande bamboereepjes bevestigd, die, als de fuik neergelaten is, plat op den bodem van het water komen te liggen

en met steenen worden bezwaard om het wegdrijven van de fuik te beletten. Aan het bovenvlak is bovendien een reep rotan bevestigd aan wier boveneinde een drijver van gaba-gaba is bevestigd, ten einde, als de fuik geplaatst is, aan te duiden, waar deze ligt.

S. I, N°. 169, lengte der zijden 13 cM., hoog 6 cM. Inl. naam *sekur*. Pl. XXXVII, fig. 11.

N°. 154. **Vischfuik** als voren, doch van driehoekige gedaante.

S. I, N°. 170, lengte der zijden 23 cM., hoog 5 cM. Inl. naam *sekur*. Pl. XXXVII, fig. 12.

N°. 155. **Vischfuik**, model, bestaande uit een langwerpig vierkanten, met eenigszins bol bovenvlak van dubbele reepen gespleten bamboe gevlochten en aan een der smalle zijden van een trechtervormigen ingang voorzienen korf. Wordt met palen aan den bodem bevestigd. Aan de onderzijde bevindt zich eene opening, die door losse, tusschen het vlechtwerk ingeschoven bamboereepjes gesloten wordt.

S. I, N°. 168, lang 39 cM., breed 22 cM., hoog 17 cM. Inl. naam *wu*. Pl. XXXVII, fig. 13.

N°. 156. **Vischfuik** (model eener vaste) als voren, doch aan de achterzijde schuins bijloopend. Daar ter plaatse is eene opening gelaten, die door middel van een op- en nederschuivend deurtje, dat tusschen reepjes bamboe loopt, gesloten wordt. Voor den mond van de fuik is een staketsel van lange, < vormig geplaatste bamboestijlen aangebracht, dat de visch naar den ingang van de fuik moet geleiden. Wanneer de vloed opkomt, wordt het achterdeurtje gesloten en bij ebbe weder geopend om de gevangen visch uit de fuik te nemen.

S. II, N°. 84, lengte fuik 24,5 cM., breedte 18 cM. Inl. naam *kanadan*. Pl. XXXVII, fig. 14.

N°. 157. **Visschersvaartuig**, model, bestaande uit een, uit één stuk hout gehouwen, lange, smalle schuit met platte plechten, waarop men tot het harpoeneeren van visch gaat staan. Ten einde de schuit in evenwicht te houden is, aan over de schuit heengelegde dwarsbalken, aan wier uiteinden knievormig naar beneden gebogen verlengstukken zijn aangebracht, aan weerszijden een loefbalk bevestigd. Als werpanker dient een stuk koraalsteen, met een touw aan boord bevestigd.

S. I, N°. 173, lang 41 cM., breed 8 cM. Inl. naam der schuit *raouw*, der loefbalken *haman*. Pl. XXXVII, fig. 15.

N°. 158. **Talisman**, bestaande uit een zeer ruw, in den vorm van een visch gesneden stuk gaba-gaba, waaraan natuurlijke borstvinnen en een

natuurlijke staart — de eerste in de gaba-gaba gestoken, de laatste met rotanbies daaraan gebonden — bevestigd zijn. Door de oogen gaat een lus van vezelkoord om het voorwerp in de schuit te kunnen ophangen ten einde van een gelukkige vangst verzekerd te zijn.

S. II, N°. 85, lang 165 cM. Pl. XXXVII, fig. 16.

N°. 159. **Schepper** bestaande uit een aantal tot een platten kam te zamen gebonden bamboestaafjes, wier uiteinden in een gaba-gaba handvat verloopen. Wordt gebezigd om de *ular djatoh* een soort worm in te zamelen.

S. II, N°. 83, lang 56 cM. Inl. naam *ur-usan*. Pl. XXXVII, fig. 17.

GROEP V.

LANDBOUW.

N°. 160. **Kapmes** in houten scheede. Het lemmer van het mes heeft den vorm van een stomphoekigen driehoek met eenigszins glooiende basis, welke laatste het scherp vormt. Het hecht is een weinig rond bijgewerkt, buigt aan het boveneinde in de richting van de snede om en is aldaar in de gedaante van een papegaaienkop uitgesneden. De scheede bestaat uit twee, ruw bijgewerkte helften, met drie gevlochten rotanbanden, op regelmatige afstanden geplaatst, bevestigd en is aan het boveneinde, dat schuin oploopt, met lofwerk versierd.

S. II, N°. 79, lengte mes 40 cM., lengte scheede 36 cM. Inl. naam *sood*. Pl. XXXVIII, fig. 1.

N°. 161. **Verbodsteeken** om boomen, die men als zijn eigendom verklaard heeft, beplante velden enz. tegen diefstal te beschermen, bestaande uit een lang palmblad (Borassus flabelliformis) om welks nerf men de dunne bladreepen vlechtsgewijze heeft gestrikt, zoodanig dat de overschietende einden, als lange franjes naar beneden hangen, terwijl de topeinden van de bovenste bladreepen tot een lus zijn samengeknoopt om het voorwerp te kunnen ophangen. Op den voorkant van het palmblad zijn een gaba-gaba model van een zwaard, een voetblok en twee stukken houtskool bevestigd, waarmede te kennen gegeven wordt, dat de eigenaar van den boom of het land, die dit voorwerp ophing, hem, die van den boom plukt of van het veld steelt, òf met het zwaard zal dooden, òf in het voetblok zal opsluiten, òf diens woning en andere eigendommen zal in brand steken.

S. II, N°. 148, lang 181 cM. Pl. XXXVIII, fig. 2.

N°. 162. **Verbodsteeken** als voren, in den vorm van een stok, die aan het boveneinde tot een menschelijk gelaat ruw is uitgesneden. Dient om

dieven door sympathische macht te dooden, daar men onderstelt, dat de geest, die in den staf zetelt, nadat hij met eenig ceremonieel daaringebracht is, de kracht heeft, hem, die zich aan eens anders eigendommen vergrijpt, te doen omkomen.

S. II, N°. 145, lang 180 cM. Inl. naam *howajar*. Pl. XXXVIII, fig. 3.

[Vergelijk mijne verhandeling. Indonesische Masken. Globus. Bnd. 61, N°. 22, fig. 6].

GROEP VI.

MIDDELEN VAN VERVOER.

a. Te water.

N°. 163. **Schuitje**, model, uit één stuk hout gehouwen met twee banken in den voor- en twee banken in den achtersteven, die beide steil omhoog loopen en in eene aan den binnenkant met een krul geornamenteerde spits eindigen. Op een derde der lengte van den voorsteven af gerekend, bevindt zich de mastkoker, die tegen de smalle zijde van een vertikaal raam op korte palen op de boorden rustend, is aangebracht. Het want kan bij hevigen regen of zonneschijn met een mat bedekt worden. Bij het vaartuig behooren zes spatelvormige scheppers met een kruk als handvat, benevens een mast met een Hollandsche vlag op den top. Wordt als vrachtvaartuig gebezigd.

S. I, N°. 174, lang 47 cM., breed 10 cM. Inl. naam *belang*. Pl. XXXIX, fig. 1.

[Over het vervaardigen van prauwen op de Kei-eilanden vergelijke men Wallace, the Malay Archipelago, vol. II, blz. 184—186. — Van Hoëvell, o. c., blz. 116. — Riedel, o. c., blz. 227, Pl. XXIII].

N°. 164. **Hoosvat**, bestaande uit eene in de lengte half doorgespleten schelp (voluta species), die, aan boord, tevens als drinkvat gebezigd wordt.

S. I, N°. 138, lang 17 cM. Inl. naam *jīr*. Pl. XXXIX, fig. 2.

N°. 165. **Hoosvat**, bestaande uit een nautilusschelp, wordt ook als drinkvat gebezigd.

S. I, N°. 139, lang 19 cM. Inl. naam *jīr*. Pl. XXXIX, fig. 3.

N°. 166. **Mandje**, cylindervormig van dunne bamboereepjes in zeshoekig patroon met wijde mazen gevlochten. Wordt gebezigd om aan boord de sub. N°. 29—N°. 30 beschreven schelplepels in op te bergen.

S. II, N°. 100, hoog 12 cM., middellijn 13 cM. Inl. naam *hur ngiver*, Pl. XXXIX, fig. 4.

b. Te land.

N°. 167. **Draagkorf,** bestaande uit een cylindervormige mand van koliblad stevig gevlochten met uitgepunten rand. Aan den rand is een strop van geklopten boombast bevestigd, die om het voorhoofd geslagen wordt en alsdan de mand op den rug ter hoogte van de schouders doet hangen. De bodem is zeshoekig, terwijl ook het vlechtwerk uit groote zeshoeken bestaat.

S. I, N°. 175, hoog 25 cM., middellijn 21 cM. Inl. naam *klun*. Pl. XXXIX, fig. 5.

N°. 168. **Draagkorf** in den vorm van een omgekeerden kegel, met vierkanten bodem waaraan een rand van gespleten bamboe als voet bevestigd is. De mand zelf is zeer stevig uit gespleten rotan gevlochten en aan de zijde, die tegen het lichaam komt te rusten, met een stuk nipahblad bekleed, terwijl zich op de buitenzijde eenige ribben tot steun bevinden. De draagsnoer is als bij N°. 166 en op dezelfde wijze bevestigd.

S. II, N°. 78, hoog 27,5 cM., middellijn 24,5. Pl. XXXIX, fig. 6.

N°. 169. **Draagkorf** als voren, met vierkante, uit rotan gekloofde ribben aan de buitenzijde.

S. I, N°. 200, hoog 25 cM. Inl. naam *jafar*. Vervaardigd te *Haar*. Pl. XXXIX, fig. 7.

N°. 170. **Draagkorf** als voren, doch cylindrisch van vorm en van een dubbelen, met een klepje gesloten, bodem voorzien, waarin geld en kostbaarheden kunnen worden weggeborgen. De draagsnoer, die aan de binnenzijde van den rand bevestigd is, bestaat uit een stuk getaand katoenen touw (het welbekende bĕnang sikat).

S. I, N°. 201, hoog 21 cM. Inl. naam *ngil*. Pl. XXXIX, fig. 8.

GROEP VII.

HANDEL.

a. Reken- en weegwerktuigen.

N°. 171. **Kerfstok,** bestaande uit een gaba-gaba staafje welks boveneinde in den vorm van een menschelijk gelaat is uitgesneden. Het staafje zelf is vierkant, aan de voor- en achterzijde van een aantal omlaag gerichte, schuins erin gestoken gaba-gaba-splinters voorzien, die ook in de beide zijkanten, doch aldaar schuins omhoog staande gestoken zijn. Wordt gebezigd om een schuldvordering te memoreeren. De benedenwaarts ge-

richte staafjes duiden het te vorderen bedrag aan, de opgerichte, wat daarvan reeds is afgedaan.

S. II, N°. 92, lang 39,5 cM. Pl. XXXIX, fig. 9.

[Zie mijn verhandeling Mnemonische en andere teekenen enz. Bijdragen Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië 1886, blz. 129 vv.].

N°. 172. **Kerfstok** als voren, doch beter gesneden, zoodat het geheel meer aan eene menschelijke figuur herinnert. Aan het ondereinde is bovendien een verdikt randje aangebracht.

S. II, lang 23 cM. Pl. XXXIX, fig. 10.

N°. 173. **Eierdrager**, bestaande uit een van palmblad gedraaiden ring, waaraan, op regelmatige afstanden, een zestal eivormige zakjes van gevlochten palmblad bevestigd zijn in ieder waarvan een ei wordt gesloten, ten einde ze op deze wijze zonder breken naar de markt te kunnen brengen.

S. II, N°. 96, middellijn 10 cM. Inl. naam *leinār*. Pl. XXXIX, fig. 11.

N°. 174. **Balans**, houten, bestaande uit een vertikale staaf, in het midden tot een vierkant blok gesneden met gedraaide, naar de uiteinden toe kegelvormig wordende armen, die aldaar van drie kartels, eene diepere groef, nogmaals een kartel en een ronden knop in eene elkaar opvolgende reeks zijn voorzien. Op het midden is een langwerpig vierkant blok uitgehouwen, hetwelk in het midden is doorboord. Over dit blok schuift een pyramidevormig toegesneden vork, wiens breede, platte beenen, eveneens zijn doorboord, correspondeerende met het gat in het zooeven genoemde blok. Door deze drie openingen is een staafje gestoken waaromheen de balans draait.

S. II, N°. 94, lang 50 cM., hoog 24 cM. Inl. naam *nassing*. Pl. XXXIX, fig. 12.

GROEP VIII.

NIJVERHEID.

N°. 175. **Toestel om sago te wasschen**, bestaande uit een aan de opening op twee, door middel van een dwarsstaaf verbonden palen en aan het achtereinde op een gevorkte paal rustende, driehoekige goot, uit een half rond gebogen stuk nipahblad gevormd, in welker monding op den bodem, op eenigen afstand van het vooreinde een van vezelstof vervaardigde zeef, eveneens driehoekig van vorm, die de goot volkomen afsluit, is vastgenaaid en omhoog wordt gehouden door eene boogvormige bamboe, op eenigen afstand van de toestel in den grond gestoken en aan den top van de zeef bevestigd. Vóór de zeef is ter filtratie van het vocht,

dat er door moet vloeien een bal arenga-vezels nedergelegd. De goot ontlast zich in een tweede sterk hellende goot, die op het midden van een van boombast vervaardigden, schuitvormigen trog uitkomt, wiens uiteinden te zamen gebonden zijn, en welke opgehangen is aan drie stroppen, ter weerszijden aan een horizontalen balk bevestigd, die wederom op vier palen rust. In de bovenste goot nu wordt de sago, zoo als deze uit den stam van den sagopalm genomen wordt, dat is nog vermengd met houtvezels gespreid en rijkelijk met water begoten, dat door middel van een zakvormigen aan een langen bamboesteel bevestigden emmer van nipahblad in de goot wordt gestort. De houtvezels scheiden zich daardoor van de sago af en komen boven drijven, terwijl het water met het meel, na eerst door de arengavezels en de zeef gefiltreerd te zijn, langs de tweede goot in den trog afvloeit. Hierin bezinkt dan het meel, waarna het overtollige water wordt verwijderd. Dit meel wordt vervolgens gedroogd en is dan voor de consumptie geschikt.

S. I, N°. 130, lang 76 cM. Inl. naam *faar.* Pl. XL, fig. 1.

N°. 176. **Schepper,** bestaande uit een bamboesteel, met schoenvormigen, daaraan bevestigden lepel van grof zeefvormig geklopten boombast, die aan den steel door middel van rotanbies bevestigd is. Wordt gebezigd om bij het suikerkoken, schuim en andere onreinheden van de kokende vloeistof af te scheppen.

S. II, N°. 90, lang 23 cM. Inl. naam *slīngnīr.* Pl. XL, fig. 2.

N°. 177. **Oliepers,** bestaande uit twee aan hunne boveneinden halfronde, houten staven, met ingesneden rand en eenigszins opwippende punt aan het ondereinde van den bollen kant. De beide platte kanten zijn tegen elkaar gelegd en worden door middel van een van rotan gevlochten ring in dien stand gehouden. Op een derde der lengte, van boven af gerekend, zijn de staven cylindrisch bijgesneden, zoodat tusschen beide een spleet is ontstaan, waartusschen een zak van grof geklopten boombast gevuld met geraspte klappernoot geklemd wordt. Door nu om de ondereinden van de staven een rotanlus te slaan kan men deze samen klemmen, waardoor het oliehoudende klappervocht, door de lus steeds meer aan te halen, langzamerhand uit de geraspte noot geperst wordt, waarna men het in een pot, die te vuur wordt gezet, verzameld, om gekookt te worden, waarbij de olie zich geheel afscheidt.

S. II, N°. 89, lang 47 cM. Inl. naam *kat-katan nasoan.* Pl. XL, fig, 3.

N°. 178. **Klapperdop** in de lengte zoodanig gekloofd, dat nabij de bo-

venpunt een deel is blijven bestaan, dat tot steun van den duim moet dienen, om den dop, waarmede men de olie van het kokende klappervocht afschept, vast te kunnen houden.

S. I, N°. 156, lang 15 cM. Inl. naam *īrus*. Pl. XL, fig. 4.

N°. 179. **Klapperdop** als voren en met dezelfde bestemming. Van de weggesneden bovenhelft is echter zooveel overgebleven, dat dit tot een overstekend handvat gefatsoeneerd kon worden.

S. II, N°. 80, lang 18 cM. Inl. naam *tāau irus*. Pl. XL, fig. 5.

N°. 180. **Merkpotje**, bestaande uit een bakje, de helft van een in de breedte doorgesneden klapperdop, waaraan een hengsel van gevlochten rotan bevestigd is. Het bakje is gevuld met stukjes houtskool, dienende om de sub N°. 181 beschreven lijn in te smeren.

S. II, N°. 95, hoog 6 cM. Inl. naam *tāau kut arelan*. Pl. XL, fig. 6.

N°. 181. **Lijn**, bestaande uit eenige dunne, touwachtige wortels door knoopen aan elkaar bevestigd. Bovengenoemde lijn wordt, na met houtskool ingewreven te zijn, tusschen twee pennen, die men in ieder einde van een gevelden boomstam gedreven heeft, strak gespannen bevestigd, daarna opgetild en vervolgens los gelaten, zoodat zij nederslaande een zwarte streep op den boomstam doet ontstaan. Naarmate van het aantal planken, dat men uit een stam wenscht te houwen, wordt er een evenredig aantal strepen op hem aangebracht, die de richting waarin gekapt moet worden, aangeven.

S. II, N°. 95*a*. Pl. XL, fig. 7.

GROEP IX.

WAPENEN.

N°. 182. **Werpspiets**, bestaande uit een lange, dunne bamboe aan het boveneinde schuins en tot een scherpe punt bijgesneden en aan het ondereinde met een bundel kippenvederen, door middel van een omwoeling met vezeltouw om de schacht bevestigd, voorzien. Spietsen van deze soort werden in vroeger tijden, toen de dorpen nog op hoogten gebouwd waren, in groote menigte voorhanden gehouden om den opklimmenden vijand, voor het geval deze tot bestorming overging, te kunnen bewerpen.

S. II, N°. 108, lang 296 cM. Pl. XLI, fig. 1.

N°. 183. **Lans** met pinanghouten schacht en lancetvormige, ijzeren punt. De schacht is rond, doch aan het ondereinde vierkant bijgewerkt,

terwijl het boveneinde, ter bevestiging van de punt, met spiraalsgewijze gewonden bandijzer is omkleed.

S. II, N°. 109, lang 273 cM. Pl. XLI, fig. 2.

N°. 184. **Lans** met ijzerhouten, zeskantige, versierde schacht op wier boveneinde een messingen koker met uitstaanden bovenrand is aangebracht, waarin de dolkvormige, ijzeren punt bevestigd is. Het ondereinde van de schacht is met een spiraalsgewijze gewonden ring van vrij dik ijzer omkleed.

S. I, N°. 176, lang 177 cM. Inl. naam *ngaā*. Pl. XLI, fig. 3.

N°. 185. **Lans** met rieten schacht en tongvormige, ijzeren punt, die door middel van een hoornen ring op de schacht bevestigd is.

S. I, N°. 184, lang 185 cM. Inl. naam *ngaā*. Pl. XLI, fig. 4.

N°. 186. **Slagzwaard**, groot, tweehands, met bruin houten lemmer in den vorm van een stomphoekigen driehoek, met eenigszins glooiende basis en hol inloopende zijde aan den kant van den grootsten scherpen hoek.. De greep is rond, springt een weinig boven het lemmer uit, en is aan het boveneinde voorzien van een breed, driehoekig, aan de langste zijde gekarteld aanzetsel om bij het toebrengen van een slag, het afglijden der handen te voorkomen. Dergelijke slagzwaarden werden in vroeger dagen, toen ijzeren houwers nog minder algemeen of misschien in het geheel niet in gebruik waren, uitsluitend gebezigd. De snede werd dan scherp gemaakt door met boomhars scherpe schelpstukjes daarin te bevestigen.

S. II, N°. 101, lang 131 cM. Pl. XLI, fig. 5.

N°. 187. **Slagzwaard** met ijzeren lemmer in den vorm van een stomphoekigen driehoek waarvan de basis gescherpt is, terwijl de kortste zijde flauw inloopt. De greep, waarin het lemmer met een breeden angel bevestigd werd is zeskantig gesneden en buigt op de helft van de lengte aan den kant van het scherp een weinig scheefhoekig naar boven op. Dit omgebogen einde is in den vorm van een krokodillenkop uitgesneden, die een dikken bundel zwarte, recht vooruitstaande bokkenharen in den muil houdt.

S. II, N°. 104, lengte lemmer 51 cM. Inl. naam *seruk*. Pl. XLI, fig. 6.

N°. 188. **Slagzwaard** als voren, de greep tot op de helft rond bijgesneden en ter plaatse waar de angel bevestigd is, met een band messingblik beslagen. Het gebogen boveneinde is eveneens geheel met messingblik bekleed en zeskantig van vorm, terwijl aan het voorvlak daarvan

eenige snoertjes koralen, aan wier uiteinden ruitvormige stukjes paarlmoerschelp zijn geknoopt, zijn bevestigd.

S. II, N°. 105, lengte lemmer 48 cM. Inl. naam *seruk.* Pl. XLI, fig. 7.

N°. 189. **Slagzwaard** als voren; het ondereinde van de greep is geheel met vischgraatvormig gevlochten messingdraad omwoeld, het boveneinde zeskantig gesneden en met uitgeschulpte ribben op de zijkanten versierd. Het voorvlak van de greep is uitgehold en aan de randen sierlijk, accoladevormig uitgesneden.

S. I, N°. 74, lang 70 cM. Inl. naam *seruk.* Pl. XLI, fig. 8.

N°. 190. **Slagzwaard** als voren; de greep is aan het ondereinde rond bijgewerkt en aan het boveneinde zeskantig gefatsoeneerd met een verhoogden, gekartelden rand op den boven- en onderkant. Het voorvlak is uitgehold en dient ter opberging van een vetlapje om het zwaard van tijd tot tijd mede in te wrijven. De greep is geheel paarsrood gekleurd.

S. I, N°. 187, lang 78 cM. Inl. naam *seruk.* Pl. XLI, fig. 9.

N°. 191. **Schild**, houten, flauw gebogen. Op het midden bevindt zich een rug in de richting van de lengteas, terweerszijden waarvan de zijden van het schild schuins neerloopen, zoodat het schild op doorsnede een gelijkzijdigen driehoek vormt. De navel van het schild bestaat uit een, slechts weinig en reliefgesneden, geelgekleurd met ingesneden zijden voorzien vierkant, terwijl de zijwanden in afwisselend rood- en zwartgekleurde banen, door slechts even aangegeven ruggen zijn gescheiden. De boven- en onderkant zijn accoladevormig uitgesneden, terwijl op het midden van het holle achtervlak een haakvormig handvat is aangesneden.

S. II, N°. 102, lang 71 cM. Inl. naam *katar.* Pl. XLI, fig. 10.

N°. 192. **Schild** als voren, op de bovenzijde met roet en ander zwart kleursel, zwart gekleurd en aan boven- en onderkant rond bijgewerkt. Aan de binnenzijde bevindt zich, over de geheele lengte aangebracht, een verheven kam, die in het midden tot een halfcirkelvormig handvat is uitgesneden.

S. I, N°. 190, lang 66 cM. Inl. naam *katar.* Pl. XLI, fig. 11.

N°. 193. **Schild** als voren, doch aan den boven- en onderkant rechthoekig afgestompt. De binnenzijde is ruw uitgehold, zoodanig, dat de beide zijkanten en de boven- en onderkant een verheven rand vormen, waardoor het schild, wanneer men het omkeert op een trog gelijkt in wiens midden een handvat is aangebracht.

S. I, N°. 191, lang 63,5 cM. Inl. naam *katar.* Pl. XLI, fig. 12.

N°. 194. **Schild**, houten, in den vorm van twee dakvormige met de bovenzijden tegen elkaar geplaatste, gelijkzijdige trapezia, wier bases een weinig inloopen. Op de voorzijde is het schild geheel met schelpstukken versierd, die aan het boven- en ondereinde uit drie evenwijdige reeksen van driehoekige stukjes bestaan, zoodanig ingelegd, dat de driehoekjes bij iedere reeks, die weder uit twee reeksen bestaat, met de toppen naar elkaar toegekeerd zijn. Daarop volgen op iedere helft twee peervormige grootere stukken Ovulum ovum, daarop weder een reeks driehoekjes, dan weder twee peervormige stukken Ovulum ovum en eindelijk, op het midden, nog eens een dubbele reeks driehoekjes. Het schild is niet van Keineesch maaksel doch van Ternate afkomstig en dagteekent uit den tijd, dat Ternate en Tidore, strijdende om de hegemonie in de Molukken, ook krijgers naar deze eilanden afzonden om ze aan hun gezag te onderwerpen. Het boven beschreven schild is afkomstig van een dezer krijgslieden en wel van een befaamd krijgsman, daar de Ovulum ovum stukjes aanduiden, dat hij zich als een dapper man heeft onderscheiden.

S. II, N°. 103, lang 63,5 cM. Inl. naam *katar*. Pl. XLI, fig. 13.

N°. 195. **Boog**, bestaande uit een dikke bamboe lat aan de beide uiteinden rechthoekig bijgesneden en een weinig daar boven van een inkeeping voorzien ter opname van de pees, die uit gedraaiden boombast bestaat en aan beide einden van een groote lus is voorzien. Ter plaatse waar deze in de keep komt te liggen, is zij met dun rotanbies onwoeld.

S. II, N°. 103*a*, lang 165 cM. Inl. naam *teimar*. Pl. XLI, fig. 14.

N°. 196. **Boog** als voren; de bamboelat is glad bijgewerkt, zoodanig dat deze op doorsnede ellipsvormig is. Het boven- en het ondereinde zijn tot een geringde, kegelvormige punt gefatsoeneerd, waarboven de keep voor de pees is aangebracht. De pees bestaat uit ineengedraaide bastvezels.

S. I, N°. 179, lang 178 cM. Inl. naam: *teimar*. Vervaardigd door den Radja van Toeal. Pl. XLI, fig. 15.

N°. 197. **Boog** als voren, alleen het boveneinde is tot een puntigen kegel uitgesneden, het ondereinde eenvoudig bijgestompt. De pees bestaat uit ineengedraaide bastvezels, die met dun rotanbies zijn omwoeld.

S. I, N° 217, lang 147 cM. Inl. naam: *teimar*. Pl. XLI, fig. 16.

N°. 198. **Pijl** met rieten schacht en bladvormige, ijzeren punt, die met den steel van het blad in de schacht is bevestigd, welke daar ter plaatse met vischgraatvormig gevlochten rotanbies is omwoeld. De schacht is aan het ondereinde ingekeept.

S. I, N°. 182, lang 100 cM. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 17.

N°. 199. **Pijl** als voren met lancetvormige punt, ter plaatse waar deze in de schacht bevestigd is, is deze met drie, op regelmatige afstanden geplaatste, gevlochten rotanbanden omkleed en daaronder van een ringvormig gewikkelde omwoeling van dun garen voorzien.

S. II, N°. 110. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 18.

N°. 200. **Pijl** als voren, doch met langere punt waarvan de zijkanten flauw naar binnen loopen. De schacht is op twee plaatsen met rotanbanden omwoeld.

S. II, N°. 111. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 19.

N°. 201. **Pijl** als voren met gevlamde punt. De schacht is dicht aan het boveneinde met drie rotanbanden omkleed.

S. I, N°. 183, lang 114 cM. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 20.

N°. 202. **Pijl** als voren, punt lancetvormig met eenigszins bolle zijden. De schacht is aan het boveneinde met een ringetje koperblik omkleed.

S. I, N°. 183*a*, lang 114 cM. Inl. *rubil*. Pl. XLI, fig. 21.

N°. 203. **Pijl** als voren met ijzeren punt in den vorm van een ongelijkzijdigen, stomphoekigen driehoek aan wiens top, aan den kant der kortste zijde, een schroefvormig gedraaid ijzeren staafje is vastgesmeed. Op het midden van dit staafje is een aangesmede doorn, rechthoekig naar beneden omgebogen in tegengestelde richting van den driehoek geplaatst. Het staafje dient tevens ter bevestiging van de punt in de schacht, die daartoe aan het boveneinde met twee breede, gevlochten rotanbanden is omwoeld. Het ondereinde van de schacht is ingekeept.

S. II, N°. 112, lang 126 cM. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 22.

N°. 204. **Pijl** als voren met punt in den vorm van een gelijkbeenigen driehoek, waarvan de eene helft van af de basis tot op het midden zoodanig is weggesneden, dat het overblijvende deel een weerhaak vormt, terwijl van de andere helft slechts een klein schuins stukje van de basis verwijderd is, zoodat ook daar een weerhaak is ontstaan. In de richting der loodlijn uit den top op de basis nedergelaten, is aan den driehoek een staafje gesmeed, dat dient om de punt in de schacht, die aan het boveneinde met blik beslagen is, te bevestigen.

S. II, N°. 112, lang 115 cM. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 23.

N°. 205. **Pijl** als voren, de punt uit twee dergelijke driehoeken bestaande, waarvan de bovenste op den top van den onderste rust, zoodanig dat zij een basis vormen.

S. II, N°. 112, lang 116 cM. Inl. naam *rubil*. Pl. XLI, fig. 24.

N°. 206. Pijl als N°. 203, doch met glad staafje en daaraan bevestigden, haakvormigen doorn; het staafje is door middel van bastomwoeling in de schacht bevestigd.

S. II, N°. 113, lang 117 cM. Inl. naam *rubil.* Pl. XLI, fig. 25.

N°. 207. Pijl als voren met doorn in dezelfde richting als de driehoek geplaatst.

S. II, N°. 113, lang 116 cM. Inl. naam *rubil.* Pl. XLI, fig. 26.

N°. 208. Pijl als voren met punt in den vorm van een gelijkbeenigen driehoek wiens top is bijgerond en wiens basis aan beide hoekpunten een weinig schuin omhoog is uitgesneden. Aan het midden van de basis is een lang staafje, voor de helft touwvormig gedraaid vastgesmeed, in welks midden twee scherpe, korte doorntjes zijn aangebracht. Het ondereinde van het staafje is glad en wordt op de schacht bevestigd, door middel van een versierd ijzeren bandje.

S. II, N°. 114, lang 115 cM. Inl. naam *rubil.* Pl. XLI, fig. 27.

N°. 209. Pijl als voren, met houten, kegelvormige punt door middel van twee rotanringen op de schacht bevestigd. Van af het midden zijn aan eene zijde vier, in groote afnemende weerhaken uitgesneden, waarvan de laatste puntig naar de spits toe verloopt.

S. II, N°. 114, lang 120 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 28.

N°. 210. Pijl als voren, met vijf weerhaken op regelmatigen afstand geplaatst.

S. II, N°. 114, lang 121 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 29.

N°. 211. Pijl als voren, met drie groote en daar boven drie zeer kleine weerhaken. De punt is nabij het ondereinde verbreed en aldaar van eene uitholling aan iederen kant voorzien.

S. II, N°. 115, lang 120 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 30.

N°. 212. Pijl als voren, met drie zeer groote weerhaken en naar onderen toe recht verloopend steeltje.

S. II, N°. 115, lang 121 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 31.

N°. 213. Pijl als voren, punt met drie groote en drie kleine op regelmatige afstanden geplaatste weerhaken.

S. II, N°. 116, lang 119 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 32.

N°. 214. Pijl als voren, punt rolrond, aan het boven- en ondereinde een weinig smal toeloopende, met spits in den vorm van een gelijkbeenigen driehoek, die in het midden van de basis op het steeltje rust.

S. II, N°. 116, lang 122 cM. Inl. naam *asngaa.* Pl. XLI, fig. 33.

N°. 215. **Pijl** als voren, punt kegelvormig met spits uit een achttal driehoeken gevormd, die met top en basis op elkaar staan. De tweede driehoek van boven en de tweede driehoek van onderen af gerekend zijn dwars geplaatst.

S. II, N°. 117, lang 120 cM. Inl. naam *asngaa*. Pl. XLI, fig. 34.

N°. 216. **Pijl** als voren, voor de helft van boven af gerekend aan weerszijden geweerhaakt en wel zoodanig, dat de weerhaken van de eene zijde iets hooger staan dan die van de andere zijde. Aan die zijde waar de weerhaken het laagst staan, loopen deze door tot op een derde der lengte van onderen af gerekend.

S. II, N°. 117, lang 125 cM. Inl. naam *asngaa*. Pl. XLI, fig. 35.

N°. 217. **Pijl** als voren, punt op een vierde van de lengte van boven af gerekend van drie, met eenige tusschenruimte op elkaar geplaatste driehoeken voorzien, waartusschen telkens twee op elkaar geplaatste, dwarsstaande driehoeken zijn aangebracht.

S. II, N°. 118, lang 124 cM. Inl. naam *asngaa*. Pl. XLI, fig. 36.

N°. 218. **Pijl** als voren, punt voor drie vierden, van boven af gerekend, uit een vijftal op elkaar staande vierzijdige pyramides bestaande, waarvan de hoekpunten der grondvlakken de weerhaken vormen.

S. II, N°. 118, lang 120 cM. Inl. naam *asngaa*. Pl. XLI, fig. 37.

N°. 219. **Pijl** als voren, punt voor de helft uitgesneden tot zeven steeds kleiner wordende, vierzijdige pyramides, wier zijden gekarteld en waarvan de hoekpunten der grondvlakken tot weerhaken gescherpt zijn.

S. II, N°. 118, lang 119 cM. Inl. naam *asngaa*. Pl. XLI, fig. 38.

N°. 220. **Werppijl** met zeer lange, rieten schacht, waarop een houten punt, die uit een-en-twintig op elkaar staande, driehoekige pyramides bestaat, die om en om geplaatst en wier grondvlakshoeken gescherpt zijn, zoodat de geheele punt als het ware van korte weerhaken is voorzien.

S. II, N°. 81, lang 210 cM. Pl. XLI, fig. 39.

N°. 221. **Patroongordel**, bestaande uit een ovaal gebogen, houten ring, die om het middel bevestigd wordt door middel van een lap bokkenhuid, welke in een der daartoe aan de achterzijde aangebrachte hoornen haken gehaakt kan worden. De buitenzijde van den gordel is verder geheel met bokkenhuid bekleed en deze zoodanig daarop vastgenaaid, dat er negentien oogen worden gevormd waarin bamboekokertjes, gesloten met een gaba-gaba-stopje, worden geplaatst, die ieder het voor één schot benoodigde buskruit kunnen bevatten.

S. II, N°. 106, omtrek 75 cM., breedte 4,5 cM. Inl. naam *set*. Pl. XLI, fig. 40.

N°. 222. **Kogeltasch**, peervormig, van blauw katoen vervaardigd, waarop, op blauw kardoespapier stukjes Cypraea-schelp in een bloempatroon zijn vastgenaaid. Het smalle boveneinde van de tasch is van een met geel en rood geruit katoen omboord split voorzien, dat gesloten kan worden door een ring naar onderen toe over de tasch te schuiven. De tasch is bevestigd aan een grijs en blauw gestreepten, katoenen draagband, die om den hals geslagen wordt zoodanig, dat de tasch op de borst komt te hangen.

S. I, N°. 188, lang 19 cM. Inl. naam *kar nuun*. Pl. XLI, fig. 41.

N°. 223. **Kogeltasch** als voren, doch slechts hier en daar met een opgenaaid schelpje versierd. De voorzijde is aan de achterzijde door een zeer smal, bandvormig gehaakt netje bevestigd, terwijl het split met gouden passement is omboord. De rood katoenen draagband is met kruisjes van opgenaaide Cypraea-stukjes versierd.

S. I, N°. 189, lang 22 cM. Inl. naam *kar nuun*. Pl. XLI, fig. 42.

N°. 224. **Kam**, bestaande uit een bamboezen haarkam als sub N°. 84 beschreven, wiens boveneinde tot vijf punten is uitgesneden, die met ingelegde driehoekjes van paarlmoerschelp zijn versierd. Daaronder zijn deze driehoekjes nogmaals, doch nu eenvoudig uit geprikte, met kalk opgevulde puntjes bestaande, aangebracht. Aan den middentand van den kam is op een rotanstaafje een pluim van kippenvederen bevestigd, die recht op het hoofd komt te staan, door den kam dwars in de haren te steken.

S. II, N°. 124, lengte kam 13,5 cM., lengte pluim 50 cM. Inl. naam *mengkahu*. Pl. XLI, fig. 43.

N°. 225. **Krijgsbaadje**, wit katoenen, zonder mouwen, doch met op de schouders puntig verlengde armsgaten en op de borst met vijf rood katoenen knoopen gesloten. De binnenzijde van den hals, de armsgaten, alsmede de onderranden, zijn met rood katoen omboord. Op de hoogte der heupen bevindt zich aan iederen kant een split, terwijl de kraag hoog om den hals sluit.

S. II, N°. 120, lang 58 cM. Inl. naam *rao bab it*. Pl. XLI, fig. 44.

N°. 226. **Gordel**, breede, rood katoenen, aan de uiteinden met rood katoenen franje en daarboven met van witte wol in den vorm van driehoeken geborduurde figuren versierd, die benaaid zijn met sterretjes, hartjes, cirkels enz. van verschillende gekleurde wol gestikt.

S. II, N°. 121, lang 350 cM., breed 50 cM. Pl. XLI, fig. 45.

N°. 227. **Kogeltasch** als sub N°. 222 beschreven, doch veel fraaier bewerkt. Op het midden is in geelbruine wol eene vaasvormige figuur ge-

borduurd, afgezet met opgenaaide schelpstukjes en besloten in een geschulpten cirkel van witte wol geborduurd. Aan het boveneinde is een veel kleiner dergelijk taschje met een wit katoenen bandje vastgeknoopt, aan welks onderrand, korte snoertjes van roode glaskralen waaraan ruitvormige schelpstukjes zijn vastgehaakt, afhangen.

N°. II, N°. 122, lang 73 cM. Inl. naam *komun*. Pl. XLI, fig. 46.

N°. 228. **Amulettaschje** gelijk het onder N°. 102 beschrevene doch grooter en geheel met rood katoen, waarop schelpstukjes in sierlijk patroon zijn vastgenaaid, bekleed.

S. II, N°. 123, lang 13 cM., breed 8,5 cM. Inl. naam *asimat*. Pl. XLI, fig. 47.

[De onder N°. 223—227 beschreven voorwerpen vormen de uitrusting van een voorvechter, doch zijn, sedert oorlogen op de Kei-eilanden, dank zij de vestiging van ons gezag aldaar, niet meer voorkomen, thans in onbruik geraakt.]

N°. 229. **Oorlogsprauw** (model) wat vorm betreft, volkomen overeenkomende met het onder N°. 163 beschreven vaartuig. Op den achtersteven bevindt zich echter een verhoogde stuurstoel waaraan, terzijde van het schip, het roer bevestigd is, terwijl het schip zelf twee masten voert, de voorste met eene Nederlandsche vlag getooid, de achterste met een drijver in den vorm van een rog (een vischsoort) voorzien. Op den voor- en achtersteven zijn driehoekige vlaggen, staande in houten knoppen, wier model aan oude scheepslantaarns is ontleend, aangebracht, die ieder een korte wimpel, onder den kloot van den vlaggestok bevestigd, vertoonen. Deze vlaggen zijn blauw aan den rand en hebben in het midden een driehoekig wit veld, waarop een rood kruis is genaaid.

S. II, N°. 98, lang 74 cM. Inl. naam *belang*. Pl. XLI, fig. 48.

N°. 230. **Oorlogsprauw** (model) als voren, met een driehoekige vlag op den voor- en den achtersteven en twee masten waarvan de achterste wederom de rogvormige vlag draagt. Het midden van het vaartuig draagt een roef, die in tweeën gedeeld wordt door een zadelvormig, atappen dak en een vierkant kamertje met een kijkgat aan iedere zijde en uitgehouwen treden in den linker een weinig vooruitschietenden zijwand, waarlangs men het daarboven gelegen, met gespleten rotan bevloerde platform kan bereiken. Het kamertje alsmede den voor- en achterkant van de roef zijn uit zeer zwaar hout samengesteld om schotvrij te zijn. In den voor- en achtersteven bevinden zich de roeibanken, de zijbalken van het platform en lusvormige dollen. De op de roeibanken gezeten roeiers gebruiken pagaaien,

die op het platform lange riemen met een scheppervormig ondereinde. Prauwen als deze werden uitsluitend in tijd van oorlog door den Radja gebezigd, die zich tijdens het gevecht, in het geblindeerde kamertje verdekt opstelde en slechts dan, als zijn manschappen van tijd tot tijd aangevuurd moesten worden, naar het platform klom om hunnen strijdlust aan te wakkeren.

S. II, N°. 99, lang 75 cM. Pl. XLI, fig. 49.

N°. 231. **Bezweringsmiddel**, bestaande uit een kegelvormig mandje, zeer stevig van rotanbies gevlochten, met eenigszins schuins uitstaanden onderrand, waaraan een voet van gespleten bamboe is vastgenaaid. Aan den bovenrand bevindt zich een oog om het mandje te kunnen ophangen. In het mandje bevinden zich:

a. een houten waaier met driehoekig blad, dat aan de basis van drie ronde knopjes en aan den top van een cylindrisch, houten handvat eindigend in een ronden knop is voorzien, terwijl ter plaatse waar het handvat in het blad overgaat, aan de zijkanten hol ingesneden uitschulpingen zijn aangebracht;

b. een waaier als voren met blad in den vorm van een bolvormigen driehoek wiens basis, naar het midden toe, een weinig schuins oploopt. Nabij den top zijn de opstaande zijden hol ingesneden, terwijl deze zelf in een dun cylindrisch handvat, aan het boveneinde van een knopje en aan het ondereinde van twee ringetjes voorzien, eindigt;

c. een afgebroken, gutsvormige donderbeitel, type V mijner verhandeling „de praehistorische steenen werktuigen" enz. Bijdragen Kon. Inst. v. d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Nederl.-Indië 1887, blz. 590, Pl. II.

d. vier gladde zwarte steenen;

e. vier nootvormige, bruine, gladde vruchten.

S. II, N°. 119, hoogte mandje 15,5 cM., lengte waaier *a.* 23 cM., lengte waaier *b.* 22 cM., lengte donderbeitel 6 cM. Pl. XLI, fig. 50—54.

[Het gebruik dat van dit en dergelijke mandjes gemaakt werd was het volgende:

In tijden van oorlog, en wel wanneer een dorp belegerd werd, namen de vrouwen der belegerden zulk een mandje op den schoot en zalfden de zich daarin bevindende steenen en vruchten met olie onder het prevelen van gebeden, dat de krijgskans zich ten gunste harer echtgenooten zou mogen keeren. Andere vrouwen liepen al gillende en met de waaiers naar de zijde der vijanden toewuivende het dorp door om op die wijze de kogels, die binnen het dorp zouden kunnen vallen, terug te waaien].

GROEP X.

KUNSTNIJVERHEID.

N°. 232. **Geborduurd lapje**, bestaande uit een langwerpig vierkant, rood stukje katoen, waarop een rechthoek van lichtblauwe zijde in fijne kruissteken is geborduurd, die door een dubbelen rand omgeven is, opgevuld met in kruissteken geborduurde, donkerblauw zijden driehoekjes. Het middenvak van den rechthoek is opgevuld met parallelogramvormige, op de boven beschreven wijze geborduurde figuurtjes in groene, donkerblauwe, vleeschkleurige, gele en paarse zijde, terwijl op het midden een reeks ruitvormige, vleeschkleurige vierkantjes is aangebracht. Deze lapjes worden door de vrouwen der *melmel* (van adel) vervaardigd en op de smalle zijkanten der rolkussens genaaid.

S. II, N°. 76, lang 21 cM., breed 11,5 cM. Inl. naam *tarinu*. Pl. XLII, fig. 1.

N°. 233. **Geborduurde**, vierkante lap bestaande uit een klein, roodbruin katoenen lapje omgeven door een breeden, gesteven, blauw katoenen rand. Alleen het roodbruine lapje is met borduursel, dat zeer verschoten is, versierd en wel in den vorm van een vierkant ingesloten door een dubbele lijn van in kruissteken gewerkte, lichtblauwe zijde waartusschen zeer fijn, sierlijk borduurwerk is aangebracht. Het middenvak is eveneens opgevuld met fijn borduurwerk in zeer gecompliceerd patroon, waarvan twee overliggende hoeken met blauwe, de beide andere met gele zijde zijn volgewerkt. Aan de buitenranden bevindt zich, op het midden van iedere zijde, een struikvormige figuur en aan de hoekpunten een dergelijke, doch meer ingewikkeld.

S. II, N°. 47, lang × breed 39 cM. Pl. XLII, fig. 2.

GROEP XI.

SPELEN EN VERMAKEN, FEESTELIJKE GEBEURTENISSEN.

a. Muziekinstrumenten.

N°. 234. **Fluit** van bamboe, bestaande uit een dun bamboebuisje aan het boveneinde aan den achterkant halfrond bijgesneden en aldaar gesloten door middel van een houten stopje, zoodanig dat tusschen den wand der fluit en het stopje slechts een nauwe spleet overblijft. Een weinig onder het boveneinde bevindt zich het poortvormige luchtgat. Daaronder,

tot op de helft der lengte is de fluit achtkantig bijgewerkt en verder naar onderen toe rond om te eindigen in een kogelvormig knopje. Daar, waar het ronde gedeelte aanvangt, is in de achterzijde een rond gaatje gebrand. Op de voorzijde zijn op dezelfde wijze, op regelmatigen afstand van elkaar verwijderd, zes gaten aangebracht.

S. I, N°. 194, lang 34 cM. Inl. naam *sawarguil.* Pl. XLII, fig. 3.

N°. 235. **Trommel**, bruinhouten, cylindrische, op het bovenvlak bespannen met bokkenhuid, die, ter plaatse waar zij over den rand van de trommel heengaat, dubbel gevouwen is, zoodat er een soort zoom is ontstaan, die op regelmatige afstanden is doorboord, terwijl in de daardoor ontstane gaten rotanstroppen zijn bevestigd, die wederom aan een rotanhoepel, om den buik van de trommel gelegd, zijn vastgemaakt. Door tusschen de hoepel en den buitenwand van de trom wiggen in te drijven wordt het trommelvel gespannen en op zijn plaats gehouden. De voet van de trommel bestaat uit een uitspringenden rand die met facetten, deels uitgestoken, deels vlak uitgehouwen is versierd. Het geheele voorwerp is uit één stuk vervaardigd.

S. II, N°. 133, hoog 28 cM., middellijn 17 cM. Pl. XLII, fig. 4.

N°. 236. **Trommel** van zwartachtig hout, bespannen met bokkenhuid als boven werd aangegeven en in den vorm van een omgekeerden kegel, met een uitspringenden rand, die aan den bovenkant rond bijgewerkt is en als voet dienst doet.

S. I, N°. 193, hoog 28 cM. Inl. naam *tiva.* Pl. XLII, fig. 5.

N°. 237. **Trommel** van zwartachtig bruin hout in den vorm van een omgekeerden, afgeknotten kegel. Het bovenvlak is gelijk bij N°. 235 met bokkenhuid bespannen, doch tevens van een huidlus voorzien, waaraan de trom opgehangen wordt. Boven op het trommelvel is in witte kalk een figuur aangebracht in den vorm van het rad van St. Catharina. Op een derde der hoogte bevindt zich rond de trom een eenigszins verheven band, terwijl de voet gevormd wordt door een verbreeden rand aan de bovenzijde hol uitgenomen.

S. I, N°. 192, hoog 43 cM. Inl. naam *tiva.* Pl. XLII, fig. 6.

N°. 238. **Tamboerijn**, bestaande uit een platten, ronden, houten trog, zonder bodem over wiens bovenvlak een stuk bokkenhuid gespannen is, dat aan den rand van den trog, die daartoe doorboord is, met rotan is vastgemaakt. Wordt uitsluitend in de Mohammedaansche negoryen bespeeld.

S. II, N°. 134, hoog 10 cM., middellijn 34,5 cM. Inl. naam *rabana.* Pl. XLII, fig. 7.

b. **Dansattributen.**

N°. 239. **Piek,** zeer oude, van Makassaarsch maaksel, met dunne tongvormige, ijzeren punt, die in de bruinhouten schacht, welke aan het boveneinde met een koperen bandje is beslagen, door middel van een lange punt bevestigd wordt. Nabij het ondereinde is de lans met een dikke pluim van rood gekleurde, nederhangende bokkenharen versierd. Wordt gebezigd bij den lansendans.

S. II, N°. 130, lang 250 cM. Pl. XLII, fig. 8.

[Vergelijk Dr. B. J, Matthes, Makassaarsch Woordenboek. Ethnographische atlas. Pl. VIII, fig. 2.]

N°. 240. **Ronde,** schildvormige, bordpapieren plaat aan de achterzijde met wit papier beplakt en van een roodlederen, breeden daarop vastgenaaiden band, als handvatsel dienst doende, voorzien. Aan den rand der onderste helft van de plaat zijn aan witgaren draadjes bundeltjes van veelkleurig katoenlapjes bevestigd, terwijl de voorzijde van de plaat geheel met een veelkleurig borduurwerk van arabesken en slingerlijnen in zijde is versierd, en langs den kant van de plaat een uit halve cirkels bestaande rand is geborduurd in roode, groene en gele zijde.

S. II, N°. 125, middellijn 24 cM. Pl. XLII, fig. 9.

N°. 241. **Bundel** dunne reepjes gegolfd palmblad wier boveneinden tot een punt zijn saamgebonden welke punt bedekt wordt door een hoesje van ruitvormige roode, witte en zwart katoenen lapjes te zamengenaaid. Aan de punt is bovendien een dunne rotanring bevestigd, die om den middelsten vinger gelegd wordt, zoodat de geopende hand op de hoes komt te rusten. Wordt uitsluitend bij een door vrouwen uit te voeren dans gebezigd. Zij, die daaraan deelnemen, dragen in iedere hand zulk een bundel, waarmede zij, onder het maken der danspassen een zacht geruisch voortbrengen.

S. II, N°. 131, lang 13 cM. Inl. naam *jarīk.* Pl. XLII, fig. 10.

N°. 242. **Dansattribuut** als voren, doch zonder den katoenen overtrek.

S. I, N°. 195, lang 20 cM. Inl. naam *jarīk.* Pl. XLII, fig. 11.

N°. 243. **Dansattribuut,** bestaande uit een houten staf met rood geruit katoen overtrokken en met een blauw en wit papieren kroon, die op een geel papieren schijf op den top rust. Aan de eene zijde zijn aan den overtrek twaalf ruitvormige, van verschillend gekleurd of van gebloemd katoen vervaardigde lamfers bevestigd, aan wier puntige ondereinden balletjes

vlierpit en ruitvormige schelpstukjes aan koordjes geregen, bevestigd zijn.

S. II, N°. 126, lang 73 cM. Pl. XLII, fig. 12.

N°. 244. **Dansattribuut** als voren; de staf is met wit katoen overtrokken. Wordt door de rij der dansers, die tegenover hen, welke het boven beschreven voorwerp in de hand houden komen te staan, gedragen.

S. II, N°. 127, lang 86 cM. Pl. XLII, fig. 13.

c. Spelen.

N°. 245. **Boog** van dunne bamboe met bamboepees, die om het eene einde van den boog een eindweegs heen is gewikkeld en op eenigen afstand daarvan om den boog is bevestigd. Bij den boog behooren een aantal dunne pijlen uit palmbladribben vervaardigd, waaraan, als stuurvederen, nabij het ondereinde, aan weerskanten van den pijl een driehoekig stukje blad is gelaten. Wordt gebezigd om schijf te schieten en ook door de vrouwen om visschen mede te vangen.

S. I, N°. 179, lang 114,5 cM. Pl. XLII, fig. 14.

d. Kinderspelen.

N°. 246. **Boog** met pijlen als de laatste doch zonder punt; wordt door kleine jongens gebruikt om vogels en visschen te schieten.

S. I, N°. 178, lang 126 cM. Inl. naam *teimar*. Pl. XLII, fig. 15.

N°. 247. **Kruisboog** in den vorm van een oud musket met houten lade, kolf en dunnen bamboeloop. In den bamboeloop, die aan het boveneinde door middel van een rotanbandje op de lade bevestigd en aan het ondereinde in een uitholling van den kolf gestoken is, werd tot op drie vierden zijner lengte van onderen af gerekend aan weerszijden een sleuf aangebracht, waarin een klosje loopt, dat aan het midden van de pees verbonden is. In het boveneinde der lade, die daartoe een verdikking heeft, is een spleet uitgehouwen, waarin een dunne, veerkrachtige bamboe gestoken is, aan wier einden de einden van de pees bevestigd zijn. Om den boog te spannen, grijpt men de pees met de beide middelste vingers, die men daartoe haakvormig ombuigt, ter weerszijden van den loop vast en trekt haar naar beneden, totdat het houten klosje tegen den kolf stuit. Daarna brengt men een S-vormigen, aan de rechterzijde, ter hoogte van een massieven beugel bevestigden haan naar boven en legt de pees in het haakvormig bovendeel daarvan. Vervolgens laat men den pijl in den loop glijden, legt den boog aan gelijk een geweer en doet het schot af-

gaan, door de pees te laten schieten, waartoe men den haan aan het tegenovergestelde einde van den haak slechts een weinig omhoog behoeft te drukken.

S. II, N°. 129, lang 86 cM. Inl. naam *asbinar*. Pl. XLII, fig. 16.

[Vergelijk mijne verhandeling „Sumpitan and bow in Indonesia", Intern. Archiv für Ethnographie 1891, blz. 265 vv.].

e. Voorwerpen gebezigd bij de ontvangst van gasten en bij feesten.

N°. 248. **Katoenen** lap, vierkant met breeden buitenrand van ongebleekt katoen, waarop een smallere van blauw katoen volgt terwijl het middenvak uit een vierkanten lap rood katoen bestaat, met wit katoen aan den blauwen rand vastgehaakt. De roode middelste lap is geheel met fraai borduurwerk versierd, in de volgende figuren. In het midden is een ster gevormd door vier paren elkaar snijdende lijnen wier einden door een inspringenden hoek verbonden zijn. In het snijpunt dezer lijnen is daardoor een vierkant ontstaan, waarin een ruit is gewerkt, die geheel met geel katoen is opgevuld. De punten van de ster zijn aan de binnenzijden met blauw katoenen lijnen afgezet, terwijl in de overschietende vakjes in geel en blauw geborduurde, hoekvormige figuren zijn aangebracht. De ster is beschreven in een cirkel van donkerblauw katoen waaromheen een breedere van wit katoen loopt, waarop een nog breedere band van rood katoen volgt, die wederom omsloten wordt door twee cirkels in kleur omgekeerd op elkaar volgende als de eerste. Op den rooden band is tienmaal het woord الله = Allah en daartusschenin, eveneens tienmaal, de naam محمد = Mohammed geborduurd, zoodanig dat deze beide namen elkaar om beurten volgen.

Op het resteerende gedeelte van den doek zijn, in de hoekpunten, zeer fraaie, vaasvormige figuren geborduurd, waar tusschen in potvormige (tempajan), met een kroonvormig deksel gesloten, buikige vaten zijn voorgesteld. De omtrek dezer ornamenten is in breede, in wit katoen geborduurde banden aangegeven, terwijl in het midden daarvan de figuur in een enkele blauw katoenen lijn nog eens herhaald is. De lap wordt uitsluitend in de Mohammedaansche negoryen gebezigd en wel om bij feesten de den gasten voor te zetten schotels met spijzen te bedekken.

S. II, N°. 46, lang × breed 68 cM. Pl. XLII, fig. 17.

N°. 249. **Draagmandje**, vierkant, stevig van rotan in vischgraatvormig patroon gevlochten, naar den bodem toe een weinig rond bijloopend en

aldaar voorzien van een vierkanten rand van bamboe-spaan, terwijl de bovenrand uit een dik, vierkant gesneden stuk rotan bestaat. Op ieder der buitenzijden van het mandje, met uitzondering der achterzijde, zijn op regelmatige afstanden, drie platte, horizontale steunribben aangebracht en twee vierkante vertikale, terwijl de kanten door dergelijke ribben zijn versterkt. Met uitzondering der vertikale ribben aan de achterzijde is het geheele mandje met katoen bekleed en wel met blauw en rood, zoodanig aangebracht, dat de vierkante vakken, door de snijding der ribben ontstaan, beurtelings blauw en rood zijn en wel in deze volgorde: boven de eerste horizontale rib sluiten twee roode, één blauw vlak in, tusschen de eerste en tweede rib twee blauwe, één rood vak, tusschen de tweede en derde twee roode, één blauw en tusschen de derde en den bodem twee blauwe, één rood. Deze vakken zijn ieder opzichzelf weder versierd, de blauwe met daarop vastgenaaide, glanzend gele stroostaafjes tot een bloemfiguur vereenigd, de roode aan de kanten met een kleurige bloemfiguur; de beide middelste met een vierpuntige ster. Deze laatstgenoemde figuren bestaan uit op het katoen vastgenaaide schelpstukjes, cypraea. De ribben, zoowel de horizontale als de vertikale, worden aan weerszijden begrensd door ronde koorden uit blauw of rood katoen gedraaid en spiraalsgewijs met dun gespleten rotan-bies omwonden. De bovenrand is bekleed met daarom gewikkelde lapjes rood, wit en blauw katoen, zoodanig, dat de Nederlandsche vlag zich daarin eenige malen herhaald. Inwendig is de mand gevoerd met een verschoten stuk van een rood katoenen sarung, terwijl aan de achterzijde van den mand een draagsnoer is bevestigd. Bovendien is deze geheele zijde, die bij het dragen tegen het lichaam rust, met nipah-blad bekleed. Wordt gebezigd om bij feesten spijzen in te vervoeren.

S. II, N°. 80, lang 31 cM. Pl. XLII, fig. 18.

N°. 250. **Doosje,** vierkant van koli-blad zeer fijn gevlochten in ruitvormig patroon. Het deksel schuift voor de helft over het onderdeel van het doosje heen en is, gelijk de bodem, aan de randen met aangevlochten nopjes versierd. Het bovenvlak van het deksel is door de beide diagonalen van ongekleurde bladreepjes in vier driehoeken verdeeld, waarvan de ruitjes van het vlechtwerk beurtelings donker- en lichtrood zijn gekleurd. Wordt gebezigd om gasten sirih-pinang in aan te bieden.

S. I, N°. 199, lang × breed 6,5 cM., hoog 5 cM. Pl. XLII, fig. 19.

f. Voorwerpen in gebruik bij de huwelijks-voltrekking.

N°. 251. **Sirihdoosje** van koliblad, zeer fraai gevlochten in den vorm

van twee aaneengesmeede harten, waarvan de randen met rood katoen zijn omboord, terwijl aan de onderpunt en in het midden tusschen de beide harten een draagkoordje bevestigd is. De bovenvlakken der harten zijn deksels, scharnierend langs de lijn waar zij elkaar raken, die gesloten worden door een aan den buitenkant van ieder deksel bevestigd koordje, waaraan een looden haakje gebonden is, dat in den bodem wordt vastgehaakt. De deksels en de opstaande randen der harten zijn met daarop geborduurde roode en blauwe vierkantjes versierd.

S. II, N°. 138, lang 12,5 cM., breed 14 cM. Pl. XLII, fig. 20.

N°. 252. **Draagmandje** van dunne rotan, zeer stevig gevlochten in den vorm van een afgeknotten kegel met vierkanten voet van bamboe-spaan. De zijde, die tegen het lichaam rust, is met nipah-blad bekleed, terwijl aan dat gedeelte, dat niet het lichaam raakt, vertikale, om den ander met blauw en rood katoen bekleede steunribben zijn aangebracht. In het mandje bevindt zich een dubbele bodem waartusschen de gouden en zilveren sieraden worden opgeborgen. Aan den kant van het nipah-blad is een breede draagsnoer, van rotan-bies gevlochten, bevestigd. Aan de bovenrand van het mandje zijn, op regelmatige afstanden van elkaar verwijderd, blauw katoenen, boogvormige ornamentjes bevestigd aan wier ondereinden stukjes paarlmoerschelp zijn vastgemaakt. Het mandje wordt gesloten door een van fijn koliblad gevlochten, kegelvormig deksel van twee verdiepingen. Het onderste deel daarvan vormt een bolvormig dak met opstaande, in den vorm van vogelkopjes gevlochten puntjes langs den onderrand, die aan hunne boveneinden door een kralensnoer verbonden zijn. Op den bovenkant van dit bolvormige dak verheft zich een à jour gewerkte, opstaande rand, die een tweede, over dezen rand heenschuivend, met rood katoen omboord, kleiner dak draagt, op welks top een kroonvormige krans van met de pootjes op den top, schuins naar boven staande vogelfiguurtjes is aangebracht. De snavels der vogels zijn wederom door kralen kettinkjes verbonden. Boven op den top eindelijk rijst een vogelvormige figuur, waarschijnlijk een haan, omhoog. Het mandje wordt door de bruid gebruikt om bij het verlaten der woning harer ouders, de bij haar huwelijk ontvangen geschenken in mede te nemen.

S. II, N°. 135, hoog met deksel 45 cM. Pl. XLII, fig. 21.

N°. 253. **Memorandum** bestaande uit een langwerpig vierkant plankje met een driehoekig aan de zijden in krullen uitgesneden en aan den top doorboord handvat op het midden van de bovenzijde. Op het plankje zijn een aantal figuren en relief uitgesneden, de voorwerpen voorstellende,

die den bruidschat hebben uitgemaakt. Het huwelijk op de Kei-eilanden geschiedt namelijk door koop, en daar de som, die voor een meisje gevraagd wordt, slechts zelden door den trouwlustigen jonkman op eens in haar geheel betaald kan worden, teekent de vader der bruid, de gedeelten daarvan, die hij op verschillende tijden afdoet, op een plankje gelijk het boven beschrevene aan, dat den jongeling, zoodra de geheele bruidschat afbetaald is, bij wijze van kwitantie teruggegeven wordt.

De figuren op het plankje aangebracht zijn, bovenaan beginnende aan de linkerzijde:

een gouden kam *mas kikir*;

daarnaast een gouden armband *ā*;

onder den kam twee strikvormige oorbellen van goud *fufu*;

daaronder één oorbel *fufu*, een gouden ring *tantān* en een gong *dadah*;

onder den armband twee groote lila's *marian*;

aan de rechterzijde, langs den rand acht, in grootte toenemende armbanden *ā*;

daarnevens een oorbel *fufu*, daaronder een gouden plaat *pau-pau*, daaronder drie gouden ringen *tantān* en daaronder een oorbel *bubu*. Naast de gouden plaat bevindt zich een kleine lila *kasbir* en daarnaast eene reeks van vijf gongs *dadah*, waaronder een vraagteekenvormige oorbel *waijinkar* en daaronder weder een kleinere kam.

Onder de beide groote lila's bevinden zich een vogelvormige, gouden plaat *mas manok* waarnevens een kleine lila *kasbir*, daaronder een halvemaanvormige gouden plaat waarnevens een olifantstand *fatkāin*, daaronder een goudstaaf met twee knoppen waarnevens een armband *ā*. Onder de goudstaaf, is een ring *tantān* en een oorbel *bubu*, daarnevens weder een ring aangeteekend. Onder den olifantstand vindt men nogmaals een armband en daaronder zes kleine lila's *kasbir*, terwijl even boven den onderkant een gouden slang *mās rēmo* is voorgesteld.

Aan den linkerzijkant van het plankje zijn verder zestig evenwijdige groeven ingesneden om de tien gescheiden door een diepere uitholling, die het aantal lijnwaden, dat voor de bruid betaald werd aanduiden.

De waarde der verschillende voorwerpen in Nederl. courant uitgedrukt is ongeveer als volgt:

2 groote lila's	à *f* 250—*f* 300	=	*f* 500 à *f* 600
8 kleine lila's	„ „ 20—„ 25	=	„ 160 „ „ 200
2 groote gongs.	„ „ 30—„ 50	=	„ 60 „ „ 100
4 kleine gongs.	„ „ 10—„ 12	=	„ 40 „ „ 60
Transporteeren . . .			*f* 760 à *f* 960

	Transport . . .		*f* 760 à *f* 960	
5 oorhangers	à *f* 5	=	„ 25 „ „	25
4 ringen	„ „ 5	=	„ 20 „ „	20
2 ringen	„ „ 2,50	=	„ 5 „ „	5
4 verschillende goudwerken	„ „ 25	=	„ 100 „ „	100
8 armbanden	„ „ 5	=	„ 40 „ „	40
2 dikke oorbellen. . . .	„ „ 5	=	„ 10 „ „	10
1 olifantstand	„ „ 100	=	„ 100 „ „	100
60 sarungs.	„ „ 1,—	=	„ 60 „ „	60
	Totaal . . .		*f* 1120 à *f* 1320	

Deze som ongeveer werd in goederen betaald voor de bruid, die tot de klasse der mel-mel, adelijken behoorde.

S. I, N°. 175, lang 32 cM., breed 14 cM. Inl. naam *waān*. Pl. XLII, fig. 22.

N°. 254. **Memorandum** als voren, het plankje is aan den bovenkant een weinig bijgerond en op het midden voorzien van een driehoekig handvat, waarvan de zijden naar onderen toe buikvormig zijn bijgesneden.

Op het plankje zijn afgebeeld:

langs den rechterkant: 8 armbanden en 2 oorbellen te samen			*f* 50
daarnevens 6 geweren *asbingar* . . .	à *f* 12	=	„ 72
daaronder 2 lila's	„ „ 25	=	„ 50
daaronder 3 groote kanonnen	„ „ 250	=	„ 750
daaronder 3 gongs	„ „ 30	=	„ 90
daaronder 10 oorbellen	„ „ 5	=	„ 50
1 goudstaafje	„ „ 5	=	„ 5
1 groote oorbel	„ „ 5	=	„ 5
daarnaast 2 armbanden	„ „ 5	=	„ 10
1 olifantstand	„ „ 100	=	„ 100
2 geweren	„ „ 10	=	„ 20
1 gouden sieraad	„ „ 25	=	„ 25
en eindelijk links zeven sarungs	„ „ 1	=	„ 7
Totaal . . .			*f* 1234

S. II, N°. 137, lang 43 cM., breed 10 cM. Inl. naam *waān*. Pl. XLII, fig. 23.

g. Voorwerpen in gebruik bij de geboorte en de opvoeding der kinderen.

N°. 255. **Symbool**, dat vóór de woning onder het overstekende dak

naast de deur wordt opg[illegible]
weten, dat het kind, dat [illegible]
Het symbool bestaat uit [illegible]
bonden klappernoot, die [illegible]
zijn bovendien bevestigd een [illegible]
een pijl en boog benevens een [illegible]
S. II, N°. 140. Pl. XLII, fig. 2[illegible]

N°. 256. **Symbool** als voren ten [illegible]
bestaande uit een klappernoot als voren [illegible]
gelijk onder N°. 168 beschreven en een hoofd[illegible]
S. II, N°. 139. Pl. XLII, fig. 25.
[De hierboven beschreven toestellen worden [illegible]
nenshuis opgehangen, daar de klappernoot [illegible]
afgevallen stukje navelstreng in te bewaren].

N°. 257. **Toestel om het hoofd te fatsoeneeren**, bestaande uit twee stijve met gebatikt katoen overtrokken rolkussentjes onderling verbonden door een band van dezelfde stof. Deze band wordt tegen het achterhoofd van het pasgeboren kind gelegd, zoodanig, dat de kussentjes de ooren omhoog duwen. Daarna wordt tegen den achterkant der kussentjes en den rug van het kindje een stuk nipahblad gelegd, het kindje vervolgens stevig ingebakerd om het op die wijze een recht achterhoofd met wijdafstaande ooren te doen krijgen, wat door sommigen voor schoon gehouden wordt.
S. II, N°. 136. Inl. naam *saūn*. Pl. XLII, fig. 26.

h. Voorwerpen in gebruik bij begrafenissen.

N°. 258. **Lijkkist** (model) bestaande uit een langwerpig vierkanten trog, inwendig met wit lijnwaad bekleed, en van een haakvormige, naar beneden omgebogen nok op het midden van ieder der smalle zijden voorzien. De kist wordt gesloten door middel van een houten deksel, welks bovenvlak aan de randen schuins bijgewerkt is en op welks korte zijden eveneens een haakvormige nok, doch naar boven ombuigend is aangebracht. In den rand van het deksel zijn op regelmatige afstanden langs de lange zijden drie gaten geboord, correspondeerende met gaten in den wand van de kist. In deze gaten zijn lange bamboenagels gedreven. Wordt het lijk, na gekist te zijn, onmiddellijk begraven, dan acht men deze sluiting voldoende. Is er evenwel geen geld genoeg voor het doodenfeest, dat ter eere van de ziel van den doode moet plaats hebben bijeen, dan wordt het lijk in de kist in huis bewaard, totdat de daarvoor benoo-

digde som kompleet is. Opdat nu geen kwalijk riekende geuren van het tot ontbinding overgaande lijk, de woning onbewoonbaar zullen maken, wordt de kist hermetisch gesloten, waartoe de bovengenoemde nokken door stroppen van boombast worden verbonden, welke stroppen daarna stevig worden vastgewarteld. Over het deksel en onder den bodem brengt men drie dikke dwarsbalken aan, wier uiteinden zoover uitsteken, dat daarom eveneens stroppen kunnen worden gelegd, die mede stevig worden aangewarteld, waarna men ten overvloede de naden met hars dichtstrijkt. Van Rosenberg, die een aldus toegemaakte kist tijdens zijne aanwezigheid op de Kei-eilanden in eene woning aantrof, verklaart, dat er hoegenaamd geen reuk was te bespeuren. (v. Rosenberg, Reis naar de Zuid-oostereilanden blz. 77).

S. II, N°. 141, lang 41 cM., breed 13 cM., hoog 16 cM. Pl. XLII, fig. 27.

N°. 259. **Porceleinen bord** van Chineesch maaksel, in den vorm van een soepbord met breeden, platten rand, die met roode en blauwe bloemfiguren is versierd, terwijl op het midden een chrysanthemum en een bamboestruik rood en blauw gekleurd, achter een blauw gekleurd hekje met deur groeiende, zijn geschilderd. Wordt aan het voeteneinde van een graf geplaatst.

S. II, N°. 150, middellijn 22,5 cM. Pl. XLII, fig. 28.

N°. 260. **Bord** als voren met flets rood en groen beschilderden rand en in het midden met eenige bloeiende pioentakken geslingerd om een groene vaas met een roode lelie er in naast een groen boekwerk in rose portefeuille versierd. Op den achterkant van den bodem van het bord is een driepuntige figuur van kalk en klei aangebracht. Wordt aan het hoofdeinde van een graf geplaatst.

S. II, N°. 151, middellijn 23 cM. Pl. XLII, fig. 29.

N°. 261. **Offernis**, bestaande uit een vierkant, houten huisje, dat op een paal staande op het graf wordt geplaatst om daarin van tijd tot tijd spijzen voor een overledene neder te kunnen leggen.

De voorwand van het huisje is van een poortvormige opening voorzien en daarnaast aan weerszijden met arabesken gebeeldhouwd. Op de wanden rust een spits oploopend dak, welks voorlijst eveneens gebeeldhouwd is, terwijl op den nok een hoogen, à jour gebeeldhouwden kam is aangebracht. Het onderste gedeelte van het huisje, alsmede het dak, dat er los opstaat, zijn uit één stuk gehouwen. Aan den bodem van het huisje bevindt zich een uitstekende rand, in het midden van

een vierkant gat voorzien ter opname van de paal, waarop het huisje rust.

S. II, N°. 142, hoogte huisje 38 cM., breedte 36 cM., lang 25 cM. Pl. XLII, fig. 30.

[Vergelijk v. Rosenberg, o. c., pl. III. Riedel, o. c., pl. XXIV, fig. 6].

GROEP XII.

VOORWERPEN VAN GODSDIENSTIGEN AARD.

N°. 262. **Altaar**, bestaande uit een rond, houten plankje horizontaal vastgeklemd tusschen de uiteinden van een dikken boomtak, waarvan het eene einde tot op ongeveer een vierde van de lengte in drieën is gespleten, welke drie stukken kegelvormig uiteengebogen zijn.

Rond den rand van het tafeltje zijn dunne, naar beneden afhangende franje van palmblad aangebracht, terwijl de poot, met een rood katoenen sarung, aan den rand van het tafeltje bevestigd en naar beneden afhangende, omwonden is, die den poot grootendeels aan het oog onttrekt. Links aan den rand van het tafeltje is een van palmblad gevlochten keten aangebracht, dienende als trap voor den geest, die op het altaar nedergedaald is, om op de aarde te kunnen komen. Rechts hangt aan een dunne snoer een van palmblad gevlochten ster. Terzijde van het altaar wordt een bamboe schuins in den grond gedreven, zoodanig dat haar boveneinde tot ongeveer een vierde der hoogte van den poot reikt. In het boveneinde dezer bamboe is een gedroogd palmblad gestoken, dat nagenoeg recht omhoog staat. Aan het ondereinde van dit blad, ter hoogte van het tafeltje is een zakje van palmblad bevestigd, waarin de priester, *metuduän*, die de plechtigheid leidt, eenige offergave nederlegt.

Aan den achterkant zijn eenige der bladeren waaruit het palmblad bestaat halverwegen afgestroopt en in strikken met opgewipte punten, rond de nerf van het blad samengevlochten.

Het altaar wordt gebezigd bij het verdrijven van ziekten *sob sob kasnoïn*.

S. II, N°. 146, hoog 110 cM. Pl. XLIII, fig. 1.

N°. 263. **Hoofdband**, bestaande uit twee smalle reepen palmblad, die nabij het eene einde en op het midden door rotanbies te zamengebonden zijn. Het achtereinde is puntig gelijk een zwaluwstaart uitgesneden, tusschen wiens beide punten een lusvormig omgebogen stuk palmblad is vastgenaaid. Het vooreinde van de bladreepen is dun gespleten, zoodat hierdoor een aantal dunne, draadvormige sprieten zijn ontstaan, die in een bocht omhoog loopen. Twee dezer sprieten zijn op het midden

met strikvormige ornamenten van palmblad omwikkeld. De bovenzijden der palmbladreepen zijn tusschen de punten waar deze zijn samengenaaid in het midden een weinig hol uitgesneden met een krulvormig ornament ter plaatse waar zij zijn samengehecht versierd.

De band wordt door den *metuduān* bij zijne bediening van het altaar om het hoofd gedragen bijwijze van steek. Hij buigt daartoe de beide reepen uiteen en schuift die om het hoofd, zoodanig dat het vooreinde boven op het voorhoofd, het achtereinde even onder het achterhoofdsgat komt te zitten, terwijl de zijbanden op de ooren rusten. De sprieten staan dan van het voorhoofd af in een bocht omhoog.

S. II, N°. 147, lang 100 cM. Pl. XLIII, fig. 2.

N°. 264. **Plank**, ruw in den vorm van een menschelijke figuur gesneden; slechts het hoofd en de schouders zijn aangegeven, waartoe de plank van boven ovaal is bijgewerkt. Het gelaat wordt voorgesteld door drie gaten waarvan er twee de oogen verbeelden en een ter hoogte van den mond is aangebracht.

S. II, N°. 144, lang 136 cM. Inl. naam *sedeu*. Pl. XLIII, fig. 3.

Planken als deze trof men tot voor korten tijd in of aan den ingang van iedere negorij aan, zij werden volgens sommigen opgericht ter eere van de stichters van het dorp, volgens anderen waren zij gewijd aan den aardgeest.

N°. 265. **Afgodsbeeld** van het mannelijk geslacht, ruw gesneden met wanstaltig dikken kop waarin twee gaten als oogen, een klein driehoekje als neus en een ellipsvormige spleet als mond zijn aangebracht, terwijl de ooren door verheven, halfronde, aan de achterzijde open randen worden aangeduid. De armen zijn geheel vrij van het lichaam en instede van aan de schouders aan den kin bevestigd. De beide ellebogen zijn buitenwaarts gekeerd, terwijl de gevouwen handen op de knieën rusten. Het beeldje stelt een hurkenden persoon voor, gezeten op een blok. De penis ligt opgericht tegen den buik, terwijl het scrotum op het blok rust.

S. II, N°. 143. Inl. naam *Tanil tana*. Pl. XLIII, fig. 4.

APERÇU GÉNÉRAL DES
OISEAUX QUI HABITENT LES ILES DE KEI

D'APRÈS LES RENSEIGNEMENTS DES NATURALISTES VOYAGEURS

WALLACE, v. ROSENBERG, BECCARI ET J. MURRAY

COMPARÉ AUX ESPÈCES RECUEILLIES PAR

M. **C. J. M. WERTHEIM** PENDANT SON EXPÉDITION EN 1888—1889

ET OFFERTES PAR LUI
AU MUSÉE DU JARDIN ZOÖLOGIQUE A AMSTERDAM

PAR

R. T. MAITLAND,
Conservateur au Musée.

ORDO RAPACES.

Fam. Aquilidae.

1. **Pandion leucocephalus**, Gould (*Birds of Austr.*, *I*, *pl.* 6).

1878. Trouvé par M. Beccari (*Salvad. Proc. Zool. Soc.*, 1878, *pg.* 86).
1881. Un mâle par M. Murray (*Voyage of H. M. S. the Challenger*, *Zool.*, *Vol. II*, *pg.* 67, *spec.* 1).

2. **Haliaetus leucogaster**, Gould.

Falco leucogaster, Gmel.
Haliaetus sphenurus, Gould (*Birds of Austral.*, *I*, *Tb.* 3).
Haliastur leucogaster, Selby.
Cuncuma leucogaster, Gray.

1867. Recueilli par M. v. Rosenberg (*Zuid Ooster Eil.*, *pg.* 79).
1878. id. par M. Beccari (*Salvad. Ann. del Museo di Genova*, *Vol. XII*, *pg.* 33).

NB. En général les oiseaux des Iles de Kei sont d'une dimension un peu plus forte que ceux des îles voisines. l'Ordre des *Rapaces nocturnes* (les hiboux), des *Passereaux conirostres*, excepté un Calornis, et des *Gallinacés*, hors un macropode, y manquent totalement, tandis que les *Echassiers* et les *Palmipèdes* y sont assez rares et seulement de passage le long des côtes.

3. **Haliastur leucosternus**, Gould (*Birds of Austr.*, *I*, *pl.* 4).

Halliaëtus girrenera, Less.

1867. Recueilli par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 79).

Fam. **Milvidae.**

4. **Baza Reinwardti**, Blyth.

Lophotes Reinwardti, Mull. & Schl.

Baza magnirostris, Schleg. (*Fauconerie. Pl.* 28, *f.* 4, 5).

1866. le Meneü des indigènes à Kei par M. v. Rosenberg (*Schleg. Ned. Tijdschr. v. Dierk.*, *III*, *pg.* 328).

Fam. **Accipitrinidae.**

5. **Accipiter poliocephalus**, Gray.

Nisus poliocephalus, Schleg. (*Ned. Tijdschr.*, 1866; *III*, *pg.* 326).
id. rufitorques, Schleg. (*Mus. P.B.*; *Accipitr.*, *pg.* 88).
Astur albiventris, Sharpe.
? Urospiza albiventris, Salvad. (*Ann. Mus. Genova*, *VII*, *pg.* 983).

1866. le Meneü par M. v. Rosenberg, comme n°. 4 çi dessus (*Schleg. Ned. Tijdschr.*, *III*, *pg.* 328).

ORDO VOLUCRES.

Fam. **Hirundinidae.**

6. **Hirundo javanica**, Sparrm.

Cecropis javanica, Boie.
Hippurolepis id., Gray.
Hirundo tahitica, Rosenb. (nec Auct.).

1879. le Wokwoka à Kei par M. v. Rosenberg (*Mal. Archip.*, *pg.* 364).

7. **Hylochelidon nigricans**, Gray.

Hirundo nigricans, Vieill.
Collocalia arborea, Gould (*Birds of Austr.*, *II*, *Tb.* 14).

1879. le Wokwoka à Kei par M. v. Rosenberg (*Malay. Archip.*, *pg.* 364).

1879. Un exempl. recueilli par M. Beccari (*Salvad. Ann., X, pg.* 312, *n°.* 4).

Fam. **Cypselidae.**

8. **Collocalia fuciphaga**, Bnp.

Hirundo nidifica, Lath.
id. esculenta, Ln.
id. fuciphaga, Thunb.

1879. Mâle et femelle recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 647, *n°.* 20).

Fam. **Coraciadac.**

9. **Eurystomus pacificus**, Vieill.

Coracias pacifica, Lth.
Collaris pacificus, Bnp.
Eurystomus orientalis, Schleg. (*Mus. P.B., Corac. pg.* 139—144).
le Muttel-buan à Kei d'après v. Rosenberg.

1879. Mâle et fem. par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 647, *n°.* 19).
1888. Trois individus recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Alcedinidae.**

10. **Sauropatis sancta**, Cab.

Halcyon sanctus, Gould (*Birds of Austr., II, pl.* 21).
Todiramphus sanctus, Bnp.
Dacelo sancta, Schleg. (*Musée P.B. Alced., pg.* 27).

1867. ? à Kei v. Rosenb. (*Z. O. Eil., pg.* 79).
1877. Un mâle et une femelle à Kei par M. Beccari en 1873 (*Salvad. Ann., X, pg.* 306, *n°.* 33).

11. **Sauropatis chloris**, Cab.

Alcedo chloris, Bodd. (*Buff. Pl. enl., pl.* 783, *f.* 2).
id. collaris, Scop.
Todirhamphus collaris, Bnp.
Dacelo chloris, Schleg. (*Vog. N. Ind., Pl.* 10, *f.* 3, 4).

1867. le Mantik à Kei selon v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 79).
1879. 4 exempl. recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., IX, pg.* 646, *n°.* 17).
1888. 1 indiv. de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Nectarinidae.**

12. **Hermotimia Theresiae**, Salvad.

Cinnyris aspasia, Less. (*Voy. de la Coq.*, *Tb.* 30, *f.* 4).
Nectarinia id., S. Mull.
Hermotimia id., Reich.
Chalcostetha chlorolaema, Salvad.
Cinnyris Theresiae, Shelley monogr.

1879. 5 Mâles de Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann. Gen.*, *XIV*, *pg.* 564).
1888. 5 exemplaires recueillis à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

13. **Hermotimia Zenobia.**

Cinnyris Zenobia, Less.
Nectarinia Zenobia, S. Mull. & Schl.
Arachnothera Zenobia, Tem.
Cyrtostomus Zenobia, Salvad.

1867. Le Sowsi des indigènes à Kei M. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. 5 mâles et 1 femelle recueillis par M. Beccari (*Salvadori Ann.*, *XIV*, *pg.* 653).
1888. 7 exemplaires rapportés par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Drepanidae.**

14. **Dicaeum Keyense**, Salvad. (*Ann. VI*, (1874) *pg.* 313).

Dicaeum vulneratum p. p. Wall. d'après v. Rosenberg.

Dicaei ignicolli Gr. simillimum, sed gula alba rubrolavata, pectore pallide rubro, rubedine inferius sensim evanescente; linea media gastraei nigra nulla, vel vix conspicua.

Mas supra nigro chalybaeus; gula alba, rubro-tincta; pectore pallide rubro; abdomine olivaceo, medio flavido; crisso pallide rubro; subalaribus albis; rostro pedibusque fuscis.

long. 0 m. 095; alae 0 m. 058; caudae 0 m. 029; rostri 0 m. 009; tarsi 0 m. 013.

1867. Le Kahoho, nom indigène à Kei v. Rosenb. (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. 2 mâles recueillis par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 654).
1888. 2 exempl. mâles rapportés par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Meliphagidae.**

15. **Tropidorhynchus plumigenys**, Gray. (*Proc. Z. Soc.*, 1858, *pg.* 174).

Philemon plumigenis, Gray.

1867. Le Foer à Kei d'après M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 79).
1879. 1 mâle adulte, 2 id. jeunes et 2 femelles par M. Beccari (*Salvadori Ann.*, *XIV*, *pg.* 655).
1880. Un mâle, et un exempl. de sexe incertaine par M. Murray (*Challenger*, *Voy. Zool. II*, *pg.* 70, *sp.* 8).

16. **Zosterops Grayi**, Wall. (*Proc. Zool. Soc.*, 1863, *pg.* 494).

Zosterops citrinella, Gray. (nec Mull.).
Gerygone id., v. Rosenb. (*Mal. Arch.*, *pg.* 365).

1867. Le Singwak, à Kei très nombreux v. Rosenb. (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. Trois mâles et trois femelles recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvadori Ann.*, *XIV*, *pg.* 655).

17. **Zosterops uropygialis**, Salvad. (*Ann. Mus. di Genova*, *VI*, *p.* 78).

Supra viridi flava, pileo fusco-tincto; uropygio et gastraeo flavis. lng. tot. 0m.116; al. 0m.065; caud. 0m.046; rostri 0m.013; tarsi 0m.018.

1874. Un seul mâle de Kei. Beccari (*Salvad. l. c.*).
1888. Un individu pris à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Dicruridae.**

18. **Dicrurus megalornis**, Gray. (*Proc. Z. S.*, 1858, *pg.* 199).

Chibia megalornis, Sharpe (*Cat. III*, *pg.* 242).
Dicruropsis id., Sclater. (*P. Z. S.*, 1878, *pg.* 88).

1867. le Karoein des habitants de Kei d'après v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 79).
1880. 2 femelles de Kei par M. Murray (*Challenger*, *Voy.*; *Zool. II*, *pg.* 69, *n°.* 7).
1888. 6 exemplaires recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Oriolidae.**

19. **Sphecothera flaviventris**, Schleg.

Oriolus flaviventris, Schleg. (*Mus. P. B.*).
Picnorhamphus cucullatus, Rosenb.

1867. le Kelkoerot à l'Ile de Kei. Rosenb. (*Z. O. Eil.*, *pg.* 79).

Fam. **Pittidae.**

20. **Pitta coronata**, Gray.

Corvus brachyurus, L. (*Buff. Pl. enl.*, 258).
Turdus coronatus, Mull. S. N.
Pitta irena, Mull. & Schl.
id. crassirostris, Wall.

1888. Un exempl. de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

21. **Pitta Mackloti**, Tem. (*pl. col.*, 547).

Brachyurus Mackloti, Ell.
Erythropitta id., Gray.

1867. A l'ile de Kei par M. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. A Kei par M. Beccari (*Salvadori Ann.*, *XIV*).
1888. Un exempl. de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Muscicapidae.**

22. **Monarcha inornatus**, Less.

Drymophila carinata, Swains, (*Tem. pl. col.*, 418, *f.* 2).

1879. 3 mâles, 4 fem. et 2 individ. sans indication speciale recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *p.* 649, *n°.* 25).

23. **Monarcha leucurus**, Gray.

Piezorhynchus leucurus, Sharpe.

1867. Le Nerit à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. 6 Exemplaires recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 649, *n°.* 24).
1888. 5 Individus de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

24. **Rhipidura assimilis**, Gray.

1867. Le Kaoeweel des habitants de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 80).
1879. Un mâle et 4 femelles recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 648, *n°.* 23).
1880. Un mâle de Kei par M. Murray (*Challenger*, *Voy.*; *Zool. II*, *pg.* 68, *spec.* 4).

25. **Graucalus melanops**, Vig. (*Gould B. Austr.*, *II*, *Tb.* 54).

Alepyris melanops, Tem.
Graucalus melanotis, Gould.
Coracina melanops, Lth., Vieill.

1867. Le Manoep à Kei d'après v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 79, 80).
1879. Une femelle de Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 650, *n°.* 26).

26. **Graucalus pollens**, Salvad.

Artamides pollens, Sharpe (*Cat. B.*, *IV*, *pg.* 13).

1879. 7 Individus recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 650).
1880. Une femelle à Kei par M. Murray (*the Challenger*, *Voy.*; *Zool. II*, *pg.* 68, *sp.* 5).
1888. Un exemplaire de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

27. **Edoliosoma dispar**, Salvad.

1879. 3 Exemplaires recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XII*, *p.* 328, *n°.* 12).

♂ Campeph. melani (M. & Schl.) simillimus, sed paulo major et nitore viridi diversus.

♀ Brunneo-grisea, pileo et cervice griseis; loris fuscis; subtus albida rufescens, fusco transfasciolata; genis griseis, plumis medio-albidis; etc.

Long. tot. 0 m. 255; alae 0 m. 140; caudae 0 m. 100; rostri 0 m. 023; tarsi 0 m. 025.

28. **Campophaga Karu**, Less.

Lanius Karu, Less.
Ceblepyris id., Less.
Lalage id., Salvad.

1879. Trois individus 1 ♂, 1 ♀ et 1 sans indication de sexe par Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *p.* 651, *n°.* 29).
1880. 2 mâles recueillis à Kei par M. Murray (*Challenger*, *Voy.*; *Zool. II*, *p.* 69, *n°.* 6).
1888. Un individu rapporté de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Laniidae.**

29. **Pachycephala rufipennis**, Gr.

Myiolestes spec., Rosenb.

1879. 2 Exempl. se trouvent au Musée de Leide et ont été recueillis à Kei par M. v. Rosenberg (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 653).

1888. 3 Exempl. pris à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Sturnidae.**

30. **Calornis metallica**, Gray.

Lamprotornis metallica, Tem. (*pl. col.* 266).

1867. Le Nerit des habitants de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 79).

1879. Un mâle en habit parfait et un jeune mâle, à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 656).

1880. Une femelle prise à Kei par M. Murray (*Challenger, Voy.; Zool. II, pg.* 70, *n°.* 6).

ORDO ZYGODACTYLI.

Fam. **Psittacidae.**

31. **Eos rubra**, Gmel., Wagl.

Lorius ruber, Schleg.
id. squamatus, Schl. nec Bodd.
Psittacus (Eos) Bernsteinii, Rosenb.
Domicella Schlegelii, Finch.

1867. Le Leloei des indigènes à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 80).

1879. 3 femelles par M. Beccari (*Salvadori Ann., XIV, pg.* 640).

1880. 1 mâle et 2 femelles pris à Kei par M. Murray (*Challenger, Voy.; Zoolog. II, pg.* 68, *n°.* 3).

1888. 5 Exemplaires recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

32. **Trichoglossus nigrogularis**, Gray.

Trichogl. haematotus p. p. Schleg. (*Ned. Tijdschr., III, p.* 336).

1867. Le Sirteim recueilli en quelques exemplaires à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 80).
1879. Un mâle et 3 femelles pris à Kei par M. Beccari (*Salvadori Ann., XIV, pg.* 640).
1888. Un seul exemplaire fut pris à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

33. **Coriphilus placens**, Tem.

Trichoglossus placentis, Rosenb. (*Journ. f. Ornith.*, 1862, *pg.* 65).
Nanodes placens, Schleg. (*N. Tijdschr., III, pg.* 336).

1867. Le Seri, en plusieurs exemplaires à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 80).
1879. 5 mâles et 3 femelles recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 641).
1888. 3 exemplaires de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

34. **Eclectus polychlorus**, Scop.

Psittacodis magnus, Wagl.
♀ = Eclectus Linnaei, Wall. et
Eclectus cardinalis, Rosenb. nec Auct.

1867. Cette espèce est très commune à Kei, les mâles y sont nommés Kauer-mauk, les femelles Kauer-bror selon M. v. Rosenb. (*Z. O. Eil., pg.* 80).
1888. 6 mâles et 4 femelles recueillis à Kei par M. C. J. M. Wertheim.
NB. Les deux sexes de cette espèce différent tellement entre elles, qu'on en faisait autrefois deux espèces différentes, vu que la femelle possède une couleur écarlate, et le mâle une couleur verte très vive. Déjà du temps de M. v. Rosenberg, les indigènes de Kei connaissaient parfaitement cette différence de sexe.

35. **Geoffroyus Keyennensis**, Schleg. (*Finch. die Papag.*, 1868, *II, pg.* 956).

Psittacus capistratus, Gray.
Eclectus personatus (p. p.), Schleg.
Geoffroyus capistratus, v. Rosenb.

1867. Le Wilat des habitants de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil, pg.* 80).
1877. 13 mâles, 11 femelles, et 2 mâles et 2 femelles en habit imparfait par M. Beccari (*Salvad. Ann., X, p.* 29, *n°.* 37).
1880. 1 mâle et 2 femelles de Kei par M. Murray (*the Challenger, Zoolog. II, pg.* 67, *spec.* 2).
1888. 11 mâles et 6 femelles recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

36. Nasiterna Keyensis, Salvad. (*Salvad. Ann., VIII,* 1875, *p.* 384).

1879. 3 Exemplaires mâles et 1 femelle des iles de Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV,*).

1888. 1 Exempl. recueilli par M. C. J. M. Wertheim.

M. v. Rosenberg ne parle pas de cette espèce; qui paraît être assez rare, vivant dans les cîmes des arbres, où il est difficile de l'observer; elle n'atteint pas la grandeur du moineau; elle est très voisine de la Nasiterna pygmaea de la Nouv. Guinée.

37. ? Cacatua triton, Tem.

Plictophilus triton, Bnp.

1868. Selon Finch, die Papag. cette espèce habiterait les Iles de Kei, mais ni Wallace, ni Rosenberg, ni Beccari l'y ont rencontrée.

Fam. **Cuculidae**.

38. Centropterus spilopterus, Gray.

Nesocentor spilopterus, Cab. & Hein.
Pelophilus id., Salvad.

1867. Le Skoek des indigènes de Kei d'après v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

1873. 5 Individus recueillis par M. Beccari (*Salvadori Ann., XIII, pg.* 463).

1888. Un mâle et une femelle rapportés par M. C. J. M. Wertheim.

39. Cacomantis assimilis, Gray., Caban.

Cuculus spec., v. Rosenb. (*Malay. Archip., pg.* 371).
Le Kawul à Kei v. Rosenberg, l. c.

1879. L'individu type de cette espèce se trouve au Musée de Leide.

40. Lamprococcyx crassirostris, Salvad. (*Ann.*).

Chrysococcyx lucidus (p. p.) S. Mull.
Cuculus palliolatus, Schl. (nec Lth.) (*Mus. P. B., pg.* 34).

Superne nitide, sed saturate viridis, paullum cyanescens; inferiore albus, obsolete fusco-transfasciolatus, pogonio externo rec-

tricis extimae albo, maculis fuscis natato; rostro crassiusculo, ad basin latiusculo.

Juv.: Capito et alis fuscescentibus, alarum plaga alba.

long. tot. circa o m. 145; alae o m. 093; caudae o m. 060; rostri o m. 015; tarsi o m. 015.

1873. Une femelle à été prise en âout 1873 par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 642, *n°.* 13).

41. **Eudynamis orientalis**, L. (*Salvad. Ann., XIII, p.* 461, *n°.* 21).

Eudynamis punctatus, Mull.

1879. 4 mâles adultes pris à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 644, *n°.* 14).

42. **Scythrops Novae-Hollandiae**, Lth. (Gould. *B. Austr., IV, Tb.* 90).

1867. Le Jaap à Kei ou il est plus rare que n°. 3, v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

1888. 2 mâles recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

ORDO COLUMBAE.

Fam. **Columbidae.**

43. **Ptilopus xanthogaster**, Wagl.

Ptilopus aurantiventris, Rosenb.
id. diadematus, Tem. (*pl. col.*, 254).

1867. le Oedar des indigènes des Iles de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).

1879. 2 femelles prises à Kei par M. Beccari (*Salvadori Ann., XIV, pg.* 659, *n°.* 46).

1888. 4 Individus recueillis à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

44. **Ptilopus prasinorrhous**, Gray.

Jonotreron prasinorrhous, v. Rosenb. 1863.

1867. Assez commun à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).

1879. 18 Individus de Kei recueillis par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 657, *n°.* 43).

1888. 8 Exemplaires de Kei pris par M. C. J. M. Wertheim.

45. **Ptilopus Wallacei**, Gray. (*Pr. Z. S.*, 1858, *p.* 185, *pl.* 136).

1867. On le trouve pas plus dans l'Ile de Kei que dans les îles Aru. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 81).

46. **Ptilopus superbus**, Tem. (*Pig.*, *Tab.* 33).

1867. Trouvé à Kei par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 81).

47. **Carpophaga concinna**, Wall.

Carpophaga tumida, Wall.
id. roseinucha (p. p.) Schleg.

1879. Un mâle et 6 femelles à Kei par M. Beccari, en abondance dans Kei selon Wallace (*Salvadori Ann.*, *XIV*, *pg.* 659).
1880. 2 mâles et 3 femelles par M. Murray (*Challenger*, *Voy.; Zool. II*, *pg.* 71, *n°.* 10).
1888. 9 exempl. recueillis par M. C. J. M. Wertheim.

48. **Carpophaga luctuosa**, v. Rosenb.

Carpophaga bicolor (Scop.), Schleg. p. p.
Myristicivora id., Bonap.

1867. le Walor des indigènes de Kei. On les voit souvent par troupes de 60 et de plus d'individus se perchant à la fois sur un arbre, v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 81).
1879. Deux mâles et une femelle par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 661).
1880. Un mâle pris à Kei par M. Murray (*the Challenger*, *Voy.; Zool. II*, *pg.* 71, *n°.* 11).
1888. Un exemplaire pris par M. C. J. M. Wertheim.

49. **Carpophaga melanura**, Gray. (*Pr. Z. S.*, 1860, *pg.* 361).

Carpophaga bicolor, Schleg. p. p.
Myristicivora melanura, Gray.

1867. le Walor des indigènes de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 81).
1873. 5 Exempl. de Kei au Musée de Leide Schlegel (*Mus. P. B.*, *Columb. pg.* 102, *n°.* 57—62).
1879. 1 Femelle de Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 661).
Cette espèce qui se trouve dans toutes les Moluques a toujours été confondue avec la précédente, dont elle diffère par

sa taille un peu plus petite et par la queue qui est d'une couleur noire plus uniforme et en ce que seules les barbes intérieures des pennes sont blanches, tandis que les tiges en sont tout à fait noires.

50. **Carpophaga rosacea**, Tem. (*pl. col.* 578).

Carpophaga cineracea, Rosenb. nec Tem.

1867. Taroet à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).
1879. Deux mâles et 3 femelles recueillis par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 661).
1888. Neuf exemplaires par M. C. J. M. Wertheim.

51. **Janthoenas albigularis**, Reich.

Carpophaga albigularis, Tem.

1876. Cinq individus recueillis à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., IX, p.* 203, *n°.* 58).

52. **Geopelia Maugei**, Gray.

Columba Maugei, Tem. (*Pig., Tb.* 52).

1867. Le Siklohat à Kei, assez rare v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).
1879. Cinq individus de Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 663).
1888. Trois exemplaires par M. C. J. M. Wertheim.

53. **Macropygia Keyensis**, Salvad. (*Salvad. Ann., IX, p.* 204, *n°.* 64).

Macropygia phasianella, p. p. Gray.
id. turtur, Schleg. (*Mus. P. B., Col. pg.* 110).

1867. à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).
1879. Trois individus de Kei M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 663).
1880. Un mâle de Kei M. Murray (*Challenger, Voy.; Zoolog. II, pg.* 71, *spec.* 12).

En général semblable aux individus d'Amboine (Macropyg. amboinensis) mais à tête peu rousse et lavée par contre de gris pourpré, au dessous plus clair et à taille tant soit peu plus forte.

54. **Chalcophaps chrysochlora**, Wagl., Gray. (*B. Austr., V, Tb.* 62).

Chalcophaps indica, Schleg.
Peristera chrysochlora, Rosenb.

1867. Le Menfat à Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 81).

1879. Trois individus de Kei pris par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 664, *n°.* 54).
1888. Un exemplaire recueilli par M. C. J. M. Wertheim.

55. **Chalcophaps Stephani**, Jacq. & Pucher. (*Voy. III, p.* 119, *Tb.* 28, *f.* 2).
1865. Recueilli par M. v. Rosenberg à Kei (*Schlegel, Ned. Tijdschr., III, pg.* 345).
1879. Un mâle adulte pris par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 464, *n°.* 55).

56. **Caloenas nicobarica**, Gray.

Columba nicobarica, L. (*Buff. pl. enl.* 491).
1867. M. v. Rosenberg dit que cette espèce était très abondante il y a quelques années à Poeloe-maas et à Soea mais qu'elle à totalement disparu depuis des Iles de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

ORDO GALLINAE.

Fam. **Megapodidae.**

57. **Megapodius Duperreyi**, Less. & Garn. Voy.

Megapodius Reinwardtii, Wagl.
1867. Le Kwaar des indigènes de Kei ou il est assez commun. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).
1879. Un mâle et une femelle à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 665).
1888. Quatre individus de Kei par M. C. J. M. Wertheim.

ORDO GRALLAE.

Fam. **Charadriadae.**

58. **Esacus magnirostris**, Geoffr.

Orthorhamphus magnirostris, Salvad.
1867. L'Oear, à Kei assez rare et seulement dans quelques localités. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

1879. Un mâle à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 665).
1888. Un exemplaire par M. C. J. M. Wertheim.

59. **Lobivanellus miles**, Bodd. (*Tabl. Pl. enl.* 835).

Lobivanellus personatus, Gld. (*B. Austr.*, *VI*, *Tb.* 10).
1867. Selon M. v. Rosenberg on ne le trouve à Kei que dans quelques localités (*Z. O. Eil.*, *pg.* 82).
1888. Un exempl. recueilli par M. C. J. M. Wertheim.

60. **Charadrius fulvus**, Gm.

Charadrius longipes, Tem.
1879. Le Waalkwal des habitants de Kei, v. Rosenberg (*Malay. Archip.*, *pg.* 373).
1888. Un exemplaire par M. C. J. M. Wertheim.

61. **Eudromias veredis**, Gould. (*B. Austr.*, *VI*, *pl.* 14).

Charadrius veredus, v. Rosenb.
1879. A l'Ile de Kei, v. Rosenberg (*Malay. Archip.*, *pg.* 373).
—— Une femelle prise à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 666).

Fam. **Glareolidae.**

62. **Glareola grallaria**, Tem.

1867. Vu à l'ile de Kei par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 82).

Fam. **Ardeidae.**

63. **Herodias egretta**, Boie.

Egretta alba, Bnp.
Herodias syrmatophorus, Gould.
1865. Recueilli à Kei par M. v. Rose berg (*Schleg. Ned. Tijdschr. v. Dierk.*, *III*, *pg.* 348).
1867. Recueilli à Kei par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil.*, *pg.* 82).
1879. A Kei recueilli par M. Beccari (*Salvad. Ann.*, *XIV*, *pg.* 668).

64. **Herodias intermedius**, v. Hasselq.

1865. Pris à Kei par M. v. Rosenberg (*Schleg. Ned. Tijdschr. v. Dierk.*, *III*, *pg.* 348).

65. **Herodias Novae Hollandiae**, Gray., (*Gould B. Austr., VI, Tb.* 35).

Ardea Novae Hollandiae, Lath.

1867. Le Soem des indigènes de Kei v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

66. **Herodias jugularis**, Boie.

Ardea jugularis, Forst.
id. sacra, Gmel.
Demigretta jugularis, Gray.

1867. Le Menhaar, vu à Kei par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

67. **Herodias flavicollis**, Cab.

Ardea flavicollis, Lath.

1879. Une jeune femelle par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 668, *n°.* 73).

Fam. **Botauridae.**

68. **Nycticorax caledonicus**, Gould. (*B. Austr., VI, pl.* 63).

Ardea caledonica, Gm.
Nyctiardea id., Sw.

1879. Quatre femelles recueillies à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 668, *n°.* 74).

Fam. **Scolopacidae.**

69. **Numenius uropygialis**, Gould. (*B. Austr., VI, pl.* 43).

1867. à Kei? par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).
1879. Deux mâles recueillis par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 667, *n°.* 67).
1880. Une femelle par M. Murray (*Voy. the Challenger, Zoolog. II, pg.* 73, *n°.* 14).

70. **Totanus incanus**, Gmel.

Scolopax incana, Lth.
Heteroscelus incanus, Gray.

1879. A Kei. v. Rosenberg (*Malay. Archip., pg.* 373).
1879. Une femelle prise par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, p.* 666, *n°.* 66).

71. **Totanus glottis**, Buchst.

Scolopax glottis, L.

1879. A Kei v. Rosenberg (*Malay. Archip., pg.* 373).

72. **Tringoides hypoleucus**, L., Bnp.

Actitis hypoleucus, Boie.

1879. A Kei v. Rosenberg (*Malay. Archip., pg.* 373).

1880. Un exempl. recueilli par M. Murray (*Voy. the Challenger, Zool. II, p. 72, n°.* 13).

73. **Tringa minuta**, Leisl.

Actodromas minuta, Kaup.
Tringa Temminckii, Koch nec Leisl.

1879. A Kei v. Rosenberg (*Malay. Archip., pg.* 373).

Fam. **Rallidae.**

74. **Eulabeornis pectoralis**, Gould. (*B. Austr., VI, pl.* 76).

Rallus pectoralis, L.
Hypotaenidia pectoralis, Reichenb.
id. philippensis, Schleg.

1888. Un exempl. pris à Kei par M. C. J. M. Wertheim.

75. **Ortygometra cinerea**, Vieill.

1879. Une femelle prise à Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 667).

ORDO ANSERES.

Fam. **Anatidae.**

76. **Dendrocygna vagans**, Gould. (*B. Austr., VII, pl.* 14).

1867. M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 83) cite le Dendrocygna arcuata, le Lerlelat des indigènes, comme ayant été vu par lui en peu d'exemplaires dans l'Ile de Kei; nous avons toute raison de supposer qu'il ait confondu ici les deux espèces; le D. vagans habite les Moluques, tandis que l'arcuata se trouve à Java.

Fam. **Podicipidae.**

77. **Podiceps gularis**, Gld. (*B. Austr., VII, pl.* 81).

Podiceps Novae Hollandiae, Steph.

1867. Vu en peu d'exempl. à Kei par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

Fam. **Pelecanidae.**

78. **Phalacrocorax sulcirostris**, Brandt.

Graculus sulcirostris, Rosenb.

1867. M. v. Rosenberg a vu à Kei des volées composées de plus de 80 exemplaires. (*Z. O. Eil., pg.* 82).

79. **Phalacrocorax melanoleucus**, Vieill.

Graculus melanoleucus, Rosenb.

1878. A Kei, v. Rosenberg (*Malay. Archip.*).

1879. 1 Exempl. adulte a Kei par M. Beccari (*Salvad. Ann., XIV, pg.* 669).

80. **Tachypetes aquila**, Vieill.

Pelecanus aquilus, L.
Atagen id. Gray.
Fregata aquila, Schleg.

1867. Le Taraun des indigènes M. v. Rosenberg raconte que le 13 aout une vingtaine d'exemplaires vivants lui furent offert à acheter (*Z. O. Eil., pg.* 82).

1879. M. Salvadori dit (*Ann. XIV, pg.* 669) il ne me parait pas tout à fait certain que l'oiseau cité par M. v. Rosenberg ne soit pas l'espèce suivante.

81. **Tachypetes minor**, Ill.

Pelecanus minor, Gm.
Fregata id. Briss.

1879. Deux mâles pris à Kei par M. Beccari (*Salvad. XIV, pg.* 669).

82. **Sula fiber**, L.

1867. Vu par M. v. Rosenberg (*Z. O. Eil., pg.* 82).

1879. Une femelle prise par M. Beccari (*Salvad. Ann. XIV, pg.* 670).

1888. Un exemplaire par M. C. J. M. Wertheim.

Fam. **Laridae.**

83. **Sterna pelecanoides,** King.

Sterna Bergi, Licht.
1867. Le Kaat des habitants de Kei M. v. Rosenberg (*Z.O. Eil., pg.* 82).

Nous ajoutons ici la *Liste* des *Lepidoptères* recueillis à *Kei* par M. C. J. M. Wertheim et qui appartiennent aux espèces suivantes.

	Nombre d'Exempl.		Nombre d'Exempl.
Ornithoptera Priamus		Diadema Pandarus, L.	
var. arruana, Feld.	6 mâles.	var. Hewitsonii, Wall.	2 ex.
„ pronomus, Gray.	3 fem.	Parthenos Gambrisius, Fbr.	3 „
Papilio Plato, Wall.	2 mâles.	Neptis Praslini, Bsd.	40 mâl.
id.	1 fem.	id.	7 fem.
Danais Plexippus, L.	14 ex.	„ consimilis, Bsd.	9 ex.
„ Glariola, Butl.	7 „	Cupido Damis, Cr.	7 „
Euplaea assimilata, Feld.	21 „	Tagiades japetus, Cr.	2 „
„ Eurypon, Hew.	36 „	Zygaena spergius, Cr.	1 „
„ Hopferi, Feld.	6 mâles.	Agarista Lyncea, Cr.	3 „
id.	2 fem.	Celerena Eucnemis, F. & B.	4 „
Mycolisus polydecta, Cr.	4 ex.	Vitessa formosa, F. & B.	1 „
Cethosia cydippe, L.		Saturnia Crameri, NS.	1 mâle.
var. cydalina, Feld.	11 „		
Cynthia moluccarum, Feld.	3 „		
Juonia Lemonias, L.	2 „		
Precis Ida, Cr.	15 „		

La plus intéressante de toutes ces espèces est bien la dernière nommée, le Saturnia (Attacus) Crameri voisin de l'Attacus Atlas, mais qui s'en distingue en premier lieu par ses 4 taches transparentes, situées au milieu des ailes.

Chez le véritable Atlas ces taches sont beaucoup plus grandes et atteignent la ligne ondulée, qui s'étend depuis le milieu du bord antérieur des ailes supérieures jusqu'au bout des ailes postérieures, tandis que ces taches dans l'individu de Kei, absolument triangulaires, se trouvent isolées sur le milieu du disque des ailes sans atteindre cette ligne ondulée, dont elle reste éloignée environs d'un centimètre de distance. Il parait que Cramer aît déjà connu cette espèce, du moins

dans son grand ouvrage sur les papillons exotiques pl. 381 C et 382 A il donne la figure d'un Attacus d'Amboine, qui représente parfaitement l'exemplaire que M. Wertheim a pris dans l'Ile de Kei. Nous proposons de donner le nom de Crameri à cette espèce, que nous ne pouvons considérer comme une variété du véritable Atlas de la Chine et de l'Archipel des Indes orientales.

METEOROLOGISCHE WAARNEMINGEN OP DE KEY-EILANDEN

DOOR

H. O. W. PLANTEN,
luitenant ter zee.

De waarnemingen werden gedaan te Toeal, gelegen op 5° 38′ 11″ Z. Br. en 132° 43′ 3″ O. L., en strekken zich uit over het tijdvak van November 1888 tot Maart 1890.

De gebruikte instrumenten zijn:

1. een gewone kwikbarometer van H. Olland te Utrecht.
2. een zelfregistreerende barometer van Richard.
3. twee gewone kwikthermometers voor drogen en natten bol.
4. een maximum en minimum thermometer.
5. een zelfregistreerende thermometer van Richard.
6. een windvaan van Sövensen.
7. een windsnelheidmeter van Mohn.
8. een regenmeter.

Op een 22 m. hoogen heuvel werd een klein observatorium gebouwd, tot opstelling van bovengenoemde instrumenten.

De barometer bevond zich daardoor 25 m. boven het oppervlak der zee.

Door het dak van genoemd observatorium werd de windvaan aangebracht, zoodat hij boven de omringende bosschen uitstak.

Op dit dak werden ook de waarnemingen met den anemometer verricht.

De thermometers waren opgesteld in een thermometer-huis, gebouwd naar het voorbeeld van dat van het observatorium te Batavia en dat bestond uit een, op vier ± 3 m. hooge palen gebouwde, houten kast, waarvan drie zijwanden en het bovenvlak uit jalousieën bestonden.

Twee meter daarboven was een atappen dak aangebracht, dat zich naar alle kanten zoover uitstrekte, dat het huis geheel tegen de zon beschut was. Bij terugkomst te Batavia werden de instrumenten op het observatorium geverifieerd en de waarnemingen daarnaar gecorrigeerd.

De waarnemingen werden verricht ten 7u, 8u, 10u en 12u V. M. en 2u, 4u, 6u, 8u en 9u N. M.

Temperatuur.

De maandelijksche gemiddelde temperatuur, berekend uit de observaties op bovengenoemde uren en de nachtelijke aanwijzingen van den zelfregistreerenden thermometer, zijn:

Nov.	1888	27° 5 C.
Dec.	„	27° 4 „
Jan.	1889	27° 3 „
Febr.	„	27° 8 „
Maart	„	27° 6 „
April	„	27° 8 „
Mei	„	27° 4 „
Juni	„	26° 9 „
Juli	„	26° 0 „
Aug.	„	26° 8 „
Sept.	„	27° 9 „
Oct.	„	28° 2 „

Het jaarlijksche gemiddelde hieruit is 27° 4 C.

De hoogste temperatuur 35° C. is waargenomen op 6 Oct. 1889, 's middags ten 12u;

de laagste van 21° 5 C., den 10 Aug. '89 's morgens ten 6u;

het kleinste dagelijksch maximum 26° 5, den 28 Juni '89 's middags 3u;

het grootste dagelijksch minimum 28°, den 28 Juni '89 's morgens 6u.

De gemiddelde jaarlijksche maximum temp. was 30° 5; de gemiddelde jaarlijksche minimum temp. was 25° 2, een verschil gevende van 5° 3.

Omtrent den dagelijkschen gang valt op te merken: de laagste temperatuur van den dag valt steeds om en bij 6u 's morgens, daarna begint deze te stijgen, tot dat tusschen 12u en 3u het maximum bereikt is, om daarna langzaam te gaan dalen.

Het invallen van regenbuien kan eene plotselinge afkoeling van 4° tot 5° teweegbrengen.

De gemiddelde maandelijksche amplitude's zijn:

Nov.	5° 8 C.
Dec.	5° 3 „
Jan.	4° 7 „
Febr.	4° 7 „
Maart	5° 1 „
April	5° 6 „
Mei	5° 2 „

Juni	5° 2 C.
Juli	4° 2 „
Aug.	6° 2 „
Sept.	7° 2 „
Oct.	6° 8 „

Het grootste verschil tusschen dagelijksch maximum en minimum is waargenomen den 10 Aug. '89 en bedroeg **10° 3 C.**; het kleinste verschil, van **1° 2 C.**, den 23 Febr. en 4 Mei '89.

Luchtdruk.

De waarnemingen zijn herleid tot het oppervlak der zee.

De maandelijksche gemiddelden zijn berekend uit de waarnemingen ten 7u V. M. en 3u en 9u N. M., en zijn:

Nov.	757,58 mM.
Dec.	758,00 „
Jan.	758,21 „
Febr.	758,85 „
Maart	760,55 „
April	758,21 „
Mei	759,29 „
Juni	759,42 „
Juli	759,47 „
Aug.	760,34 „
Sept.	759,32 „
Oct.	759,04 „

Geeft voor jaarlijksch gemiddelde 759,02 mM.

De dagelijksche maxima worden gewoonlijk te 9u 's morgens en 10u 's avonds bereikt en de minima om 4u 's nachts en 's middags [1]).

De verschillen tusschen dagelijksche maxima en minima blijken uit de volgende tabel.

---

1) De waarnemingen betreffende den dagelijkschen gang van den barometer zijn gedaan te 7, 8, 10, 12, 2, 4, 6, 8 en 9 ure, maar de gemiddelden zijn berekend uit de waarnemingen van 7 ure V. M., 2 en 9 ure N. M. Tusschen 3 en 4 ure V. M. heeft de barometer een laagsten stand (1ste minimum); vervolgens rijst hij tot tusschen 9 en 10 ure V. M. (1ste maximum), om daarna te dalen tot tusschen 3 en 4 ure N. M. (2de minimum), waarna hij tusschen 9 en 10 ure N. M. opnieuw een hoogsten stand bereikt (2de maximum).

MAANDEN.	Gemiddelde maandelijksche amplitude.	Grootste waargenomen amplitude.	Kleinste waargenomen amplitude.
Nov. '88	2,25 mM.	3,10 mM.	1,03 mM.
Dec. „	2,70 „	3,26 „	1,82 „
Jan. '89	2,39 „	3,22 „	1,62 „
Febr. „	2,67 „	3,24 „	2,04 „
Maart „	2,71 „	3,54 „	1,98 „
April „	2,71 „	3,52 „	1,66 „
Mei „	2,72 „	3,87 „	1.46 „
Juni „	2,47 „	3,62 „	1,32 „
Juli „	2,30 „	3,94 „	1,50 „
Aug. „	2,50 „	3,29 „	1,50 „
Sept. „	2,60 „	3,42 „	1,56 „
Oct. „	3,03 „	4,86 „	2,00 „
Nov. „	2,63 „	4,06 „	1,45 „
Dec. „	2,46 „	3,89 „	1,47 „
Jan. '90	2,64 „	3,93 „	1,76 „
Febr. „	2,43 „	3,18 „	1,31 „

De hoogste stand 763,58 is waargenomen 7 Maart '89
„ laagste „ 752,45 „ „ 30 Nov. '89
een verschil gevende van 11,13 mM.

Relatieve vochtigheid.

De gemiddelden zijn berekend uit de waarnemingen ten 7u V. M. en 2u en 9u N. M. en zijn:

Nov. '88 . . .	80,5 %
Dec. „ . . .	88.5 „
Jan. '89 . . .	91,1 „
Febr. „ . . .	86,1 „
Maart „ . . .	88,7 „
April „ . . .	90,4 „

Mei '89 . . . . 90,7 %
Juni „ . . . . 91,6 „
Juli „ . . . . 92,0 „
Aug. „ . . . . 85,3 „
Sept. „ . . . . 83,3 „
Oct. „ . . . . 81,9 „
Nov. „ . . . . 87,9 „
Dec. „ . . . . 93,6 „
Jan. '90 . . . . 94,9 „
Febr. „ . . . . 91,5 „
Maart „ . . . . 91,3 „

Geeft voor jaarlijksch gemiddelde 88,5 %.

Winden.

De windwaarnemingen werden dagelijks verricht te 7u, 8u, 10u en 12u V. M. en 2u, 4u, 6u, 8u en 9u N. M.

De aanwijzingen van den anemometer van Mohn werden tot windsnelheid in M. per secunde herleid door de formule

$$v = f + 0{,}08216\, n,$$

waarin n aflezing van het instrument en f de wrijvingscoëfficient = 1,2 voorstellen.

De waarnemingen zijn vervat in de volgende tabel.

Wind-richting.	Nov. '88.			Dec. '88.			Jan. '89.			Febr.			Maart.			April.	
	aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.
N.	0		Grootste waargenomen snelheid 6,80 bij O. Z. O.	9	2,25	Gr. waarg. snelh. 6,45 bij W.; 6,29 bij W. N. W.	3	2,18		16	2,37		6	2,21	Grootste waargenomen snelheid 7,27 bij W.	14	1,96
N. N. O.	0			0			1	1,36		0			0			2	1,94
N. O.	1	1,36		6	1,52		5	2,12		1	1,52		3	1,58		10	1,69
O. N. O.	2	3,00		2	1,77		1	1,69		2	1,77		3	1,85		1	2,02
O.	6	2,06		8	2,09		5	1,62		2	1,52		11	1,69		28	1,86
O. Z. O.	19	2,70		2	1,77		1	2,51		0			6	1,77		14	1,74
Z. O.	26	2,38		1	1,86		6	1,79		4	1,52		4	1,69		34	1,72
Z. Z. O.	9	2,46		3	1,63		0			0			0			0	
Z.	2	1,93		5	1,59		0			3	1,63		9	1,78		7	1,50
Z. Z. W.	6	1,91		1	1,69		0			0			0			1	1,28
Z. W.	5	2,41		9	1,93		3	1,52		6	1,58		9	1,67		9	2,04
W. Z. W.	2	1,36		8	2,05		12	2,24		3	2,40		6	2,13		8	1,88
W.	6	2,18		31	3,07		61	2.59		112	2,47		139	2,36		46	1,97
W. N. W.	6	2,31		15	3,15		30	2,52		24	3,20		7	2,32		4	1,94
N. W.	26	2,21		29	2,51		50	2,61		44	2,60		25	2,37		20	2,09
N. N. W.	3	2,07		8	2,17		5	1,83		5	2,84		3	1,96		1	1,69
Stilte.	151			142			96			28			47			69	
totaal aantal waarnemingen	270			279			279			250			278			268	

Wind-richting.	Mei.			Juni.			Juli.			Aug.			Sept.			Oct.		
	aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.	
N.	6	2,24	Grootste waargenomen snelheid 4,97 bij Z.O.	3	1,52	Grootste waargenomen snelheid 4,15 bij O.Z.O.	0		Grootste waargenomen snelheid 6,95 bij Z.O.	0		Gr. waarg. snelh. 5,47 bij Z.O.; 5,14 bij Z.Z.O.	2	3,00	Gr. waarg. snelh. 4,65 bij O.Z.O.; 4,48 bij Z.O.	20	1,83	Gr. waargen. snelh. 4,16 bij Z.; 3,06 bij Z.O.
N. N. O.	0			1	1,69		0			0			1	1,52		0		
N. O.	6	1,47		4	1,52		2	1,93		0			3	1,69		4	1,77	
O. N. O.	2	1,77		1	1,36		0			1	2,18		2	1,61		1	1,69	
O.	41	2,00		38	2,22		28	2,46		18	2,39		60	2,32		34	2,00	
O. Z. O.	20	1,97		49	1,93		31	2,52		40	2,37		53	2,23		15	1,99	
Z.O.	77	2,20		62	1,83		166	2,42		166	2,22		102	1,92		74	2,14	
Z. Z. O.	1	1,52		4	1,44		12	2,31		8	2,47		4	1,94		2	2,18	
Z.	9	1,47		3	1,52		4	2,51		4	2,22		5	2,08		24	2,17	
Z. Z. W.	1	1,36		1	1,52		0			0			0			1	1,36	
Z. W.	1	2,68		2	1,36		2	1,77		2	1,44		0			0		
W. Z. W.	10	1,87		5	1,82					0			0			0		
W.	22	2,10		5	1,85		2	1,69		3			2	1,85		14	1,90	
W. N. W.	3	1,85		2	2,83		0			0			1	1,52		0		
N. W.	11	1,70		0			0			0			0			4	1,85	
N. N. W.	2	1,77		1	1,86		0			0			0			1	1,69	
Stilte.	67			89			32			37			35			85		
totaal aantal waarnemingen	279			270			279			279			270			279		

Wind-richting.	Nov.			Dec.			Jan. '90.			Febr.			Maart.		
	aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.		aantal waarn.	gem. snelh.	
N.	18	1,84	Grootste waargen. snelh. [illegible],57 bij W. en W. N. W.	14	2,19	Grootste waargenomen snelheid 7,77 bij W.	9	2,87	Gr. waarg. snelh. 5,60 bij N. W.; 5.63 bij W.	13	3,51	Gr. waarg. snelh. 7,11 bij W.; 6,95 bij N. W.	0		Gr. waarg. snelh. 6,40 bij N. N. W.; 5,80 bij N. W.
N. N. O.	2	1,52		1	1,52		0			0			0		
N.O.	2	1,85		0			0			0			0		
O. N. O.	0			0			0			0			0		
O.	2	1,36		0			3	1,57		0			0		
O. Z. O.	0			0			0			0			0		
Z.O.	10	1,97		0			0			0			20	1,94	
Z.Z.O.	2	3,82		0			0			0			1	2,35	
Z	50	1,72		17	1,44		11	1,88		4	3,58		1	2,02	
Z. Z. W.	1	1,52		0			9	1,98		0			0		
Z. W.	7	1,99		10	1,89		2	1,60		0			5	1,62	
W. Z. W.	0			4	4,36		0			0			0		
W.	80	2,57		148	3,49		75	2,84		105	3,11		20	2,16	
W. N. W.	13	3,95		13	3,39		1	2,84		1	2,84		0		
N. W.	33	2,95		16	3,08		47	3,21		64	3,41		107	2,85	
N. N. W.	2	3,66		3	2,24		9	3,02		8	3,34		8	3,39	
Stilte.	48			53			58			43			86		
totaal aantalwaarnemingen	270			279			224			238			248		

Neemt men de O.- en W.-winden te samen en drukt men die percentsgewijze uit, dan krijgt men de navolgende tabel:

	Nov. '88	Dec. '88	Jan. '89	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.
Oostelijke . . .	23,3 %	7,8 %	6,8 %	3,6 %	9,7 %	33,2 %	52,7 %	58,8 %	85,6 %
Westelijke . . .	20 „	36,2 „	57,7 „	77,6 „	67,9 „	33,2 „	18 „	8 „	1,4 „
Stilte	18,8 „	50,9 „	34,4 „	11,2 „	17 „	25,7 „	24 „	33 „	11,4 „

	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Maart.
Oostelijke . . .	83,1 %	83,3 %	46,6 %	6,7 %	0,4 %	1,3 %	0 %	8,4 %
Westelijke . . .	1,8 „	1,1 „	7,2 „	50,4 „	69,5 „	67,9 „	74,8 „	56,4 „
Stilte	13,3 „	12,9 „	30,4 „	17,8 „	19 „	25,9 „	18 „	34,7 „

Regen.

MAAND.	Hoeveelheid gevallen regen in mM.	Aantal regendagen.	Grootste hoeveelheid gevallen regen per dag,	
Nov. '88.	10	1	1	
Dec. „	252	16	97	
Jan. '89.	377	26	64	
Febr. „	202,5	12	57	
Maart „	583,5	25	223	15 Maart
April „	398,5	22	146	21 April
Mei „	309	19	73	
Juni „	358	20	83	
Juli „	385	23	66	
Aug. „	103,5	13	30	
Sept. „	81	7	59,5	
Oct. „	91,5	12	34	
Nov. „	228	18	36	
Dec. „	390,5	27	107	
Jan. '90.	319	23	49	
Febr. „	395,5	15	65	
Totaal . . .	4384,5 mM.	279		

Bewolking.

De gemiddelden zijn berekend uit de waarnemingen ten 7u V. M., 2u en 9u N. M.

Nov. '88	8,4
Dec. „	7,0
Jan. '89	7,4
Febr. „	6,1
Maart „	6,5
April „	5,8
Mei „	7,3
Juni „	6,2
Juli „	7,3
Aug. „	5,5
Sept. „	5,6
Oct. „	5,4
Nov. „	6,6
Dec. „	7,7
Jan. '90	6,2
Febr. „	6,2.

Onweder en weerlicht.

MAAND.	Aantal onweders.	Aantal weerlichten.	
Nov. '88	0	0	
Dec. „	8	7	
Jan. '89	5	8	
Febr. „	0	14	
Maart „	3	3	
April „	5	11	
Mei „	2	11	
Juni „	2	8	
Juli „	1	0	
Aug. „	1	3	
Sept. „	5	4	
Oct „	7	14	
Nov. „	4	14	
Dec. „	6	14	
Jan. '90	6	13	
Febr. „	1	10	

ETHNOGRAPHISCHE BESCHRIJVING DER KEI-EILANDEN

DOOR

C. M. PLEYTE Wzn.

Conservator van het Ethnographisch Museum van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra".

VOORWOORD.

Een paar opmerkingen hebben wij gemeend aan de hierachter volgende schets vooraf te moeten doen gaan, ten einde hiermede rekenschap te geven van de wijze waarop wij ons van de opdracht, het samenstellen van deze ethnographische beschrijving, hebben gekweten.

Behalve de in de vorige afdeelingen beschreven voorwerpen, werden ons door den heer Planten nog eenige cahiers ter hand gesteld, waarin de aanteekeningen door hem tijdens zijn verblijf op deze eilanden gemaakt, werden nedergeschreven. Deze uitgewerkt, bieden wij, als supplement op de systematische beschrijving, den lezer alsnog aan, overtuigd, dat zij niet alleen een welkome bijdrage zullen vormen tot juister begrip van het gebruik, dat van die voorwerpen wordt gemaakt, doch tevens tot vermeerdering onzer kennis van de zeden en gewoonten der inlanders van nut zullen worden bevonden. Want, niettegenstaande deze kennis, dank zij de onderzoekingen van de heeren van Eybergen, von Rosenberg, Riedel en den tegenwoordigen resident van Ambon, Baron van Hoëvell, reeds aanmerkelijk werd uitgebreid, bleven er altijd nog enkele punten over, waaromtrent nadere opheldering gewenscht was. Trouwens dit spreekt van zelf. Het bezoek van genoemde heeren aan de eilanden der Kei-groep gebracht duurde, vooral wat beide laatsten betreft, slechts kort, waardoor, alhoewel zij zich bevlijtigd hebben, zooveel mogelijk gegevens te verzamelen, sommige bijzonderheden, die instellingen rakende, welke het meer intieme leven dezer inlanders kenmerken, aan hunne waarneming zijn ontsnapt, juist wijl deze slechts door een voortdurend, vertrouwelijk verkeer met de bevolking kunnen worden gekend.

Den heer Planten evenwel was het vergund, twee jaren onder de bevolking te vertoeven. Zijne werkzaamheden, die hem nu her- dan der-

20

waarts voerden, maakten het noodig, zich met haar op goeden voet te stellen, wat hem zoo wel gelukte, dat het hem toegestaan werd, wat anders geen vreemdeling is geoorloofd, de verschillende feesten en plechtigheden bij te wonen, die, hetzij ter eere van huiselijke gebeurtenissen, hetzij in verband met maatschappelijke instellingen, of met godsdienstige bedoelingen worden gevierd of vervuld. Zoo werd hij genoodigd in de kraamkamer, bij begrafenissen, ziektebezweringen, religieuze ceremoniën, rechtspraken enzoovoorts; kortom van nagenoeg alle gewichtige voorvallen, die gedurende dien tijd hebben plaats gehad, was hij persoonlijk getuige. Van wat bij dergelijke gelegenheden viel op te merken, hield hij getrouwelijk aanteekening. Zoodoende ontstond een zeer belangrijk materiaal, dat evenwel te fragmentarisch was om in den vorm, waarin het werd overhandigd, ter perse te worden gelegd. Ten einde hieruit een eenigszins samenhangend geheel te vormen, ontwierpen wij deze schets, waarin de opgaven van den heer Planten, gerangschikt naar de feiten waarmede zij verband houden, werden samengevat, aangevuld met tal van opmerkingen, die hij hieraan mondeling toevoegde. Intusschen hebben wij gemeend, deze aan de bestaande litteratuur te moeten toetsen en ook daaraan, datgene te ontleenen, wat door den heer Planten niet werd vermeld om op deze wijze in zekeren zin een meer volledig beeld van de bevolking te ontwikkelen, dan anders mogelijk ware geweest [1]).

Den lezer blijve het overgelaten, te beoordeelen in hoeverre wij hierin zijn geslaagd.

INLEIDING.

Bevolking.

Historische gegevens omtrent den oorsprong der bevolking ontbreken ten eenenmale, slechts eenige legendarische verhalen, mondeling van ouder tot ouder overgeleverd, doen daaromtrent de ronde. Zoo zijn, naar luid der vele overleveringen, sommige familiën direkte afstammelingen van hemelbewoners, die zich in overoude tijden op aarde nederlieten, andere weder uit de aarde voortgekomen of uit planten ontstaan. Enkele dezer verhalen mogen hier eene plaats vinden. Zij, die hunne afkomst

1) Ten einde het hinderlijke verwijzen naar noten onder aan de bladzijden te vermijden, hebben wij niet telken male, daar waar wij citeerden, naar het oorspronkelijke werk verwezen, doch achter de schets een lijstje gevoegd, waarin de werken, die daartoe gebezigd werden, zijn vermeld

van hemellingen afleiden, voeren hunnen stamboom op tot drie broeders Hian, Tongīl en Parpara, die met hunne zusters Bikēl en Meslāāng het uitspansel bewoonden, doch om de volgende reden hunne hemelsche woning tegen een aardsch verblijf verwisselden. Op zekeren dag wilde Parpara in de wolkenzee gaan visschen, doch daar hij geen vischtuig bezat, leende hij een hengel van zijn oudsten broeder Hian. Hiermede begaf hij zich in een boot om zijn geluk te beproeven. Nauwelijks had hij echter de snoer in het water laten zakken, of een geweldig groote visch beet in het aas, slokte den haak in en rukte met zooveel geweld aan de snoer, dat deze brak, waardoor Parpara genoodzaakt werd, zonder visch en zonder haak terug te keeren. Teleurgesteld door zooveel tegenspoed, begaf hij zich naar huis en deelde zijnen broeder het verlies mede. Instede van Papara te beklagen, was Hian uitermate vertoornd over het wegraken van zijnen haak en eischte op hoogen toon, dat Parpara hem dezen weder terug zou bezorgen. Terneergeslagen begaf Parpara zich daarop nogmaals in zijn boot, zocht de geheele zee rond, dook zelfs in de wolken, doch het mocht niet baten, den haak kon hij niet terugvinden. Op het punt van weder naar huis te gaan, duikt evenwel een visch Kiliboban uit het water op, die hem vraagt, wat er aan schort, dat hij zoo mistroostig rondroeit. Parpara deelt nu de toedracht der zaak mede, waarop Kiliboban hem belooft, naar den haak te zullen zoeken.

Niet lang hierna ontmoette Kiliboban een andere visch met name Kerkeri, die het zeer benauwd scheen te hebben, wijl zij voortdurend hoestte. „Wat scheelt er aan Kerkeri", vroeg daarom Kiliboban. „Ach" antwoordde zij, „ik heb zulk een hevige keelpijn". „Welnu", sprak daarop Kiliboban, „laat mij dan maar eens in uw keel zien". Het gevolg van dit onderzoek was, dat de haak te voorschijn kwam, dien Kiliboban nu aanstonds naar Parpara bracht. Vol vreugde gaf deze hem vervolgens aan zijn broeder. Intusschen zon Parpara, die het gedrag van zijn broeder zeer euvel had opgenomen, op wraak en spoediger dan hij gedacht had, vond hij het middel om dezen zijne handelwijze betaald te zetten. Op een goeden dag toch, vond hij zijn broeder slapende in de hut. Van deze gelegenheid maakte hij gebruik om een koker met palmwijn boven Hian's hoofd, zoodanig op te hangen, dat Hian dezen, als hij op zou staan, noodzakelijk moest omstooten, waardoor deze drank, die in den hemel zeer kostbaar is, zoude wegvloeien. Aldus geschiedde het en Parpara eischte nu op zijn beurt zijn palmwijn terug. Hian kon het niet gebeteren en ging daarom, hoewel beschaamd over den trek,

dien hem gespeeld was, den palmwijn weder opzoeken. Daartoe groef hij, ter plaatse waar deze was omgestort, een gat in den hemel, doch hoe diep hij ook groef, de palmwijn was niet te vinden. Plotseling zakte zijn eene been door den bodem van het gat en voelde hij geen grond meer. IJlings kroop hij er weder uit en zette zich mistroostig aan den rand neder. Daar kreeg hij een inval, liep naar zijn broeders en zeide: „Komt broeders, laten wij onderzoeken, wat zich onder den kuil bevindt, laten wij een onzer honden naar beneden laten". Zoo werd besloten. De hond werd aan een touw gebonden en afgelaten. Langen tijd bleef het touw gespannen, doch eindelijk werd het slap. Nu werd de hond weder omhoog gehaald en aan zijn pooten kleefde zand. Het bleek dus, dat zich onder den hemel land bevond. Thans bekroop den broeders de lust, dit eens te gaan verkennen. Een voor een daalden zij dus af met hun honden en zelfs hun zuster Bikēl volgde. Eindelijk zou ook nog Meslaäng nedergelaten worden. Toen zij echter bijna de aarde bereikt had, woei haar sarung omhoog en onwillig, haren broeders hare bekoorlijkheden te doen zien, trachtte zij haar kleedje snel weder omlaag te trekken, doch rukte hierdoor zoo sterk aan het touw, dat zij onwillekeurig het afgesproken teeken om weer omhoog gehaald te worden gaf, zoodat zij weder werd opgetrokken.

Op aarde bevonden zich thans dus Hian, Tongīl, Parpara en Bikēl benevens hunne honden Koepoel, Wakar, Sengoeoer en Pataras. De plaats waar zij nederdaalden, en die thans nog in eere gehouden wordt, heette Woeat en bevindt zich op den berg Bō, gelegen op het eiland Noehoe-joet. Zij vonden het hier zoo goed, dat zij besloten er te blijven en waren daardoor oorzaak van het ontstaan van menschen op de Kei-eilanden.

Andere negariën weten te verhalen, dat hunne stamvaderen Taslān en Deloehoe uit een opengespleten mangaboom te voorschijn kwamen.

De bevolking van Doe-roa of Doelah-laut weder beweert uit een pisangbloesem gesproten te zijn, terwijl die van Noehoe-roa door Doeadlera den oppergod, uit klei geschapen zou zijn. Op een zekeren dag toch, dat hij op dit eiland nedergedaald was, zag hij dat het onbewoond was. Hij vormde daarom eenige poppen uit klei, dien hij daarna den levensgeest inblies.

De belangrijkste dezer overleveringen is echter die aangaande Verne en Rian, een man en vrouw, die uit het Westen kwamen en zich met boomschors kleedden. In deze sage toch bleef de herinnering bewaard, zij het dan ook de zeer vage, aan een in het Westen gelegen vader-

land. Het lijdt toch geen twijfel of ook de bevolking der Kei-eilanden behoort tot het groote Maleisch-Polynesische ras, welks bakermat, zooals de jongste onderzoekingen hebben geleerd, in Achter-Indië moet gezocht worden en dat, van eiland tot eiland voortschrijdend, successievelijk den Indischen Archipel bevolkte.

Het hierboven medegedeelde geldt uitsluitend voor dat gedeelte der bewoners, dat wij, naar de thans heerschende begrippen, als oorspronkelijk mogen beschouwen. Behalve de oorspronkelijke bevolking, treffen wij op deze eilanden en voornamelijk op Groot-Kei, evenwel nog tal van vreemdelingen aan, die zich hier, hetzij uit eigenbelang, hetzij door den nood gedreven, kwamen vestigen of die van elders als slaven werden ingevoerd. Tot de eerste kategorie behooren in hoofdzaak — hun aantal is slechts gering — handelaren afkomstig van Makassar, Boegineezen, Balineezen, Maleiers, Chineezen en enkele Europeanen, tot de tweede de bewoners der dorpen Banda-Eli en Elat, de nakomelingen der uitgeweken Bandaneezen, die vluchtend voor de macht van Jan Pietersz. Koen, alhier een wijkplaats zochten; tot de laatste eindelijk de van elders geroofden, die als slaven werden aangebracht. Bovendien vindt men er Cerammers, Gorammers en Papoesche zwervers, die met de dochteren des lands in den echt traden en eigen gezinnen stichtten.

Van raszuiverheid kan in de gegeven omstandigheden dus geen sprake zijn. Het anthropologisch onderzoek, voor zooverre dit werd ingesteld, heeft dit dan ook ten duidelijkste bewezen. Van twee en twintig levend gemeten individuën waren er acht hyperchamaecephal, vijf chamaecephal, vier orthocephal en vijf hypsicephal, terwijl van vijf onderzochte schedels er twee chamaecephal, drie orthocephal en een hypsicephal bleken te zijn. Intusschen doen deze maten echter zien, dat de Kei-eilanders in anthropologisch opzicht nauwer met de bewoners van de Aroe-eilanden en de Papoewa's van Nieuw-Guinea verwant zijn, dan met hunne noordelijk en westelijk wonende rasgenooten. Kroesharigen treft men onder de oorspronkelijke bewoners evenwel niet aan; allen zijn nog sluikharig, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat zij ongeveer de grens tusschen de zuivere Maleiers aan de eene en de Papoewa's ter andere zijde vormen. Wat de overige anthropologische kenmerken betreft, deze gaan wij stilzwijgend voorbij.

Niet onvermeld mag echter blijven, dat hermaphroditen veelvuldig, albino's daarentegen slechts zelden voorkomen en evenmin, dat polythelie bij verschillende mannen door den heer Planten werd opgemerkt. Of ook polymastie bij de vrouwen voorkomt, wist hij ons niet op te

geven. De eerste mededeeling op zich zelf genomen is echter reeds van zeker gewicht. Wij hebben hier toch met een verschijnsel te doen, dat bij vele zoogdieren regelmatig optreedt, doch bij den mensch, speciaal bij het mannelijk individu, slechts betrekkelijk zelden wordt waargenomen. Het is echter gebleken, dat de abnormaliteit erfelijk is zoowel van vader op zoons en op dochters als van de moeder op de kinderen. Het ware derhalve geenszins van belang ontbloot, dat deze kwestie door een bevoegd persoon op deze eilanden eens nauwkeurig werd onderzocht, in de eerste plaats, wijl het hier een pathologisch verschijnsel geldt, dat tot de vrij frequente anomalieën behoort, anderdeels om te trachten den oorsprong ervan op te sporen. Er heerscht omtrent dezen toch groot verschil van meening. Sommigen beschouwen deze abnormaliteit als een atavistisch verschijnsel, anderen als eene abnormaliteit, die gedurende de embryonale periode van het foetus ontstaat. Doch wij kunnen hier ter plaatse niet verder op dit punt ingaan. Den medicus, die deze eilanden bezoekt, zij aanbevolen, dit verschijnsel speciale aandacht te schenken.

Het oordeel over de geaardheid van de bevolking is over het algemeen gunstig. Oprechtheid, trouw, eerlijkheid, ondernemingsgeest, ziedaar de hoofdkenmerken van haar karakter, dat Mohammedaansche invloed, jammer genoeg, bezig is met te bederven. Ook is zij niet lui, hoewel niet gaarne lang achtereen gewerkt wordt. Aan de zooëven genoemde deugden paart zich eene soort van ridderlijkheid. Eene beleediging den Keienaar aangedaan, doet onmiddellijk zijn toorn ontvlammen en dorstend naar het uitwisschen van den hoon, zal hij zich allicht aan den beleediger vergrijpen; haatdragend is hij echter niet. Kan hij geen uiting aan zijn toorn geven op het oogenblik, dat deze wordt opgewekt, dan zal hij, daags daarna, zijn tegenstander niet laaghartig overvallen. Éene beleediging vergeet of vergeeft hij echter nimmer, namelijk wanneer er op zijn afkomst gesmaald wordt. Op dit punt is hij gevoelig tot in het overdrevene. In vroeger jaren was het zelfs niet zeldzaam, dat om zulk een reden oorlogen uitbraken.

Minder gunstig is het oordeel over de vreemdelingen. Wel kenmerken zij zich door meerdere beschaving, doch zij zijn daarentegen vadsig, gluiperig en onoprecht; het loyale van den Keienaar-heiden missen zij ten eenenmale. Bovendien belijden zij den Islām en hoewel hunne kennis van dien godsdienst zich meer tot het vervullen van eenige uitwendige ritueele ceremoniën, dan tot het wezen der zaak bepaalt, achten zij zich daardoor toch gerechtigd, de oorspronkelijke bevolking met een zekere minachting te behandelen. Vooral geldt dit voor de bewoners

van de dorpen Eli en Elat, die nog een eigen taal, de oorspronkelijke Bandasche spreken, welke echter, tengevolge van het overnemen van tal van op de Kei-eilanden inheemsche woorden, zeker niet meer op zuiverheid bogen kan.

Behalve verschil in godsdienst bestaat op deze eilanden, evenals op die der overige van de Molukken, de onderscheiding in Oersiwa [1]) en Oerlima, die dagteekent uit den tijd, dat Ternate en Tidore om de hegemonie in de Molukken streden. Hunne wederzijdsche bondgenooten prentten zij een onsterfelijken haat jegens elkander in, waarvan burgeroorlogen herhaaldelijk een uitvloeisel waren.

Oorspronkelijk was het noordelijke gedeelte van Groot-Kei uitsluitend door Oersiwa bewoond, terwijl hunne hoofden ook gezag uitoefenden langs de geheele Zuidkust. Heden ten dage bestaat deze verdeeling nog slechts in naam, alhoewel beide partijen nog hun eigen hoofd hebben. Het gezag over de Oersiwa heeft zich de Rāt (radja) van Doelah, een geslepen Mohammedaan, toegeëigend, dat over de Oerlima berust bij dien van Fēr.

Verder is het volk verdeeld in vier standen: de *Mel-mel* = groot wordende, de van Timor en elders geïmmigreerde vreemdelingen, die thans voor het grootste gedeelte de functie van Radja of dorpshoofd vervullen en die wij dus den adel kunnen noemen.

De *Jama* = alleenstaande, de vrije, oorspronkelijke bewoners, die hunne onafhankelijkheid bewaard hebben en door eigen hoofden worden bestuurd.

De *Ren-ren* = middelklasse, de slaven der Mel-mel, meer bepaaldelijk de huisslaven, die niet verkocht mogen worden en bij eventueel overlijden van hun meester, met de erfenis op zijne nagelaten betrekkingen overgaan.

De *Hirhiri* = menschen, die hun vader niet kennen, slaven, die gekocht zijn en wel verhandeld mogen worden. Zij zijn voornamelijk van Nieuw-Guinea aangevoerd of halfbloeds uit het huwelijk van Papoewa-slaven met Kei-eilanders geboren.

---

1) Aangeteekend zij, dat de *oe*-klank voor zooverre die in eigennamen voorkomt, door *oe*, bij de overige inlandsche woorden door *u* is weergegeven.

HOOFDSTUK I.

Voeding, spijsbereiding, dranken en opwekkende middelen.

Het dagelijksche voedsel der bevolking wordt zoowel door het dieren- als door het plantenrijk geleverd. Het eerste voorziet haar van varkens- en geitenvleesch, gevogelte, visch en schaaldieren, het laatste van tal van eetbare gewassen als *ubi* = Solanum tuberosum, *këladi* = Colocasia antiquorum, *labu* = Lagenaria vulgaris, *kombili* = Coleus tuberosus, *patata* = Batatas edulis, *pisang* = Musa antiquorum, *sagu* = Manihot utilissima, *rijst* = Oriza sativa, *Katjang* = Vigna katjang, *djagung* = Zea maïs, *ganemo* = Gnetum gnemon en vele soorten van moeskruiden. De aren- en kokospalm verschaffen haar naast den gewonen drank, water, de onmisbare *sagero* = palmwijn.

De spijzen, die met uitzondering van een enkele vischsoort, de *wunt tetetat*, welke met zout, citroensap en Spaansche peper klaargemaakt, rauw gegeten wordt, nuttigt men steeds gekookt of, voor zooverre het vleesch- of vischspijzen zijn, gepoft, geroosterd of aan bamboezen speten vóór het vuur gebraden.

De potten tot het koken benoodigd, worden hoofdzakelijk door de vrouwen van de negariën Eli en Elat vervaardigd of van Tajando ingevoerd. Fijn is dit aardewerk niet, doch het onderscheidt zich én door wijze van bewerking én door deugdzaamheid gunstig van dat der omliggende eilanden. Opdat de pot niet onmiddellijk met het vuur in aanraking zal komen en dit daardoor uitdoove, wordt hij op drie kegelvormige pootjes van gebakken aarde geplaatst, waardoor de lucht ongehinderd tot het vuur kan doordringen. Eenmaal aan de kook wordt de spijs met groote, spatelvormige pollepels omgeroerd en vervolgens ook hiermede op houten borden, die gewoonlijk het maal voor drie personen kunnen bevatten, opgedischt. Van deze schept ieder zich naar welgevallen op zijn bord en bezigt daartoe lepels van Nautilus-schelp, die ook gebruikt worden om het voedsel tot zich te nemen. Wordt op de houten schotels gebak rondgediend, wat gewoonlijk slechts als men gasten ontvangt plaats heeft, dan worden deze te hunner eere vooraf met een pisang- of papaya-blad bedekt.

Het dagelijksche voedsel is uiterst sober. De hoofdschotel bestaat uit sago, aardvruchten of djagong met eenig moeskruid als toespijs; vleesch, rijst en dergelijke lekkernijen worden slechts bij feestelijke gelegenheden genuttigd. Toch weet men in de bereiding van de sago

en de andere spijzen eenige afwisseling te brengen. De sago bijvoorbeeld, om ons tot deze voorloopig te bepalen, wordt op vier verschillende manieren klaargemaakt. De meest eenvoudige is, dat men het merg van den sagopalm, zooals dit uit den boom gewonnen wordt, dus ongewasschen, gaar kookt. Dit is evenwel uitzondering, gewoonlijk wordt het van de houtvezels, waarmede het verontreinigd is, ontdaan en in dien toestand òf eenvoudig in een pan boven het vuur gekorreld, òf met geraspte klappernoot, tot pap gekookt, verorberd. *Papeda*, sagopap, zooals die in de Molukken bereid wordt, kennen de Kei-eilanders echter niet. Gewoonlijk wordt het sagomeel evenwel tot koekjes gebakken in kleine, van drie of vier langwerpig vierkante gaten voorziene, van gebakken aarde vervaardigde oventjes. Deze worden boven het vuur of in de heete asch verhit, vervolgens met sagomeel gevuld en daarna met een pisangblad toegedekt. Eenige minuten zijn voldoende om het baksel gaar te maken, dat versch, zoo uit de hand gegeten en oudbakken geworden, na in water geweekt te zijn, genuttigd wordt. De Bandasche immigranten hebben bovendien nog een hun uitsluitend eigene methode van sago-bereiding, die bestaat in kneden van het meel met een weinig gestampte kanari (Canarium commune), waarna dit deeg op een pisangblad gaar geroosterd wordt.

Ubi's en andere aardvruchten worden meestal gekookt of tot schijfjes gesneden, in olie gebakken toebereid, terwijl de djagong na gestampt te zijn, met water wordt gekookt. Op dezelfde wijze wordt de rijst klaargemaakt. Eerst wordt zij in het stampblok ontbolsterd, daarna gekookt en, wijl zij slechts in bijzondere gevallen genuttigd wordt, op fijne matten, vóór de gasten op den grond uitgespreid, opgediend. De dischgenooten nemen rond deze primitieve tafel op kussens plaats.

Visch en vleesch worden gepoft, aan bamboe staven gebraden, of op heete steenen geroosterd. De Mohammedanen, die geen varkensvleesch eten, doch wel kippen en geiten, bereiden het vleesch slechts op deze wijze, evenals de Heidenen, die veel varkensvleesch gebruiken. Opgemerkt dient nog te worden, dat bij de bereiding der spijzen bijna niet van zout gebruik gemaakt wordt.

De gewone drank bij den maaltijd is water, bij feestmaaltijden de palmwijn, het sap van den aren- of den lontarpalm, dat gegist heeft en kunstmatig bitter gemaakt wordt. Het water wordt tijdens den maaltijd uit ingevoerde glazen of uit halve klapperdoppen gedronken, anders uit koelkruiken, nabij den bodem van een tuit voorzien, die men boven den mond houdt, zoodanig dat de waterstraal met eene lichte kromming in den mond valt. De sagero wordt echter steeds uit daartoe expresselijk

vervaardigde napjes van kalabas gedronken. De Keienaar is een groot liefhebber van dezen drank. Vóór den maaltijd wordt steeds een napje vol gebruikt bijwijze van borrel, doch ook bij gewichtige besprekingen en andere samenkomsten gaat de sagero of liever nog de geïmporteerde arak onophoudelijk rond. Overigens mag men den Inlander-heiden van onmatig drankgebruik niet betichten; bij feestelijke gelegenheden drinkt hij echter buitensporig veel en in den regel zoolang, totdat hij er bij nedervalt.

Evenmin als hun dagelijksch glas sagero kunnen de Kei-eilanders hun sirihpruim ontberen. Een weinig tabak, wat gambir, een stukje pinangnoot en een met kalk bestreken sirihblad vormen de hoofdingrediënten. Zijn deze schaars, dan kauwt men als surrogaat stukjes staartpeper met andere bladen en vruchten tot een pruimpje ineengewikkeld. Zoowel mannen en vrouwen zijn aan het gebruik van betel verslaafd en kleine kinderen worden reeds in hun prille jeugd er aan gewend.

Rooken doen zij daarentegen weinig, pijpen rooken zelfs nimmer. De tabak wordt in een gedroogd pisang- of maïsblad opgerold — het bekende strootje — en aldus gerookt. Het gebruik van opium is den Heiden eveneens vreemd, slechts de Mohammedaansche vreemdelingen maken hiervan misbruik.

HOOFDSTUK II.

Kleeding en opschik.

De oorspronkelijke kleeding is heden ten dage, zoowel bij het Mohammedaansche als bij het Heidensche gedeelte der bevolking, althans voor zooverre dit met vreemdelingen verkeert, overal door een meer voegzaam gewaad, waarvan vorm en snit aan de kleederdracht der Makassaren ontleend zijn, vervangen. De schaamgordel, *lavau*, vroeger het eenige kleedingstuk, en thans nog alleen in het binnenland in zwang, werd verwisseld tegen een broek of sarung, terwijl het bovenlijf met een sits-baadje bekleed wordt. Ook het hoofd wordt thans door een mutsje of hoofddoek bedekt, en niet meer zooals dit nog bij de Alfoeren van Ceram, de Heidenen van Flores en op andere eilanden gebruikelijk is, met een band in een wrong opgenomen. De vrouwen dragen gewoonlijk witte of veelkleurige baadjes en sarungs of, als deze laatste te duur zijn, kains van rood katoen. Behooren zij tot den hoogeren stand, dan wordt nog veelal een sëlendang over den rechter- of linkerschouder geworpen.

Bij het bewerken der tuinen, het bouwen van vaartuigen en ander zwaar werk in het algemeen, leggen de mannen echter nog dikwijls de hun in hunne bewegingen belemmerende, nieuwmodische kleeding af en vertoonen zich dan in schaamgordel en met opgenomen haar. De schaamgordel is dan echter niet meer, zooals oudtijds, van geklopten boombast vervaardigd, doch bestaat uit een eenige malen rond het middel gewonden en tusschen de beenen doorgehaald stuk madapolam.

Eene nationale kleederdracht, indien zij dien naam verdient, bestaat tegenwoordig niet meer. Vóór onze vestiging echter wel en toen heerschte er groot verschil tusschen de kleederdrachten der verschillende staatjes onderling. De vrouwen van Eli en Elat bijvoorbeeld droegen lange, met rood katoen omboorde kabaja's en beschouwden deze als een prerogatief, dat, zoo andere dorpen zich dit onwettig toeëigenden, herhaaldelijk oorlogen deden ontbranden. Elders, gelijk op Tajando, droeg men ringen om de teenen, wat op Klein-Kei weder verboden was enz. Doch al deze bijzonderheden behooren thans nagenoeg tot de geschiedenis en ieder is vrij het kostuum aan te trekken, dat hem het meest passend voorkomt. Dit neemt echter niet weg, dat naarmate men meer of minder vermogen heeft, de kleeding zich daarnaar regelt. De aanzienlijken, de Mel-mel, dragen veelal echte batiks en zijden bovenkleederen. Nog sierlijker dossen de Radja's zich uit, wanneer zij zich bij officiëele gelegenheden vertoonen. Dan steken zij zich in lakensche kleederen van Europeesch snit, liefst in lange, afgedankte uniformjassen, door Makassaren aangevoerd of in lakensche baadjes. Zoo draagt bijv. de Radja van Neroen, een eerwaardig grijsaard met witten baard, bijna altijd een zwart lakensch bovenbaadje met een wit baadje er onder en een gebatikten pantalon, terwijl zijn ambtsbroeder, de Radja van Fĕr, gewoonlijk geheel in het zwart gekleed gaat. Een fraai geborduurd kalotje en een stok met een zilveren of gouden knop, waarin het Nederlandsche wapen gedreven is, voltooien zijne uitrusting. De Radja van Toeal veroorlooft zich zelfs de luxe van zijn eerwaardig hoofd steeds met een ouden cylinder te bedekken; een erfstuk van antediluviaanschen vorm, dat steeds op halfzeven staat. Denkt men zich hierbij een kuitendekker, vroeger het eigendom van een zeeofficier, met veel te lange mouwen en een witte, afzakkende broek en dat alles gedrapeerd om een klein mannetje, dan kan men zich eenigszins een denkbeeld vormen van dezen inlandschen magnaat.

De mindere lieden en slaven dragen meestal slechts eenvoudige, katoenen gewaden, die zij alleen dan door nieuwe vervangen, als de oude hun van de leden vallen.

Naar de gegeven schets stelle men zich echter noch den adel, noch den minderen man als helder gekleed voor. Het tegendeel is waar. Allen, zoowel Mohammedanen als Heidenen zijn onbeschrijfelijk smerig, zelfs daar waar water in overvloed voorhanden is. Zich goed wasschen doen zij nimmer. Opmerkelijk is het echter, dat zij in dit opzicht wat hun handen betreft, althans vóór dat zij gaan eten, eene uitzondering maken. Geen Keienaar wat hij ook zij, zal zijn eten aanraken, zonder eerst zijne handen behoorlijk gereinigd te hebben.

Een gevolg van deze verregaande onreinheid is, dat de haren een geschikt verblijf opleveren voor zekere gedierten, die daarin welig tieren. Zelfs in die mate, dat, gaat men tot een reiniging over, en dit is in de ledige uren een geliefkoosde uitspanning, men handen te kort komt om de vangst te vernietigen. Daarom wordt hiertoe dan ook van een bijzonder instrumentje gebruik gemaakt, een dun staafje, uit een aan weerszijden aangepunte bamboespaan vervaardigd, waarmede men de haren scheidt en iederen betrapte terstond afmaakt. Dat men den buit doodbijt, zooals elders voorkomt, schijnt hier niet plaats te vinden.

HOOFDSTUK III.

Woningen en huisraad.

Heden ten dage woont de bevolking bijna overal gezellig in negariën bijeen. In vroeger dagen, toen voortdurende twisten en nimmer eindigende veeten de lieden van elkander vervreemden, was dit evenwel anders. Van dorpen was toen geen sprake; iedere familie bewoonde een eigen huis op een steile, moeilijk genaakbare hoogte gebouwd en met een wal van klipsteenen omgeven, waarachter de bewoners zich posteerden, wanneer zij door een vijand werden bestookt. Werd de familie al te groot, dan werd het huis, door aanbouwing van verschillende afdeelingen, van lieverlede uitgebreid of wel men ging er toe over, naast de oude een nieuwe woning op te trekken, die dan eveneens met een muur werd omgeven. De ruimte binnen den muur bevatte derhalve uitsluitend de leden van één en denzelfden stam. Intusschen heeft deze toestand, althans op de eigenlijke Kei-eilanden, thans bijna overal plaats gemaakt voor een anderen. Sedert grootere verdraagzaamheid gedoogde, dat men zich nevens elkaar vestigde, werden allerwegen de versterkte huizen verlaten; de bewoners zochten de stranden op, alwaar zij nieuwe woningen oprichtten, liefst zoo dicht mogelijk nevens elkaar om, voor het geval, dat van elders komende stroopers een inval mochten wagen, dezen gezamenlijk het hoofd

te kunnen bieden. Op de naburige Kei-Tanembargroep is de verhouding der bevolking onderling evenwel nog niet van dien aard, dat zij eene dorpsgemeenschap toelaat, aldaar treft men dus nog de versterkte woningen aan. Een typisch voorbeeld van zulk een versterkt dorp geeft de nederzetting Atnebar, aan een ruime baai op een ± 30 Meter hoogen heuvel gelegen, en de negorij Ohiwait op Groot-Kei.

Het aantal huizen van een dorp bedraagt van één tot ± vijftig, die hot en hair door elkander staan, wijl geen rooimeesters, hem, die een woning wil oprichten, daarvoor een bepaalde plaats aanwijzen. Iedereen bouwt, waar hem dit goeddunkt. Alleen Toeal maakt in dit opzicht een gunstige uitzondering; daar zijn de straten met eenige regelmaat aangelegd. Hoe verward de huizen ook dooreen staan, nimmer grenzen zij, gelijk bij ons, aan elkaar, daar ieder huis een erf heeft, waarop men den gewijden steen, een afgodsbeeld of een altaartje aantreft, waarop of vóór hetwelk aan de beschermgeesten van het huis geofferd wordt. Vermelding verdient ook, dat in de nederzettingen waarin zoowel Mohammedanen als Heidenen te zamen wonen, hunne huizen steeds van elkaar gescheiden zijn; men vindt de hutten der eersten als 't ware in één wijk bijeen, terwijl die der laatsten de andere wijk vormen.

De huizen staan steeds op palen ± 1 Meter boven den beganen grond, zoodat men immer een trap noodig heeft om de deur te kunnen bereiken. Het geraamte is gewoonlijk van hout, zelden van bamboe; de omwanding alsmede het dak zijn van atappen. Alleen de huizen der hoofden kenmerken zich door houten wanden, die bij uitzondering met snijwerk versierd zijn, daar in den regel van uitwendige versiering der woning in 't geheel geen werk wordt gemaakt. Treden wij thans zulk een woning binnen. De vloer bestaat uit in de lengte gespleten bamboestengels, die met eenige tusschenruimte op de dwarsleggers, welke de palen verbinden, worden nedergelegd. Dit geeft het voordeel, dat de huisvrouw nimmer den vloer behoeft aan te vegen, daar alle vuil en afval, die er op vallen, door de reten verdwijnen en een welkome buit worden van de onder de woning rondkakelende kippen en varkens. Het vóorgedeelte, waarin wij ons thans bevinden, bestaat uit een lange, de geheele breedte van het huis beslaande zaal, het gemeenschappelijk vertrek, waarin alle bewoners, en zij zijn dikwijls velen, bijeen hokken. Op den achtergrond verheft zich een over de geheele breedte aangebrachte wand van atappen, zóó laag, dat men er gemakkelijk overheen kan zien, door dwarsschotten met den achterwand van de woning verbonden. De op deze wijze afgeschoten ruimten zijn de slaapkamers der gehuwde familieleden. Aldus zijn alle

woningen, die der hoofden zelfs niet uitgezonderd, ingericht. Te Hār b. v. een dorp op de Oost-kust van Groot-Kei bewoont de Orang-kaja = het dorpshoofd, een huis, dat 30 Meter lang en 8 Meter breed is, waarin dertig zulke slaapkamers zijn. Deze woning dient aan meer dan honderdvijftig personen tot verblijf. Bedenkt men hier nu bij, dat ieder echtpaar de slaapkamer tevens tot keuken gebruikt, dan zal men zich eenigszins kunnen voorstellen, welk een atmospheer omtrent etenstijd in zulk een huis moet heerschen, daar schoorsteenen onbekend zijn en de rook zich dus een uitweg door de reten van het dak zoeken moet. Veel licht is er ook niet, daar vensters gewoonlijk ontbreken of, zijn deze al aanwezig, doorgaans niet veel meer zijn dan een paar kleine vierkante gaten in den wand, die met valluikjes gesloten worden en dus alleen nog maar het gemeenschappelijk vertrek verlichten. Is het licht, dat het vuur, waarop gekookt wordt, verspreidt, onvoldoende, dan wordt een lamp of een harsfakkel aangestoken, die al walmend den rook en den stank in het huis nog vermeerderen.

Eigenaardig is ook, dat met het verlaten der versterkte woning tevens het nationale model der huizen werd prijs gegeven. Men vindt thans alle bouwtranten van den Archipel dooreen. Oudtijds echter hadden de Keische woningen een eigen type, dat nu alleen nog in enkele achteraf liggende dorpen wordt gevolgd. Een beschrijving van zulk een ouderwetsch verblijf werd in systematische beschrijving onder N°. 138 gegeven en de inrichting ervan uitvoerig beschreven.

Het huisraad, dat men in een woning aantreft, is niet veel bijzonders. Aan de wanden der kamertjes hangen des daags de slaapmatten en de kussens, te zamen gerold in daarvoor vervaardigde banden, daar naast de bordenhangers en een aantal bamboe kokers met water gevuld om de dorstigen te laven, alsmede de pijlen en bogen voor het mannelijk personeel. Op den vloer staan gewoonlijk het vaatwerk en de doozen tot berging van kleederen en sieraden. Alleen in de huizen der rijkeren ontwaart men wel eens een stoel en andere van meer beschaving getuigende meubelstukken.

HOOFDSTUK IV.

Jacht en vischvangst.

Omtrent de jacht, die uitsluitend door de mannen wordt gedreven, kunnen wij kort zijn om de eenvoudige reden, dat het wild op deze eilanden ontbreekt. Groote zoogdieren toch, met uitzondering van den

Macropus, die alleen op Groot-Kei (Noehoe-Joet) wordt aangetroffen, en enkele buideldieren, die de overige eilanden herbergen, benevens eenige verwilderde varkens komen op deze eilanden niet voor, zoodat van een eigenlijke jacht, zooals die elders gedreven wordt, geen sprake kan zijn, te minder nog, daar om hun vleesch slechts wilde zwijnen worden gejaagd, doch de overige dieren vrijwel ongemoeid worden gelaten. Hetzelfde geldt voor de jacht op vogels. De eenige soort, die als voedsel hiertoe in aanmerking komt, zijn de boschduiven en enkele andere soorten, die wegens de huid eene zekere handelswaarde vertegenwoordigen.

Bij de jacht op grof wild bedient men zich van geweren, zoo men die bezit, of anders van pijl en boog en strikken; om vogels te vangen van hetzelfde gereedschap en ook van vogellijm, vervaardigd van het ingedikte sap van den kanari, Canarium commune, of van dat van de Artocarpus incisa. Wenscht men echter de vogels geheel onbeschadigd in handen te krijgen, dan schiet men ze met pijlen met afgestompte punt, waardoor geen gaten in de huid ontstaan.

Van meer belang voor de bevolking en daarom meer ontwikkeld, is evenwel de visscherij. Deze wordt uitsluitend ter zee uitgeoefend, wijl de stroompjes, die hier en daar de eilanden doorsnijden, zeer arm aan visch zijn en de Kei-eilander bovendien geen zoetwatervisch eet. In vergelijking met elders staat de zeevisscherij op deze eilanden echter nog op zeer lagen trap. Schakels zijn onbekend en, met uitzondering van te Eli en Elat, werpnetten eveneens. Fuiken, hengels, elgers en bedwelmende middelen zijn de eenige gereedschappen, die tot uitoefening van dit bedrijf worden gebezigd. In de systematische beschrijving hebben wij over de eerste dezer gereedschappen reeds uitvoerig gesproken, wij volstaan derhalve met daarnaar te verwijzen. Aangestipt moet echter nog worden, dat de sub N°. 156 vermeldde vaste fuik hoofdzakelijk door vreemdelingen wordt geplaatst, onder voorwaarde, dat zij een gedeelte van de vangst aan het dorp, dat hun concessie tot het oprichten ervan verleende, zullen afstaan. De zee toch vóór het gebied van ieder dorp gelegen, is territoriaal water, althans tot zoover als de reven zich uitstrekken. Ieder inwoner van het dorp heeft daarop gelijke rechten en mag er naar willekeur visschen. Vreemdelingen zijn evenwel van dit recht uitgesloten en mogen alleen tegen eene billijke vergoeding hun geluk aldaar beproeven. Op dezen regel bestaat maar eene uitzondering en wel ten opzichte van de bocht van Ohidair. Deze behoort aan verschillende negariën gemeenschappelijk en mag dus door ieder inwoner dier nederzettingen worden geëxploiteerd. Enkele maan-

den van het jaar, waarschijnlijk om algeheele uitroeiing der visch te voorkomen, wordt zij echter voor gesloten verklaard en is het niemand vergund, zich daarheen te begeven. Buiten de réven is evenwel de zee geheel vrij; iedereen, hetzij hij van de Kei-eilanden geboórtig, hetzij hij van elders afkomstig is, mag haar naar eigen goeddunken bevisschen. De Kei-eilanders zelf, uitgezonderd wanneer zij een enkele maal op het bemachtigen van dujungs (Halicore dugong) uitgaan, begeven zich echter hoogst zelden buiten hunne reven, daar zij nimmer dieper dan op ± tien vadem visschen. Ware de zee dan ook minder vischrijk, hun vangst zou slechts gering wezen. Nu evenwel levert zij echter nog een tamelijk beschot op, daar zoo lang de vloed doorstaat, vrij wat visch binnen de reven komt, die bij ebbe minder gemakkelijk ontwijken kan en dan met behulp van elgers en steekmanden, voor zooverre zij nog niet in de fuiken liep, die bij alle uitgangen geplaatst worden, vrij zeker een prooi der visschers wordt. Eene bijzondere manier van visschen, die hoofdzakelijk in praktijk wordt gebracht wanneer de vangst een tijd lang slecht is geweest, bestaat in het vergiftigen van het water tusschen de reven door middel van fijngemaakten *tubah*-bast (Coculus) en *boreh* (Milletia sericea). De visch wordt daardoor bedwelmd, komt naar de oppervlakte, alwaar zij weldra door de overal opgestelde visschers wordt opgeschept, die de opbrengst later verdeelen.

Enkele personen houden zich bezig met het steken van tripang (Holoturia maxima) met lange harpoenen of door middel van steenen zinkers, waaraan scherpe weerhaken bevestigd zijn. Deze laten zij op den bodem zakken, de steen duwt den Holothuriën den haak in het lichaam, waarna ze worden opgehaald. De bevolking eet de tripang zelf echter niet, het geheele product wordt uitgevoerd tot een waarde van *f* 5000 à *f* 6000 's jaars. Wanneer men nu weet, dat slechts de nederzettingen Neroen en Fēr zich op het inzamelen dezer weekdieren toeleggen, dan blijkt daaruit dat, werd de inzameling daarvan meer algemeen gedreven, zij een belangrijke bron van welvaart voor de bevolking zou kunnen worden. Dit geldt ook voor de overige producten der zee rond deze eilanden, met name parelen en sponzen, doch de inboorling is niet bij machte ze te vergaren.

Van tijd tot tijd wordt ook op zeeschildpadden jacht gemaakt, zoowel wegens het vleesch als wegens de schaal. Zij zijn echter schaars, zoodat de uitvoer van schildpad zelden de som van *f* 200 overschrijdt.

HOOFDSTUK V.

Landbouw.

Vóór dat wij tot den landbouw overgaan, dienen wij aan de regeling van het landbezit eenige oogenblikken de aandacht te schenken. In hoofdzaak verschilt deze niet van elders te dien aanzien geldende bepalingen, dus is ook op de Kei-eilanden, de negari eigenares der landen welke binnen haar gerechte grenzen liggen, terwijl het gebruik dier gronden berust bij de leden der dorpsgemeenschap. Deze grenzen zijn evenwel nergens behoorlijk afgebakend. Verschillende kenbare teekenen op die tereinen voorkomende, worden om die reden als grenzen aangenomen zoo bijv. boomen, steenen, heuvels enz. soms zelfs denkbeeldige lijnen. Dit heeft ten gevolge, dat herhaaldelijk grenskwestiën tusschen de negariën onderling ontstaan, die in vroeger tijd werden uitgevochten, doch thans, nu de Kei-eilanden onder rechtstreeksch bestuur zijn gebracht, door den controleur worden berecht. Gemakkelijk is het doen van uitspraak in dergelijke aangelegenheden in den regel niet, daar niet zelden, in vroeger dagen, toen oorlogen nog aan de orde van den dag waren, enkele negariën anderen, die haar met troepen of op andere wijzen ter zijde stonden, stukken grond in bruikleen hebben afgestaan, zoodat zich nu meermalen het geval voordoet, dat de landen van het eene dorp binnen de grenzen van het andere liggen, ja zelfs dat een zeker aantal negariën gezamelijk aanspraak maken op hetzelfde land of eiland.

Wat nu de gronden, die tot ieder dorp behooren, aangaat, deze kunnen worden onderscheiden in woeste, nog nimmer in ontginning gebrachte gronden, terre vierge, en reeds ontgonnen gronden om het even of deze werkelijk bebouwd worden, dan wel braak liggen. De eerste soort, de woeste gronden staan ter beschikking van alle leden der dorpsgemeenschap. Zij hebben hierop een gelijk en gemeenschappelijk gebruiksrecht. Elk lid kan naar welgevallen in de bosschen, op die gronden gelegen, de natuurproducten inzamelen of een gedeelte van die gronden in verband met zijne krachten ontginnen. Door deze laatste handeling krijgt evenwel de ontginner het uitsluitend recht van vruchtgebruik op den ontgonnen grond, welk recht op zijn erfgenamen overgaat. De rechten welke de overige leden van de dorpsgemeenschap individueel op die gronden kunnen doen gelden, komen daarbij niet in aanmerking; deze gronden zijn dan onttrokken aan het gemeenschappelijk gebruiksrecht ten bate van den ontginner. De negari blijft evenwel over die gronden een oppermachtig eigendomsrecht behouden. Sterft de ontginner

zonder erfgenamen na te laten, dan vervalt zijn grond weder aan de negari.

De tweede soort van gronden zijn die, welke reeds ontgonnen zijn, hetzij zij braak liggen, hetzij zij bebouwd worden. Zij behooren in erfelijk bezit aan bepaalde leden van het dorp, d. w. z. òf individueel aan enkele personen òf communaal aan verschillende familiën. Tot deze laatste kategorie behooren ook die gronden, welke de familie door aanerving verkregen heeft, omdat de erfenis niet verdeeld wordt, doch in het gemeenschappelijk bezit der erfgenamen blijft.

Zoowel de ontginners van woesten grond, als de families, die erfelijke bezitrechten op zekere gronden kunnen laten gelden, zijn, tot op zekere hoogte, onbeperkt in het uitoefenen hunner rechten op die gronden. Tot op zekere hoogte slechts, wijl hun bezit immer het karakter behoudt van eene erfelijke genotsconcessie, hetzij individueel, hetzij communaal. Zij mogen hunne gronden dan ook niet aan vreemdelingen verkoopen, wijl deze, als niet-leden der dorpsgemeenschap van alle rechten op den dorpsgrond uitgesloten zijn. In één geval slechts kan een vreemdeling zekere grondrechten verkrijgen, namelijk wanneer hij met een dochter eener dorpsgemeenschap in het huwelijk treedt. Door het huwelijk wordt hij in zekeren zin genaturaliseerd, gaat hij tot de dorpsgemeenschap behooren en ontvangt daardoor zekere rechten op de door de familie, waarin hij wordt opgenomen, bezeten gronden. Aanspraak op het mogen ontginnen van woeste gronden krijgt hij daardoor evenwel geenszins. Nimmer mag hij ten eigen bate een stuk woesten grond in ontginning brengen, noch in de bosschen hout gaan kappen of producten inzamelen. Ditzelfde geldt voor leden van andere negariën, met dien verstande evenwel, dat het hun, die tot hetzelfde regentschap behooren, somtijds wordt toegestaan, doch alleen nadat daartoe vooraf verlof gevraagd is, bamboe en rotan, die in enkele streken nagenoeg ontbreken, te gaan inzamelen. De toestemming daartoe wordt nimmer geweigerd en door de vragers met een klein geschenk pro forma betaald.

De familie-gronden, *tuwun*, zijn hoofdzakelijk beplant met sago, klapper-, kanari- en pinangboomen, op wier opbrengst de familie gelijkelijk aanspraak maakt. Sterft evenwel de familie uit, dan vervalt de tuwun weder aan de dorpsgemeenschap, die de gronden opnieuw onder de overige families verdeelt of zelf exploiteert.

Boven merkten wij reeds op, dat de woeste gronden communaal bezit der negari-genooten zijn, dat dezen daarop in gelijke mate recht hebben. Geheel willekeurig mogen zij hunne rechten uitoefenen op de jonge boschgronden *tanat wus*. Zij mogen deze ontginnen en bebouwen, zonder daarvan iemand

rekenschap verschuldigd te zijn. In hun rechten op de oudere boschgronden, *ngangan rān*, zijn zij evenwel beperkt. Wel mag ieder inwoner der negari aan wie het bosch toebehoort, daarin hout kappen en een aantal boschproducten winnen, doch niet alle. Enkele producten toch zijn wegens hunne waarde meer gezocht dan de andere; met name geldt dit voor de kokosnoten, die in den vorm van koprah een artikel van uitvoer vormen. De inzameling dezer noten is daarom aan zekere bepalingen onderworpen en gedurende een gezetten tijd zelfs geheel verboden. Tijdens het verblijf der van elders komende handelaars, worden nagenoeg alle klappers, die er te vinden zijn, afgeplukt om te worden uitgevoerd. Tegen dat zij terugkomen moet er dus weder nieuwe voorraad zijn en daartoe wordt dan gedurende den tijd,dien zij afwezig zijn,op de klapperboomen het *howajar* gelegd, d. i. het verbod om de noten te mogen plukken. Dit verbod wordt uitgevaardigd door den *tuwan negari*, de oudste in leven zijnde nakomeling, hetzij man of vrouw, van den stichter van het dorp. Drie dagen vóór dat dit verbod zal worden uitgevaardigd, wordt de raad der oudsten van het dorp bijeengeroepen, die dan het gevallen besluit hunnen onderhoorigen moeten mededeelen. Ten teeken, dat de klapperwouden howajar zijn, wordt aan de boomen een verbodsteeken opgehangen. System. beschr. N°. 161, ten teeken, dat het bevel sedert van kracht is. Dit verbodsteeken wordt met bijgeloovigen eerbied beschouwd en niemand zal het wagen, het te schenden. Wordt het howajar intusschen een enkele maal overtreden, dan is de schuldige in den regel spoedig gevonden. Hij wordt beboet, of, zoo er van hem niets te vorderen is, aan een paal gebonden om door de roode mieren te worden gebeten. Zoo hij vreemdeling is, wordt deze laatste straf niet toegepast, doch de overtreder tot het viervoudige der gewone boete verwezen. Blijft de schuldige ontkennen, dan moet hij zich aan de waterproef onderwerpen, doch hierover later meer.

Op het tijdstip, dat het howajar weder wordt opgeheven, gaan de tuwan negari met de oudsten van het dorp naar het woud en nemen de verbodsteekens weg, waarvoor zij dan respectievelijk beloond worden met 20 en 15 klappernooten, terwijl zij, die tijdelijk als boschwachters hebben gefungeerd, ieder vijf noten ontvangen.

De tuwan negari waren voorheen vrij wel oppermachtig in het vergeven en aanwijzen der te ontginnen gronden. Van lieverlede hebben zij evenwel hun waardigheid reeds op de hoofden overgedragen en daarmede is de eerste schrede op de baan der domeinverklaring der woeste gronden voor het Gouvernement gemakkelijk gemaakt.

Wanneer iemand een stuk grond gaat ontginnen, bepaalt hij allereerst of het stuk grond, dat hij daartoe uitkoos, hem al dan niet voordeelig zal zijn. Daartoe haalt hij, vóór dat tot het afbranden van het veld zal worden overgegaan, een handvol aarde van het veld en neemt vervolgens een met kalk bestreken klappernoot, waarop hij die aarde smeert. Daarop roept hij de zon aan en hakt de noot in tweeën. Loopen de vezels van het vleesch rechts, dan is dit een gunstig teeken, zoo niet, dan is dit ongunstig en moet een ander terrein worden gezocht. Deze kunstgreep wordt zoolang herhaald, totdat het orakel eindelijk gunstig is. Heeft men op die wijze een geschikt terrein gevonden, dan wordt dit geheel schoongekapt; zoowel het struikgewas als het zwaardere hout wordt geveld. Als het eerste genoegzaam uitgedroogd is, wordt het aangestoken en verbrand. De zwaardere boomstronken laat men echter, hoewel dikwijls half verkoold, liggen. Op dit veld worden dan ubi's en ook verschillende rijstsoorten geplant, die nadat ze rijp geworden zijn, veelal nog door een tweede gewas, hetzij djagung, hetzij katjang, worden vervangen. Bovendien is op ieder veld een klein stuk afgezonderd voor het aankweeken van moeskruiden en een weinig tabak. Het behoeft wel bijna geen betoog, dat de landbouw en alles wat daaraan annex is, nog op zeer lagen trap staat. Landbouwgereedschappen, uitgezonderd het kapmes, *sōd*, en de weinige betere, die de firma Lange invoerden, zijn geheel onbekend. Bij het oogsten worden de ubiknollen dan ook eenvoudig met het kapmes uitgegraven en opgeborgen, terwijl de djagongklossen in groote manden worden bewaard. De rijst wordt afgesneden en met de handen, die men om de huid niet te beschadigen, vooraf met een lap boombast of doek omwikkelt, van de halmen gestroopt en in daartoe uitsluitend gevlochten zakken van palmblad opgelegd. Zoo de ontginner inwoner der negari is, komt de oogst geheel aan hem, en kan hij het volgenden jaar opnieuw zijn land beplanten. Is hij evenwel vreemdeling, wien een stuk tijdelijk ten gebruike werd gegeven, dan moet hij zijn veld na den oogst verlaten en ongeveer de helft van de opbrengst als schatting aan het dorpshoofd betalen.

Tijdens het te veld staan van het gewas, wordt in de meeste gevallen daarbij een stok geplant, gewoonlijk in den vorm van een mensch gesneden. Dit teeken, *wahot*, moet voor eventueelen diefstal waken. Dit doet het dan ook met succes, daar de inlander, onverschillig of hij Mohammedaan dan wel Heiden is, zoozeer van de macht van dit toovermiddel overtuigd is, dat steelt hij, hij meent dat de daarin huizende geest hem zekerlijk met tal van ongeneeselijke ziekten of zelfs met den dood zal straffen.

HOOFDSTUK VI.

Nijverheid.

De voornaamste tak van industrie is, ten minste op Groot-Kei, het bouwen van prauwen, zoowel voor eigen gebruik als voor uitvoer. Ieder aan de kust gelegen nederzetting heeft dan ook één of meer scheepswerven, die dadelijk te herkennen zijn aan hare groote, houten loodsen, welke, om het in aanbouw zijnde vaartuig tegen het weder te beschutten, boven de hellingen worden opgeslagen. Deze werven zijn het eigendom der dorpsgemeenschap; ieder bewoner mag er daarom tot het bouwen van een vaartuig gebruik van maken. Zelden staan zij dan ook leeg, doch vooral gedurende de maanden dat de West- en Oost-moeson hun grootste kracht hebben, heerscht er algemeene bedrijvigheid en wordt er hard gewerkt, daar men in dien tijd alle vaartuigen, welke op stapel staan, tracht gereed te krijgen, ten einde ze bij het afnemen der moesons naar Banda, Ceram en Amboina, of naar de Aroe-eilanden ten verkoop te brengen. Gedurende de maanden October en November en ook in Februari en Maart ziet men de geheele mannelijke bevolking met hunne nieuwe prauwen de reeden verlaten, nu koers zettende naar het Noorden, dan naar het Oosten. Groote vaartuigen, met een twintigtal kleinere op sleeptouw, kiezen dan bijna dagelijks zee en alles wat reeds een roeispaan hanteeren kan, gaat mede. Slechts de vrouwen, de kinderen en de grijsaards blijven achter.

Niet vóór dat de geheele vloot van de hand gezet is, wat gewoonlijk niet lang duurt, daar de op Groot-Kei vervaardigde scheepjes zeer in trek zijn, aanvaardt men den terugtocht en de nederzettingen worden weder opgezocht om het volgende jaar opnieuw uit te trekken.

De prauwen, die op dit eiland aangemaakt worden, zijn van verschillenden vorm en dragen met dien overeenkomstige namen. De grootste soort, de *belan waho tetear*, die slechts voor inlandsch gebruik wordt gebouwd bijvoorbeeld, heeft van voren zoowel als van achteren een spits oploopenden steven, meestal fraai à jour gebeeldhouwd en beschilderd, die in een scherpe punt eindigt. Op den top dier punt plaatst men een knop, welks model ontleend is aan dat der scheepslantaarns uit de vorige eeuw, waarin driehoekige vlaggen met lange, dunne wimpels aan den boventop worden bevestigd. Deze belan's doen heden ten dage hoofdzakelijk nog als staatsie-vaartuigen dienst en bijna ieder dorp bezit er een, die òf aan het dorp òf aan het dorpshoofd toebehoort.

Moet hij op reis, gaat een der dorpelingen een vrouw halen, verschijnen vreemdelingen voor den wal, aan wie honneurs moeten worden bewezen enz. dan wordt de belan opgetuigd en vóór het dorp verhaald. Aan een hoogen vlaggestok, ongeveer op $^1/_3$ der lengte van voren af gerekend geplaatst, wordt dan de Nederlandsche driekleur geheschen en aan den achtermast, die op gelijken afstand van de voorplecht in den achtersteven bevestigd is eene vlag van willekeurigen vorm, meestal in dien van een rog, vastgemaakt. Boven beide vlaggen, onder den kloot van den mast, worden dan veelal nog fantastische drijvers aangeslagen en bovendien worden ter plaatse waar de boorden in de stevens overgaan nog kleine, driehoekige vlaggen ingeplant. Op het midden van den romp wordt vervolgens een uit planken bestaand, verhoogd dek aangebracht, waarop de stoel van het dorpshoofd wordt geplaatst en waarop een aantal mannen, op de maat der muziek, bestaande uit gezang begeleid door een trommel en een gong, die tevens den slag der roeiers moeten aangeven, dansen uitvoeren. De roeiers op de boorden gezeten, bewegen het vaartuig met korte spatelvormige scheppers voort, terwijl zij, die op den rand van het dek geplaatst zijn, zich daartoe van lange, eveneens spatelvormige riemen bedienen, die in rotanlussen, welke als dollen dienst doen, heen en weder worden bewogen. Voor dagelijks gebruik worden deze belan's evenwel nimmer gebezigd, daartoe dient de *waho tetear*. Wel heeft deze ongeveer dezelfden vorm als de belan, doch zij is minder sierlijk afgewerkt en in den regel ook kleiner. Voortbewogen wordt zij evenwel op geheel dezelfde wijze.

De derde soort, die gebouwd wordt, is de *rau*, een zeer klein bootje uit één boomstam gekapt, dat voor het lichten der vischfuiken, het visschen op de riffen en het onderhouden der gemeenschap tusschen de verschillende negariën onderling wordt gebruikt.

Tegenwoordig legt de bevolking zich, behalve op het vervaardigen der evengenoemde vaartuigen, ook toe op het bouwen van kotters en schoeners, die wegens hunne meerdere zeewaardigheid en goede constructie gereedelijk koopers vinden. Hun inhoud bedraagt echter zelden meer dan 9 à 10 ton, wat echter met het oog op de behoefte van den inlandschen handel voldoende is.

Bij het bouwen der beschreven vaartuigen gaat de Keische timmerman juist op tegenovergestelde wijze te werk als zijn vakgenoot te onzent. Is het alhier gebruikelijk eerst de kiel te leggen en daarop de inhouten te plaatsen, waaromheen dan ten laatste de buitenhuid bevestigd wordt, aldaar wordt eerst de romp ineengezet dan eerst de stevens daaraan

met pen en gat bevestigd en op gelijke wijze ook de huidplanken aan de kiel en onderling verbonden.

Het tot het vaartuig benoodigde hout, wordt in de bosschen, die daarvan overvloedig voorzien zijn, gekapt, op de vellingsplaats zelf tot planken enz. verwerkt en eerst daarna door de bouwers naar de werf gesleept. Zoo spoedig als er een voldoende voorraad bijeen is, wordt met den bouw aangevangen, waartoe allereerst de kiel op een soort van helling wordt gelegd. De kiel bestaat uit een aan beide einden vrij sterk omhoog loopenden, dikken balk, met den bijl-dissel volkomen glad afgewerkt. Aan weerskanten worden tegen dezen kielbalk aan de eerste boeiplanken gelegd, en op deze afgeteekend, welk verloop haar moet gegeven worden, zoowel om juist tegen den kielbalk aan te passen als om aan den bovenkant de noodige ronding te krijgen. Daarna worden beide planken in hun behoorlijken vorm bijgehakt en met stevige, houten nagels voorgoed aan de kiel bevestigd. Nu worden in de bovenkant dezer planken rechtstandige gaten geboord, ter wijdte van een duim, waarin wederom pennen van zeer hard hout gedreven worden. Is dit geschied, dan worden de beide tweede planken gesteld, nadat die in haren onderkant vooraf van gaten zijn voorzien, juist correspondeerend met de pennen in de eerste planken, terwijl de kanten zoo nauwkeurig zijn bekapt, dat, als de planken geplaatst zijn, tusschen de eerste en de tweede geen reet meer overblijft. Op die wijze wordt voortgegaan met plank op plank te bevestigen, totdat de romp voor de helft gereed is. Daarna worden de voor- en achterstevens aangebracht zoowel tegen de kiel als tegen de wanden en geheel op dezelfde wijze bevestigd, waarna de romp nu zoowel van binnen als van buiten wordt glad gehakt. Men draagt echter zorg aan den binnenkant zooveel hout uit te sparen, dat er op regelmatige afstanden van ongeveer een voet tusschenruimte nokken overblijven, telkens een paar over elkaar. Tusschen deze in worden vervolgens de inhouten, ook vooraf pasklaar gemaakt, geplaatst en dan de nokken doorboord om er rotanstroppen door te kunnen halen ter bevestiging der spanten, die het vaartuig de noodige stevigheid moeten geven. Eindelijk wordt het vaartuig verder opgeboeid. Als het geheel gereed is laat men het afloopen om er nu nog de masten in te plaatsen en het verder af te timmeren. Met kleinere vaartuigjes wordt echter zooveel omslag niet gemaakt. In deze dienen de zitbanken tevens tot inhouten, die de planken van den romp bijeen houden of, zoo het schuitje uit één stuk is, het zijn vorm moeten doen bewaren.

De vaartuigen, die op Groot-Kei vervaardigd worden, zijn zooals wij

boven reeds zeiden, het meest in trek. Dit neemt evenwel niet weg, dat ook de bevolking van Tajando zich met het bouwen van scheepjes bezig houdt, die echter, wijl hun vorm niet deugt, bijna alleen op dat eiland gebezigd worden. Meer verstand hebben deze eilanders daarentegen van het timmeren in het algemeen. Kisten en koffers, ledikanten, stoelen en tafels weten zij zeer goed te maken. Deze zijn ook elders gezocht en worden veel uitgevoerd, vooral omdat de prijs niet hoog is. Een houten ledekant kost bijv. op Ambon slechts ± *f* 10, zoodat de inlandsche Christenen zich bijna alle van deze voorzien.

Het is intusschen te betreuren, dat de geheele houtindustrie, vooral het bouwen van vaartuigen, zoo verbazend veel hout kost, wijl daarbij veel nutteloos wordt verspild. De Kei-eilanders toch verstaan de kunst van het hout kunstmatig te buigen niet en moeten dus stukken, die een zekere kromming vereischen, uit één dik stuk houwen. Alles wat weggekapt wordt, gaat hierbij verloren, zoodat tot het maken van één rondhout dikwijls een tamelijk dikke boom wordt geveld, die dan niets anders dan dat eene rondhout oplevert. Hetzelfde geldt voor de vervaardiging van gebogen planken, die natuurlijk naarmate zij krommer en langer zijn een dikkeren boom vorderen. Doch niet alleen op deze wijze gaat veel hout te loor, ook bij het kappen van balken voor den uitvoerhandel is dit het geval. De inlandsche houtkoopers slaan slechts betrekkelijk dunne, korte balken in, omdat de van overzee komende handelaars geen zwaar hout laden kunnen. Het gevolg daarvan is, dat indien geen dunnere boomen meer voorhanden zijn, dikkere worden genomen, waarvan dan het overtollige hout eenvoudig wordt weggehakt. Bovendien moet de inlander houthakker een flinke partij gereed hebben, zal de verkoop hem eenig voordeel opleveren. Een voorbeeld hiervan tot bewijs.

Voor 100 zeer goede balken ijzerhout werd door een inlandschen handelaar aan een hakker betaald:

7 stukken madapolam à *f* 3. per stuk	*f* 21.—
1 sarung.	„ 1.—
1 hoofddoek	„ 0.50
totaal . . .	*f* 22.50

Eenige dagen later verkocht de kooper de geheele partij voor *f* 200 aan den eersten den besten stoomer, die voor den wal kwam.

Het spreekt dan ook vanzelf dat, indien op deze wijze wordt voortgewerkt, weldra geen zwaar hout op de Kei-eilanden meer zal aanwezig zijn en ten slotte in het geheel geen hout meer. Jonge boomen, die

ongeveer de maat hebben om de voor den handel gewenschte balken te leveren, worden het eerst geveld, daarna de oudere en zoo voorts, wat nu reeds ten gevolge heeft gehad, dat men op verschillende punten langen tijd loopen kan, zonder meer boomen te ontmoeten en in de omgeving van Toeal alle hout dat maar eenigszins, voor welk doel dan ook bruikbaar was, is opgeruimd.

Wij hebben met opzet eenigszins uitvoerig bij de houtnijverheid stilgestaan, omdat deze voor de Kei-eilanden de belangrijkste is. Naast deze verdient het pottenbakken vermelding, dat, zooals reeds in de systematische beschrijving werd vermeld hoofdzakelijk te Banda-Eli en Elat alsmede op Tajando wordt uitgeoefend. Wat de overige industrieën aangaat, deze kunnen wij stilzwijgend voorbijgaan. Wel treft men nog eenige goud- en ijzersmeden in de verschillende dorpen aan en ook verstaat men hier en daar de kunst zout, azijn en suiker te bereiden, doch nergens worden die bezigheden zoo in het groot uitgeoefend, dat zij op den naam nijverheid kunnen bogen. Voor den uitvoer komen deze producten dan ook niet in aanmerking; zij zijn uitsluitend bestemd voor de inlandsche consumptie.

HOOFDSTUK VII.

Handel.

Zooeven hebben wij reeds gezien, dat bij het verkoopen van hout geen contanten worden gegeven doch ruilgoederen; dit is in den houthandel regel. Bovendien zorgen de opkoopers er steeds voor, dat de verkoopers voorschot hebben, door hun goederen op crediet te geven, die dan bij latere verrekening tegen de dubbele waarde in hout moeten worden afbetaald.

Verlangt een inlander, wat een enkele maal voorkomt, geld, dan kan hij dit krijgen, mits hij later het dubbele der gegeven som in hout terugbetale. Bovendien zijn de houtprijzen zeer laag — voor 1 M^3 wordt slechts ± *f* 5.— betaald, — zoodat het mes van den opkooper van twee kanten snijdt.

Met het verkoopen van boschproducten, visch, tripang enz. is het niet beter gesteld. Om te beginnen wordt door de opkoopers met valsch gewicht gewogen en den verkooper een prijs steeds verre onder de werkelijke waarde betaald.

Zoo is het met alles. Vaartuigen ter waarde van *f* 280 à *f* 300 brengen gewoonlijk niet meer dan *f* 100 à *f* 150 op; van rijk worden door een

bedrijf is voor de Kei-eilanders derhalve in den eersten tijd nog geen sprake.

Stelt men den invoer op ± *f* 65,000 en de uitvoer ± *f* 70,000, getallen, die de juiste cijfers ongeveer zullen nabijkomen, en neemt men daarbij in aanmerking, dat niet meer dan $^1/_4$ van den geheelen invoer in contanten verrekend wordt, dan blijkt dat, om de rest aan te vullen, den importeurs, getrouw aan hunne bovenbeschreven rekenwijze, door de bevolking, tot delging der schuld, voor ± *f* 100,000 aan hout, boschproducten enz. moet worden opgebracht. De uitvoer bedraagt echter slechts ± *f* 70,000, zoodat zij ± *f* 30,000 schuldig blijft en dit jaar in jaar uit zal blijven, tenzij, wat te voorzien staat, dat de controleur, die thans op de Kei-eilanden gevestigd is, aan de woekerpraktijken der groothandelaren een einde zal maken. Gemakkelijk zal dit evenwel niet gaan. Zij toch zijn allen of Arabieren of Makassaren, dus Moslem, staan uithoofde van hun godsdienst derhalve verre boven den inlander, die zich wel wachten zal, hen van bedrog aan te klagen, bevreesd als hij is, zich aan de volgelingen van Mohammed te vergrijpen.

(Wordt vervolgd).

HOOFDSTUK VIII.

Bestuur en rechtspleging.

Het inlandsch bestuur over de verschillende negariën berust bij de negari-hoofden, die de titels voeren van *rāt* = radja, *kapitan* = kapitein, *ela-āi* = orang-kaja, *ohibiduan* en meer andere, verschillend naarmate zij in rang afdalen, of het dorp waarover zij staan minder groot is. Het aantal dezer functionarissen is legio. Naast hen heeft men in ieder dorp de *taen jān*, de familie-hoofden, de oudsten, die bijgestaan worden door den *marino* en den *major*. Doch behalve dezen herbergt iedere nederzetting nog een geestelijk hoofd *metuduān*, die de godsdienstige belangen der Heidenen behartigt en een Mohammedaanschen geestelijke, wien de kerkelijke aangelegenheden der Moslem zijn toevertrouwd. Eerstgenoemde, wiens rang, evenals die der overige hoofden, erfelijk is, wordt in het uitoefenen zijner bezigheden geholpen door den *ngabsīl*, zijnde een mannelijk persoon, die moet zorg dragen, dat de den goden en geesten gebrachte offers, behoorlijk te bestemder plaatse worden nedergelegd.

Hoewel deze inlandsche hoofden zeer deftige titels dragen als radja = koning, enz. is hun macht daarmede geenszins in overeenstemming. Nergens toch is hun gezag absoluut. In de eerste plaats hebben zij zich stipt aan de voorschriften van het gewoonterecht te houden en bovendien moeten zij, als het het nemen van ingrijpende besluiten betreft, met elkander in overleg treden en een plebisciet trachten uit te lokken, dat dan kracht van wet heeft. Doen zij dit niet, dan loopen zij groot gevaar, van uit hun ambt te worden gezet. Dit neemt evenwel niet weg, dat tot het uitoefenen der politie en het zorgen voor de openbare rust,

door hen alleen, die maatregelen mogen genomen worden, welke hun in verband daarmede wenschelijk voorkomen en kleine overtredingen, zelfs zonder ruggespraak met hun ambtgenooten, door hen mogen worden berecht. Zwaardere misdrijven moeten evenwel alle door den raad behandeld worden. In verband hiermede hebben zij het recht, ieder negariingezetene, onverschillig tot welken stand hij behoort, voor zich te dagen, hetzij tot het openen eener instructie, hetzij om hem correctioneel te straffen. Ook is de opgeroepene gehouden, aan de oproeping gevolg te geven. Hebben er evenwel moorden, schending der grenzen, overspel en dergelijke misdrijven plaats gehad, die de politieke rust in gevaar brengen, dan behoort de raad bijeengeroepen te worden en de schuldige, daarvoor in optima forma te worden gedaagd. Aan het hoofd van dien raad staat dan het dorpshoofd, terwijl de *taen jān* en de lagere hoofden de leden uitmaken. De marino vervult de rol van factotum; hij gelast den omroeper de schuldigen te dagvaarden en belast zich tevens met het allereerste verhoor. De omroeper, de bode van den raad, gaat, slaande op een bekken en den naam of de namen der gedaagden uitgalmend, het dorp door, totdat hij de gezochten gevonden heeft aan wie hij dan de dagvaarding mondeling overbrengt. Tevens stelt hij hun een stuk touw ter hand, waarin een aantal knoopen zijn gemaakt met de opdracht, iederen dag een knoop los te maken en wanneer zij den laatsten knoop hebben losgemaakt voor den raad te verschijnen. Deze verzamelt zich op denzelfden dag in het dorpshuis, onderzoekt bij monde van den marino de aanklacht, hoort de beschuldigden en getuigen en gaat daarna in geheime zitting over, waartoe de leden zich gezamenlijk naar een naastbijgelegen woning begeven, tot het nemen van conclusie. Zijn zij hiermede gereed, dan verzamelen zij zich weder in het dorpshuis. Het hoofd bestijgt den presidentszetel, links naast hem neemt de marino plaats, rechts de kapitan, verder de overige leden zoowel rechts als links. Daarna doen zij voor het volk, dat nu ook binnen wordt gelaten, uitspraak van het niet of al schuldig der gedaagden, die zich bij deze uitspraak hebben neder te leggen. In den regel is de partij, die de meeste getuigen kan aanvoeren de winnende, want, vóor dat zij tot het afleggen van getuigenis worden toegelaten, wordt hun eerst de eed afgenomen, waartoe de major hen buiten het raadhuis bijeen doet komen en laat zweren: *Eh Doead lerwoean, johul fangwaw hir wawa enhā duad entiwe, johul fangwaw waëd duad enatār harān*, d. i. O heer zon, ik zal spreken, zoo ik iemand bevoordeel, moogt Gij mij dooden, zoo ik eerlijk ben, zegene Gij mij. En, daar zij zelden valsche getuige-

nis afleggen, wordt geoordeeld, dat de partij, die het meeste bewijzen van in het gelijk te zijn kan aanvoeren ook gelijk heeft.

Tot het beslechten van kleine geschillen of het uitspraak doen over geringe misdrijven, is het echter, wij zeiden het boven reeds, niet noodig, dat de volledige raad bijeenkome. De beschuldigde persoon komt eenvoudig voor het dorpshoofd, ontvangt zijn berisping of wel wordt tot boete verwezen, al naar gelang van zijn vergrijp. Hij kan echter bij den raad in hooger beroep gaan, die dan gehouden is zijn zaak opnieuw te onderzoeken. Gewoonlijk laat men het echter zoover niet komen, daar de proceskosten, bestaande in het vrijhouden van de leden van den raad gedurende den tijd der zitting, belangrijke uitgaven vorderen. De raadsleden moeten toch veel en goed eten ontvangen alsmede sagero, sirihpinang en tabak, zooveel als hun lust.

Wordt iemand voor het dorpshoofd geroepen, dan behoort hij op eenige passen afstands stil te staan en, zoo hij een vrijgeborene is, al buigende met het hoofd of in gebukte houding langzaam te naderen; is hij slaaf, dan legt hij dien weg kruipende af. Vlak voor het hoofd gekomen, zet de vrije man zich met de beenen kruiselings onder het lichaam gevouwen (bĕrsila) op den grond, terwijl de slaaf nederknielt. In deze houding blijft de gedaagde, totdat het verhoor is afgeloopen en de uitspraak gedaan. Luidt deze in zijn voordeel, dan gaat hij op dezelfde wijze als hij gekomen is weder weg, zoo niet, dan vraagt hij vergiffenis terwijl hij de beenen van het hoofd omhelst en diens voeten op Indonesische wijze kust [1]), zeggende: „*duan u sabo u taha ejan*, d. i.: heer, vergeef mij, ik omhels uwe beenen."

Behalve in gevallen als het zoo even besprokene hebben de hoofden ook in het dagelijksche leven, wanneer zij niet in functie zijn, op zekere eerbewijzen recht. Ongepast bijvoorbeeld is het hun naam in hunne tegenwoordigheid uit te spreken. Zoo ook behooren negari-lieden, wanneer zij een hoofd tegenkomen, voor hem al buigende uit den weg te gaan en de handen, bij wijze van groet op de borst te kruissen. Bovendien genieten de hoofden eenige inkomsten, voor de verschillende dorpen varieerend, die hoofdzakelijk in hout worden opgebracht, terwijl de bevolking hunner eigen negari gehouden is, tegen vergoeding van den kost, hun, bij het bouwen van huizen, het bewerken der velden en dergelijken zwaren arbeid de behulpzame hand te bieden. Daartegenover staat evenwel, dat zij tal

---

1) منچيم = *mĕntjijum*, grondwoord چيم d. i. kussen door uitsluitend met neus en mond het te kussen lichaamsdeel aanraken en met den neus opsnuiven.

van verplichtingen hebben. Ten eerste zijn zij aansprakelijk voor het juiste beheer der dorpseigendommen, waaruit zij de boeten moeten betalen, waarvoor hunne onderhoorigen solidair aansprakelijk zijn, bijv. indien een der dorpelingen elders een misdrijf pleegt, doch onbekend blijft. Zijn die beschikbare gelden op dat oogenblik niet toereikend, dan moet het hoofd het te kort dekken, tot tijd en wijle dit kan worden aangezuiverd. Dit is evenwel uitzondering daar een deel der opgelegde boeten in de dorpskas terecht komt en dus gewoonlijk genoeg geld en andere zaken van waarde voorhanden zijn om de schuld te delgen.

Heden ten dage worden uitsluitend boeten als straffen opgelegd. Lichaams- en verminkende straffen, die vroeger veelvuldig werden toegepast, zijn thans voorgoed uit de inlandsche rechtsspraak gebannen. De zuiveringseeden en godsoordeelen, die daarmede hand aan hand gingen, evenwel nog geenszins. Zij worden echter alleen dan toegepast, wanneer getuigen in een strafzaak ontbreken en deze dientengevolge niet tot klaarheid kan worden gebracht, zoodat men in twijfel staat omtrent het al of niet schuldig zijn van personen, die van misdrijven worden beticht. Behalve in dergelijke gevallen neemt men ook, tot oplossing en uitmaking van politieke verwikkelingen, tot een zuiveringseed of ordalium zijn toevlucht, vooral wanneer zij het gevolg zijn van grenskwesties, die, zooals bij het bespreken van het landbezit reeds werd vermeld, hoogst moeilijk uit te twijnen zijn.

Een dergelijk geval deed zich o. a. voor in het laatst van 1892. De nederzettingen Moen en Oewat kregen moeilijkheden omtrent den juisten loop der grens tusschen beider gebied. Een door onpartijdigen ingesteld onderzoek leidde tot niets. Moen bleef beweren, dat Oewat zich gronden, aan hare grenzen gelegen, had toegeëigend, doch Oewat dit hardnekkig ontkennen. Van weerszijden werd nu besloten, op voordracht van een neutraal scheidsgerecht, de zaak door een godsoordeel te doen uitmaken, waarmede genoegen genomen werd. Op den dag daartoe bepaald, verzamelenden de hoofden van beide dorpen met hunne onderhoorigen zich op een daarvoor aangewezen neutraal terrein en vormden daar een kring. In het midden daarvan werd een tafel geplaatst, waarop een kom gevuld met arak en een weinig aarde van den grond, waarover de twist liep daarin gemengd, werd nedergezet. Vervolgens werd de zaak nog eens ampel besproken, doch zonder resultaat. Daarop trad een man van Moen naar voren en ook een van Oewat en nadat beiden van dit vocht gedronken hadden, zeide die van Moen, de kampong, die van onrecht aangeklaagd was: „*Eh Doean lerwoean, hukum*

nuhumet, wadar nitu, inho Watoengeljouw, dok emloak Moen teheier tanat u hēr waĕd mal leher hesir tanat i waĕd kabu ka-oh u uwat mās ni tanat wuang til mat": d. i. o heer zon, maan, Allah (Mohammed?), aarde en heilige plaatsen van Watoengeljouw, hoort: indien de gronden aan Moen toebehooren, het worde gezegend; indien de gronden Moen niet toebehooren, doch Moen wil stelen het goud en de gronden van Oewat, dan sterve Moen binnen drie maanden.

Daarop verklaarde de tegenpartij het tegenovergestelde. Hoe de zaak afgeloopen is, kunnen wij niet mededeelen, daar de heer Planten vóor dat de drie maanden omwaren, vertrok.

Een eed als de hier vermelde, heet groote eed, daarnaast zweert men echter zoogenaamde kleine eeden voor mindere misdrijven, die in eenigszins andere bewoordingen zijn vervat en daarop nederkomen, dat zoo men onwaarheid spreekt, de heer zon, den leugenaar en zijn verwanten moge verderven. Gewoonlijk worden groote eeden afgelegd onder heilige boomen, en steeds op den eersten dag na nieuwe maan, laatstgenoemde voor het afgodsbeeld of den heiligen steen, die zich een van beide in ieder dorp bevinden. Alleen in de zeer kleine nederzettingen, die noch een afgodsbeeld noch een heiligen steen bezitten, volstaat men met de asch, die men zich ook bij den grooten en den kleinen eed over het hoofd werpt, uit te strooien en daarbij het gebruikelijk formulier uit te spreken.

Thans nog een enkel woord over de godsoordeelen. De eenige vorm waarin die op deze eilanden voorkomen, is die van het waterordalium. Een voorbeeld kan dit het best ophelderen. Twee mannen Heloek en How hadden omgang gehad met een ongehuwde vrouw, tengevolge waarvan deze zwanger was geworden. De zaak kwam voor den raad, doch daar Heloek How het vaderschap van het te verwachten kind toedichtte en How Heloek als de vader aanwees, werd besloten, daar geen van beiden getuigen kon aanvoeren, het waterordalium toe te passen om den bedrijver van het strafbare feit te kunnen beboeten en de zorg voor het kind hem op te dragen. Op den daartoe bestemden dag begaf de raad, vergezeld van het grootste gedeelte der dorpsbevolking, zich naar het strand. De marino, die het ordalium moest leiden, stapte daarop in zijn bootje, waarin twee steenblokken waren gelegd, waarmede hij een eindweegs zeewaarts roeide. Op een plaats gekomen, waar het water een volwassen persoon ongeveer tot aan de kin reikt, liet hij de steenen op eenigen afstand van elkander zinken, waarna hij naar het strand terugroeide. Nu begaven zich ook Heloek en How te water en beiden plaatsten zich bij

een der steenen. Vervolgens zwoer Heloek: *Eh Doead lerwoean, omfit umtal jarhulīm dat enho bauk midin om hirit omho mao uwan serbay emsuk dekum emloak Heloek How i janan kud i mejdah omdat liën emfoh fil wat wur kabār How i janan kud i sum tum fil wat met wadan nafsan tum ta heit* d. i., ongeveer althans,: O Heer zon, maan weest mijn getuigen, zoo het kind niet van How is mag ik drijven op het water gelijk puimsteen en gabagaba, maar zoo het wel van hem is, dan zinke ik gelijk een steen of een stuk ijzerhout.

Daarop zwoer How hetzelfde. Daarna riepen allen op het strand *jojo huwe*, waarop beide mannen onderdoken en den steen vasthielden, om te zien, wie dit het langst zou kunnen volhouden, daar daaruit zijn onschuld zou blijken. How kwam het eerst boven en werd dus papa, terwijl hem, nevens het vaderschap, een boete werd opgelegd.

Andere vergrijpen, die door middel van het getuigenverhoor, wij stipten dit reeds aan, kunnen worden berecht, worden eveneens met boete gestraft. Zoo o. a. diefstal met inbraak, die echter hoogst zelden voorkomt, daar dit als een schande wordt aangemerkt. Hierop is het betalen van 1 thail goud aan den bestolene gesteld. Bij verwondingen, zoo er de dood op volgt, of wel bij manslag, wordt ieder gekwetst gedeelte van den verwonde of vermoorde afzonderlijk berekend. Het hoofd wordt geboet met 1 thail goud, het hart met drie thail goud, de beenen met twee groote lilah's, de handen ieder met een thail goud zoo ook ieder oog met 1 thail goud. $^1/_2$ thail goud moet betaald worden voor den neus, een gouden keten ter lengte van een vadem voor de ingewanden, een dito keten voor de ribben of wel een gouden oorbel voor iederen rib in het bijzonder, een gouden keten van een halven vadem voor den ruggegraat, enz. Brandstichting, aanslagen tegen de openbare zedelijkheid, beleediging en dergelijke worden eveneens met boete gestraft, die gedeeltelijk den verongelijkte, gedeeltelijk den hoofden en gedeeltelijk de dorpskas ten goede komen.

De opgelegde boete moet onmiddellijk worden voldaan; is de veroordeelde daartoe niet in staat, dan wordt hij dienstbaar aan het hoofd, dat de boete oplegde, totdat hij deze in arbeid heeft aangezuiverd.

HOOFDSTUK IX.

Oorlog en vrede.

In vroeger dagen werden herhaaldelijk oorlogen gevoerd, doch heden ten dage, sedert de Kei-eilanden onder rechtstreeksch bestuur zijn gebracht,

komen geen oorlogen meer voor, wijl het Gouvernement een inlandschen oorlog niet gedoogt. De Gouvernements-vertegenwoordiger is daar, om gerezen geschillen, die voorheen aanleiding tot den oorlog waren, te berechten, zoodat van uitvechten met de blanke wapenen niet meer inkomt. Voorheen was het evenwel anders; bijna iedere onaangenaamheid, tot de nietigste incluis, door inwoners van de eene negari dien van eene andere aangedaan, werd een casus belli, zoo het aan het scheidsgerecht niet gelukte, partijen tot eene minnelijke schikking over te halen. Schending van elkanders grondgebied, in gebreke blijven van het betalen eener boete waarvoor de negari-bevolking solidair aansprakelijk was, beleediging eener vrouw uit een vreemde negari afkomstig, en dergelijke gevallen meer waren even zoovele aanleidingen om de wapenen op te vatten.

Werd bijv. een vrouw, afkomstig uit de negari A en gehuwd met een man van het dorp B, in diens dorp beleedigd of wel door haar echtgenoot als slavin behandeld, dan trachtte zij haar bloedverwanten te A hiervan te verwittigen. Zij deed dit door hun ongemerkt per bode een zinnebeeldig teeken te doen toekomen, bestaande uit een Spaanschen peper in een stukje doek gewikkeld om haren bloedverwanten te kennen te geven, dat het haar iederen dag even heet gemaakt werd als deze peper. Was hare legitieme geboorte in twijfel getrokken, dan zond zij een weinig kapok en een bundeltje kippenvederen, door een bandje bijeengebonden waarmede zij uitdrukte: evenmin als gij weet, van waar deze kippenvederen komen, evenmin wil men mijn eerlijke geboorte erkennen, gelijk dit vlokje katoen door het minste zuchtje wordt bewogen, zoo ook gaat het mij, nergens vind ik rust. Na het ontvangen van zulk een boodschap *benāt meäh*, riepen de ouders der vrouw gewoonlijk hunne negarigenooten te zamen om te beraden, wat hun te doen stond. Meestal werd als gevolg der beraadslaging het dorpshoofd uitgenoodigd, aan de beleedigers voldoening te gaan vragen, aan welke uitnoodiging hij zich niet mocht onttrekken, alhoewel zijn bezoek in den regel op niets uitliep. Hij keerde dan terug en zond eenige dagen later den beleedigers een zwaard van gaba-gaba als oorlogsverklaring. Nam de tegenpartij deze aan dan was dit een teeken, dat zij den oorlog wilde, bovendien stuurde zij als bewijs hiervan een ijzeren parang terug. Weigerde zij het zwaard van gaba-gaba, dan bestond nog mogelijkheid de zaak op vredelievende wijze te vereffenen.

In het eerste geval werden de beide vijandige dorpen dadelijk in staat van tegenweer gebracht; de wallen voor zoover die voorziening behoefden, versterkt en bovendien op den kruin met aangepunte bamboepalen

bewapend. De vier poorten, respectievelijk aan de Noord-, de West-, de Oost- en de Zuidzijde gelegen, werden gesloten, terwijl men links en rechts daarvan op den wal lilah's plaatste, die den toegang bestreken. Vervolgens werden een groot aantal bamboe werplansen op den wal gereed gelegd, om voor het geval, dat de vijand tot een stormaanval zou overgaan, hem naar behooren te kunnen ontvangen. In den eersten tijd kwam het doorgaans echter zoover niet, om de zeer verklaarbare reden, dat de aanvaller, minder gedekt dan de aangevallene, aan de meeste verliezen blootstond. Men bepaalde er zich toe, al stroopende elkanders gebied af te loopen, en in het veld alleen aangetroffen personen der vijandelijke partij af te maken, die met het hoofd in den grond en de beenen omhoog, ter plaatse waar zij vielen, werden begraven. Had het hierdoor verkregen resultaat echter slechts weinig gevolgen, dan werd ten laatste tot een ontmoeting in het open veld, of wel tot den aanval op het vijandelijke dorp besloten. Als de dag hiervoor vastgesteld aangebroken was, trachtte men te weten te komen, of deze voor de onderneming gunstig zou zijn, wat van de beslissing van Doead lerwoean afhankelijk was. Dien dag bracht men hem daarom, bij het opgaan der zon een klein offer bestaande uit wat goudschrapsel in een pisangblad gewikkeld, dat moest dienen om vergiffenis voor alle bedreven zonden te vragen. In optocht brachten zij, die ten strijde zouden trekken, dit naar het strand, waar de metuduān hen opwachtte om de gave in zee te werpen. Nadat dit was geschied, begaven ook de strijders zich te water, na zich eerst het hoofd met klapperwater besprenkeld te hebben, en doken driemaal kopje onder om daarna weder naar het dorp te trekken, ten einde de wapenen aan te gorden en de amuletten om te hangen, wat vóor dat deze ceremonie vervuld was, niet mocht geschieden. In vollen krijgsdos verzamelden de krijgers zich daarna in het midden van het dorp om te vernemen of Doead lerwoean het hem zoo even gebrachte offer had aanvaard, hetgeen zou blijken uit den uitslag van het nu plaats hebbende rijst-ordalium. De vrouwen, die niet mede naar het strand gingen, hadden den tijd, dien de mannen afwezig waren, gebruikt om een groote daarvoor noodige hoeveelheid rijst te koken, die zij midden in het dorp, op een mat opstapelden. Allen, die zouden medevechten, benevens de voorvechter, namen rond dezen rijstberg plaats en vormden om dezen een kring. Nadat de metuduān stilte geboden had, stond de voorvechter van zijn zitplaats op en ging naar den rijstberg toe, waarvan hij een handvol nam, dezen onder opzien naar den hemel in den mond bracht om te trachten, de rijst ineens door te slikken. Gelukte dit, dan bleek Doead lerwoean der onderneming

goedgunstig gezind te zijn, zoo niet, dan werd zij uitgesteld. Achtereenvolgens moesten nu alle krijgers dezelfde ceremonie vervullen. Zij, wien het gelukte de rijst door te slikken, mochten medegaan, zij die stonden te kauwen, moesten thuis blijven. Als aldus de keurbende onder onmiddellijke bescherming van Doead lerwoean was gevormd, moest zij nog den krijgsdans uitvoeren, hierin bestaande, dat allen een kring vormden rond den metuduān, die met afgemeten passen den kring rond ging, ieder der krijgers strak in de oogen ziende en hem gebiedend alle vrees af te schudden. Daarna verwijderde hij zich om zijn plaats aan den voorvechter af te staan en ging hij ijlings naar de poort om de krijgers, die zoo aanstonds voorbij hem zouden trekken, nog een laatste wijding te doen ondergaan. De voorvechter had intusschen drie passen, van af de plaats waar hij stond gerekend, gemaakt, waarna hij halt hield. Vervolgens beschreef hij een cirkel op den hiel van zijn rechter voet, zoodat daardoor een klein kuiltje in den grond ontstond. Daarna plaatste hij zich weder in het gelid en liet zijn manschappen voorbij dit kuiltje defileeren, waarbij allen het met de teenen van den rechter voet moesten aanraken. Vervolgens leidde hij hen naar de poort, waarbij de metuduān met een kom, met een goudstuk erin, in de hand had postgevat. Ieder krijger, die den metuduān passeerde, legde de hand op dit goudstuk en begaf zich nu buiten het dorp, overtuigd van zijn succes. Als de laatste man naar buiten getreden was werd de poort gesloten, en ging de troep op weg, en onder luid schimpen en schelden op den vijand los.

De vrouwen, die niet mede in den strijd gingen, begaven zich, nadat de mannen vertrokken waren, weder binnenshuis en haalden de sub N°. 231 (systematische beschrijving) beschreven mandjes voor den dag. Haar eerste werk was de zich daarin bevindende vruchten en steenen met olie te zalven, en daarna op een plankje *hahejan* neder te leggen. Onder deze bezigheid prevelden zij voortdurend: „O heer zon, maan, doe de kogels op onze echtgenooten, broeders, verloofden en verdere verwanten daarbuiten afstooten, gelijk regendruppels van deze met olie ingesmeerde voorwerpen afspringen".

Zoodra het eerste schot viel, werden de mandjes ter zijde gezet, en de waaiers gegrepen, waarmede zij het huis uitstormden en al wuivende naar de zijde van den vijand toe, het dorp doorliepen, zingende:

Kibas mās hen ngeljouw tio kĕn
mau sa san ur.

O gouden waaiers, laat onze kogels treffen, doch die van den vijand missen.

De strijd duurde meestal niet lang, daar de partij, die de meeste dooden bekwam, zich als geslagen rekende en op de vlucht ging. Een openbaar gevecht toch droeg geheel het karakter van een godsoordeel; de partij, die de meeste gesneuvelden kreeg, was de schuldige.

Behalve oorlogen te land werden ook gevechten ter zee geleverd, dit hing slechts af van de ligging der negariën ten opzichte van elkander. In zulk een geval werden alle beschikbare belan's gewapend en van een geblindeerd dek voorzien, ter beschutting tegen de lilah-kogels, terwijl al wat strijdbaar was, zich inscheepte. Eerst werd dan van uit de schepen een soort bombardement geopend, daarna gedebarkeerd en den stormaanval ondernomen.

Veld- en zeeslagen werden echter slechts zelden geleverd; men gaf de voorkeur aan een guerilla waartoe het dichte bosch en de overige terreinhindernissen zich bij uitstek leenden. Dit had ten gevolge, dat een eenmaal uitgebarsten krijg, dikwijls jaren lang duurde. Gewoonlijk traden dan ten laatste de neutrale hoofden tusschen beiden om te trachten de vrede te bewerken. Zij vergaderden daartoe en zonden een hunner eerst naar het dorp van den aanvaller en vervolgens naar dat van den aangevallene om over de vredesvoorstellen te onderhandelen. Gelukte zijn zending, dan werd de bevolking van beide dorpen uitgenoodigd om op een neutraal terrein bijeen te komen om aldaar de plechtige verzoening te doen plaats hebben. Als vrijgeleide werd aan de hoofden der twistenden een palmtak ter hand gesteld. Op den dag der vredesluiting, als allen zich verzameld hadden, werd door de neutrale hoofden op een plank een steen gelegd voor iederen doode, die elk van beide dorpen bekomen had. Daarna werd het aantal steenen geteld en nagezien welke van beide het grootste verlies geleden had. De partij die dit trof, werd als de meest verliezende in het ongelijk gesteld en tot schadevergoeding aan den overwinnaar verwezen, waarmee in den regel genoegen genomen werd. Daarna namen de scheidsrechters een palmblad, scheurden dit in tweeën en stelden ieder hoofd der in onmin levende dorpen de helft ervan ter hand, met het uitdrukkelijk bevel, dit blad als bewijs der gesloten vrede te bewaren. Dan werd den hoofden der twistenden den eed afgenomen: *Eh Doead lerwoean, Oersiwa oerlima ukum lerwūl ngabal fitsūm ratan munturat nung howajar i, hir kidin niariak nung howajar i mūt fitsūn subum earanrat lanit, fanma ngaenene dunjai ahirat nam tanangi*: d. i. heer zon, maan, enz. wanneer ik mijn eed verbreek, wanneer de tegenpartij het verbond verbreekt, dan worde zijn hoofd in den grond gestoken, zijn voeten tot den hemel opgericht, zoowel hier op aarde als in het hierna-

maals. Ten slotte werd nog een pijl tegen den hemel afgeschoten, waaraan eenig goud bevestigd was onder den eenstemmigen uitroep *ju ju huwe.*

Nadat de bezegeling van het verbond aldus op plechtige wijze had plaats gehad, werd een feestdisch aangericht, bij gelegenheid waarvan de hoofden den vergaderden nogmaals hunne plichten voorhielden.

Niet altijd gelukte het echter den bemiddelaar vrede te doen sluiten, vooral niet wanneer de kansen voor een van beide partijen zeer gunstig stonden. Leidde de gevoerde bespreking niet tot het gewenschte doel, dan keerde het hoofd terug zingende:

Fowan kid ngadin ngalilo, ru kōr bau, ru kōr bau.
Wēr u, wēr mur ru kōr bau.

d. i. de steven is te kort zij past niet aan de kiel
van voren, van achteren steekt de kiel uit.

Vervolgens ging hij naar de verliezende partij, die steeds bereid gevonden werd, de bemiddeling aan te nemen en eindelijk terug naar het scheidsgerecht, om den uitslag zijner zending mede te deelen. Opnieuw werd hij daarop naar het weigerachtige dorp gezonden, doch thans met dit ultimatum „ik kom u nogmaals vragen de zaak te willen schikken, moge het gelukken. Wilt ge niet, dan moet ik boete betalen aan de pomalis en ulieden den oorlog aandoen. Daarop volgde dan meestentijds de toestemming en keerde de zendeling terug onder het refrein: *Duan duk, ai wahan, ai nam sidok, ai nim is it laer u lur mur*: d. i. blijft zitten heeren, het hout is afgekapt, de beide einden van de kiel, de stevens passen. Toestemmen was den wederspannigen ook geraden, daar zij anders door kracht van wapenen èn door het volk der scheidsgerechters èn door hun vijand tot toegeven gedwongen werden.

Nog dient vermeld, dat dorpen die een verbond van vriendschap en onderling hulpbetoon sloten, elkaar nimmer beoorloogden. Zulke verbonden heeten *bēl* en komen na wederkeerige uitwisseling van gouden voorwerpen en gouden ketenen tot stand.

HOOFDSTUK X.

Huwelijks- en erfrecht.

Op de Kei-eilanden worden twee soorten van huwelijken gesloten, matrimonia justa gepaard gaande met het betalen van bruidschat en matrimonia injusta, die zonder het koopen van de bruid tot stand

komen. Eerstgenoemde huwelijken kunnen uithoofde van de groote kosten daaraan verbonden, slechts zij die tot den gegoeden stand behooren aangaan, laatstgenoemde kent alleen de mindere man. Bij het matrimonium justum is de vader hoofd des gezins, bij het matrimonium injustum treedt de moeder als zoodanig op. Hieruit blijkt reeds, dat oorspronkelijk het matriarchaat moet hebben gegolden, doch dàt dit, voor zooverre het de rijkere klasse betreft, door het patriarchaat werd verdrongen. Tal van gebruiken, die nog heden ten dage bij de voltrekking van een matrimonium justum gehuldigd worden, wijzen dit bovendien aan, daar, zooals nader zal blijken, deze gebruiken doen zien, dat het patriarchale huwelijk, vóór het zich uit het matriarchale ontwikkelde, ook op deze eilanden alle phasen heeft doorgemaakt, die dien overgang ook elders kenmerken. Bovendien blijkt er uit, dat eertijds endogamie hier regel was, en dat de exogamie eerst ontstond op het tijdstip dat het patriarchale huwelijk zich had gevormd. Dit wenschen wij allereerst aan te toonen. Beschouwen wij daartoe vooraf het matrimonium justum.

Wanneer een jongen uit den gegoeden stand in het huwelijk zal treden, behoort hij dit te doen met een meisje uit de familie zijner moeder, liefst met een dochter van zijn oom van die zijde, met wie hij in den regel ook reeds in zijn prille jeugd werd verloofd. Was dit evenwel bij gebreke van eene dochter onmogelijk en is deze op het oogenblik, dat de jongeling zal gaan trouwen nog niet voorhanden, dan behoort de *jangun*, de familie van moederszijde, door adoptie van een huwbaar meisje daarin te voorzien, hetwelk de jongeling dan gehouden is, tot vrouw te nemen. Bezit zij wel een meisje, dat echter nog den huwbaren leeftijd niet heeft bereikt, dan moet hij wachten, tot zij zoo oud geworden is. Komt de jongeling of de familie zijner moeder deze verplichting niet na, dan wordt een van beiden met een zware boete *wūn*, wegens het schenden van de *adat*, gestraft. Evenzeer wordt deze boete opgelegd, wanneer de jongeling met een meisje uit de *mangohea*, dat is de familie zijns vaders trouwt, daar zulk een huwelijk als bloedschande wordt aangemerkt. In deze laatste bepaling, alhoewel zij eenigszins zonderling schijnt, ligt het direkte bewijs, dat het matriarchaat op de Kei-eilanden eertijds de eenige huwelijksvorm moet geweest zijn. Denken wij ons slechts terug, tot op den tijd, dat het patriarchaat zich begon te ontwikkelen, toen het dus nog niet in die mate gevestigd was, dat het moederrecht geheel uit de algemeene begrippen was verdrongen, dan kan men zich voorstellen, dat het matriarchaat nog een zekeren invloed, zij het dan ook slechts zijdelings

bleef uitoefenen en wel in dit opzicht, dat broeders der gehuwde vrouw hunne zusterskinderen nog steeds, evenals toen het matriarchaat nog volledig werd gehuldigd, als eigen kinderen, als hunne stamgenooten bleven aanmerken. Zusters daarentegen beschouwden om de zelfde oorzaak broederskinderen als vreemden, niet tot haren stam behoorend. Nu schreef de adat de exogamie voor m. a. w., dat de man een vrouw moet nemen uit vreemden stam, zij belette dus huwelijken van broederszonen met zustersdochters, doch stond geenszins eene vereeniging van zusterszonen met broedersdochters in den weg integendeel deze werd als overeenkomstig de op het stuk van huwelijk bestaande bepalingen, als volkomen geoorloofd beschouwd. Ieder maal toch, dat eene vrouw een patriarchaal huwelijk sloot, eindigde met haar hare familie, daar zij van af dat oogenblik geheel in den stam van den man opging, als integreerend onderdeel daarvan werd beschouwd.

Geheel dezelfde voorschriften gelden ten opzichte van het matrimonium injustum. Zoons uit zulk een huwelijk geboren zijn eveneens gehouden meisjes uit hunne familie van moederszijde te trouwen. Het matrimonium injustum is echter een matriarchaal huwelijk, de stam wordt daarbij door de moeder bepaald, dus, daar de jongelingen in dien stam moeten huwen, volgt hieruit dat bij het sluiten van een matrimonium injustum de endogamie wordt betracht.

Het zou ons te ver voeren, aan te toonen, hoe uit dit matriarchaat, gepaard gaande met endogamie, zich de exogamie, patriarchale huwelijksvorm ontwikkeld heeft. Wij volstaan derhalve met aan te stippen, dat de ontwikkelingsgeschiedenis van de familie bewezen heeft, hoe deze laatste vorm slechts een uitvloeisel is van de eerste en dat als vaststaand feit mag worden aangenomen, dat waar wij de eerste aantreffen, deze tevens de oudste moet zijn geweest. Zoo dus ook hier. Gaan wij na deze uitweiding tot de ceremoniën aan de huwelijksvoltrekking verbonden over.

Op den dag, die voor het onderhandelen over den omvang van den bruidschat is vastgesteld, begeven de ouders van den jonkman zich naar het dorp van zijn aanstaande vrouw en herhalen opnieuw, dit geschiedt slechts pro forma, het aanzoek. Gewoonlijk heeft de tocht over zee plaats, in fraai opgetuigde belans, geroeid door verwanten en negari-genooten van den bruidegom. Vóor het dorp van de bruid gekomen, doen zij de geheele bevolking daarvan uitloopen om den bruidegom met de gasten plechtig te verwelkomen en naar de woning zijner toekomstige schoonouders te geleiden. Aan den trap van dit huis gekomen, worden zij door

den huisheer welkom geheeten en naar binnen gevoerd, waar de ontvangkamer voorzien van de noodige zitmatjes, die om een in het midden van den vloer opengelaten ruimte in een kring zijn nedergelegd, in gereedheid is gebracht. Nadat ieder zijn zitplaats heeft ingenomen, wordt het aanzoek herhaald en als de toestemming gegeven is, een slaaf geroepen, die tien oude borden en vijf stukken lijnwaad op het opengelaten gedeelte van den vloer plaatst. In de eerste worden de medegebrachte goudwerken, die deel van den bruidschat zullen uitmaken, nedergelegd, bij de laatste de lilah's, de gong's en andere voorwerpen, die mede daartoe behooren, voor zooverre die reeds kunnen worden gegeven. Zoodra dit alles is uitgestald, geeft de vader der bruid aan ieder der aanwezige familieleden van den bruidegom een geschenk, voor de mannelijke bestaande uit een baadje, voor de vrouwelijke uit een sarung of slendang. Vervolgens worden de zielen der afgestorvene familieleden van het meisje, door de familie van den jongeling met een thail goud beschonken, terwijl de zijne als tegengeschenk één oud bord en één sarung ontvangen. Daarna gaat de betelbuidel rond, en als ieder zich met een pruimpje heeft verkwikt, geeft de jongeling het verlovingsgeschenk, bestaande uit:

één stuk zuiver goud ter waarde van drie thail *sisedak*, dat als pusaka wordt bewaard;

één stuk zuiver goud ter waarde van één thail *mās aje*, bestemd voor den vader der bruid.

Na het aanvaarden dezer zaken, geeft de vader der bruid, den jonkman een met goud doorwerkte slendang *heman aje* terug. Als deze ruiling *heman* heeft plaats gehad, heeft de jongeling het recht verkregen, zijn bruid mede te nemen, mits hij, zoodra zij haar ouderlijke woning verlaat, nog een goudstuk offere *mās bertalik*. Vervolgens wordt het gedeelte van den bruidschat, dat reeds werd medegebracht, gewaardeerd en geteld alsmede de tijd vastgesteld, waarbinnen het nog niet geleverde moet zijn afgedaan. Voor de groote lilah, die er een onvermijdelijk onderdeel van moet uitmaken en die een gewicht van 50 à 60 kati moet hebben, wordt gewoonlijk een tijd van een paar maanden toegestaan, voor de overige voorwerpen als: sieraden, de kleine kanonnen, de gongs, enz. enz., (zie systematische beschrijving N°. 253) een tijdsverloop van ettelijke jaren. Zijn de wederzijdsche ouders het omtrent dit punt eens geworden, dan wordt de uitzet van de bruid besproken. Deze moet bestaan uit:

twee gouden armbanden *kĕlong;*

twee gouden oorbellen *mās arwul;*

een gouden halsketen *mās rad*,
een gouden haarkam *mās hoa;*
twee gouden en tien zilveren vingerringen *tintin;*
een sarung *malasjas;*
een sarung *songket;*
een satijnen of zijden baadje;
een hoofddoek *song;*
een slaaf of slavin.

Van al deze artikelen moeten de sarungs, het baadje en de slaaf of de slavin dadelijk geleverd worden, doch de gouden sieraden mag men eenigen tijd schuldig blijven. Evenzoo de tweehonderd borden, de tweehonderd kommen en de tweehonderd stuks lijnwaad, die mede deel van den uitzet uitmaken.

Nadat eerstgenoemde voorwerpen uitgewisseld zijn, wordt, op kosten der ouders van de bruid, het feestmaal gereed gemaakt waartoe een groote hoeveelheid rijst wordt gekookt en tal van geiten en varkens worden geslacht. Hoe meer eten er wordt voorgezet, hoe beter, en ieder der genoodigden behoort zijn best te doen om zooveel mogelijk te eten. Eten zij niet genoeg naar den zin der feestgevers, dan is dit een slecht teeken voor den toekomstigen voorspoed van het jonge paar. Toen bijv. de orang kaja van Toeal eenige jaren geleden op Songorong een vrouw voor zijn zoon had gekocht, vonden de lieden van Songorong, dat hunne vrienden van Toeal den maaltijd niet genoeg eer aandeden, waarom zij die van Doeman, die als bijzonder groote eters bekend staan, uitnoodigden een handje te komen helpen. Deze namen de uitnoodiging aan en stelden de van hen gekoesterde verwachting niet te leur. Des avonds, na den maaltijd wordt er feest gevierd; zang en dans begeleid door trommel- en fluitspel wisselen elkaar daarbij af en worden tot laat in den nacht voortgezet, waarna ieder zich nederlegt om nog een oogenblik vóor het vertrek der bruid, dat gewoonlijk den daarop volgenden morgen plaats heeft, uit te rusten. Door drie slagen op de gong wordt dit vertrek, nadat het nachtelijke feest is opgehouden, bekend gemaakt. De ouders der bruid, zij zelve en haar bruidegom begeven zich echter niet ter ruste. De ouders gaan met de bruid binnenshuis om treurliederen aan te heffen, die door den buitenstaanden jongeling beantwoord worden.

Bij het aanbreken van den dag verstomt echter het gezang en ieder maakt zich op om, voor zooverre hij tot de familie behoort, de noodige toebereidselen tot het vertrek te helpen maken of de bruid mede uitgeleide te doen. Het eerste werk der bloedverwanten is, de geschenken,

die de jongeling ontving en den uitzet der bruid naar de gereedliggende prauw te brengen en daarin op te bergen. Is dat geschied, dan noodigt de bruidegom zijn bruid uit om mede te gaan, waartoe hij een zijner mannelijke familieleden naar hare woning zendt om haar te gaan halen. Deze verwittigt, bij haar gekomen, haar van het doel zijner zending en neemt haar, als zij toestemt te volgen, in zijn armen om haar over den drempel en den trap der woning af te dragen. Vóor dat hij deze verlaat, wordt hij echter aan de deur tegengehouden door een ouderen huisslaaf, die een stuk goud als zoengeld ontvangt en hem daarna doorlaat. Op den grond gekomen, zet hij de bruid neder, doch wanneer zij de poort van het dorp hebben bereikt, wordt haar geleider opnieuw den weg versperd, ditmaal door de negarigenooten, die ook met een stuk goud of wel een kleine lilah worden tevreden gesteld. Nu gaat het regelrecht zonder verder oponthoud naar de prauw, waarin de bruid plaats neemt. Vertrekken kan het vaartuig evenwel nog niet, daar nog het slaapmatje, het hoofdkussen, de sirih-doos en de draagmand der bruid moeten worden gebracht, alle voorwerpen die zij op haren trouwdag weder noodig zal hebben. Ieder der brengers wordt met een goudstuk voor deze moeite beloond.

Is eindelijk alles behouden in de prauw, dan is het zaak om zoo spoedig mogelijk te trachten, het ruime sop te bereiken, daar de negaribewoners de prauw vast willen houden en den opvarenden beletten dit voornemen uit te voeren. Gelukt hun dit, dan moet de bruidegom zich opnieuw door het geven van een geschenk in goud loskoopen, daarna mag hij echter ongehinderd vertrekken [1]). De riemen worden dan in het water gebracht en langzaam voortbewogen op de maat van de tifa en de fluit, terwijl eenige personen vóor op de plecht van het vaartuig dansen uitvoeren. Is de afstand zoo groot geworden, dat men elkander nog beroepen kan, dan heffen de roeiers een driemaal lang gerekt *ja jauk bejo* aan, dat door de kijkers op het strand op dezelfde wijze wordt beantwoord. De steven wordt thans gewend en regelrecht gaat het nu naar het geboortedorp van den bruidegom.

Aldaar voor de reede gekomen, wordt het vaartuig met saluutschoten begroet en door de geheele dorpsbevolking opgewacht, die zich haast, zoodra men is ontscheept, naar de bruid toe te gaan en haar als welkomstgeschenk een hartvormige sirihdoos met een daarin liggende

---

1) Deze ceremonies zijn natuurlijkerwijze survivals uit den tijd dat de exogamie en het patriarchaat zich begonnen te ontwikkelen, toen de man zijn vrouw nog moest schaken.

gouden of zilveren oorbel aan te bieden. Vervolgens scharen zij zich tot een stoet en geleiden haar in optocht naar het huis van de ouders haars bruidegoms. Daar wacht hun weder een maaltijd, gevolgd door een feest, dat drie dagen aanhoudt. Na afloop hiervan gaat ieder weder aan zijn werk.

Eenigen tijd hierna heeft de eigenlijke huwelijksvoltrekking plaats, deze is echter slechts eene formaliteit, daar het bruidspaar gedurende de periode van verloving, zich reeds als getrouwde lieden heeft gedragen. Op den daarvoor vastgestelden dag komen de familieleden van weerskanten weder bijeen, ditmaal evenwel in de woning der ouders van den bruidegom. Daarin is ook het bruidsvertrek gereed gemaakt, waarin nu het bruidspaar plaats neemt achter een laag tafeltje, waarop een kom met gekookte rijst is geplaatst. De bruid neemt hiervan het eerst een mondvol, kauwt goed op de rijst en rijkt vervolgens den spijsbal haren bruidegom over, die er eveneens flink op kauwt en de massa daarna doorslikt. Vervolgens wordt water gebracht en spoelt het toekomstige echtpaar zich den mond, waarna dezelfde ceremonie met een sirihpruim wordt herhaald. Hebben zij geen van beiden gedurende deze handeling blijken van walging gegeven, dan wordt het huwelijk voltrokken geacht en mogen de echtelieden zich naar het aangrenzende slaapvertrek begeven. Zes nachten lang moeten zij daarin doorbrengen, de eerste drie in gezelschap van eene oude vrouw of van een nog zeer jong kind, waarna deze zich verwijderen. Gelukt het den jongeling echter de waakzaamheid dezer dwarskijkers reeds eerder te verschalken, dan vertrekken zij vroeger en mogen de jonggehuwden gedurende den tijd, die overschiet, ongestoord van hun echtelijk geluk genieten.

Het jonge paar is thans man en vrouw, doch blijft voorloopig nog in de woning der ouders van den man wonen, totdat hij in staat is een eigen huishouding te gaan beginnen. Ook is de vrouw nog niet zijn volle eigendom; dit wordt zij eerst als de bruidschat in zijn geheel is voldaan. Sterft de man in deze periode, dan keeren zijn vrouw en kinderen tot haren stam terug.

Armere lieden, die geen grooten bruidschat kunnen betalen, kunnen evenwel toch een matrimonium justum sluiten en wel wanneer wederkeerig althans eenige geschenken uitgewisseld zijn. Onvermogenden alleen sluiten matrimonia injusta, zonder daarbij iets te geven of te ontvangen.

Personen, die niet wenschen te trouwen, doch toch prijs stellen, al is het dan ook tijdelijk op het bezit eener levensgezellin, kunnen zich deze verschaffen, daar tijdelijke samenleving met wederzijdsch goedvin-

den wordt getolereerd. Samen zorgen dan man en vrouw voor hun onderhoud, en zoo dezen er zijn, ook voor dat der kinderen. Wordt de overeenkomst evenwel verbroken, dan blijven de kinderen bij de moeder, terwijl zij het recht heeft op datgene wat door gemeenschappelijken arbeid werd verkregen. Als onderpand van trouw bij zulk eene overeenkomst dient in de meeste gevallen een haarlok, die weder wordt uitgewisseld, als de samenwonenden elkander verlaten.

Polygamie, hoewel noch onbekend, noch verboden, komt slechts weinig voor. Allereerst staan de groote kosten aan het nemen van meer dan eene vrouw verbonden de veelwijverij in den weg, doch ten tweede de omstandigheid, dat de eerste vrouw hare toestemming moet geven tot een tweede huwelijk en deze geeft zij zelden. Alleen wanneer de eerste echt kinderloos blijft, wordt meestal een tweede vrouw genomen, zelfs op aandringen van de eerste.

Aangezien de meeste huwelijken, zooals reeds gebleken kan zijn, niet uit vrije keuze tot stand komen, is het huwelijk slechts zelden gelukkig. Overspel komt derhalve onder den adel veelvuldig voor, te meer daar de lediggang der vrouw uit den aanzienlijken stand haar allen tijd laat liefdesintrigues te bedenken. Betrapt de man zijn vrouw op heeterdaad, dan kan hij echtscheiding aanvragen en wordt, zoo deze is toegestaan, de familie der vrouw tot geheele teruggave van den bruidschat gedwongen. Ditzelfde heeft plaats als de huwelijksformaliteiten voltrokken zijn, doch het meisje weigert met den jongeling te eten, terwijl de ouders van den jongeling slechts de helft der ontvangen geschenken behoeven terug te geven. Doet het omgekeerde geval zich voor, dan heeft het tegenovergestelde plaats.

Het erfrecht hangt, zooals vanzelf spreekt, ten nauwste met de inrichting van het huwelijk samen. Sterft een man, die een matrimonium justum sloot, dan gaan zijne vrouw met zijne bezittingen over op den oudsten zoon of bij ontstentenis van zoons op den oudsten mannelijken bloedverwant in zijne lijn. Bij het matrimonium injustum daarentegen vervalt alles wat de man mede ten huwelijk bracht aan zijne vrouw en kinderen en zoo de eerste overleden is en geene kinderen aanwezig zijn, aan den oudsten mannelijken aanverwant in hare linie. In beide gevallen kan echter plaats hebben, dat er geen zoons maar wel dochters zijn. Ten opzichte van het matrimonium injustum verandert dit de zaak niet, wel echter zoo een dezer dochters een matrimonium justum sluit. Volgens de adat gaat zij daarbij uit haren stam in dien van haren man over. Dezen laatsten zou dan haar erfdeel te beurt vallen. Om dit te voorkomen, blijft

een erfdochter, zoo zij een matrimonium justum sluit, hoofd des gezins, het huwelijk is dan matriarchaal. Duidelijk blijkt dit uit het voorschrift, dat, zoo zij een spruit is uit een patriarchaal matrimonium justum, en hare echt kinderloos blijft, hare bezittingen weder op den oudsten broer van vaderskant overgaan.

Wat ten slotte de verdeeling der erfenis zelf aangaat, ook daaromtrent bestaan bijzondere bepalingen. Iemands eigendom toch bestaat uit twee deelen zijner bezittingen, welke hij erfde of door aanhuwlijking verkreeg en zijn eigen gewonnen goed. Het eerste deel is *pusaka*, familie-eigendom, het laatste zijn individueel bezit. De pusaka mag niet worden vervreemd ten behoeve van verdeeling, doch moet door een der familieleden ten bate der overigen worden geëxploiteerd, terwijl het andere deel in zooveel deelen verdeeld wordt, als er erfgenamen zijn, met dien verstande, dat, indien het huwelijk patriarchaal is, de oudste zoon of, als het matriarchaal is de oudste dochter, daarvan $^3/_5$ erlangt en de overige kinderen $^2/_5$ gedeelte.

Voor matrimonīa injusta geldt deze bepaling niet. Valt er, na het overlijden der ouders iets te deelen, dan doen de kinderen dit gelijkelijk, zijn er geen kinderen, dan ontvangt de familie der vrouw de eene helft en die van den man de andere helft der erfenis.

HOOFDSTUK XI.

Plechtigheden en gebruiken uit den cyclus van het familieleven.

Wij zijn thans genaderd tot het gewichtige tijdstip waarop de jonge vrouw de overtuiging gekregen heeft, moeder te zullen worden. Zoodra zich de daarmede gepaard gaande verschijnselen hebben voorgedaan, geeft zij haren echtgenoot van dien toestand kennis, opdat hij aanstonds den wederzijdschen verwanten het heugelijke feit zal kunnen gaan mededeelen. Hij is zelfs verplicht dit zoo spoedig mogelijk te doen, doch in alle stilte, daar de gewoonte medebrengt, dat de zwangerschap geheim gehouden wordt, zoolang zij uiterlijk nog niet zichtbaar is. Dit neemt evenwel niet weg, dat de familie en hoofdzakelijk man en vrouw, reeds dadelijk de noodige voorzorgsmaatregelen moeten nemen, de eerste om het kind behoorlijk te kunnen ontvangen, de laatsten opdat zijne regelmatige ontwikkeling niet worde gestoord. Tal van bezigheden toch, die tot de dagelijksche verrichtingen behooren, moeten van nu af door het echtpaar worden nagelaten, wijl zij geacht worden, schadelijk op den groei van het foetus te werken, daar men zich tusschen ouders en kind

een geheimzinnigen band denkt. De zwangere vrouw mag geen gekruide spijzen meer eten, haar kind zal anders aan uitslag lijden. Zij mag in geene zaak als getuige optreden, anders zal haar kind twistziek van aard zijn, en geen vleeschelijke gemeenschap met haren man hebben, wijl haar kind dan zal stikken. Den man is het verboden, duiven te schieten, boschkatten te dooden, slangen te vangen en in het algemeen bloed te storten. Zondigt hij tegen een dezer voorschriften, dan zal zijn kind, òf dood ter wereld komen, òf schreeuwen gelijk een boschkat, òf kronkelen als eene slang, òf bloeddorstig wezen. Ook mag hij met geen andere vrouw omgang houden op gevaar van zijn kind aan ziekten bloot te stellen.

In de laatste maanden der zwangerschap, als alle bovengenoemde verplichtingen behoorlijk zijn nagekomen en men dus geen noodlottig toeval daarvan afhankelijk behoeft te vreezen, bekruipt het echtpaar in den regel de lust om te weten, van welk geslacht hun te verwachten spruit zijn zal. Zelf kunnen zij dit evenwel niet uitmaken, dus wordt een vroedvrouw ontboden om dit onderzoek in te stellen. Deze gaat aldus te werk. Zij gelast der vrouw zich op den rug te leggen, zoodanig dat haar buik gespannen wordt, dien zij vervolgens met klapperolie inwrijft. Daarna betast zij hem al drukkend en knedend, totdat zij de plaats waar het hoofd van het foetus gelegen is, heeft vastgesteld. Voelt zij dit aan den rechterkant, dan voorspelt zij de geboorte van een jongen, links die eener dochter. Opmerkelijk is, dat de vroedvrouwen zich hierbij slechts zeer zelden vergissen, zoodat door de toekomstige ouders met volkomen gerustheid de groote dag wordt afgewacht.

Eindelijk is hij daar. De vroedvrouw wordt opnieuw gehaald; zij stelt zich aanstonds door eenige uitwendige handgrepen op de hoogte. Zoodra de weeën beginnen, dient zij aan de patiënte een drank van Carica papaya-bladeren toe, om deze krachtig te doen zijn en laat haar vervolgens een aftreksel van *gnir-gnir-* en *homi*-bladeren drinken om den helm dun te maken. Daarna doet zij de vrouw overeind staan en bindt hare handen, boven haar hoofd aan een balk vast. Zelf hurkt zij vóór de barende neder om het kind te kunnen opvangen. Verschijnt dit, wat in den regel zeer spoedig geschiedt, dan houdt zij het vast, totdat ook de nageboorte is uitgestooten en snijdt eerst dan de navelstreng, na deze op ± $1^1/_2$ dM. van den buik van het kind te hebben onderbonden, met een bamboe mes door. Wordt het kind met den helm geboren, dan wordt ook deze opengesneden en door de vroedvrouw bij de placenta gevoegd, die zij nu in een halverwege met haardasch gevulden pot legt en wederom met asch toedekt, waarna zij den pot met een halven

klapperdop sluit. Deze geheele toestel wordt ten slotte buiten op het erf gebracht en aldaar tusschen de takken van een boom geplaatst, opdat de placenta, die als broeder of zuster van het kind, naarmate dit van het mannelijk of vrouwelijk geslacht is, wordt beschouwd, een wakend oog op de lotgevallen van haren makker zal kunnen houden.

Thans komen de overige vrouwen, die immer in de kraamkamer aanwezig zijn, daar eene bevalling als eene publieke vermakelijkheid wordt beschouwd, waarbij dus ieder, wien dit lust, mag tegenwoordig zijn, der gelukkige moeder hare gelukwenschen aanbieden; allen worden zij met een vriendelijk woord dank gezegd. Gedurende deze félicitaties gebruikt de moeder een verfrisschenden drank om het lichaam te zuiveren in afwachting totdat de dokteresse haar verder zal helpen. Deze, van haar uitstapje met de nageboorte teruggekeerd, heeft intusschen het kindje onderhanden genomen. Nadat zij het met lauw water goed gereinigd heeft, neemt een der verwanten een klappernoot, houwt die in tweeën en giet de melk over het hoofd van het kindje uit. Vervolgens schrapt hij zorgvuldig het overblijvende vleesch uit de beide schalen, dat gedroogd en fijn gewreven moet worden om er een weinig van onder het water waarmede het kleintje dagelijks gewasschen wordt, te kunnen mengen. De beide ledige doppen slaat hij eindelijk driemaal voor het gelaat van het kindje als bekkens tegen elkaar, opdat het gauw verstandig zal worden. Nu worden de beide doppen door middel van een rotan touw te samen gevoegd en — zoo het kind een jongen is, voorzien van een model van een pijl en een boog, een zwaard en een sirihzak, of zoo het een meisje is, van een model van een kapmes en een draagmandje voorzien — buiten de woning aan den overstekenden rand van het dak opgehangen. Belangstellende bezoekers weten dan dadelijk tot welk geslacht de jonggeborene behoort. Als het stukje navelstreng is afgevallen wordt dit in den dop gedaan en deze daarna met de symbolen in huis opgehangen.

Nu eerst begint het inbakeren, waartoe men, om zeer verklaarbare redenen, bij voorkeur oude, donkerkleurige lappen bezigt, die zoo stijf worden gewonden, dat het kind zich te nauwernood bewegen kan. Tegelijkertijd wordt ook met het fatsoeneeren van het hoofd aangevangen, aan 't welk, naar gelang van den smaak der ouders, een ronden of een rechten vorm gegeven wordt. Sommigen vinden namelijk een ronden schedel met recht afstaande ooren bijzonder mooi, anderen weder geven de voorkeur aan een hoofd, dat met den hals ééne lijn vormt. Onder het hoofd van het kind wordt daartoe een band met twee kussentjes, die de ooren omhoog duwen of een blok van sagopalmhout gelegd, dat rustend op een stuk

nipahblad ter lengte van het kind, stevig tegen diens rugzijde wordt aangezwachteld. Veertig dagen blijft dit verband zitten, alleen gedurende den korten tijd noodig om het kindje te reinigen, wordt het eenige oogenblikken verwijderd.

Keeren wij thans weder tot de moeder terug. Als de vriendinnen vertrokken zijn, wordt binnenshuis een nieuw vuur ontstoken, door middel van het reeds vroeger beschreven vuurtuig, dat gedurende veertig dagen aangehouden en slechts gevoed mag worden met drie soorten van hout *ai efat*, *ai wanīt* en *ai ahau*, dat vooraf zorgvuldig van den bast is ontdaan en gezegd wordt, meer warmte te ontwikkelen dan ander hout. De bedoeling hiermede is, booze geesten, die kraamkoortsen zouden kunnen verwekken, op een afstand te houden. Bij dit vuur gaat de moeder veertig dagen liggen, nu eens haren buik dan weder den rug daar naar toekeerende, zoodat zij feitelijk half geroosterd wordt. Al dien tijd is zij bovendien op dieet gesteld, omdat sommige spijzen nadeelig voor haar of haar kind heeten. Zout, versche visch, witte ubis en gekruide spijzen zijn haar verboden, wijl zout het kind huiduitslag bezorgt, versche visch haar zog bederft, witte ubis spruw en opzwelling van de tong en gekruide spijzen te veel prikkeling veroorzaken. De eerste zeven dagen, wijl haar zog dan niet zuiver is, mag de moeder haar kind in het geheel niet voeden, doch moet dit aan eene andere vrouw overlaten, die daarvoor een klein geschenk ontvangt. Gaat zij daarna zelf haar kind zogen, dan mag zij slechts roode, gepofte ubis, gezouten visch, sago en katjang gebruiken. Zoolang zij zoogster blijft, is haar bovendien het uitoefenen van den coïtus ontzegd.

Terwijl deze verrichtingen binnenshuis worden vervuld, waarbij het kind doorgaans luidkeels krijt, begeven eenige oudere bloedverwanten zich onder de woning om een afweermiddel tegen de booze geesten gereed te maken, die moeder en kind zouden willen belagen en reeds in beider nabijheid rondwaren. Allereerst binden zij een bos klapperbladeren met een halfverkoold stuk hout, tegen een der palen, waarop het huis staat, vast. Wordt het kind daarna stil, dan blijkt het middel afdoende te zijn, zoo niet, dan zal men krachtiger maatregelen moeten nemen, hierin bestaande, dat men een vuurtuig, driemaal tegen den middelpaal slaat en daarna daaraan vastbindt. Hiertegen is geen geest bestand en dus de rust van het kleintje en de moeder verzekerd, althans van dien kant. Intusschen gebeurt het niet zelden, dat, niettegenstaande al deze voorzorgen, het kind blijft doorhuilen of onrustig slaapt en moeilijk ademhaalt. Men laat het dan op een *djĕruk-schil* zuigen om het in slaap te maken. Helpt echter

ook dit niet, dan ligt de schuld bij vader of moeder. Het kan toch zijn, dat de vader uit een bamboe gedronken heeft en dat dit zijn kind benauwd maakt. Hij moet dus een waterbamboe nemen, den bodem daaruit slaan en haar vervolgens wegwerpen. Heeft dit niet het gewenschte gevolg, dan heeft hij een grooter misdrijf bedreven, en wel overspel gepleegd, althans zoo zijn kind een jongen is; is het een meisje, dan heeft zijne vrouw zich aan dit vergrijp schuldig gemaakt. Een goede bekende wordt uitgenoodigd de zaak te onderzoeken. Slaagt hij er in schuld te laten belijden, dan brengt hij namens den vader of de moeder een offer aan Doeadlera, bestaande uit eenig goudschrapsel, doch mag hij onder geen voorwendsel ruchtbaarheid aan de zaak geven.

Intusschen kan het ook voorkomen, dat geen der beide echtgenooten zich in dit opzicht iets heeft te verwijten, doch dat de minder gunstige toestand van het kind aan het toeval moet worden toegeschreven. De mogelijkheid bestaat dan, dat zij den coïtus boven een gat, dat door een zekere soort van landkrabben in den grond wordt gemaakt, hebben uitgeoefend, daar tot een echtelijk samenzijn veeltijds naar het woud wordt gegaan. Een klein offer aan deze crustacaeën is dan voldoende om verdere gevolgen te voorkomen.

Eenige dagen vóor den veertigsten dag na de bevalling, wordt het kind, als de moeder van haar morgen-bad is teruggekeerd, door een oudere vrouw, die gedurende de kraamweken het ambt van baker vervulde, buiten de woning gebracht, waar de bloedverwanten haar reeds opwachten. In alle deftigheid zet zij zich met het jeugdige familielid op de onderste sporten van den ladder, die toegang tot het huis verleent, neder en geeft het kindje een weinig fijn goud, in een pisangblad of in een stuk rood katoen gewikkeld, in de hand. Met luider stem noodigt zij nu ook de moeder uit om naar beneden te komen, aan welken wensch deze dadelijk voldoet. Nu wordt het kind op den grond gezet, terwijl het pakje goud, dat het in de hand heeft, moet worden weggeslingerd. Met deze plechtigheid is dan te kennen gegeven, dat het kind van nu af aan de aarde behoort. Alle aanwezigen begeven zich daarna weder in huis om tot het geven van een naam aan het kind over te gaan. Eerst wordt lang gediscusieerd over den naam zelf, het komt er toch op aan vooral een gelukaanbrengenden uit te denken. Is men het hierover ten laatste eens geworden, dan gaat men na of de gekozen naam werkelijk zoo goed is, als men denkt. De oudste der bloedverwanten neemt hiertoe twee ubi's, die hij op een rijstwan legt of een klappernoot, die vooraf in tweeën gehouwen is en bidt: „Heer zon, vrouw maan, geesten der

voorouders vestigt uwe aandacht op deze ubis" (klappers). Vervolgens maakt hij een beweging met de wan zoodat de vruchten er afvallen. Komen nu beide met de bolle zijden naar boven gekeerd op den grond te liggen, dan blijkt het, dat de naam goed is; vallen zij omgekeerd, dat een andere moet worden gezocht. De proef wordt dan met andere ubi's of klappers herhaald, zoolang totdat het orakel een gunstigen uitslag geeft. Nu worden eenige rijstkorrels op het voorhoofd en de gewrichten van het kind vastgekleefd, opdat het spoedig helder van hoofd worde en sterke ledematen krijge. Nogmaals wordt het nu door de oude vrouw naar buiten gebracht, waar intusschen groote, pyramide-vormige stapels gekookte rijst met toespijzen zijn in gereedheid gebracht, die op groote schotels worden opgedischt. De grootvader of grootmoeder, of, zoo deze reeds overleden zijn, een der oudste verwanten, treedt thans naar voren, neemt den top van de rijstpyramide af, en daarna het kind in de armen, dat hij nu opnieuw driemaal met het rechtervoetje op den grond laat stampen. De bewoners der huizen in den omtrek roepen nu „hoe heet het?" waarop de drager ten antwoord geeft bijv. „hij heet Bad!" Thans spoedt zich ook het jeugdige gedeelte der bevolking naar het kraamhuis, alwaar alle kinderen zonder onderscheid rijkelijk op gekookte rijst worden onthaald. Is het kind het eerste, dan wisselen de ouders van naam en noemen zich vader of moeder van Bad.

Als eindelijk ook de veertigste dag verstreken is, wordt het kraamhuis in orde gebracht om de talrijke gasten, die bij den feestmaaltijd, welke straks zal volgen, mede zullen aanzitten, behoorlijk te kunnen ontvangen. Den ochtend van dit feest, wordt de kraamvrouw in optocht naar een nabijzijnde bron geleid, en aldaar plechtig gebaad, waarna weder naar huis gekeerd wordt om met genoemden maaltijd deze ceremonie te besluiten. Ieder keert daarna weder tot zijn gewone bezigheden terug, doch de baker wordt met een klein geschenk voor hare zorgen schadeloos gesteld. De moeder zorgt van nu af zelf voor haar spruit.

Tot dusverre was er alleen sprake van een normale verlossing; hoe men zich gedraagt, wanneer deze niet gaat, zooals wel gewenscht is, zullen wij derhalve thans nog kortelijk nagaan. Het komt natuurlijk voor, hoewel zelden, dat de partus belemmeringen ondervindt, hetzij doordat de weeën niet krachtig genoeg zijn, hetzij doordat inwendige abnormaliteiten, deze in den weg staan. Opdat het perineum niet scheure, wordt in zulke gevallen, de barende in een hurkende houding gebracht waarna haar eenige walgingwekkende dranken worden toegediend, terwijl men ten overvloede haar de hoofdharen in den keel duwt om toch

maar spoedig braking te veroorzaken. Blijven al deze middelen zonder uitwerking, dan kan het niet anders zijn, of de vrouw heeft jegens hare ouders misdreven, zij is brutaal tegen hen geweest, heeft hun diensten geweigerd enz. Allereerst moet zij hun derhalve om vergiffenis vragen en vervolgens, om te toonen, dat haar berouw oprecht is, het water waarin vader en moeder de voeten gewasschen hebben, drinken. Komt hierna haar kind nog niet ter wereld, dan is een booze geest in het spel en moet men trachten, hem te verdrijven. Daartoe wordt buiten op het erf, aan den gewijden boom een offer van eenig goudschrapsel voor den geest ophangen, opdat hij zich daarmede tevreden zal stellen en het der vrouw verder niet lastig maken. Wordt het kind nu geboren, dan wordt verder gehandeld zooals boven vermeld werd, zoo niet dan laat men de barende aan haar lot over. Meestal sterft zij niet lang daarna tengevolge van uitputting, of als haar kind reeds geboren werd, doch de placenta nog niet verscheen, aan verbloeding. Leeft het laatste nog en overlijdt de moeder, dan wordt het met een steen doodgeslagen, wordt het niet geboren dan steekt men het in de uterus dood. Was het kind reeds geboren doch dood voor dat de moeder stierf, dan wordt het met de placenta begraven. Het lijk eener moeder, die stierf vóór hare verlossing, wordt, na dit eerst den buik geopend te hebben, opdat zij geen *pontianak* worde, waarover later meer, begraven. Zulke gevallen zijn echter uiterst zeldzaam, meestal gaat een bevalling zoo voorspoedig, dat multipara, zich, als zij een kind verwachten, eenvoudig naar het bosch begeven, daar hun kind zonder eenige hulp ter wereld brengen en vervolgens naar huis terugkeeren om de nabehandeling te ondergaan.

Tweeling-geboorten zijn niet zeldzaam, men beschouwt ze als een gave van Doeadlera en stelt op het bezit van tweelingen hoogen prijs.

Keeren wij na deze uitweiding weder tot moeder en kind terug. Zoodra het kind begint te kruipen, is zijne moeder verplicht hare familieleden te gaan bezoeken en hun het kind te toonen. Hunnerzijds zijn deze gehouden, haar bij die gelegenheid een geschenk aan te bieden, een kleedje, een bord eten of iets dergelijks. Wonen zij echter te ver van haar dorp af, dan mag de visite worden uitgesteld, totdat het kind kan loopen.

Wanneer de tanden beginnen te komen, wordt met het spenen een aanvang gemaakt, door het kleintje sago en ubipap te voeren, waarmede wordt voortgegaan, totdat het de borst geheel ontberen kan, waarvoor gewoonlijk een goed jaar wordt berekend.

In het eerste levensjaar heeft ook het plechtige haarsnijden van het kind plaats, hetgeen door den vader, die de afgesneden lokjes zorgvuldig bewaart, met een ijzeren mes wordt verricht.

Zoodra het wisselen der tanden begint, wordt het kind ter hoogte van het dak opgetild om daarop den uitgevallen tand als offer voor de ratten te kunnen nederleggen, daarbij roept men dan: „O ratten, hier hebt ge zijn tand, geef het een gouden er voor in de plaats". Wat de bedoeling hiermede is, kan niet met zekerheid gezegd worden. Een eigenlijke vereering der ratten toch bestaat heden op deze eilanden niet meer. Het schijnt echter, dat dit in vroeger dagen wel het geval geweest is, althans men spreekt hen nog steeds met *tèléh* aan, een liefkoozend woord, dat kinderen tegenover hunne grootouders gebruiken.

Zijn de knapen en de meisjes eindelijk volwassen d. w. z. huwbaar geworden, dan moeten zij zich de tanden laten vijlen, daar het jongelieden, zonder aan deze verplichting voldaan te hebben, niet geoorloofd is te huwen. Geschiedt deze plechtigheid elders met groote feestelijkheid, hier heeft zij des nachts in alle stilte plaats. Zij, die de operatie zullen ondergaan, begeven zich des avonds vóor de vijling naar de graven der voorouders om daarop wat sirih, pinang en tabak te offeren, opdat alles zonder stoornis moge verloopen. Tot het vijlen zelf wordt van een gewonen vijl gebruik gemaakt, waarmede de tanden ten ruwste worden gefatsoeneerd, daarna van een steen om ze bij te slijpen. Nu eens worden zij vlak bijgewerkt, dan weder worden alleen de boventanden op hunne voorvlakte afgeslepen, of ook wel de ondertanden aan dit proces onderworpen, soms zelfs slijpt men ze geheel met het tandvleesch gelijk. Ieder laat dit doen, zooals hij dit het fraaiste vindt.

Eene plechtigheid, die gewoonlijk tegelijker tijd met het tandenvijlen plaats heeft is het doorboren der ooren. Bij mannelijke individuën wordt uitsluitend de oorlel doorgestoken, bij de vrouwen, behalve deze, ook de bovenrand der schelpen, opdat zij in de gaatjes, de vroeger beschreven zilveren knijpertjes zullen kunnen bevestigen. Ook deze, elders tot ceremonie gemaakte verrichting, heeft alhier zonder eenige feesten plaats.

Eene andere minder algemeen voorkomende mutilatie is het kunstmatig aanbrengen van brandmerken. Zij duiden aan met hoeveel vrouwen de man, met hoeveel mannen de vrouw verboden omgang heeft gehad. Betrapt een man zijne vrouw op overspel dan brandt hij haar een streep op den arm door middel van eenig bamboeschrapsel, dat aangestoken wordt en langzaam, geheel moet verkolen. Omgekeerd heeft de vrouw het recht deze strafoefening op haren man toe te passen.

Nog minder algemeen is het aanbrengen van tatoeëeringsteekenen. Nogtans het gebruik bestaat en soms ziet men personen met een klein merk rond de tepels of ook wel op den rug. Wat zij hiermede beoogen, is echter vooralsnog niet op te geven, een nader onderzoek daaromtrent ware derhalve gewenscht.

Eindelijk moeten wij nog de besnijdenis vermelden. Allereerst verdient opgemerkt te worden, dat de heidenen deze operatie niet toepassen, dat zij in dit opzicht dus een aanmerkelijk verschil vertoonen met tal van andere stammen in den Archipel. Alleen onder de Mohammedanen is besnijden in zwang en wel volgens den Islāmschen ritus, dus door circumcisie.

Ten slotte nog een enkel woord over de lijkbezorging. Dadelijk nadat iemand den laatsten adem uitgeblazen heeft, vooral zoo hij tot den aanzienlijken stand behoorde, moet den familieleden hiervan bericht gezonden worden, die dan, hoe ver af zij ook mogen wonen, onmiddellijk moeten komen. Nalatigheid in dit opzicht wordt met een hooge boete gestraft, en gaf, ten minste in vroegere dagen, niet zelden aanleiding tot bloedige twisten. Terwijl zij zich verzamelen wordt de doode binnenshuis op een mat afgelegd, terwijl men kussens rondom hem heen plaatst, zijn gelaat bedekt en hem geheel achter een atappen scherm verbergt, opdat de booze geesten hem niet zullen kunnen vinden. Al zijn kostbaarheden worden vervolgens rond hem uitgestald en het lijk zelf met kostbare, met goud doorwerkte sarungs gekleed. Aldus blijft het tentoongesteld, totdat de familieleden bijeen zijn, daar het vóór dien tijd niet mag worden gekist.

Successievelijk komen de betrekkingen opdagen Reeds van verre kan men hen hooren aankomen, daar zij reeds in de nabijheid van het dorp een luid gejammer aanheffen en treurzangen uitgillen, waarmede eerst wordt opgehouden, wanneer zij zich vóor den trap van het sterfhuis bevinden. Dit mogen zij evenwel niet dadelijk binnengaan. Eerst moeten zij een stuk lijnwaad ontvangen, daarna eerst kunnen zij tot den doode gaan. Was deze gehuwd, dan moeten de nabestaanden der vrouw voor de doodskleederen zorgen, bestaande uit sarungs, baadjes, slendangs enz. benevens een aantal oude borden, want vóór het kisten, wordt het lijk gereinigd en gekleed. Bovendien legt hare familie nog eenige kostbare weefsels op het lijk, die daarna door de bloedverwanten van den man weggenomen worden, welke op hun beurt eenige stukken goud, gewoonlijk ter waarde van ± tweemaal de waarde der kleedingstukken, voor de familie der vrouw bestemd, daarvoor in de plaats geven. Sterft eene vrouw dan

heeft het omgekeerde plaats; haar lijk wordt bovendien nog versierd met gouden, zilveren en schelpen armbanden en drie oorhangers in ieder oor. Daarna wordt het lijk op den rug in de kist gelegd, waarvan de bodem met een mat is bekleed, waarop aan het hoofdeinde zich een rolkussen bevindt, terwijl langs de zijden en onder de voeten eveneens kussens worden aangebracht. De armen worden langs het lijf gestrekt, de handpalmen naar boven gekeerd. Verder plaatst men aan het hoofdeinde twee oude alsmede twee gewone borden boven de schouders en twee ter hoogte van de knieën, waarna het lijk met een stuk lijnwaad wordt bedekt, dat zóo lang en zóo breed moet wezen, dat het aan alle kanten uit de kist, als deze gesloten is, uitsteekt en waarin voor de oogen, den neus en den mond gaten zijn geknipt. Op dit lijnwaad, in de hoeken, zet men nog een sirihdoos, een glas water en een mandje met spijzen en vult verder, voor zooverre daar nog plaats toe is, de overschietende ruimte op met een parang, dissel, mes, boor, beitel, passer, bijl, zaag en een kluwen zwart gemaakt touw, zoo de doode een man is geweest, of met garen, naalden en mes, een waaier, enz. zoo zij een vrouw was. Alles wat niet in de kist kan geborgen worden, wordt later op het graf daarbij nedergelegd.

Het deksel wordt vervolgens met lange, houten pennen op de kist bevestigd, terwijl het ten overvloede met stevige baskoorden wordt vastgesjord. Nadat dit alles behoorlijk is verricht, wordt een waarzegger ontboden, om een gunstigen dag voor de begrafenis te bepalen, altijd wanneer de familie over de noodige gelden beschikken kan om het daarmede gepaard gaande doodenfeest naar behooren te kunnen vieren. Bezit zij deze niet, dan wordt de begrafenis uitgesteld, totdat het noodige bijeen is, wat dikwijls jaren kan duren. Gedurende al dien tijd blijft het lijk in de woning bewaard, de naden der kist worden dan echter zorgvuldig met een stopverf van olie en kalk dicht gestreken, opdat zij geen kwalijk riekende gassen zullen doorlaten, die het langer verblijf in de woning zouden verbieden. Zoo was het ten minste in vroeger dagen; ons bestuur, sedert dit zich op de Kei-eilanden voorgoed vestigde, heeft echter om hygienische redenen aan dit bewaren der lijken een einde gemaakt, zoodat thans òf enkele dagen na het afsterven van een persoon òf uiterlijk binnen veertien dagen, diens stoffelijk overschot aan de aarde moet worden toevertrouwd.

Op den dag der begrafenis verzamelen de familie-leden zich wederom, om de kist, onder het aanheffen van treurliederen, grafwaarts te dragen. De plek waar het graf in gereedheid wordt gebracht, is eveneens vooraf door

den waarzegger bepaald. Aldaar aangekomen wordt de kist op den gelijkgemaakten grond nedergezet en niet, zooals elders, in een daartoe gedolven kuil nedergelaten, doch met een muur van klipsteenen omringd. Aan het hoofdeinde wordt een boomtak, waaraan een tros pisangvruchten gehangen is, in den grond geplant, waarnaast aan de eene zijde een stuk suikerriet en ter andere een bord met spijzen wordt geplaatst, terwijl aan het voeteneinde een zonnescherm of wel een zonnehoed op een staak bevestigd, omringd door drie klappernoten, wordt nedergezet. Verder legt men rond het graf al de gereedschappen, die de overledene gewoon was te gebruiken en die niet met zijn lijk in de kist konden worden geplaatst. Ook wordt de kist met het hoofdeinde naar het zuiden, het voeteneinde naar het noorden geplaatst, omdat het zuiden bij hen boven, het noorden beneden is. Het lijk ligt volgens hen met het hoofd bovenwaarts.

Een maand of drie na de begrafenis verzamelt de familie zich nogmaals om op den steenen muur rond het graf een houten huisje op te richten, dat met vlaggen en andere versierselen wordt opgetooid. Tevens wordt in de nabijheid van het graf een kleiner huisje op een paal geplaatst, waarin van tijd tot tijd een offer aan de ziel van den doode wordt nedergelegd. Soms, zoo het graf zeer ver van de woning van de nabestaanden verwijderd is, wordt dit huisje ook wel op het erf opgesteld. Zoo werd indertijd voor den overleden *kapitan* van Toeal, die op het eiland Oeboer werd ter aarde besteld, een zielenhuisje in de nabijheid van Toeal geplaatst, opdat men zijnen geest toch de verschuldigde gaven zou kunnen aanbieden. Intusschen, regel is dit niet.

Opgemerkt verdient verder nog te worden, dat de opgezetenen van Kei-Tanimbar, die allen tot den Islām overgingen, hunne graven, die in den grond worden gemaakt, oost-west aanleggen en dat het lijk daarin, met het hoofd naar het oosten wordt nedergelegd. De bedoeling hiermede is, dat op den dag der opstanding, de zon in haar dagelijkschen loop, de dooden, als zij zich zullen oprichten, kan te hulp komen.

Zooeven spraken wij reeds met een enkel woord over het doodenfeest. Dit heeft ten doel de ziel van den doode den overtocht naar het zielenland, dat men zich op de eilanden Baer en Ohimās gelegen voorstelt, gemakkelijk te maken. Volgens oud gebruik duurt dit vijftien dagen, gedurende welken tijd des nachts feest gevierd wordt, onder aanvoering van priesters, die de ziel, door krachtige incantaties in de zoogenaamde geestentaal gezongen, den weg moeten banen. Bij die gelegenheden wordt ontzaggelijk veel gedronken en gegeten, daar hoe meer men bij deze feesten opdischt, hoe meer hiervan den geest van den doode zal ten

goede komen. Het essentieele gedeelte daarvan toch wordt zijn deel, het stoffelijke echter, dat der achtergeblevene betrekkingen. Hiermede stappen wij van de gebruiken, die het familieleven kenmerken af, om ten slotte nog eenige oogenblikken bij de spelen en den godsdienst en de daarmede gepaard gaande plechtigheden stil te staan.

HOOFDSTUK XII.

Spelen en vermaken.

Zang en dans zijn de voornaamste uitspanningen. Zingen heet *sisikar*, dansen *bebēn*. Het eerste zoowel als het laatste wordt als gezelschapspel beschouwd met dien verstande, dat alle aanwezigen er aan deel nemen. Soms evenwel worden de liederen slechts door enkelen gezongen en de dansen slechts door een paar personen uitgevoerd, terwijl de verzamelden zich dan met het luisteren naar den zang of met het aanschouwen van den dans vermaken. Ook komt het voor, dat jongelieden, bijeen zijnde, elkaar liefdesliedjes toezingen, wisselliedjes, die meestal verbloemde aardigheden, waaronder dikwijls zeer hekelende, bevatten, waarop de toegezongene dan moet antwoorden. Ook geven zij elkaar bij zulke gelegenheden dikwijls raadsels op, een liefhebberij, die bij de Indonesiers in het algemeen in zeer hoog aanzien staat.

De dansen, wij zeiden dit zooeven reeds, kunnen verdeeld worden in gezelschapsdansen en dansen door enkelen uitgevoerd, meestal uit een *pas de deux* bestaande. Onder eerstgenoemde is de rijdans, waaraan zoowel mannen als vrouwen deelnemen, de meest gewone. Tifa en fluit geven daarbij de maat aan, terwijl de dansenden in regelmatig afgepaste stappen de figuren van den dans, bestaande uit een beurtelings op elkaar toetreden en weder achteruitgaan, aangeven. Daarnaast kennen zij tal van dansen, die geheel het karakter dragen van pantomimische voorstellingen en zoo zuiver worden uitgevoerd, dat zelfs hij, die onbekend is met de bedoeling ervan, deze aanstonds uit de dansfiguren kan opmaken. Hiertoe behooren onder anderen de waaierdans, de vischlijndans, de krijgsdans, de lansendans enz. De heer van Hoëvell, die zulk een vischlijndans te Toeal bijwoonde, beschrijft deze als volgt: „Men had het boord eener prauw genomen van natuurlijke grootte. Dit werd gedragen door de roeiers aan bandeliers van rotan om het lijf. Zij stonden er dus in, terwijl hunne beenen onzichtbaar waren door van het boord afhangende, jonge klapperbladeren. Zij hadden pagaaien in de

hand en bewogen zich gezamenlijk op de maat der tifa en van het gezang, zoodat het geheel er werkelijk als eene roeiende prauw uitzag. Vooruit dansten jongelieden met hoofdeksels op, waaraan uit blik gesneden, zeer natuurlijk gekleurde visschen bevestigd waren, mede in ware groote. Voor op de prauw stond een man met eene harpoen en lijn, die hij naar een der dansers wierp, welke lijn dan heimelijk werd opgevangen, zoodat het den schijn had, alsof een der visschen getroffen werd, waarna de lijn werd ingehaald en gevierd, totdat de visch aan boord was. 't Geheel maakte een zeer aardigen indruk en ik moet bekennen in Indië nog nooit zoo iets eigenaardigs gezien te hebben. De bewegingen waren gracieus en de zang was met het geheel in overeenstemming".

Even juist en met evenveel goeden smaak worden de overige dansen uitgevoerd, zooals twee afbeeldingen in den atlas opgenomen, den waaier- en den lansendans voorstellende, doen zien. Meestal hebben deze dansen uitsluitend de bedoeling zich te vermaken. Zoo o. a. de gewerendans, die door mannen, welke in twee rijen over elkaar staan, uitgevoerd wordt. Op de maat van de tifa heffen zij de geweren op en loopen daarmede al stampende voor- en achteruit. Bij de krissendans, waaraan zoowel mannen als vrouwen deelnemen, wordt de kris uit de scheede getrokken en weder opgestoken, onder het maken van verschillende passen. De kapellendans heeft ten doel de bewegingen der vlinders na te bootsen, zoo ook de apendans, die der apen, de bokkendans, die der bokken, de vleermuizendans, die der vleermuizen enz.

Andere dansen hebben bepaaldelijk een eenigszins religieuze strekking bijv. de zakdoekdansen. Hierbij treden mannen en vrouwen in een kring, de eersten voorzien van een zakdoek, de laatsten van de onder N°. 24 beschreven attributen, waarmede zij al zwaaiende ronddansen om hun, die zich op zee bevinden een gunstigen wind te bezorgen.

Weder anderen moeten tot leering strekken, zoo bijv. de sagerodiefdans, die niet minder fraai moet zijn dan de vischlijndans en allereerst voorstelt welke moeilijkheden een palmwijndief te doorworstelen heeft, vóor hij het begeerde machtig wordt en ten slotte toch zijn straf niet ontgaat.

Het spel der kinderen en halfvolwassenen bestaat hoofdzakelijk uit nabootsingen van de verrichtingen der ouderen. Zij spelen met pijl en boog, maken muziek op kleine trommels en fluiten, laten scheepjes varen etc. etc., gelijk kinderen dit overal elders doen.

HOOFDSTUK XIII.

Godsdienst.

De eeredienst der Kei-eilanders behoort tot die godsdiensten, welke de hedendaagsche godsdienstwetenschap met den naam animisme bestempelt. Hij sluit echter de vereering van een opperwezen geenszins uit. De Keienaar-Heiden toch denkt zich een oppergod, die in de zon zetelt en die door hem Doead lerwoean genoemd wordt. Diens levensgezellin is Doean Loetèh-vrouw grootmoeder d. i. de maan. Doead lerwoean is, zooals wij uit enkele der legenden omtrent den oorsprong der Kei-eilanders reeds hebben vernomen, de schepper en tevens de onderhouder, die regen, zonneschijn en nieuwe vruchtbaarheid geeft. Naast deze beide oppergoden vereert de Kei-eilander echter nog tal van andere goden van minderen rang als Hejan soewat, den beschermer der zeevaarders, Līr majoran, den god van den landbouw, en de dorpsgoden. Van al deze goden worden beelden gemaakt. Doead lerwoean wordt voorgesteld als een hurkend persoon, meestal met een piek gewapend, Doean loetèh als een vrouwelijk beeld nu eens in staande, dan weder in zittende houding, de dorpsgoden als staande of zittende personen. Voor deze laatsten vindt men in of nabij ieder dorp een plek gronds afgezonderd, waarop hun beeld is geplaatst, soms eenvoudig in de open lucht, een andermaal met een afdak overdekt of door een houten huisje omgeven. Hejan soewat en Līr majoran kan men steeds door twee kleine beeldjes voorgesteld op den zolder van het huis van het dorpshoofd aantreffen, terwijl van Doean lerwoean en Doean loeteh slechts zeer weinige beelden bestaan, of liever bestonden, her en derwaarts over de eilanden verspreid. Behalve deze beelden treft men hier en daar nog andere beelden aan, die door den Keienaar als godheid worden vereërd, doch omtrent wier persoonlijkheid hij zich heden ten dage geen juist denkbeeld meer kan maken. Zij zijn, zooverre voor 't oogenblik bekend is, vier in getal waarvan er zich drie op Groot-Kei en een op het eiland Oet bevinden. Het voornaamste dezer beelden is dat van Wer-vawat, aan den voet van den heuvel Gelanit geplaatst, eene vrouwelijke godheid, die eene dochter baarde, wier beeld op het eiland Oet is geplaatst. Wer-vawat heeft haren eigen *metuduān* priester, die bepaaldelijk met de verzorging van en den dienst bij het beeld is belast. Zij wordt vooral door zieken geraadpleegd, die door middel van den *metuduān* haar eenig goud offeren, dat achter een schuif, die ter hoogte van den navel van het beeld is aangebracht, wordt nedergelegd. Vóor het beeld bevindt zich een hei-

lige steen *Hiwoer bes* waaronder, in een daartoe gedolven kuil, een kommetje met olie wordt bewaard. Met deze olie wordt de zieke, die haar komt consulteeren door den *metuduān* bestreken, die al prevelende, dit werk verricht. Het middel moet probaat wezen. Omtrent de eigenschappen der drie overige beelden, dat van Oet, datgene, hetwelk nabij de negari Renfān staat en het andere, dat zich bij het dorp Holoeb bevindt, kunnen wij geene bijzonderheden mededeelen. Van al deze goden en godinnen, met uitzondering van de dorpsgoden, wordt in het dagelijksche leven slechts weinig notitie genomen. Doead lerwoean raadpleegt men alleen over de toekomst of als men iets misdreven heeft, waarvoor men vrees heeft te zullen worden gestraft, ook een enkele maal tot het verdrijven van ziekten. Doean loeteh wordt bijna in 't geheel niet vereerd. Slechts nu en dan brengt men haar een offer, bij het opkomen der maan. Niemand kan zich direct tot deze goden wenden, hiertoe behoeft de smeekeling allereerst den steun van den *metuduān*. Deze neemt het offer, dat vóor men iets aan de goden zal mogen vragen, onvermijdelijk moet worden gebracht, in ontvangst, en eerst daarna spreekt hij den god toe in een zeer veel van de dagelijksche spreektaal verschillende geestentaal, die slechts hem en zijnen collega's bekend is. Hoe hij in zulk een geval te werk gaat, moge het volgende voorbeeld ophelderen. Gesteld, dat iemand ziek geworden is en dat alle middelen om hem te doen herstellen, falen. Men begeeft zich dan tot den *metuduān* en verzoekt hem Doead lerwoean te willen uitnoodigen, den zieke beter te maken. Voor een klein geschenk is de *metuduān* daartoe steeds bereid en belooft den zieke in onmiddellijk contact met Doead lerwoean te zullen brengen. Dit is noodig, wijl ook op deze eilanden, gelijk elders in den Oost-Indischen Archipel, de oorzaak der ziekte wordt toegeschreven aan een boozen geest — waarover later meer — die zich tijdelijk in iemands lichaam vestigt om hem te kwellen en te verderven. Doead lerwoean moet derhalve dezen daemon weder uitdrijven, waartoe noodzakelijk is, dat hij zelf in het lichaam van den lijder afdaalt. Om dit mogelijk te maken, wordt de zieke op het erf bij zijne woning nedergelegd, alwaar de *metuduān* het, in de systematische beschrijving onder N°. 262 vermelde altaar, reeds heeft opgericht. Zoodra de patient is naar buiten gebracht, plaatst de *metuduān* vóor het altaar op den grond een houten schotel gevuld met spijzen, een soort van steek van klapperblad (syst. beschr. N°. 263), een keten van klapperbladeren gevlochten, alsmede een kopje met olie, terwijl hij achter deze voorwerpen een matje uitspreidt. Vervolgens schikt hij zijn ambtsgewaad, zijnde een wit katoenen baadje en een rood geruite sarung

weder terecht, waarna hij, met het gelaat naar de zon toegekeerd, op het matje nederknielt. Nu neemt hij den steek en zalft dezen ijverig met de olie uit het kopje, onder voortdurend prevelen. Daarna rijst hij weder op, drukt zich den steek over de haren en plaatst den bak met spijzen op het altaar. Uit dezen laatsten neemt hij vervolgens een handvol eten, waarvan een gedeelte in het zakje, dat aan het omhoog staande klapperblad bevestigd is, wordt gedaan en een deel op den grond wordt gestrooid; het eerste als uitnoodiging aan Doead lerwoean om op het klapperblad neder te dalen, het laatste als offer aan de zielen der afgestorvenen. Hiermede zijn de voorbereidende maatregelen afgeloopen en wordt door den *metuduān* tot de eigenlijke plechtigheid het *subsub kasnoīn* overgegaan. Allereerst behoort hij zich nu te overtuigen of Doead lerwoean geneigd is, bijstand te verleenen dan niet. Ten einde dit te weten te komen, splijt de *metuduān* een klappernoot in tweeën, zoodanig dat iedere helft een punt heeft, dus over het midden in de dwarste en plengt driemaal een weinig van de kokosmelk op het altaar, waarna hij de beide halve noten met kracht wegslingert, als zinspeling op de macht van Doead lerwoean om de ziekte evenver weg te kunnen werpen. Daarna neemt hij nogmaals een klappernoot, dit maal een zeer jonge zonder smet of deukje, splijt die opnieuw, op dezelfde wijze als boven aangegeven, en maakt daarna op het vleesch van iedere helft met zijn mes een kruis. Nu voegt hij beide helften weder te zamen, drukt ze goed aaneen en besmeert de geheele noot met klapperolie om eindelijk de noot in beide handen te vatten en met haar, driemaal een cirkel door de lucht te beschrijven. Na den derden zwaai laat hij de noot vallen. Liggen beide helften met de punt naar boven, dan zal Doead lerwoean helpen, is het vleesch zichtbaar dan niet. Doet dit laatste geval zich voor, dan is alle hoop voor den zieke echter nog geenszins vervlogen, misschien toch laat Doead lerwoean een accoord toe. Dadelijk wordt dit alsnog nagegaan. De *metuduān* plaatst een stukje hout in den grond en vraagt Doead lerwoean of er misschien binnenkort iemand sterven zal, in welk geval de zieke, zoo hij herstelt, diens doodenfeest en de begrafeniskosten zal dragen. Het antwoord op deze vraag wordt eveneens door middel van een klapper uitgelokt. Wederom neemt de *metuduān* eene noot, splijt deze door op de bekende wijze, voegt de stukken weder aaneen en zalft haar daarna met olie om haar daarna, onder het uitspreken van een prevel-formulier tegen het houtje aan te rollen. Valt zij open dan zal de zieke herstellen, zoo niet dan is hij verloren.

Als het orakel gunstig luidt, wordt de zieke door middel van den

keten van palmblad met het altaar verbonden om Doead lerwoean, die op het palmblad is nedergedaald, tot ladder te dienen om in den zieke over te gaan. Al biddend noodigt de *metuduān* hem uit, dit te willen doen. Zoodra de *metuduān* acht, dat deze overgang heeft plaats gehad, wat *hij* alleen kan waarnemen, houdt hij met bidden op en wacht tot de zieke een onwillekeurig gebaar maakt, wat dan het teeken is, dat de geest der ziekte is uitgedreven en de patient herstellen zal.

Evenals aan Doead lerwoean en Doean loeteh offert men ook aan Hejan soewat, den Keischen Neptunus, doch slechts in bepaalde gevallen, hoofdzakelijk alleen dan, wanneer men een grootere zeereis zal gaan ondernemen. Natuurlijk komt bij zulk een offerplechtigheid de *metuduān* ook weder te pas.

Op den dag, dat het vaartuig, hetwelk op reis zal gaan, van het strand te water geschoven wordt, brengt men den *metuduān* van deze godheid eenig goud, een lilah en een gong over welke zaken hij een wijdingsformulier uitspreekt. Nadat het vaartuig te water is gebracht, wordt de plaats, waar het gelegen heeft, zoo spoedig mogelijk met palmtakken afgezet, opdat niemand meer er over loope, daar dit den ondergang van het vaartuig zou ten gevolge hebben. Vervolgens worden de lilah en de gong midden in den kring van palmtakken nedergelegd en door den *metuduān* de swanggi's, die het den opvarenden lastig zouden willen maken, bezworen noch het vaartuig overlast aan te doen, noch deze plaats, die zoolang het vaartuig wegblijft *pomali* = heilig is, te betreden.

Lir majoran, den god van den landbouw, offert men alleen wanneer men een nieuw veld zal aanleggen en zoodra de oogst rijp is, de eerstelingen der aangeplante gewassen. Hij toch is het, die alhoewel Doead lerwoean vruchtbaarheid geeft, den oogst doet rijpen en voor misgewas bewaart. Wil men een nieuw veld gaan bebouwen en geeft het reeds vroeger bij den landbouw beschreven klapperorakel geen uitsluitsel, dan wendt men zich direct tot hem, met verzoek een daarvoor geschikte plaats te willen aanwijzen. Dit geschiedt aldus: men zoekt op de voor een aanplant geschikte gronden zoolang, totdat men een slang, die als zijne incarnatie beschouwd wordt, opgerold vindt liggen. Zijn haar windsels zeer vast gewonden, dan is de omgeving dier plek de gezochte, is zij slechts losjes ineengekronkeld dan is dit minder goed, daar de slang dan geen plan heeft lang op die plaats te vertoeven. Oneindig meer werk dan van de zooeven genoemde godheden wordt van de dorpsgoden *sedeu* gemaakt. Bij alle gewichtige voorvallen in het dorp offert men hun spijzen en vruchten op den steen, die zich vóor ieder beeld bevindt. Dit feit laat zich wel eenigszins verklaren. De dorpsgoden toch, eigenlijk geesten,

zijn niet anders, dan de tot god geproclameerde beschermgeesten van de dorpen. Zij oefenen meer directen invloed uit op het wel en wee der dorpsbewoners, die zich op deze plaats, welke voorheen het uitsluitend bezit was van den geest, vestigden. Zij dienen derhalve dezen goden voortdurend te gedenken, opdat hunne goede gezindheid zich niet in eene kwade verandere, wat natuurlijk allerlei onaangenaamheden voor de bevolking na zich zou slepen. Zeer verklaarbaar is het dus, dat toen de heer Planten, met opoffering van veel geld en goede woorden, in het bezit van zulk een dorpsgod gekomen was — de onder N°. 265 beschreven Tanil tanat — de dorpelingen al spoedig berouw kregen over den gedanen verkoop en van de gelegenheid, dat genoemde heer zich op reis bevond, gebruik maakten om den god weder terug te halen en op zijn oude plaats neder te zetten. Zij begrepen echter ook, dat de heer P. zoo maar niet van zijn eigendom zou afstand doen en trachtten hem dus bij zijn thuiskomst op den mouw te spelden, dat Tanil tanat op eigen gelegenheid en uit eigen beweging weder naar zijn standplaats was gekuierd. Dit baatte hun echter weinig. Tanil tanat werd opnieuw medegenomen en nu op meer afdoende wijze weggeborgen. De bevolking schikte er zich in, daar zich sedert dien tijd niets voordeed, wat als gevolg van hun gedrag kon worden beschouwd.

Hiermede stappen wij van de goden af om ons thans eenige oogenblikken met de geestenwereld bezig te houden. Onder de geesten, die zoowel goed- als kwaadaardig kunnen zijn, spelen de zielen der afgestorvenen de voornaamste rol.

Bij het bespreken der begrafenisceremoniën hebben wij reeds terloops deze zielen, *nitu* geheeten, ter sprake gebracht. Hier zij daaraan nog toegevoegd, dat de *nitu* 's menschen schaduw is, die na zijn dood wel in menschelijke gedaante, doch als geest blijft voortleven. Ieder individu toch heeft twee zielen, de eerste is zijn levensgeest, die bij zijn sterven te niet gaat, de tweede zijn schaduw, die als tweede ik al zijn daden en handelingen bespiedt en bestemd is om de genietingen van het hiernamaals deelachtig te worden. Tusschen de *nitu*'s en de achtergeblevene bloedverwanten blijft, zelfs na den dood, een innige betrekking bestaan, van daar, dat men den *nitu* van alles deelgenoot maakt. Zooals wij reeds weten, verhuist de *nitu*, nadat iemand overleden is, óf naar het eiland Baer zoo hij tot de Oersiwa behoorde óf naar Ohimās voor het geval, dat hij een Oerlima was. Op deze eilanden leven zij geheel zooals op dit ondermaansche, doch vrij van alle zorgen, hoewel het standenverschil, dat op aarde bestaat ook daar blijft bestendigd. In-

tusschen zijn de *nitu* geenszins gedoemd voor goed op dit eiland te blijven; integendeel, zij kunnen het te allen tijde verlaten, hetzij uit vrijen wil, hetzij dat zij daartoe opgeroepen worden. Zonder uitzondering zijn zij goed gezinde geesten, mits men maar niet in het behartigen hunner belangen, zijnde het regelmatig brengen van offers, te kort schiet en men hen in staat gesteld heeft, op behoorlijke wijze het zielenland binnen te gaan. Heeft men het een of het ander verzuimd, dan wreken zij zich over dit geleden onrecht, door hunne betrekkingen op aarde op alle mogelijke wijzen te kwellen.

Wanneer nu zulk een *nitu* het voornemen heeft opgevat, zich zelf met zijne familie in betrekking te stellen, verlaat hij in den nacht het zielenland en verschijnt aan den bewusten persoon in den droom om dezen mede te deelen, wat hij verlangt. Wakker geworden, haast deze zich natuurlijk de gedane opdracht uit te voeren. Het kan evenwel ook zijn, dat de *nitu* niet spreekt, doch eenvoudig met den slapende sirih-pinang kauwt, met hem gaat wandelen of zich eveneens slapende aan hem vertoont. In dat geval moet men na ontwaakt te zijn, den *nitu* dadelijk een spijsoffer brengen daar diens niet spreken een vermaning is, dat men iets tegen hem misdreven heeft, doch dat hij den nalatige in staat stelt, dit alsnog door een offer weder goed te maken. Het verkeer, dat de *nitu*'s op deze wijze met de stervelingen onderhouden, is evenwel in geenen deele levendig, omdat algemeen zorg gedragen wordt, dat zij het hun toekomende ontvangen. Gewoonlijk moet men hen dus uitnoodigen te komen, wat zeer veel plaats heeft, daar hunne tegenwoordigheid bij de meeste plechtigheden van huiselijken aard niet mag worden gemist. Om hen in staat te stellen, getuigen te komen zijn, van wat in huis voorvalt, noodigt de vader des gezins hen uit neder te willen dalen in de zielenbeeldjes, waarvan zich een tweetal, het eene mannelijk voor den mannelijken *nitu* en het andere vrouwelijk voor de vrouwelijke, in iedere woning bevindt. Hiertoe legt hij, onder het aanroepen der *nitu*'s, het voor hen bestemde offer vóor de beeldjes neder. Op deze wijze is het mogelijk hen in alle lief en leed der familie te laten deelen, hun hulp in te roepen, als men die noodig heeft, kortom met hen te verkeeren als vertoefden zij in persoon nog op aarde. Onder deze *nitu*'s bekleeden weder die der voor kort overleden bloedverwanten de eerste plaats, als zijnde zij het best van de aangelegenheden der familie op de hoogte. Hen roept men dan ook nog afzonderlijk aan, terwijl die der voor lang overleden familiebetrekkingen slechts collectief worden vereerd. Hetzelfde geschiedt ook ten opzichte der ziel van den stichter van het dorp; deze heeft

echter een eigen beeld in het dorp waarbij hem van tijd tot tijd offers worden gebracht. Ook is hij de primus inter pares, die de andere *nitu*'s als boodschappers aan het menschdom bezigt.

De booze geesten, om thans tot deze over te gaan, vormen een waar heir. Iedere boom, ieder hol bijna herbergt er een, zoodat men steeds er op bedacht moet wezen, hen niet te vertoornen, wat evenwel niet altijd vermeden kan worden, daar de kleinste nietigheid in staat is, hun nijd gaande te maken. Luid sprekend voorbij zulk een geestenverblijf gaande, het doen van een natuurlijke behoefte bij zulk een hol of zulk een boom enz., kunnen oorzaak zijn, dat men met den op die plaats huizenden geest in conflict komt, wiens woede men dan door een offer weder moet kalmeeren; of wel men brandt wat fijngeschrapte buffelhoorn of het haar van Papoewa-slaven omdat, volgens de algemeene meening, de stank daarvan de geesten wegjaagt. Hebben zij evenwel den persoon tot straf voor zijn bedrijf ziek gemaakt en kan men hem niet op een der bovenbeschreven wijzen helpen, dan verhuist hij in vele gevallen op het oogenblik, dat hij denkt, dat de geest hem tijdelijk verlaten heeft, opdat die hem bij zijn terugkomst niet weder vinde. De aanvallen der booze geesten te voorkomen is echter beter dan ze te bestrijden, vandaar dan ook, dat de Kei-eilander tal van amuletten, verschillende zaken van den meest heterogenen aard, als steentjes, wortels, door de Arabieren beschreven stukjes papier en dergelijke zaken bij zich draagt om hen op een afstand te houden. Het hangt dan maar van de kracht van het amulet af, of dit gelukt. Soms evenwel falen al deze middelen toch, of is het jegens den geest gepleegde misdrijf van dien aard, dat het amulet daartegen werkeloos blijft, wat bijv. blijkt als zich epidemische ziekten vertoonen. Alsdan trekt de geheele, niet aangetaste bevolking, met den *metuduān* aan het hoofd, uit, om buiten op een flinken afstand van het dorp bij het ondergaan der zon een toestel op te richten, genaamd *Ahaï warwang* d. i. de booze geesten verdrijven door hout overeind te zetten. Men begint met op eenigen afstand van elkander twee van boven gevorkte palen in den grond te drijven, die daarna door een in de vorken gelegden dwarsbalk verbonden worden. Aan dezen dwarsbalk hangt men zakjes met rijst, houten modellen van lilah's, gongs, armbanden enz. Vervolgens plaatst ieder zich bij den toestel en nadat doodelijke stilte heerscht, roept de *metuduān* in de geestentaal: Oei! oei! oei! Gij booze geesten, die in de boomen woont, gij booze geesten, die in de grotten leeft, gij booze geesten, die in de aarde huist, wij geven u deze lilah's, deze gongs enz. enz., laat de ziekte ophouden en niet zooveel

menschen sterven. Daarna loopt ieder zoo hard hij kan naar huis.

Een andere methode is de ziekte door middel van een prauw weg te drijven. Toen bijv. in het begin van 1890 de bevolking van Toeal hevig door koortsen geteisterd werd, maakten de inwoners een kleine prauw van gaba-gaba, voorzien van de noodige vlaggen, pagaaien en wat verder tot de uitrusting behoort, terwijl het vaartuig verder met allerhande levensmiddelen werd volgeladen. Met veel drukte werd deze prauw naar het strand gesleept en den geesten, die de koortsen veroorzaakten, te kennen gegeven, dat zij met dit scheepje nu maar eens naar Groot-Kei moesten oversteken. Ditmaal schenen zij echter niet geneigd aan dit verzoek gevolg te geven, want maanden daarna stond de prauw er nog.

Een bijzonder soort van booze geesten zijn de *huwān*. Overdag zijn zij gewone menschen; doch des nachts verlaat hun ziel het lichaam om in de een of andere gedaante te gaan rondspoken en allerlei kwaad te bedrijven. Zoo veroorzaken zij ziekten, ongelukken van allerlei aard, stichten brand enz. enz. Het spreekt dus vanzelf, dat men allerlei middelen bedacht heeft om zich aan hunnen invloed te onttrekken. Wordt iemand ziek en meent hij, dat een *huwān* daarbij in het spel is, dan hangt hij, ter plaatse waar hij zich het eerst onlekker heeft gevoeld, een verbodsteeken, gelijk aan dat onder N°. 161 der systematische beschrijving genoemd, op, om den *huwān* vrees aan te jagen. Evenzoo doet hij als hij zijne woning voor eenigen tijd verlaat, om de *huwān* te beletten haar binnen te treden. Bovendien zijn de *huwān* er steeds op bedacht verschillende lieden te betooveren. Denkt iemand zich betooverd, wat hij kan voelen aan de vermeende aanwezigheid in zijn lichaam van vreemde voorwerpen, als: stukken steen, vischgraten enz., dan verzoekt hij een vrouwelijke dokter deze zaken te verwijderen. Zij kwijt zich van deze taak door eenige kruiden op de verdachte plek te leggen, zoodanig, dat als de aangetaste zich beweegt, deze op zijn slaapmat moeten vallen, waarop de patient zich tijdens de handeling heeft nedergevleid. Daarna neemt zij de kruiden weder op, legt ze in een kom met water en werpt daarna alles weg. De *huwān* wordt dan geacht verdronken te zijn.

Behalve de *huwān* bezitten ook gewone menschen de macht andere lieden te betooveren, door middel van stukjes wortel, een klomp sago en dergelijke. De persoon, die iemand betooveren wil, geeft zulk een voorwerp den naam van den te betooveren persoon en spreekt er vervolgens een formulier over uit, dat hem eene ziekte of ander ongeval moet bezorgen. Daarna begraaft hij het voorwerp, òf onder een huis, òf

ergens anders, maar toch zoo, dat zijn slachtoffer er voorbij of overheen moet gaan; ook wel werpt hij het in zee. De persoon wien de vervloeking geldt, zal dan zeker de gevolgen daarvan ondervinden.

Van dergelijke middelen maakt men ook gebruik, wanneer men iemands genegenheid winnen wil. Vooral mannen om zich onwederstaanbaar voor vrouwen te maken nemen veelvuldig tot deze liefdewekkende middelen hun toevlucht en van hare zijde doen de vrouwen hetzelfde. Het hoofdbestanddeel dezer toovermiddelen is een vlechtje haar van den persoon, die het middel aanwendt, de overige ingrediënten wisselen veelvuldig af.

De laatste rubriek van booze geesten zijn de *bumbun anak* (pontianak), de zielen der in het kraambed overleden vrouwen, die afgunstig op hunne zusters, deze de moedervreugde, die zij zelf hebben moeten derven, trachten te ontnemen. Neemt men niet genoeg voorzorgen bij de begrafenis van haar lijk, dan worden zij onvermijdelijk zulk een geest en trachten de mannen van hun genitaliën te berooven en aanstaande moeders te doen sterven. Hoe men haar macht keert hebben wij vroeger bij de behandeling van de bevalling reeds gezien.

Niet minder sterk dan het geloof aan booze geesten is dat aan voorteekenen, waaruit men tracht af te leiden of, wat men ondernemen zal, hetzij een reis of het een of ander werk, al dan niet gunstig zal uitvallen. Voornamelijk raadpleegt men daartoe de vlucht en het geroep van verschillende vogelsoorten, (vooral tot de familie der Dacelo's behoorende), op zekere tijdstippen van den dag. Zoo ook let men op dat van andere als het gepaard gaat met bijzondere verschijnselen. Tot hetzelfde doel slacht men varkens om uit den toestand der ingewanden een omen op te maken en laat men door den wichelaar met klappers, pisangbloesems, eieren en dergelijke zaken „werken" om te zien, wat de toekomst zal baren. Om dezelfde reden geeft men ook angstvallig acht op droomen, die door den droomuitlegger *toloan mīf* moeten worden verklaard. Men gelooft toch, dat in den slaap, de ziel het lichaam kan verlaten en zulks gaarne doet om op die wijze met andere ronddolende zielen in aanraking te kunnen komen. Wat zij nu tijdens deze omzwervingen verricht, duidt aan, mits juist verklaard, wat den mensch beschoren is. Droomt men bijv. dat men een berg beklimt, dan zal men gelukkig worden, dat men vastgebonden wordt, dan zal men veel leed ondervinden, dat men een nieuw huis betrekt, dat men spoedig zal trouwen enz.

Eindelijk moeten wij nog een oogenblik bij die zaken stilstaan welke, omdat men ze voor heilig houdt, een zekere vereering genieten. In de

eerste plaats zijn dit de graven. Niemand zal het wagen zich op of nabij een graf rumoerig te gedragen, uit vrees van den in den omtrek daarvan rondzwervenden *nitu* te ontstemmen. Hetzelfde neemt men ten opzichte van de doodengrotten in acht, holen waarin in vroeger tijd de lijken werden nedergelegd, en die om deze reden thans nog in een soort van heiligheid staan. De voornaamste dezer grotten is die van Soeswok nabij de negari Gelanit gelegen, die ± 50 restes van lijken bevat. Deze schijnt nog gebruikt te worden, althans volgens mededeeling van een waarzegger had hij het recht de lijken aan te wijzen, die er in mochten nedergelegd worden. Een dergelijke grot bevindt zich bij de negari Kōlsīr en is genaamd Ohiwāt. Daarin bevinden zich slechts nog drie schedels, die reeds half vergaan zijn, terwijl de grot bij Ibra, Wasian geheeten, drie lijken en die van Doedoemakan slechts eenige nagenoeg geheel verteerde beenderen en wat gebroken vaatwerk bevat.

Naast deze heiligdommen vereert de Keienaar heilige steenen, die in sommige dorpen worden gevonden. De *hiwoer bes* te Gelanit leerden wij reeds kennen; nevens dezen steen verdienen nog de *watang lawar* te Tamadān en de *revoet laes* bij Okitait vermelding.

Op dezelfde wijze worden de rotsen tusschen Doedoemakan, die geheel beteekend zijn, voor heilig gehouden. Wie echter die teekeningen aldaar aanbracht en wat zij voorstellen, weet de Kei-eilander van heden niet meer te zeggen. Hij beschouwt ze thans met bijgeloovigen eerbied als het werk van geesten en varen belans er langs, dan houdt het maatgezang van de roeiers op en vol angst zien zij, alle gedruis vermijdend tot de figuren op, totdat de geschuwde plek achter den rug is. Dezelfde stilte nemen zij in acht, wanneer zij een voorgebergte of een kaap voorbijvaren, die een geest tot woonplaats verstrekt, opdat hij niet opschrikke en de roeiers daardoor hun leven wagen.

Ten slotte nog een enkel woord over de heilig gehouden voorwerpen uit ouden tijd. De meest belangrijke zijn de *ngabal*, het paladium der Oerlima, dat door den Radja van Niroen wordt bewaard en *tè nahadit* dat bij zijn secundus bij den Radja van Fēr berust, zoomede de *lerwul* het paladium der Oerlima dat op Danar bewaard wordt en *fān Bali rin* heet, waarvan de andere helft te Wain is opgeborgen. Beide paladia worden in het dagelijksch leven niet vereerd. Zij genieten echter zekere inkomsten, die den hoofden, welke ze bewaren, ten goede komen, bijv. een deel der boete te betalen als iemand van de eene partij een misdrijf jegens een lid van de andere partij gepleegd heeft. Ngabal is een beeld, de beschermgod der Oerswa, *tè nahadit* zijn twee stukjes

ijzer. Evenzoo is *lerwul* een beeld doch *fan Bāli rin* een oude Balineesche piek.

Behalve deze algemeene heiligdommen heeft iedere familie nog hare private, hoofdzakelijk bestaande uit erfstukken als: oude wapenen, oude borden etc., die van tijd tot tijd met olie worden gezalfd en met een spijsoffer bedacht. Meestal geschiedt dit eens per jaar op een bepaaldelijk daarvoor gehouden dag, waarna men deze voorwerpen weder zorgvuldig wegbergt om ze het volgende jaar opnieuw te voorschijn te halen.

HOOFDSTUK XIII.

Tijdrekening en kosmologie.

Het nieuwe jaar vangt aan met het opnieuw beplanten der velden. Het juiste tijdstip waarop daarmede moet worden aangevangen, bepaalt men door middel van de avondster *jĕufar.* Neemt men deze even na zonsondergang nagenoeg in het Zenith staande waar, dan is dit het teeken, dat het nieuwe jaar is begonnen. Het aantal dagen, dat nog verloopen moet, vóor dat het volgens den kalender nieuwjaar zou zijn, wordt als schrikkelmaand aan het jaar toegevoegd, het aantal dagen dat reeds verloopen is, sedert het volgens den datum nieuwjaar was, eenvoudig verwaarloosd.

De maanden zijn twaalf in getal en worden gerekend van nieuwe maan tot nieuwe maan te duren, waarvan de vijf eerste met één maand voor de kenteringsperiode het droge, de vijf laatste eveneens met één maand kenteringstijd het natte jaargetijde vormen.

De namen der maanden zijn:

1. *hamjarin.*	7. *amarar.*
2. *timur wānin.*	8. *toar.*
3. *navoko.*	9. *urun.*
4. *natuar.*	10. *urat.*
5. *var ehe.*	11. *buut.*
6. *van hi.*	12. *tanim au.*

terwijl de schrikkelmaand *rilam* heet.

Voor de dagen heeft men geen bijzondere namen, evenmin voor de uren en de minuten. Het etmaal, gerekend van zonsondergang tot zonsondergang, wordt echter verdeeld in twee groote tijdsverloopen, *daedān*, nacht en *hamar* dag, die ieder weder onderverdeeld zijn in kleinere tijdsafdeelingen, als:

de tijd waarop men de kinderen te bed brengt	± 8	uur 's avonds.
de tijd waarop de ouderen ter ruste gaan .	± 10	uur 's avonds.
middernacht	± 12	uur 's nachts.
1ste hanengekraai	± 2	uur 's ochtends.
2de hanengekraai	± 4	uur 's ochtends.
3de hanengekraai	± 6	uur 's ochtends.
ochtend	± 9	uur 's ochtends.
middag	± 12	uur 's middags.
schemering	± 6	uur 's avonds.

Nog kleinere tijdsverloopen duidt men aan door uitdrukkingen als:

de tijd noodig om een sirihpruimpje te kauwen	± 15	minuten.
de tijd noodig om ubis gaar te koken. . .	± 20	minuten.

Men spreekt dus van zooveel pruimpjes of zooveel ubikooksel, al naar gelang het tijdsverloop, dat men uitdrukken wil, langer of korter is.

De natuurverschijnselen worden nagenoeg alle in verband gebracht met bijgeloovige voorstellingen.

Zonsverduisteringen zijn een teeken, dat de aarde weldra zal vergaan, daar de zon aangevallen wordt door twee geesten Tahaweng en Woereng, die op den berg Bō huizen. Verliest de zon het in dien strijd, dan zal de aarde onbewoonbaar worden en ten ondergaan. Men moet derhalve zooveel leven mogelijk maken en met pijl en boog en schietgeweer naar den hemel schieten om hen te verdrijven.

Storm ontstaat door het vechten van vier broeders, oostewind, zuidewind, westewind en noordewind. Noordewind is de sterkste en slaat er duchtig op los, doch wordt op zijn beurt door oostewind afgeranseld, wanneer hij moede wordt, terwijl oostewind weder een pak krijgt van westewind, die ten slotte door zuidewind wordt onder handen genomen. Stormt het nu uit een der vier windstreken, dan heet het, dat de broeder, van den hoek waaruit de wind waait, aan de beurt is.

De regenboog is een poort, die wordt opgericht om de vechtende broeders tegen te houden en hun te beletten, het geheele jaar door met elkander slaags te zijn.

De hoos ontstaat uit een regenwolk. Zal het gaan regenen, doch beletten andere wolken dit, dan boort de regen zich een gat door deze wolken heen en stort zich, geholpen door een der vier windbeheerschers, op aarde.

Nieuwe maan is een teeken dat Doean loeteh Doead lerwoean bij zich ontvangen heeft. Het gevolg dezer vereeniging is het ontstaan der sterren, het symbool daarvan de regen.

Volgens eene andere overlevering wordt de maan bewoond, door een

zekeren Kasmar en zijn vrouw Dit, die op de maan onder een sirihboom gezeten zijn, waarvan de slavin Iriwoenin met een stok de bladen afplukt.

Aardbevingen zijn het gevolg van de bewegingen welke de draak *naäng* maakt, die de aarde draagt, als hij zich schuurt tegen het touw, waaraan de Kei-eilanden voor anker liggen. [1])

Geraadpleegde Litteratuur.

Riedel, de Kroes- en Sluikharige rassen tusschen Selebes en Papua, blz. 215—243.

van Hoëvell, de Kei-eilanden, Tijdschrift van Ind. T., L. en Vlk. dl. XXXIII, blz. 102—160.

van Hoëvell, Internationales Archiv für Ethnographie, Bnd. III, blz. 186 v. v.

---

1) De in deze schets medegedeelde bijzonderheden hebben uitsluitend betrekking op de Heidensche bewoners van de eilanden Groot- en Klein-Kei.